

Martha A. Ackelsberg

**Mujeres Libres – Svobodné ženy
Anarchismus a boj za emancipaci žen**

**www.jaime.cz
Praha, leden 2009**

Martha A. Ackelsberg: Mujeres Libres – Svobodné ženy

Mělo původně vyjít v Anarchistická knihovna, pracovní skupina Federace sociálních anarchistů, české sekce Mezinárodní asociace pracujících (MAP-AIT-IWA), svazek 15, 1. vydání, Praha 2002.

Původní český překlad.

Původní vydání:

Martha A. Ackelsberg: Free Women of Spain – podt. Anarchism and the Struggle for the Emancipation of Women, Indiana University Press, Bloomington a Indianapolis, 1991

Obsah:

Kapitola

Předmluva k prvnímu českému vydání

Slovo překladatele

Úvodní poznámky

Úvod

- 1 Anarchistická revoluce a osvobození žen
  - 2 Komunitní odpor a odborové organizace
- Ženy a španělské anarchistické hnutí
  - 3 Občanská válka a sociální revoluce
  - 4 Založení Mujeres Libres
  - 5 Vzdělání jako zbraň. Uvědomění jako revoluce.
  - 6 Separované a přitom rovnoprávné? Dilema revoluční mobilizace.
- Závěr – Komunita a emancipace žen

Předmluva k prvnímu českému vydání

Mujeres Libres – Svobodné ženy, jsou pro českého (a slovenského) čtenáře a čtenářku první knihou na toto téma. Z těch, které jsou k dispozici, představuje patrně to nejlepší.

Navzdory skutečnosti, že jsem muž a překládal jsem knihu, která se nejen zabývá věcí emancipace žen, jako téma má ženskou anarchistickou organizaci a navíc byla napsána ženou, jsem si pro někoho možná netypicky nebyl vědom žádného handicapu. Již několik let jsem cítil zklamání z toho, že podobná kniha dosud nebyla zpřístupněna českým čtenářkám a čtenářům. Když byla možnost a v lednu tohoto roku jsem se po usilovném pátrání naprostou náhodou v Manchesteru dostal k jednomu výtisku tohoto dávno vyprodaného titulu – chopil jsem se příležitosti. Zde bych chtěl poděkovat mezinárodnímu sekretáři naší anglické sesterské sekce, Solidarity Federation, soudruhovi Anthonymu Crowtherovi, za laskavý dar svého výtisku knihy.

Práce americké akademické autorky Marthy A. Ackelsberg odkrývá mnohá tabu, realisticky popisuje postavení žen ve španělském anarchistickém hnutí (a přeneseně tak v mnoha dalších) a zcela správně zdůrazňuje nutnost nejen třídní, ale i genderové rovnosti a antiautoritářského přístupu k rodinným vztazům. Není možné, aby ve hnutí, které se označuje za antiautoritářské, polovina jeho členů (v tomto případě členek) žila v nerovných vztazích a nacházela se ekonomicky, sociálně a emočně v podřízeném postavení. Takové hnutí nemá právo nazývat se anarchistickým.

Naše úsilí, směřující ke vzniku širokého hnutí, majícího šanci uskutečnit anarchistickou revoluční společenskou změnu, překračuje tradiční mantitely „politické“ aktivity. Bojiště, kde se střetáváme s autoritou a hierarchií a dobýváme zpět svoji svobodu, se nerozkládá jen na pracovišti nebo v komunitě v tradičním slova smyslu. Ackelsbergová kniha nám k tomu poskytuje velice zajímavou historickou sondu a živý popis problémů, kterým ženy v anarchistickém hnutí naneštěstí čelí ještě dnes.

...

Dosti ale pochvalných vyjádření a podívejme se na knihu také kriticky.

Na několika místech je vidět, že autorka není hlouběji seznámena s historií anarchistického hnutí a spokojuje se proto s často citovanými oficiálními zdroji. To jinak vynikající studii výrazně škodí. Jak uvádí anarchistický klasik, samozřejmě není povinné být anarchistou, ale člověk by měl být s anarchismem alespoň seznámen. Ackelsbergová jako člověk s akademickou přípravou naneštěstí trpí symptomem vysokoškolských badatelů, kteří hnutí práce hodnotí většinou podle odkazů na knihy, vypracované dalšími akademiky. Na několika místech to je vidět.

Povrchní je především klíčová a nevyhnutelná úvaha, ke které dojde každý autor, čtenář a zájemce, zabývající se španělskou revolucí. Je to nutnost vyslovit názor na vstup anarchistických odborů CNT (Národní konfederace práce) do republikánské vlády na podzim 1936. Ackelsbergová se hodnocení vyhýbá, připojuje pouhý popis toho, že kolaborace byla „menší zlo“, zcela opomíjí širokou anarchistickou opozici proti tomuto kroku a nesleduje, jak se vstup do vlády proměnil v začátek rozkladu a diskreditace španělského anarchosyndikalismu.

Může být něco větší zlo, než naprosté opuštění zásad anarchismu a celoživotní práce v jejich smyslu? Anglický anarchistický autor Vernon Richards se ve své proslulé studii „Poučení ze španělské revoluce“ zmiňuje o krátkém dialogu, který krátce před vstupem do vlády měla Federika Montseniová (budoucí ministryně zdravotnictví za CNT) se svým otcem, slavným anarchistou Juanem Uralesem. Ten na její návrh reagoval slovy: „*Viš, co to znamená. Ve skutečnosti to je likvidace anarchismu a CNT. Jakmile jednou uchopíte moc, už se jí nezbavíte...*“ (iii)

Co tedy anarchisté měli dělat? Odpoví například Richards: „*Síla CNT spočívala v nekompromisní opozici vůči státu a politickým intrikám, v decentralizované struktuře a opozici k všeobecné praxi zaměstnávání placených státních úředníků, v jejím zájmu o cíle, spočívající v přesvědčení, že pracující by měli sami kontrolovat výrobní prostředky jako nezbytný krok směrem k svobodnému komunismu a v tom, že současně odvážně prosazovala bezprostřední požadavky pracujících mas na lepší pracovní podmínky a uznání jejich elementárních svobod. Ústupky, ke kterým jsou vlády přinuceny silou, mají z anarchistického hlediska pozitivní efekt ve formě oslabení státní autority a nemohu být zaměňovány s politickým reformismem.*“

Francouzský autor Georges Fontenis ve své práci o nejvýznamnějším projevu opozice proti opuštění anarchistických ideálů, tzv. Skupině Přátelé Durrutiho, komentuje důvody selhání španělského anarchismu následujícími slovy: „*Jak vysvětlíme, že velká většina CNT a FAI se přidala, sice pravda spíše z rezignace, než z nadšení, ale přesto přidala na stranu kolaborace v rámci státních institucí? Neměli bychom totiž ztratit ze zřetele skutečnost, že španělské anarchistické hnutí, i když mělo převážně dělnický charakter, nebylo imunní vůči některým slabostem mezinárodního anarchistického hnutí té doby. Buržoazní idealismus, podivně definovaný humanismus, nahrazení vážné politické reflexe prázdným filosofickým řečením, to vše bylo běžné, zejména mezi intelektuály, kteří měli někdy blíže k radikálnímu liberalismu, než anarchistickému syndikalismu. Postačí si přečíst několik jejich časopisů a brožurek, abyste došli ke stejnému závěru.*“ (iv)

...

Richards správně kriticky glosuje například i posedlost představitelů CNT svými členy na velitelských postech tvrdě kontrarevoluční vládní Lidové armády. Takto smutně dopadli například podplukovník Gregorio Jover, bývalý guerillero slavné Durrutiho skupiny „Los Solidarios“, nebo plukovník Cipriano Mera, dlouholetý aktivista madridské CNT, který dokonce po militarizaci milicí a vytvoření regulérní divize, které se stal velitelem, prohlásil, že situace „*nyní bude charakterizována železnou disciplínou, která bude dobrovolná. Od této chvíle se už s mužstvem nebudu vůbec bavit!*“ Richards na tento autoritářský blábol vtipně reaguje slovy: „*Mohli bychom být v pokušení pomyslet si, že Merovi zezelenal mozek.*“ (v)

Ackelsberg v této souvislosti zmiňuje bez jakýchkoli komentářů případ Miky Etchehebére, ženy, která dosáhla důstojnické hodnosti v Lidové armádě a vstoupila přitom do Mujeres Libres. Zapomíná však připojit jakoukoli kritickou poznámku. Anarchistka důstojníkem? To se přece vzájemně vylučuje.

Není důvod si myslet, že Etchehebére byla jiná než Jover nebo Mera. I Jover ulevoval svému černému svědomí tím, že symbolicky podporoval opoziční proud v CNT, například zaslal určitou finanční podporu skupině Los Amigos de Durruti. (vi) Svoje prýmky si však ponechal. Není divu, vždyť do hodnosti podplukovníka ho osobně povyšoval předseda (stalinisty ovládané) vlády Juan Negrín. Soudobé novinové zprávy dokonce uvádějí, že premiér ho při tom „*přátelsky objal*“.

Jejich kolaborantský a militaristický přístup ostře kontrastoval například se zásadovým postojem bývalých velitelů milicionářských kolon Pablo Ruize nebo Francisco Pellicera, kteří z milic odešli, aby nemuseli vstoupit do armády a posléze se (společně i s některými členkami Mujeres Libres) aktivizovali v opoziční „Skupině Přátelé Durrutiho“, která se snažila vrátit CNT zpět k anarchistickým cílům, prostředkům a hodnotám

Stejně tak Ackelsbergová nechává bez povšimnutí pochvalné poznámky o ministrech za CNT, kteří byli až do května 1937 členy valencijské (ústřední) vlády.

...

Poučeného čtenáře by mohlo dále udivit, proč by se Mujeres Libres měly strachovat o svoji autonomii v rámci jakéhosi blíže nespécifikovaného „vstupu“ do „anarchistického hnutí“. Copak je anarchistické hnutí nějaká stranická struktura centralistického typu? Samo-

zřejmě, že není, ale problém spočívá z toho, že Movimiento Libertario Español (MLE) v roce 1938 již opravdu nebylo anarchistickým hnutím, ale stranickou strukturou, což Ackelsbergová nijak nediskutuje.

Již Národní rozšířené ekonomické plénum z ledna 1938, první všeobecné shromáždění organizace od zaragozského kongresu z května 1936 potvrdilo zásadně kolaborantský styl CNT, orientující se na „demokratickou spolupráci“, participaci a omezenou „dělnickou kontrolu“ v rámci republikánského polostátního kapitalismu s účastí odborových svazů. Plénum například velkou většinou přijalo zavedení pracovních knížek. Richards správně poznamenává, že „carnet de trabajo“ byl „*otrocký cejch, jehož zavedení by i reakční a reformistické odbory v Americe či Británii kladly odpor až do posledního muže, ale který byl přijat CNT 516 hlasy pro, 120 proti a 82 delegátů se zdrželo hlasování*“.(i)

Narůstající centralizace politických pravomocí v CNT se dále projevila například v šikanování pracujících v kolektivizovaných podnicích pomocí Pracovní inspekce se značně širokými pravomocemi, podstatným omezení a centralizaci vydávání tiskovin organizace, zákazu probírání politických témat v časopisech, vydávaných profesními syndikáty atd. Richards uzavírá, že směr, který nabrala CNT, byl „*otevřeně reakční takovým stylem, že před ním musíme stanout v němém úžasu*“.

Další centralizace proběhla v dubnu 1938, kdy byl vytvořen Výkonný výbor MLE, o kterém se doslova psalo, že „*Všechny místní a lokální součásti třech hnutí (CNT, FAI a FIJJ) se podřídí rozhodnutím tohoto výboru a bezvýtku je vyplní... Výkonná pravomoc tohoto výboru zahrnuje i okamžité vyloučení jednotlivců, skupin, syndikátů, lokálních a místních skupin, nebo nižších výborů, nerespektujících obecné rezoluce hnutí a poškozujících ho svým jednáním... Výbor bude rovněž přijímat sankce vůči těm členům, podporujícím ty, kteří byli vyloučeni z jakékoli ze tří organizací hnutí z výše vyjmenovaných důvodů... Výkonná a disciplinární pravomoc tohoto výboru se vztahuje jak na zázemí, tak na frontové linie.*”

Nezbývá, než souhlasit, že „*Z představy, že CNT je revoluční organizací kontrolovanou samotnými členy, nezbyla ani ta nejmenší iluze*“.(ii)

Ackelsbergová dále například nikterak nekomentuje skutečnost, že členky Regionálních výborů Mujeres Libres byly placenými profesionálními aktivistkami, které nemusely pracovat. To je praxe, kterou bereme jako danou u politických stran, oficiálních odborů a jiných autoritářských organizací, ale v anarchistickém hnutí?

...

Zájemce o další četbu na téma španělské sociální revoluce odkazují za tituly, uvedené v poznámkách, představující čtivý a kritický materiál.

Přes všechny zmíněné nedostatky, zejména popis místo analýzy - a to navíc popis, vycházející z těch sektorů španělského anarchosyndikalismu, které nikdy nepřiznaly zásadní neúspěchy a nevrátily se ke staré anarchistické tradici - představuje práce Ackelsbergové mimořádně cenný materiál, který by si každý člověk, hlouběji se zajímající o anarchismus, podle mého názoru měl rozhodně přečíst.

PW, září 2002

Poznámky:

(i) Vernon Richards: Poučení ze Španělské revoluce, Anarchistická knihovna FSA, Praha 1998, str. 73.

(ii) Richards, tamtéž, str. 74.

(ii) Richards, tamtéž, str. 35. Citát pochází z řeči, pronesené Frederikou Montseny v roce 1945 v Toulouse (citované ve vnitřním bulletinu MLE-CNT ve Francii, září/říjen 1945).

(iv) Georges Fontenis: Revoluční poselství Skupiny Přátelé Durrutiho, překlad Anarchistické knihovny FSA, dosud přístupné pouze v elektronické verzi na internetové stránce <http://fsa.anarchismus.org>.

(v) Richards, tamtéž, str. 71. Citace pochází z knihy José Peiratse: La CNT en la Revolución Española, sv. II, str. 78.

(vi) Agustin Guillamón: Skupina Přátelé Durrutiho 1937-1939, Anarchistická knihovna FSA, Praha 1999.

Úvodní poznámky

K vytvoření této knihy přispělo mnoho jednotlivců i skupin. Přední místo mezi nimi samozřejmě zaujímají muži a ženy španělského anarchistického a anarchosyndikalistického hnutí a zvláště ženy z Mujeres Libres, které mi štědrě věnovaly mnoho času a energie, vyprávěly mi své příběhy a kromě toho mě uvedly do svých životů. Je nemožné najít patřičná slova, kterými bych jim mohla poděkovat a pokud se jejich odvaha a integrita, kterou se mnou sdílely, alespoň nějakým způsobem odrazí v této knize, doufám, že jsem přeci jenom začala splácet svůj dluh. Jacinto Borrás, Felix Carrasquer, Josep Costa Font, Gaston Leval, Arturo Parrera, José Peirats a Eduardo Pons Prades se podělili o své osobní znalosti anarchistických kolektivů a pomohli navázat počáteční kontakty s členkami Mujeres Libres. Matilde Escuder, Lola Iturbe, Iguadad Ocaña, Concha Pérez a Cristina Pierra z Barcelony, Frederica Montseny z Toulouse a Amada de Nó a Teresina Torelles z Béziers se mnou všechny strávily dlouhé hodiny v diskusích o svých zkušenostech z let před, během a následujících po občanské válce a sociální revoluci. Konečně Pura Pérez Arcos, Azucena Fernandez Barba, Pepita Carpena, Mercedes Comaposada, Anna Delso, Soledad Estorach, Sara Berenguer Guillén, Suceso Portales, Dolores Prat a Enriqueta Fernandez Rovira mně otevřely dveře svých domovů – často nikoli ve zrovna vhodné chvíli – a inspirovaly svými příběhy a svou odvahou.

Klíčovou podporu a přístup ke zdrojům mi ve Španělsku poskytli ještě další lidé. Mary Nash se mnou sdílela rozsáhlé znalosti o ženách ve španělském dělnickém hnutí. Maryina práce o Mujeres Libres otevřela prostor pro historii žen ve Španělsku a Mary je mou významnou a velkorysou kolegyní a přítelkyní. Jejím prostřednictvím jsem se setkala s Annou Casas a Bernardou Catlla, které mě pozvaly do svých domovů v Léridě a umožnily bádát o leridském kolektivu Adelante. Verena Stolcke, Juan Martinez-Alier a jejich dcery Nuria a Isabel mě hostili v rodině a poskytli místo, kde jsem mohla pobývat po mnoho měsíců, během nichž jsem prováděla výzkum v Barceloně, a stali se mými drahými přáteli a kolegy. Rafaell Pujol, Albert Pérez-Baró, Nazario González, Enric Fusteri-Bonet, Ramón Sol a Mercedes Vilanova mně zpřístupnili své výzkumy a poskytli důležité uvedení a prameny vztahující se k určitým fázím práce.

Jsem rovněž hluboce zavázána lidem na druhé straně Atlantiku. V počátečním období mně velice pomohli José Nieto, Clara Lida, Temma Kaplan, Edward Malefakis a Suzanne Berger. Na existenci Mujeres Libres mě poprvé upozornil Temmin článek a jí jsem také vděčna za poznámky a kritiku, poskytovanou v průběhu několika let ve vztahu k různým stránkám tohoto rukopisu. Jsem také velice šťastná, že jsem měla možnost seznámit se s Ahrne Thorne. Jeho oddanosti věci a energii se rovnala pouze rozsáhlá síť přátel a spolupracovníků, do níž mě uvedl. Jeho prostřednictvím jsem poznala Annu Delso, Puru a Federica Arcos a Paula Avriche. Federico disponuje pozoruhodnou soukromou sbírkou materiálů vztahujících se ke španělskému anarchistickému a anarchosyndikalistickému hnutí. On i Pura mně ochotně a nadšeně zpřístupnili své sbírky a rovněž domovy a s osobním zájmem sledovali dokončení tohoto projektu. Jejich pečlivé pročtení rukopisu, učiněné poznámky a Puriny snahy „přeložit“ některé mé výrazy do španělštiny a také aktivity a myšlení Mujeres Libres do současného jazyka – to vše je neocenitelné. Lisa Berger a Carol Mazer mně pomohli kontaktovat Dolores Prat a Conchu Perez.

Jsem rovněž hluboce zavázána archivářům v knihovnách a archivech na obou stranách Atlantiku, kteří učinili z procesu odkrývání materiálů o Mujeres Libres a španělském anarchismu velice příjemnou záležitost. Chtěla bych se zejména zmínit o pomoci zaměstnanců oddělení odkazů a meziknihovnických výpůjček knihovny Smith College, sekce výrobních vztahů Firestone Library univerzity v Princetonu, oddělení vzácných tisků a rukopisů New York Public Library, Labadie Collection na Michiganské univerzitě, Hoover Institution Library na

Stanfordské univerzitě, Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporarie z pařížské univerzity, univerzity v Nanterre, Institut d'Études Politiques v Paříži, Casa del Arcediano z Instituto de Historia de la Ciudad (Barcelona), Biblioteca de Catalunya (Barcelona), Ateneu Enciclopedic Popular / Centro de la Documentación Histórico Social (Barcelona), Ministerio de Hacienda (Lérida), Hemeroteca Municipal (Madrid), Archivo Histórico Nacional / Sección Guerra Civil (Salamanca) a International Institute for Social History (Amsterdam). Po většinu doby, kdy jsem podnikala výzkum, se archiv v Salamance, pravý zlatý důl informací o období občanské války, nalézal pod kontrolou španělské armády. Nedávná změna vlády ve Španělsku dramaticky zlepšila mé pracovní podmínky a rovněž i stav archivu. Zůstávám však zavázána Pacovi a Miguelovi ze „starého režimu“, kteří navzdory zjevným rozdílům prokázali neúnavnou ochotu pátrat po záznamech, brožurách a denním tisku a zařizovat kopírování. Pracovní podmínky v Mezinárodním ústavu sociální historie byly mnohem lepší. Na samém počátku výzkumu o španělském anarchismu jsem tam strávila řadu měsíců a vrátila se o několik let později, když byly zpřístupněny veřejnosti archivy CNT a FAI. Jsem zvláště zavázána Rudolfu de Jong, bývalému řediteli španělské sekce, za neustálé odborné rady a podporu a Thee Duijker a Mieke Izjermans a panu G. M. Langedijkovi za to, že umožnili můj výzkum.

V různých fázích podniku mi početné skupiny a organizace poskytly morální a finanční podporu. Výzkum jsem zahájila jako členka projektu Woman and Social Change na Smith College, interdisciplinární odborné výzkumné skupiny, financované nadací Andrewa N. Mellona. Projektové fondy a stipendium American Association of University Women mi v počátečních fázích umožnilo strávit jeden semestr ve Španělsku a ve spojení s odbornými rozvojovými fondy Smith College uskutečnit dodatečné cesty do Španělska, Francie a Kanady. Neustálé diskuse a semináře s kolegy z projektu – zvláště Susan C. Bourque, Donnou Robinson Divine, Sue J. M. Freeman, Miriam Slater a Penny Gill – sehrály klíčovou roli v mých úvahách o nasměrování výzkumu, zvláště v rané fázi. Pomocní výzkumníci z řad studentů Anne Balars, Robin Stolk, Barat Ellman a Susan Jessop mi pomohli utřídit nashromážděné materiály a přehlédnout existující literaturu o ženách a sociálně-revolučních hnutích. Pomoc Reyes Lázaro s přepisováním magnetofonových pásků, překladem některých dokumentů a zprostředkováním přístupu k určitým lidem ve Španělsku byla neocenitelná.

Začala jsem psát tuto knihu, když jsem hostovala na Bunting Institute Radcliffe College, jednom z nejpříznivějších a nejnadšenějších intelektuálních prostředí, s nimiž jsem se setkala. Semináře, kolokvia a neformální diskuse s kolegy mně poskytly pobídku k další práci a také inspiraci. Jsem zvláště zavázána členkám skupiny „matky-dcery“, zejména Ann Bookman, Caroline Bynum, Hope Davis, Bettine Friedl, Gilian Hart, Deborah McDowell, Janice Randall, Blair Tate a Gretchen Wheeloch. Další zásadní součástí procesu psaní byla přátelství s Katie Canon a Karen Brown, která se rovněž zrodila stejného roku.

V akademickém školním roce 1987-1988 jsem během placeného studijního volna hostovala na Institute for Research on Women and Gender Columbia University a byla členkou Women's Studies Theory Group na Hunter College. Obojí spolupráce mně poskytla možnosti rozvíjet a diskutovat postupující práci. Kolegové z Center for European Studies na Harvardské univerzitě mě navíc pozvali, abych se v průběhu několika let zúčastnila různých kolokvií a seminářů, a poskytli mně možnost cenné myšlenkové výměny.

Konečně bych také chtěla říci, že žádná vědecká práce, zvláště ta, která byla připravována tak dlouho, nepovstává plně rozvinutá z hlavy pouze jedné osoby. Členové Government Department na Smith College se mnou celá léta sdíleli postupné dozrávání projektu. Za jejich podporu jsem hluboce vděčna. Studenti mých kurzů a seminářů feministické teorie a městské politiky na Smith College přispěli k vývoji mých myšlenek o komunitě a z jejich řad vzešly důležité výzvy myšlení, vtělenému do této knihy. Členky výboru Smith's Woman Studies Program a výboru Five College Women's Studies, zvláště Jean Grossholtz, Marilyn Schuster,

Vicky Spelman a Susan Van Dyke, byly mými kolegyněmi i přítelkyněmi a pomohly mi udržet studii o *Mujeres Libres* v širším kontextu. Marina Caplan přešla některé překlady. Kathy Addelson, Paul Avrich, Susan Bourque, Irene Diamond, Donna Divine, George Esenwein, Kathy Ferguson, Philip Green, Barbara Johnson, Juan Martínez-Alier, Vicky Spelman, Verena Stolcke, Will Watson, Iris Young a Nira Yuval-Davis si přečetli určité části rukopisu a poskytli užitečné poznámky. Myrna Breitbart, Pura a Federico Arcos, Jane Slaughter a Judith Plaskow si přečetli rukopis celý. Judith Plaskow mi nakonec pomohla udržet jak smysl pro humor, tak smysl pro patřičné proporce.

Alex Goldenberg se vzdal jednoho koutu ve svém obývacím pokoji a přizval mě do svého života během celých těch let, které jsem psala svoji knihu, a já jsem vděčná za oba dary.

Použité zkratky:

- AIT – Mezinárodní asociace pracujících, anarchistická internacionála.
AJA – Asociación de Jóvenes Antifascistas (Antifašistická asociace mládeže), ovládaná Komunistickou stranou.
AMA – Asociación de Mujeres Antifascistas (Asociace antifašistických žen).
BOC – Bloc Obrer y Camperol (Dělnicko-rolnický blok).
CENU – Consell de l'Escola Nova Unificada (Nová sjednocená vzdělávací rada).
CNT – Confederacion Nacional del Trabajo (Národní konfederace práce), anarchosyndikalistická odborová asociace.
FAI – Federación Anarquista Ibérica (Iberská anarchistická federace).
FIJL – Federación Ibérica de Juventudes Libertarias (Iberská federace anarchistické mládeže), anarchistická mládežnická organizace.
JJLL – Juventudes Libertarias (Libertinská mládež), jiný název pro FIJL.
PCE – Partido Comunista de España (Komunistická strana Španělska).
POUM – Partido Obrero de Unificación Marxista (Dělnická strana marxistického sjednocení), trockisté.
PSOE – Partido Socialista Obrero Español (Španělská socialistická dělnická strana).
PSUC – Partido Socialista Unificado de Cataluña (Katalánská sjednocená socialistická strana).
SIA – Solidaridad Internacional Antifascista (Mezinárodní antifašistická solidarita), anarchistická mezinárodní humanitární organizace.
UGT – Unión General de Trabajadores (Všeobecný svaz pracujících), odborová federace, propojená se Socialistickou stranou.
- AHN/SGS/S – Archivo Histórico Nacional, Sección Guerra Civil, Salamanca.
AMB – Archivo Municipal, Barcelona.
AMHL – Archivo, Ministerio de Hacienda, Lérida.
IISG/CNT – Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam, Archivo CNT.
IISG/EG – IISG Emma Goldman Archive.
IISG/FAI – IISG Archivo FAI-CP.
NYPL/EG – New York Public Library, oddělení vzácných tisků a rukopisů, Emma Goldman Papers.
NYPL/RP – New York Public Library, oddělení vzácných tisků a rukopisů, Rose Pesotta Papers.

Úvod

V roce 1936 ženské skupiny z Madridu a Barcelony založily Mujeres Libres, organizaci oddanou věci osvobození žen z jejich „trojitého zotročení nevědomosti, zotročení jako žen a jako námezdně pracujících“. Přestože Mujeres Libres existovaly méně než tři roky (jejich aktivity ve Španělsku byly přerušeny po vítězství Frankových sil v únoru 1939), zmobilizovaly více než 20 000 žen a rozvinuly širokou síť aktivit, uzpůsobených, aby pozvedly jednotlivé ženy, ale zároveň vytvářely smysl pro komunitu. Podobně jako španělské anarchosyndikalistické hnutí, v němž tyto ženy měly své kořeny, Mujeres Libres tvrdily, že plné rozvinutí ženské individuality záleží na vývoji silného smyslu sounáležitosti s ostatními. V tomto smyslu Mujeres Libres stejně jako některé další skupiny představují alternativu k individualistickému pohledu, charakterizujícímu oficiální feministická hnutí tehdejší i naší doby.

Příběh mého objevu těchto žen a jejich aktivit překlenul mnoho let a kilometrů, bádání v archívech stejně jako rozhovorů s bývalými aktivistkami. Mé postupné porozumění významu jejich vizí a úspěchů je neoddělitelně propojeno s našimi vzájemnými a neustálými snahami o komunikaci, jdoucí napříč kulturními, věkovými a třídními rozdíly, a také s politickým kontextem. Jak mě mnohé tyto ženy pozvaly do svých domovů a sdílely své příběhy, snažila jsem se naslouchat vzhledem k jejich podmínkám a mít na zřeteli jak naši podobnost, tak různost. Když jsem se potýkala s otázkami identity, rozdílnosti, komunity a pokroku, střídavě elektrizujícími a posléze demoralizujícími občanská, mírová a feministická hnutí v mé zemi, začala jsem si stále více cenit perspektivy, kterou Mujeres Libres mohou nabídnout současným feministkám a sociálním aktivistům. Tato kniha se částečně odvozuje od mé touhy učinit jejich historii všeobecně dostupnější. V první části této kapitoly uvedu některé z žen, které budou tématem následujícího širšího příběhu. V druhé části nastíním témata a zájmy zasazující knihu do teoretického rámce.

...

První ženou z Mujeres Libres, s níž jsem se potkala, byla Suceso Portales, která trávila léto roku 1979 v malé vesničce Móstoles poblíž Madridu. Cesta k ní byla typicky křivolaká. Když jsem byla ponořena do výzkumů procesů venkovské a městské kolektivizace ve Španělsku během občanské války, setkala jsem se v Madridu a Barceloně s množstvím mladých anarchistů. Mezi nimi se nacházely mladé ženy z nově založené skupiny, která přijala jméno Mujeres Libres. Jak v Madridu, tak v Barceloně mi mladší ženy, s nimiž jsem hovořila, řekly, že se několikrát pokusily setkat s *viejas* („staršími“), které se zapojily do původních Mujeres Libres. Uskutečněná setkání byla zjevně často zatížena hádkami a nedorozuměními. Když jsem konečně našla někoho, kdo by poskytl jméno a adresu některé *vieja*, Suceso Portales, informaci doprovázelo varování: „Nebude se Ti líbit,“ svěřil se mi zdroj, „je to reakcionářka a má velice podivné názory.“

Suceso mě navzdory vyslovenému varování okamžitě uchvátila stejně jako takřka všechny ženy z Mujeres Libres, s nimiž jsem se setkala. Byla to velice čilá, aktivní šedesátnice s černošedými vlasy. Její vnučka, tehdy jí bylo jedenáct, neustále nakukovala do malého pokoje, v němž jsme se sešly, poslouchala rozhovor, pokládala vlastní otázky a Suceso si vždy našla čas, aby na ně trpělivě, pečlivě a s respektem odpovídala. Hovořily jsme celé hodiny o jejich zkušenostech z CNT a FIJL⁽¹⁾, pocitu potřeby nezávislé a autonomní ženské organizace, pracující v rámci ideologického a politického zastřešení anarchistického hnutí⁽²⁾, hodnocení úspěchů a zklamání Mujeres Libres a současném feminizmu.

---

¹⁾ Confederación Nacional del Trabajo (Národní konfederace práce), anarchosyndikalistická konfederace; a Federación Ibérica de Juventudes Libertarias (Iberská federace libertinské mládeže), známá též pouze jako Juventudes, hnutí sdružující mládežnické organizace. Mujeres Libres byly zpravidla členkami obou zmiňovaných organizací.

Suceso vstoupila do Mujeres Libres v centrálním Španělsku v roce 1936 a zastávala místo místopředsedkyně organizace. Diskutovala se mnou o zaměření Mujeres Libres na ženy z řad pracujících tříd, důrazu na vzdělávání a sebeuvědomování a vztazích organizace se širším anarchosyndikalistickým hnutím. Nejvíce jsem však byla fascinována, upoutána a ohromena jejími postoji k feministkám a feminismu – postoji, které byly v mnoha rovinách zrcadlových obrazem názorů *jóvenes* („mladých“) na Mujeres Libres. „Nejsme a ani tehdy jsme nebyly feministky,“ zdůrazňovala. „Nebojovaly jsme proti mužům. Nechtěly jsme maskulinní hierarchii nahradit feministickou hierarchií. Je nezbytné pracovat a bojovat *společně*, protože pokud tak nebudeme jednat, nikdy nedosáhneme sociální revoluce. My jsme však potřebovaly vlastní organizaci, abychom bojovaly i samy za sebe.“

Byla jsem překvapena tvrzením, že „feminismus“ znamená opozici vůči mužům nebo touhu nahradit mužskou hierarchii ženskou hierarchií. Sama jsem produktem raného feministického hnutí ve Spojených státech a vždy jsem trvala na tom, že feminismus znamená opozici vůči jakékoli hierarchii. Začala jsem ale víceméně rozeznávat zdroj určitého napětí a nedorozumění mezi mladými ženami z Madridu, které se *rozhodně* definovaly jako feministky, a touto vějí, pro niž feminismus byl zavrženíhodný. Jak jsem později zjistila, rozdílů chápání co je vlastně feminismus se v žádném případě nevztahovaly pouze na Suceso. Po celé tři roky formální existence Mujeres Libres, a poté až dodnes, se členky skupiny věnovaly emancipaci žen, aniž by se definovaly jako „feministky“.

Velká část mé fascinace Mujeres Libres povstala z touhy porozumět tomuto rozdílu a jeho významu. Co znamenalo, že tyto ženy nebyly ochotné se samy identifikovat jako feministky? Brzy jsem pojala podezření, že přestože se politický kontext Španělska třicátých let a Spojených států osmdesátých let viditelně liší, mohla by existovat jistá podoba mezi odmítnutím Mujeres Libres označit se za feministky a váháním mnoha pracujících a barevných žen v mé zemi přijmout nálepku feminizmu. Mohlo se zde nalézat poučení pro současné feministky, bojující proti tvrzení, že feminismus je bílé a buržoazní hnutí?

Fascinace tím ale nekončila. Suceso si hořce stěžovala na krátkozrakost vize současných feministek, nepřítomnost širšího organizačního a ideologického názorového zakotvení: „Chybí jim *formación libertaria* (výraz často užívaný v anarchistických kruzích pro základní zakotvení nebo ideologický kontext). Naše vize byla mnohem širší.“ Podle jejího názoru *jóvenes* vůbec nechápaly „co vlastně znamená přímá akce nebo jakákoli jiná principiální zásada anarchistických organizací“. Zdálo se, že se obávají cokoli zorganizovat, neboť by to podle nich vytvořilo nové hierarchie, „ale tímto způsobem nedosáhnou vůbec ničeho“.²⁾ Dále se příliš věnovaly otázkám interrupce, plánovaného rodičovství a sexuality. Ano, je pravda, že ženská sexualita by měla náležet samotné ženě, ale proč je nezbytné z toho dělat politické téma? Nakonec se Suceso podívala: „Jak se vůbec mohou nazývat feministky, když běžně nosí křížky?“⁴⁾

Na některé otázky stále nemám odpovědi. Tehdy jsem byla a ještě stále jsem zmatená z toho, jak se Suceso (a dalším) zjevně nezamlouvá učinit „politické téma“ z „osobních“ otázek, například lásky a sexuality. Feminismus mě přesvědčil, že „osobní je politické“, ale netvrdí něco podobného také anarchismus? Odpovědi na další otázky se ukázaly být jednoduché, ale

---

²⁾ Zde použito označení libertinské hnutí jako zastřešující termín pro aktivity anarchistických a anarchosyndikalistických organizací a jednotlivců ve Španělsku. Zahrnovalo především nejdůležitější organizaci CNT, Federación Anarquista Ibérica (Iberskou anarchistickou federaci) – FAI, a FIJJ, které se spojily v jednotné „libertinské hnutí“ fungující pouze během války. Nicméně tento termín je použit jako zkratka pro anarchistické, anarchosyndikalistické a jim podobné organizace. Organizační detaily jsou hlouběji probírány v kapitole 2.

³⁾ Pohled, sdílený mnohými prvky raného feministického hnutí ve Spojených státech, nazvaný „the tyranny of structurelessness“ od „Joreen“ v jejím článku v časopise *Second Wave* 2, č.1 (1972): str.20-25.

⁴⁾ Suceso Portales, rozhovory, Móstoles (Madrid), 29. červen 1979.

přesto často překvapivé. To, co Suceso popisovala jako „feministky, které nosí křížky“, byly například mladé ženy, které nosily ženský symbol, aby zdůraznily svůj feminismus!⁽⁵⁾

Další ženou, s níž jsem se setkala, byla Lola Iturbe, aktivní sympatizantka *Mujeres Libres*, ale nikoli aktivistka. Společně se svým *compañero* Juanelem (Juan Manuel Molina, bývalý sekretář FAI), v Barceloně vydávala anarchistický časopis *Tierra y Libertad*. Lola hovořila o svých zkušenostech z chudého dětství, kdy vyrůstala jako dítě svobodné matky v Barceloně na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Narodila se v roce 1902 a již v devíti letech začala pracovat na dlouhé směny za neuvěřitelně nízkou mzdu (dostávala 50 *centimos* týdně!) jako učnice u švadleny. Matka vedla *penzión*, navštěvovaný „muži z organizace“. Prostřednictvím těchto hostů se Lola dozvěděla o CNT a našla vstřícnost, odepíranou v širší společnosti. Když jí bylo čtrnáct nebo patnáct, rovněž vstoupila do organizace.⁽⁶⁾ Byla to právě Lola, kdo mi během jednoho rozhovoru řekl, že Mercedes Comaposada, jedna ze tří žen, které založily *Mujeres Libres*, je stále naživu a přebývá v Paříži.

Do věci však zasáhla další náhoda, ještě než jsem se setkala s Mercedes. Dělal jsem rozhovor s Eduardem Pons Prades (který tehdy byl novinářem v *Diario de Barcelona*) o jeho zážitcích mladého muže v kolektivizovaném katalánském dřevařském průmyslu. Eduardo mě poslal do Perpignanu, ležícího těsně za hranicí ve Francii, abych se setkala s Jacintem Borrás, bývalým aktivistou CNT a vydavatelem časopisu věnujícího se zemědělské kolektivizaci v Katalánsku. Během konverzací jsem Borrásovi řekla, že bych se chtěla setkat se ženami, které se zúčastnily revoluce. Jeho reakce byla nejdříve nadšená. Když jsem se ale zeptala na jména nebo adresy, nebyl schopen vzpomenout si na žádnou zdravou nebo „schopnou“ se mnou hovořit, což byla stará známá odpověď. Jen několik málo mužů-aktivistů, s nimiž jsem se setkala, se zdálo brát své soudružky vážně.

Nicméně jsem naléhala, aby mně sdělil alespoň jedno jméno ženy, která by mohla být ochotná se mnou hovořit. Chvilí váhal a pak zavolal svoji dceru Eglantinu. Ta vytočila číslo a od prvního okamžiku, kdy jsem uslyšela hlas na druhém konci, jsem věděla, že Azucena Fernandez Barba je rozhodně někdo, s kým se chci setkat. Eglantina přímo zářila, když s ní mluvila a poté, co v zahradě natrhala nějaké květiny (Azucena miluje květiny, jak mi řekla), během několika málo minut mě usadila do auta a vyrazily jsme přes město do Azucenina bytu.

Azucena se narodila v roce 1916 na Kubě rodičům, kteří byli španělská emigranti a octla se ve Španělsku v roce 1920, poté, co se rodiče vrátili z exilu. Když jsem ji poprvé uviděla, seděla ve své malé jídelně, obklopená rozkvetlými rostlinami. Živě hovořila o zkušenostech z předválečných let a historii své rodiny. Azucena a šest sester a bratr „vyrostli na anarchismu... jako na mateřském mléce“. Její dědeček Abelardo Saavedra byl jedním z raných anarchistických učitelů-kazatelů, kterého několikrát uvěznili a později vypověděli ze země, protože spáchal zločin, že učil zemědělské nádeníky v Andalusii číst. Azucena a její početní sourozenci se tedy narodili na Kubě.

Strávila jsem s ní dlouhé hodiny, diskutovaly jsme o tom, jaké to bylo vyrůstat v anarchistické rodině, jak vstoupila do prostředí anarchistických aktivit a organizací a začala se na nich podílet a její pocit složitého místa žen ve španělském anarchosyndikalistickém hnutí.⁽⁷⁾ Trvala však na tom, že osoba, s níž skutečně musím mluvit, je její sestra Enriqueta. Ta byla skutečnou *militante* (aktivistkou) a členkou *Mujeres Libres*.

Nebylo to dříve než za šest měsíců, než jsem dostala příležitost osobně se setkat s Enriquetou Fernandez Rovira. Již předtím jsem však zjistila, že pouhé vyslovení jejího jména vyvolává ve všech lidech, s nimiž jsem se setkala, stejnou reakci: „Ach, ta Enriqueta,“ říkali s povzdechem, pokrčili přitom rameny a zařali obě ruce v pěst, takže vypadali (jak může

⁵⁾ Ana Cases, osobní sdělení, 10. srpna 1981.

⁶⁾ Lola Iturbe, rozhovory, Alella (Barcelona), 3. srpna 1981, a Barcelona 4. srpna 1981.

⁷⁾ Azucena Barba, rozhovor, Perpignan, Francie, 14.-15. srpna 1981.

vypadat relativně křehká starší žena) jako zápasníci, napínající svaly. Navzdory tomu, že jsem byla takto připravena, jsem ale neměla ponětí o tom, jak velkolepé může být setrvat v její přítomnosti.

Setkala jsem se s Enriquetou za podmínek, které nebyly ani zdaleka ideální. Ve Francii byly vánoční prázdniny a její malý domek byl celý zaplněn aktivitami čtyř vnoučat. Našly jsme nějaký čas na rozhovory, až když se děti odebraly spát nebo vprostřed záplavy požadavků na svačinu nebo svolení hrát si s tím či oním. Všechna její nespokojenost se „špatnými způsoby“ těchto energických mladých lidí přitom byla hořkosladkým kontrastem k vlastním příběhům, jak se dokonce její anarchističtí rodiče pohoršovali, když se svými mladými přáteli vyrazila na smíšené cyklistické výlety na venkov nebo na pláže na počátku třicátých let.

Enriqueta se rovněž narodila na Kubě, v roce 1915, a přestěhovala se do Španělska v roce 1920 společně s rodinou. V domě se neustále střídali nějací anarchističtí aktivisté a „idea“ byla běžnou součástí konverzací. Rodina mnoha způsoby představovala dva odlišné odstíny anarchismu, převládající ve hnutí v oněch letech. Jak sama řekla:

Otec byl muž myšlenek, anarchista, ale mnohem více než matka byl také pacifista. Rozzlobil se, když uviděl byt' jen jedinou kapku krve. Byl revolucionář, ale pacifista. Věřil, že revoluce přijde prostřednictvím kultury a vzdělání. Nenáviděl zbraně. Nechtěl je ani vidět... to nebyl jeho styl. Byl spíše takový tichý... Ne však matka. Ta byla mnohem větší aktivistka.⁸⁾

Děti se již v raném věku učily, že být členem nějaké komunity také znamená být schopen postarat se o druhé a ochoten věnovat sebe sama a svůj život společné věci. Myšlenky, které sdílely s ostatními, zvláště v anarchistických mládežnických skupinách, v nichž byly Enriqueta i Azucena velmi aktivní, je sjednocovaly jako skupinu a přitom odlišovaly od ostatních.

V těch časech jsme byly... děvky... bláznivé holky, protože jsme to byly my, kdo vždy stál v prvních řadách... Pamatuji, když otec zemřel... to bylo moc smutné... Matka řekla: „Tatínek nechtěl žádné růže, ale já bych pro něj nějaké chtěla. Jdi a přines tučt' růží pro svého otce.“ Šla jsem tedy za květinářem, který mi řekl: „Copak? Ty jsi tady, když je Tvůj otec mrtev?“ A já jsem řekla: „Jak spolu ty dvě věci souvisí? Myslíte si, že necítím bolest ze smrti svého otce? Myslíte si, že když jsem k Vám přišla, tak necítím žádný zármutek? Přišla jsem přece pro něj koupit nějaké růže.“... „Zde ale není Tvé místo, dítě, Tvé místo je doma. Joaquín měl přijít pro květiny. A proč nechodíš v černém?“ A já jsem řekla: „Ne, já bolest nosím uvnitř. Já ji nevystavuji na odiv.“

Oddanost anarchistickým hodnotám existovala pro Enriquetu a její rodinu po celou dobu, na kterou si mohla vzpomenout. Účast dětí ve skupinách a aktivitách, provozovaných organizacemi z hnutí, tuto oddanost ještě prohloubila a proměnila v důležitý rozměr jejich životů. Komunita poskytla sílu čelit posměškům sousedů, stejně jako skepticizmu dokonce ze strany anarchistických rodičů, pochybujících o tom, jestli je slušné, aby mladé dívky vyrazily na výlety ve smíšených skupinách. Komunita jim umožnila nalézt vlastní vyjádření, snít vlastní sny a uskutečňovat vize, které si sice osvojily od rodičů, ale brzy transformovaly ve své vlastní. Enriqueta byla kvůli dlouholetému zapojení ve hnutí během války vybrána CNT pro vysoce důležitou práci jedné z centrálních telefonních operátorek v Barceloně. Zůstala aktivní v anarchistickém hnutí a CNT a nakonec vstoupila i do Mujeres Libres.

⁸⁾ Enriqueta Rovira, rozhovor, Castellnaudary, Francie, 29. prosince 1981.

Eglantina mně rovněž pomohla setkat se poprvé se Sarou Berenguer Guillén, která byla sekretářkou propagace Mujeres Libres v Katalánsku. Eglantina mě jednoho prosincového rána vyzvedla před Azuceniným domem v Perpignanu a dopravila před hezký domek v malé vesničce jménem Montady (poblíž Béziers), kde si vybudovali domov Sara a její compaňero Jesús Guillén. Sara je malá žena, která si navzdory mnoha příbuzným a přátelům, kteří ji navštěvovali po Vánocích, pohotově našla čas, aby se mnou hovořila o svých zkušenostech. Když jsem se vrátila na druhou návštěvu o několik let později, Sara byla stejně pohostinná jako předtím. Strávily jsme spolu několik vyčerpávajících dnů a takřka nepřetržitě hovořily o Mujeres Libres a dělaly rozhovory s mnoha dalšími místními ženami, které byly zapojeny do Mujeres Libres nebo jiných organizací anarchistického hnutí. Mezi nimi byly i Teresina Torrellas Graells, Conchita Guillén a Amada de Nó.

Sara se nezapojila do organizací, náležejících ke hnutí, již před válkou, přestože její otec byl aktivista CNT. Sama začala pracovat pro CNT až po vypuknutí války, kdy otec odešel na frontu a ona chtěla udělat něco „aby pomohla revoluci“. Na sklonku roku 1937 vstoupila do Mujeres Libres, přestože původně se stavěla proti myšlence oddělené organizace pouze pro ženy.

Nesouhlasila jsem s myšlenkou Mujeres Libres. Myslela jsem si, že boj se týká mužů i žen společně. Všichni jsme společně bojovali za lepší společnost. Proč by tedy měla existovat oddělená organizace? Jednoho dne, když jsem byla se skupinou Juventudes, jsme zašli na setkání, které Mujeres Libres uspořádaly na ústředí Juventudes, kde rovněž měly vlastní kancelář. Kluci si začali utahovat z řečnic, což mě okamžitě rozzlobilo. Když dohovořila žena, která měla projev, začali pokládat otázky a říkat, že vůbec nemá smysl, aby se ženy organizovaly samostatně, protože stejně nebudou nic dělat. Diskuse byla velice vzrušená. Tón jejich komentářů mě ještě více znechutil a vystoupila jsem na obranu Mujeres Libres... Nakonec mě jmenovaly delegátkou naší čtvrti na setkání Federaci6n Local Mujeres Libres z Barcelony.⁽⁹⁾

Sara kromě aktivit v Mujeres Libres byla po dobu války členkou revolučního výboru svého *barrio* (čtvrti) Las Corts a sekretářkou Katalánské regionální federace stavebnictví a dřevařského průmyslu (CNT). Pracovala rovněž pro SIA (Solidaridad Internacional Antifascista), mezinárodní anarchistickou humanitární organizaci. Když byla Barcelona v lednu 1939 obsazena, uprchla do Francie, kde zůstala v emigraci a po dlouhá léta se podílela na španělském exilovém hnutí odporu. Na počátku šedesátých let spolupracovala se Suceso Portales na vydávání exilového časopisu Mujeres Libres. Sama napsala mnoho knih poezie a nedávno vydala paměti z válečných let.⁽¹⁰⁾

Ne každý, kdo byl zapojen ve hnutí, nicméně disponoval anarchistickými rodinnými základy. Například Pepita Carpena se narodila v Barceloně na sklonku roku 1919 a vyrůstala jako dítě rodičů z pracující třídy, vykazujících jen malý nebo spíše téměř žádný zájem o organizace pracující třídy. K „ideji“ byla přivedena poprvé v roce 1933 anarchistickými odborářskými aktivisty, kteří navštěvovali sešlosti mladých lidí v naději, že získají potenciální nové členy.⁽¹¹⁾ Jak sama situaci popsala:

---

⁹⁾ Sara Berenguer Guillén, rozhovor, Montady, 28. prosince 1981.

¹⁰⁾ Sara Berenguer, *Entre el sol y la tormenta: Treinta y dos meses de guerra (1936-1939)* (Barcelona: sue-Ba, 1988).

¹¹⁾ Za diktatury Primo de Rivery byla CNT postavena mimo zákon a pracovala v ilegalitě. Viz kapitola 2.

Chodili do tančíren a dalších podobných podniků, kde jsme se scházeli my, mladí lidé. Vyhledali chlapce, řekli jim o nějakém setkání v odborářském centru a pak zase odešli. Já jsem se stejně pohybovala spíše s chlapci než děvčaty, takže když je pozvali na odborářskou schůzi, šla jsem také. Tak jsem se tedy zapojila.

Odborový svaz kovodělníků, který se jí ujal téměř jako svého mladého maskota, se jí stal druhým domovem. Když rodiče začali něco namítat proti tomu, aby v noci chodila na schůze, pozvala otce, aby šel také. Poté, co uviděl, kdo jsou ti lidé a jak se chovají k jeho dceři, už si nikdy nestěžoval. Místo toho se chlubil přátelům, že má dceru, která osvobozuje proletariát!

Prostřednictvím kontaktů s kovodělníky se Pepita brzy dozvěděla mnoho o odborech a anarchosyndikalismu. Dělníci ji povzbuzovali, aby sama zorganizovala mladé ženy na pracovišti, kde byla zaměstnána jako šička, což učinila. Když ji poté šéf pod nějakou záminkou vyhodil (kvůli odborovému organizování), soudruzi z kovodělnického svazu jí přišli na pomoc a dosáhli toho, že byla opět přijata. Pepita byla po celou první polovinu třicátých let až do prvního válečného roku aktivistkou CNT a Juventudes Libertarias (Anarchistické mládeže). Když byl na počátku války zabit její compaňero, odborový svaz kovodělníků jí začal vyplácet jeho mzdu jako určitou podporu, aby mohla pokračovat v organizování pracujících žen pro válečné úsilí. Pepita sama sebe popisovala jako někoho, kdo si byl rovnosti žen vědom od samého počátku, ale původně byla přinejmenším nevládní k založení specificky ženské organizace. Výsledkem zvláště její zkušenosti z Juventudes ale bylo, že si brzy začala uvědomovat tuto potřebu a stala se aktivní členkou katalánského regionálního výboru Mujeres Libres v letech 1937-1938.¹²⁾

Pepitě se mnohem více než kterékoli jiné ženě z řad viejas podařilo komunikovat s jóvenes napříč bariérami doby, třídy a vzdálenosti. Je seznámena se současnými feministickými debatami, dokonce i když polemizuje s termíny, v nichž jsou vedeny. V rámci své funkce archivářky a kurátorky marseilleské pobočky ženevské CIRA (Centre Internationale de Recherches sur l'Anarchisme), Pepita často cestuje po Španělsku a Evropě a hovoří o revoluci a svých aktivitách v Mujeres Libres. Otevřenost a ochota diskutovat otázky, které byly v rámci Mujeres Libres kontroverzní, učinily z Pepity neocenitelný zdroj informací a moji velice dobrou přítelkyni.

S Mercedes Comaposada jsem se poprvé setkala v Paříži v lednu 1982 v jednopokojovém bytě, zaplněném knihami, kde žila již čtyřicet let. Její compaňero, malíř a sochař Lobo, měl byt hned vedle. Mercedes každý popisoval jako velmi krásnou, ale odměřenou a křehkou ženu. Ve skutečnosti je velice malá žena, ale živá a mající zcela pod kontrolou své značné schopnosti. Při jedné příležitosti, kdy jsme vyšly ven, jsem byla ohromena rychlostí, s jakou se zdálo téměř probíhala ulicemi. Dokonce i když jí bylo hodně přes osmdesát, udržela si „výjimečnou“ osobnost, charakterizující ji v očích mladých žen, které vzdělávala v kursech, pořádaných Mujeres Libres.

Mercedes se narodila v Barceloně v roce 1900 a její otec byl zapáleným socialistou. Později jako mladá dívka opustila domov, aby mohla studovat v Madridu a tam také objevila CNT. Když byla soudruhy z CNT pozvána, aby v místním odborářském centru uspořádala sérii přednášek, byla zděšena způsobem, jakým se přistupovalo k ženám, které rovněž přišly, a krátce poté se společně s Luciou Sánchez Saornil, mající podobné zkušenosti, začala věnovat vzdělávání a kulturnímu pozvedávání žen a dodávala jim tak odvahu, aby naplno rozvinuly své schopnosti. Za několik málo let na sebe její sen vzal konkrétní podobu Mujeres Libres.

---

¹²⁾ Pepita Carpena, rozhovory, Montpellier, Francie, 30.-31. prosince 1981, a Barcelona, Španělsko 3.-4. května 1988.

Mercedes trvala na tom, že „jsme se nikdy nenazývaly ‘zakladatelkami‘“, ale pouze iniciátorkami. Přestože způsob, jakým používala výraz *iniciátorka* namísto *zakladatelka*, naznačuje odmítnutí osobního vlivu nebo autority, Mercedes na sebe jasně pohlížela jako na jedinou legitimní mluvčí Mujeres Libres. Strávila několik let uspořádáním a vydáním dokumentů své organizace a chová se otevřeně nedůvěřivě k těm, kteří se na toto téma snažili publikovat nebo hovořit ještě předtím, než dokončila svou práci. Přestože odmítá všechna pozvání, aby promluvila o Mujeres Libres na anarchistických nebo feministických setkáních (zjevně se obává, aby její poznámky nebyly špatně pochopeny nebo vytrženy z kontextu), vyslovuje se velice kriticky o těch, které s podobným pozváním souhlasily, a to z toho důvodu, že tehdy byly příliš mladé nebo vstoupily do organizace příliš pozdě na to, aby pochopily, co je vlastně jejím základem. Její názor je samozřejmě komplikovaný, výsledkem čehož i naše vztahy následně byly poněkud problematické.

Prostřednictvím Mercedes jsem se nicméně seznámila také se Soledad Estorach, jednou ze zakladatelek barcelonské skupiny, která se měla stát součástí Mujeres Libres na podzim 1936. Když jsem se s ní poprvé setkala v Paříži v lednu 1982, vypadala mnohem mladší než na svých šedesát šest let. Strávily jsme mnoho hodin v jejím malém bytě a hovořily o mládí, zapojení v CNT a Mujeres Libres a názorech na situaci žen ve společnosti. Soledad mně popisovali jako motor celé organizace, tu, která *skutečně* byla Mujeres Libres v Barceloně. Vše, co jsem sama spatřila a uslyšela, tento dojem najisto potvrdilo.

Soledad vyrůstala v malé vesničce asi 200 kilometrů od Barcelony, přestože, jak sama vysvětlovala, „nežila tradičním životem jako *campesina*“. Otec, který strávil mnoho let v zahraničí a vedl vzdělávací kurzy pro dospělé, rovněž naučil Soledad číst a psát, což byly dovednosti takřka neznámé mladým dívkám z její třídy.

Znalosti, které od něj získala, byly rovněž politické. „Měl velice pokročilé myšlenky, které mě hluboce oslovily – zvláště idea spravedlnosti.“ Rodina její matky byla výrazně odlišná: „Pozemkoví vlastníci, značně nábožensky založení.“

Otec zemřel, když jí bylo jedenáct let, a Soledad začala pracovat. Učitel ze sousední vesnice, který byl otcovým přítelem, pokračoval v jejím vzdělávání vždy několik hodin týdně. Rodině se podařilo udržet ve vsi až do té doby, kdy jí bylo patnáct. Tehdy se ale ocitla pod stále narůstajícím tlakem ze strany matky a matčiny rodiny, aby se vdala a našla si muže, který by zaopatřil ji a rodinu. Jak ale sama prohlásila: „Zůstala jsem věrna otci, jeho světu a myšlenkám. Chtěla jsem cestovat jako on, chtěla jsem se učit... nechtěla jsem prožít život ve čtyřech stěnách. Chtěla jsem cestovat, dobývat svět. Přesvědčila jsem matku, aby mě nechala odejít do Barcelony, kde jsem mohla pracovat ve strýčkově obchodě, vydělávat peníze pro svoji rodinu a rovněž získat další vzdělání.“⁽¹³⁾

Odjela jako první a brzy se k ní přidaly matka a mladší sestra. Nejprve pracovala ve strýcově obchodě, ale toho ekonomická krize přinutila uzavřít podnik a Soledad si musela hledat jinou práci. Začala dělat služku, ale pracovní doba byla dlouhá (od pěti hodin ráno do jedné hodiny v noci!) a plat zanedbatelný. Zakrátko tedy začala pracovat v továrně v naději, že si vydělá více peněz a získá větší množství času na „vzdělání“. Na konci roku 1930 rovněž začala chodit do večerní školy a setkávat se se soudruhy z CNT, stále působící v ilegalitě.

Po pádu monarchie v roce 1931 si našla cestu do *ateneo* (lidové školy a kulturního centra), kde se setkala s Abelardem Saavedra (dědečkem Enriquetu a Azuceny), který na ni mocně zapůsobil silou svých myšlenek. „Mladým lidem...“ vzpomíná Soledad, „se zdál být jako věčně otevřená kniha.“ Přidala se k mládežnické skupině u *atenea* a stala se *militante* (aktivistkou). Brzy trávila takřka všechnen volný čas na setkáních nebo přípravou mítinků, naplněná optimismem z komunity a vzrušením z kolektivní akce. Již v roce 1934 diskutovala s jinými ženskými aktivistkami o obtížích, kterým ženy často musely čelit v rámci CNT, a společně

¹³⁾ Soledad Estorach, rozhovor, Paříž, 6. ledna 1982; osobní sdělení, říjen 1989.

založily svého druhu síť vzájemné pomoci, Grupo cultural feminino – CNT (Ženská kulturní skupina – CNT). Když po založení Mujeres Libres v Madridu v roce 1936 Mercedes přijela do Barcelony, katalánská skupina vyslovila okamžitý souhlas se vstupem do organizace.

Měla bych se zmínit ještě o jedné vjeje, jménem Pura Perez Arcos, která žije se svým compaňero, Federicem Arcos, ve Windsoru, Ontario. Pura se narodila v roce 1919 ve Valencii a o tři roky později se přestěhovala s celou rodinou do vesnice Játiva. Otec i děd byli zaměstnanci v dopravě, oba členové CNT a Pura vyrůstala a slyšela „mnoho řečí o nespravedlnosti“. Na její naléhání ji rodiče poslali do základní školy společně s bratrancem, který s nimi žil, a Pura zůstala ve škole a dychtivě absorbovala vědomosti dokonce i poté, co dovršila věk, v němž se obvykle ze školy odcházelo, jedenáct až dvanáct let. Když byla v roce 1931 vyhlášena republika, cítila se zvláště šťastná, neboť nová vláda založila nové školy, včetně středních a Pura tedy mohla pokračovat ve vzdělání. V roce 1933 byl otec přeložen do Barcelony a vysoké životní náklady ve městě způsobily, že Pura musela odejít ze školy a začít pracovat. O několik měsíců později se rodina usadila ve čtvrti El Clot, kde Pura mohla pokračovat ve vzdělávání po večerech v Escuela Natura, racionalistické škole. Zde se potkala s mladými anarchisty, přidala se k ateneu a zapojila do anarchistického hnutí. Během války a revoluce se vrátila do Valencie a strávila určitý čas prací pro zemědělské družstvo. Byla rovněž aktivní v Mujeres Libres a spolupracovala se Soledad Estorach v Barceloně a Suceso Portales ve Valencii.

Po válce a několika letech, strávených v podzemním protifrankistickém hnutí odporu, se Federicovi podařilo dostat do Kanady, získat práci v automobilce a usadit se ve Windsoru. Pura zůstala ve Španělsku ještě nějaká další léta a prožila hrůzy raného frankistického období. Za Federicem přijela v roce 1959 a pracovala ve Windsoru jako zdravotní sestra až do nedávného odchodu na odpočinek. Nyní tráví čas čtením, návštěvami přednášek na místních univerzitách a výrobou obrazů ze sušených lisovaných květin. Dlouhá léta udržuje aktivní kontakty se Sarou Berenguer Guillén v Jižní Francii a Mercedes a Soledad v Paříži a pomáhá pořádat a vydávat dokumenty Mujeres Libres. Její vhlad do věci a pomoc – zvláště v převedení aktivit a vizí Mujeres Libres do současného jazyka – to vše bylo neocenitelné.

...

Jak jsem studovala literaturu o Mujeres Libres a španělském anarchistickém hnutí, hovořila a dopisovala si se ženami, s nimiž jsem se seznámila a pokoušela se porozumět jejich životům a aktivitám, objevila se tři témata, vytvářející zaměření této knihy: komunita, pokrok a diverzita. Mujeres Libres byly podobně jako španělské anarchistické hnutí orientovány kolektivisticky a komunitně, což znamená, že byly oddány vizi společnosti, v níž je individuální vývoj každého člověka propojen s vývojem všech ostatních.⁽¹⁴⁾ Svoboda a rovnost, individuální identita a komunita, byly chápány jako na sobě závislé a navzájem se podmiňující. Ženy z Mujeres Libres tedy chápaly uvědomění a pozvednutí žen jako individuální i kolektivní proces. Věřily, že pozvednutí žen se může uskutečnit pouze v kontextu komunit nebo organizací, rozpoznávajících a oceňujících diverzitu svých součástí.

S ohledem na porozumění vztahu individuality a komunity by se Mujeres Libres a španělští anarchisté ostře postavili proti klasickým liberálním formulacím tohoto vztahu, tak běžným v současné americké kultuře. Sdíleli se socialisty pocit, že namísto toho, aby individuální identita a komunita stály proti sobě, jsou naopak nerozlučně propojeny. Marxisté, anarchisté, feministky a jiní sociální konstruktivisté trvají na tom, že lidské potřeby a vědomí jsou

---

¹⁴⁾ Odkazují se na tradici prezentovanou v pracích Pierra-Josepha Proudhona, Michaela Bakunina, Errica Malatesty a Emmy Goldmanové, mezi jinými. Předně jsem zkoumala vývoj těchto myšlenek ve své doktorandské disertační práci *The Possibility of Anarchism: The Theory and Practice of Non-Authoritarian Organization* (Možnosti anarchismu: Teorie a praxe anti autoritářské organizace), fakulta politologie, University of Princeton, 1976.

produktem našich sociálních vztahů a hovořit tedy o jednotlivcích vně sociálního kontextu nemá valný nebo vůbec žádný smysl. Dále uvádějí, že to, co chápeme jako „svobodu“, je samo o sobě sociálním produktem.⁽¹⁵⁾

Nedávný feministický sociálně historický výzkum a teoretická práce zašla dokonce ještě za tuto formulaci a zdůraznila důležitost komunitních-kolektivních sítí pro utváření člověka a poskytování kontextu uvědomění a vlastní pozdvižení.⁽¹⁶⁾ Tento důraz na sítě a sociální kontext nechává povstat nové koncepce politiky, založené nikoli na jednotlivcích a jejich potřebách a zájmech, ale na tom, co bychom mohli pojmenovat „sociální subkolektivy“ s následným zaměřením na jejich ustavování, ohraničení a vnitřní vztahy.⁽¹⁷⁾ Současné feministické badatelky tento přístup dovedl k objevu místa, zaujímaného sítěmi, komunitou a vzájemným propojením v životech žen jak v minulosti, tak současnosti.⁽¹⁸⁾

Španělští anarchisté a ženy z *Mujeres Libres* jasně rozeznávali důležitost takového propojení a sociálního zakládání osobnosti a podobně jako starší „sestry“ z britského utopického socialistického hnutí (přestože zjevně bez přímé vědomosti o existenci nebo aktivitách zmíněné skupiny) se pokoušeli rozvinout organizační formy a aktivity, které by lidem umožnily je zakoušet. Jak ukáží v druhé kapitole, tento pohled je vedl k zabývání se lidmi v množstvích kontextů, včetně venkovských komunit a městských barrios a stejně tak i na pracovišti. Pro ženy z *Mujeres Libres* tento pohled rovněž znamenal důraz na význam genderu v konstituování komunit i vytváření podmínek pro změnu vědomí a osvobození.

Druhé, příbuzné téma, které se vynořilo z mého zabývání se tímto materiálem, se týká otázek moci, dominance a vlastního pozvednutí. Španělští anarchisté a anarchosyndikalisté vyvinuli – a pokoušeli se podle něj jednat – porozumění podstatě moci a hierarchie ve společnosti – a také strategie, jak ji překonat, významně se odlišující od strategií marxistických a liberálních a přímo promlouvajících k zájmům většiny současných feministek, teoretizujících o interakcích hierarchií v genderu, rase a třídě. Přestože rozpětí feministické vědecké práce na toto téma je ohromné a stále se rozšiřuje, teoretické rámce směřují k rozdělení do třech dobře známých kategorií – liberálních feministek, socialistických feministek a ra-

---

¹⁵⁾ Viz Nancy Cott, *The Grounding of Modern Feminism* (Vznik moderního feminismu), New Haven, vydavatelství university Yale, 1987; Zillah Einstein, *The Radical Future of Liberal Feminism* (Radikální budoucnost liberálního feminismu) (New York: Longman, 1981); a Barbara Taylor, *Eve and the New Jerusalem* (Eva a nový Jeruzalém), (New York: Pantheon, 1983). Benjamin Barber, poznámky v *The Death of Communal Liberty* (Smrt občanské svobody) (University of Princeton Press, 1984), např. komunity ve Švédsku chápaly pojetí svobody jako „vzájemné spoléhání se na sebe“.

¹⁶⁾ Mezi staršími články jsou Temma Kaplan, „Female Consciousness and Collective Action: The Case of Barcelona, 1910-1918“, *Signs* 7, č.3 (jaro 1982): str.545-66; Kaplan, „Class Consciousness and Community in Nineteenth Century Andalusia“, *Political Power and Social Theory* 2 (1981): str.21-57; Paula Hyman, „Immigrant Women and Consumer Protest: The New York City Kosher Meat Boycott of 1902“, *American Jewish History* 70 (léto 1980): str.91-105; a Laurel Thatcher Ulrich, „A Friendly Neighbor: Social Dimensions of Daily Work in Northern Colonial New England“, *Feminist Studies*, 6, č.2 (léto 1980): str.392-405. Více nedávno publikovaných studií zkoumajících význam komunitních a sítí a sítí podle pracoviště v souvislosti s ženským politickým aktivismem, viz Ruth Milkman, ed., *Women, Work and Protest: A Century of U.S. Women's Labor History* (Boston: Routledge a Kegan Paul, 1985) a Ann Bookman a Sandra Morgen, eds., *Women and the Politics of Empowerment* (Philadelphia: Temple University Press, 1988).

¹⁷⁾ Floya Anthias a Nira Yuval-Davis, „Contextualizing Feminism: Gender, Ethnic and Class Divisions“, *Feminist Review*, č.15 (1983); Michelle Barrett a Maureen McKintosh, „Ethnocentrism and Socialist-Feminist Theory“, *Feminist Review*, č.20 (1985); Bell Hooks, *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism* (Boston: South End Press, 1981).

¹⁸⁾ Recenzovala jsem mnoho děl takto zaměřené literatury v publikaci „Sisters or Comrades? The Politics of Friends and Families“ v *Families, Politics and Public Policies*, ed. Irene Diamond (New York: Longman, 1983), str.339-56, a s Irene Diamond, v „Gender and Political Life: New Directions in Political Science“ v *Analyzing Gender: Social Science Perspectives*, ed. Beth B. Hess a Myra Marx Ferree (Beverly Hills: Sage, 1988). Viz Ruth L. Smith a Deborah M. Valenze, „Mutuality and Marginality: Liberal Moral Theory and Working Class Women in Nineteenth Century England“, *Signs* 13, č.2 (zima 1988): str.277-98.

dikálních feministek. Tyto kategorie se různí podle porozumění podstatě a zdrojům podřízenosti žen ve společnosti a vztahům mezi genderovou nerovností a nerovnostmi, založenými na třídních, etnokulturních, náboženských, nebo jiných rozdílech.

Anarchisté souhlasí se socialisty, socialistickými feministkami a radikálními feministkami v tom, že faktory, týkající se pochopení sociální nerovnosti – a zvláště sexuální nerovnosti – zacházejí za pouhou diskriminaci. Španělští anarchisté sice sdíleli mnoho zájmů dřívějších utopických socialistů, ale přitom se významně lišili od marxistů (a současných socialistických a radikálních feministek). Namísto toho, aby zacházeli s třídními vztahy nebo sexuálními rozdíly jako nejzákladnější formou podřízenosti, na níž závisí všechno ostatní, anarchisté rozpoznávají hierarchii, formalizovanou autoritu, jako rovnocenně klíčový problém. Pohlíží na nejrůznější typy podřízenosti (např. politickou a sexuální stejně jako ekonomickou) jako víceméně samostatné vztahy, z nichž každému je třeba se věnovat v rámci skutečně revolučního hnutí.

Ve své studii o britských owenitech Barbara Taylor tvrdí, že títo raní utopičtí socialisté rozvinuli analýzu společnosti a dominance, pohlížející na lidi jako zakotvené v kolektivitě. Rozpoznávali také potřebu zabývat se genderem a třídou jako projevy dominance. Autorka však zdůrazňuje, že tato mnohostranná analýza útlaku relativně neměla dlouhého trvání. Během několika let již v socialistických koncepcích solidarity nebylo místa pro „feminismus“. „Radikalismus rovnosti pohlaví“, důležitá stránka utopického socialismu, byl ztracen, když se rozvinul vědecký socialismus, zdůrazňující třídu jako ústřední analytickou kategorii. V následném „rozkolu“, k němuž došlo, feminismus ztratil třídní analýzu a socialismus přišel o feministickou dimenzi.¹⁹⁾

Přestože se důraz marxistické analýzy odvozuje právě od tvrzení, že ekonomické vztahy leží v základech všech vztahů dominance a podřízenosti ve společnosti, mnoho feministických kritických hlasů již velmi brzy naopak tvrdilo, že tento monolitický přístup k otázce útlaku také představuje omezení marxismu. Marxistická socialistická analýza neponechávala žádný prostor pro nezávislé porozumění podřízenosti žen, existující v socialistické stejně jako kapitalistické společnosti nezávisle na „výrobním způsobu“. Pokusit se ale „přidat ženský prvek a vyrazit vpřed“ by v rámci marxistického analytického modelu způsobilo jen zmatek, protože by to zničilo důraz, odvozující se specificky od nároku této analýzy na zakořenění *všech* hierarchií v ekonomických vztazích.

Anarchismus ve svém tvrzení, že hierarchií je nutno se zabývat a vykořenit ji také nezávisle na ekonomických vztazích, naopak podle všeho nabízí analytický model, který by mohl zahrnout mnohočetné vztahy dominance a podřízenosti, aniž by nezbytně nárokoval, že některý je důležitější než ostatní. Právě z toho důvodu, že si uvědomila tento multidimenziální charakter podřízenosti, může být zkušenost *Mujeres Libres* velice bohatým zdrojem pro současné feministky, usilující o rozvinutí porozumění podřízenosti a vlastního pozvednutí žen, schopného zabývat se také rozdíly na základě etnické příslušnosti, rasy a třídy.

V tom, jak umístily individuální identitu do komunity a rozpoznaly hierarchické mocenské struktury (ať už založené na genderu, náboženství nebo třídě) jako limity vývoje komunit i jednotlivců je ustavujících, se *Mujeres Libres* pokusily vyvinout strategii vlastního pozvednutí (*capacitación*), umožňující předtím utlačovaným ženám i mužům uvědomit si vlastní možnosti. Feministky a demokratičtí aktivisté se ve Spojených státech samozřejmě potýkají s příbuznými otázkami: Co znamená vlastní pozvednutí (*empowerment*)? Jak můžeme sami sebe pozvednout (nebo jiné), aniž bychom vytvořili nové „mocenské vztahy“, utlačující jiné lidi? Starhawkové nedávná analýza moci jako „moci nad“, „moci v rámci“ a „moci ve vztahu“

---

¹⁹⁾ Taylor, *Eve and the New Jerusalem*, tamtéž.

představuje jeden z příkladů těchto současných feministických – a specificky ekofeministických – snah.⁽²⁰⁾ Zkušenost Mujeres Libres může této diskusi výrazně přispět.

K těmto otázkám se konečně vztahuje také problém diverzity. Přestože španělští anarchisté trvali na důležitosti komunity a vzájemné provázanosti komunity a individuality, rovněž tvrdili, že sdílené vize nemusí být založeny na stejnosti a komunity mohou nejen zahrnovat, ale i být posilovány diverzitou.

Tento pohled je samozřejmě snazší nastítnit než reálně uskutečnit. Příběh Mujeres Libres je v mnoha rysech právě o pokusu vybudovat hnutí, začleňující přinejmenším jeden soubor rozdílů, a to založených na genderu. Ženy z Mujeres Libres, pracující v kontextu španělského anarchistického hnutí, tlačily své soudruhy – muže i ženy – k přehodnocení toho, čím byla jejich komunita, kdo do ní náležel, komu sloužila a jak pracovala. V rámci tohoto procesu také dovedly anarchistickou teorii i anarchistickou praxi k novým vzrušujícím nasměrováním.

Tento rozměr aktivit Mujeres Libres také v naší současné době formuluje důležité výzvy a otevírá nové možnosti. Není náhodou, že jak si stále více uvědomujeme sílu komunitních svazků ve vlastních životech, současné americké feministky a demokratičtí teoretici nyní zkoumají, co máme na mysli pod pojmem *komunita*. V širším feministickém hnutí to byly barevné ženy, kdo poprvé a nejsoudržněji vznesl otázku umístění komunity v individuální identitě a trval na tom, že opravdově feministická vize – a komunita – musí být ta, která nejen toleruje, ale také přímo žije diverzitu.⁽²¹⁾

Ještě v nedávnější době začaly bílé feministky vážně diskutovat o smyslu a významu diverzity mezi ženami.⁽²²⁾ Narůstající počet bílých žen si postupně uvědomuje, že možná neexistuje nic takového jako obecná „žena“ a že naše identity jednotlivých žen jsou klíčovým způsobem propojeny se specifickými etnickými, náboženskými a kulturními skupinami, které rovněž přispívají k naší identitě. Mnoho barevných žen, pracujících žen, židovských žen a příslušnic dalších utlačovaných skupin si samozřejmě je vědomo významu podobných rozdílů, nedostatečně reflektovaných v širším „ženském hnutí“.⁽²³⁾ Co to tedy znamená pro feministické organizování nebo feministickou teorii? Pokud uznáme třídu a etnické rozdíly mezi ženami, musíme opustit jakoukoli koncepci stejnorodosti?

Mujeres Libres se spíše zaměřovaly na genderové rozdíly mezi ženami a muži v rámci širšího anarchistického hnutí než na třídní nebo etnické rozdíly mezi ženami. Boje, které podstoupily, aby dosáhly právoplatného uznání rozdílnosti, zatímco stále trvaly na rovnosti, jsou jistě poučné. Věřím navíc, že jejich odtažitý vztah k feminismu mohl v některých bodech pramenit z chápání sebe sama jako žen z řad *pracujících tříd* a rozdílů mezi potřebami a zku-

²⁰⁾ Starhawk, *Truth or Dare: Encounters with Power, Authority, and Misery* (San Francisco: Harper and Row, 1988), zvláště str.8-10.

²¹⁾ Audre Lorde, *Sister Outsider* (Trumansburg, N.Y.: Crossing Press, 1984); Daniele K. Lewis, „A Response to Inequality: Black Women, Racism, and Sexism“, *Signs* 3, č.2 (zima 1977): str.331-61; Margaret A. Simons, „Racism and Feminism: A Schism in the Sisterhood“, *Feminist Studies* 5, č.2 (léto 1979): str.389-410; Bonnie Thornton Dill, „Race, Class and Gender: Prospects for an All-Inclusive Sisterhood“, *Feminist Studies* 9, č.1 (jaro 1983): str.131-50.

²²⁾ Zkoumáním vztahu mezi rasismem s sexismem se zabývala Lilian Smith v díle *Killers of the Dream* (New York: Norton, 1961). Viz též Elizabeth V. Spelman, *Inessential Woman* (Boston: Beacon Press, 1988); Adrienne Rich, „Disloyal to Civilization: Feminism, Racism and Gynophobia“ v *On Lies, Secrets, and Silence: Selected Prose 1966-1978* (New York: Norton, 1979), str.275-310; Phyllis Marynick Palmer, „White Women/Black Women: The Dualism of Female Identity and Experience in the United States“, *Feminist Studies* 9, č.1 (jaro 1983): str.151-70; Elly Bulkin, Minie Bruce Pratt, a Barbara Smith, *Yours in Struggle* (New York: Long Haul Press, 1984).

²³⁾ María C. Lugones a Elizabeth V. Spelman, „Have We Got a Theory for You! Feminist Theory, Cultural Imperialism, and the Demand for ‘The Woman’s Voice’“ *Women’s Studies International Forum* 6, č.6 (1983): str.573-81; Martha Ackelsberg, „Personal Identities and Collective Visions: Reflections on Being a Jew and Feminist“, přednáška, Smith College, 8. března 1983.

šenostmi žen z pracující třídy a buržoazních žen. Přestože témata, kterými se zabývaly, byla zakotvena vcelku odlišně než ta naše – Mujeres Libres se prvořadě zaměřovaly na genderové rozdíly uvnitř hnutí pracující třídy, spíše než na třídní nebo etnické rozdíly v ženském hnutí – konflikty, kterým často čelily a strategie, které odvodily, jejich úspěchy a jejich selhání se pro nás mohou ukázat jako cenná.

Na počátku tohoto století a v období španělské občanské války (1936-1939) rozvinuli anarchisté a anarchosyndikalisté ve Španělsku nejen teoretickou perspektivu, ale také síť ekonomických, politických a kulturních organizací a aktivit, poskytujících kontext k otestování jejich pohledu na komunitu a diverzitu, dominanci a vlastní pozvednutí. Španělští anarchisté se snažili vytvořit komunity respektující individualitu svých členů a zároveň trvali na tom, že individualita může být rozvinuta a pocíťována právě v komunitě. Ženy, které založily Mujeres Libres, byly všechny pevně oddány cílům hnutí a intenzivně zapojeny do jeho organizací. Všechny jimi byly obrazně řečeno odkojeny. Mnohé popisovaly samy sebe, jak si naplno uvědomily, kdo jsou, pouze uvnitř a prostřednictvím skupin, k nimž se přidaly, ať už se jednalo o odbory, racionalistické školy nebo kulturní centra, cyklistické kluby a tak podobně. Anarchistická komunita se stala nezbytnou pro nově rozvíjený pocit identity.

Zároveň ale cítily, že ženám stále něco chybí. Prozření bylo bolestné – komunita, kterou zažívaly prostřednictvím anarchosyndikalistického hnutí, pro ně byla tak důležitá, že se obávaly čehokoli, co by mohlo podkopat její jednotu a integritu. Kromě toho všechny navíc došly k závěru, že jak ve vlastním zájmu, tak v zájmu rozvoje dalších žen a v zájmu samotného hnutí je zásadně nutná samostatná organizace, věnující se emancipaci žen. Toto rozhodnutí nebylo pro žádnou z nich snadné a často se setkávalo se prudkým odporem jejich soudruhů, mužů i žen.

Smyslem práce bude zdokumentovat úsilí těchto žen a v rámci procesu objasnit naše vlastní úsilí, dále přehlédnout teoretické a aktivistické tradice ve Španělsku, které zrodily anarchistické hnutí, pokusit se porozumět jak a proč tyto ženy začaly věřit, že autonomní ženská organizace je nezbytná, prozkoumat, jak pochopily vztah mezi svým projektem – a svou autonomií – a dlouhodobými cíli anarchistické komunity a zjistit, jak byly přijaty hlavními organizacemi hnutí. Zatímco se současné feministické a demokratické boje za rovnostářštější společnost významně liší od jejich bojů, i my se snažíme vytvářet vztahy, které by pozvedávaly bez nátlaku a komunity, které mohou poskytnout smysluplný kontext vlastní uvědomělosti. Spojením našich a jejich příběhů se doufám můžeme nejen poučit z vlastní historie, ale také z ní načerpat další síly.

Kapitola I

Anarchistická revoluce a osvobození žen

Když přišla republika, mnoho lidí vzalo útokem vězení, aby osvobodilo vězně a já jsem šla také. Uviděla jsem nějakého člověka, jak volá: „Abajo la política! (Pryč s politikou!) Abajo la Guardia Civil! (Pryč s četnictvem!)“... a pryč se vším možným. Pak vykřikl: „Viva la Anarquía!“ (Ať žije anarchie!) Já jsem si pomyslela: „Vida, to je anarchista!“ Bylo to mé první setkání s anarchistou a on vůbec nevypadal hrozně. Měl laskavou tvář.

– **Soledad Estorach**

Lidé se nás ptali: „Byly jste pokřtěny, děti?“ a my říkaly: „Ne, nebyly jsme pokřtěny!“ „To je ale hrozné, děvčata! Takové krásné děti (protože nás bylo šest hezkých sester – myslím tím, že jsme byly zdravé – a jeden bratr) a vyrůstáte bez Boha, vždyť jste jako psi!“ A my odpověděly: „Ne, vy jste ti, kteří jsou jako psi, protože potřebujete pána!“

– **Enriqueta Rovira**

Dominance ve všech podobách – ať ji vykonává vláda, náboženské instituce, nebo se uplatňuje prostřednictvím ekonomických vztahů – je pro anarchisty zdrojem všeho sociálního zla. Zatímco anarchisté sdílejí s mnohými socialistickými tradicemi radikální kritiku ekonomické dominance a důraz na potřebu zásadního ekonomického přestrukturování společnosti na rovnostářštější bázi, překračují marxistický socialismus tím, že rozvíjejí nezávislou kritiku státu, hierarchie a autoritářských vztahů obecně. Kde socialisté stopují kořeny *veškeré* dominance směrem k ekonomické dělbě práce, anarchisté trvají na tom, že moc má vlastní logiku a nebude odstraněna důrazem výhradně na ekonomické vztahy.

Anarchismus je zaměřen na zrušení hierarchie a strukturovaných vztahů nadvlády a podřízenosti ve společnosti. Jeho cílem je kromě toho vytvořit společnost založenou na rovnosti, vzájemnosti a vzájemné pomoci, v níž je každý člověk ceněn a respektován jako individualita. Tato společenská vize je spojena s teorií společenské změny, která uvádí, že prostředky k dosažení cíle musí být v souladu s cílem samotným, že lidé nemohou být do budoucí společnosti nadirigováni, ale že ji musí sami vytvořit a uvědomit si tak vlastní schopnosti a možnosti. Anarchismus ve své vizi ideální společnosti i teorii, jak musí být této společnosti dosaženo, toho má mnoho co nabídnout současným feministkám. Anarchistická analýza vztahů dominance poskytuje pozitivní model porozumění postavení žen ve společnosti a uvádí podmínky života žen do souvislosti s podmínkami dalších utlačovaných skupin. Teorie sociální změny, trvající na jednotě prostředků a cíle a spočívající na síle utlačovaných, je v ostrém kontrastu k mnoha existujícím teoriím – a většině praxe sociálně-revolučních hnutí.

Někteří anarchističtí autoři a aktivisté devatenáctého století, jak ve Španělsku, tak v Evropě a Spojených státech, se navíc specificky věnovali podřízenému postavení žen ve svých společnostech a uváděli, že úplné osvobození člověka si nevyžaduje pouze odstranění kapitalismu a autoritářských politických institucí, ale rovněž překonání kulturní a ekonomické podřízenosti žen uvnitř i vně domova. Již v roce 1872 například anarchistický kongres ve Španělsku deklaroval, že ženy by měly být naprosto rovné mužům v domácnosti i na pracovišti.

Ani teorie anarchismu, rozvíjená ve Španělsku a jinde po Evropě během devatenáctého a počátkem dvacátého století, ani praxe anarchosyndikalismu ve Španělsku však nebyla

rovnostářská v úplném slova smyslu.²⁴⁾ Přestože mnoho autorů podle všeho uznávalo důležitost emancipace žen vzhledem k celkovému anarchistickému projektu, jen několik málo přikládalo těmto zájmům nejvyšší prioritu. Stejně jako v případě socialistických hnutí po celé Evropě, mnoho anarchistů pokládalo problém podřízenosti žen za přinejlepším druhořadý vzhledem k osvobození pracujících, problém, který bude vyřešen až „na úsvitu revoluce“.

Založení Mujeres Libres představovalo snahu žen ze španělského anarchosyndikalistického hnutí vyzvat hnutí, aby splnilo své přísliby ve vztahu k ženám a zároveň pozvednout ženy, aby zaujaly své místo ve hnutí a v rámci širší společnosti. Zakladatelky Mujeres Libres byly sice frustrovány selháním hnutí začlenit ženy a otázky vztahující se k ženám skutečně odpovídajícím způsobem, ale nicméně vytrvaly v přesvědčení, že toto hnutí poskytuje jediný možný kontext dosažení opravdového osvobození žen.

Mým cílem je v této knize objasnit, co byla vize Mujeres Libres a prozkoumat její relevanci pro současné feministky a aktivistky sociální změny. Abych tak učinila, musím však tuto vizi nejdříve zasadit – jak učinily i samy ženy z Mujeres Libres – do kontextu anarchosyndikalistické teorie a praxe. V této kapitole zhodnotím práce španělských anarchosyndikalistických autorů a dalších z „komunistické anarchistické“ tradice, kteří poskytli teoretické zakotvení pro španělské anarchosyndikalistické hnutí. Mým cílem je osvětlit jejich přístup k pochopení podřízeného postavení žen, kritiku hierarchie a dominance a porozumění procesu úplného začlenění otázky podřízení žen do teorie radikální společenské transformace. Chtěla bych ale také prozkoumat pochybení, zřetelná v těchto analýzách, způsoby, jimiž byla navzdory jasnému uvědomění v rovině základů anarchistické teorie, že vztahy dominance jsou mnohočetné a komplexní, pozornosti k podřízenému postavení žen opakovaně přisuzována nižší důležitost, než útlaku mužských námezdně pracujících. Tato kontextualizace programu a aktivit Mujeres Libres by měla poskytnout základnu pro demonstraci způsobů, jimiž se program Mujeres Libres skutečně zabýval slabinami soudobého anarchosyndikalismu a představoval jak kritiku, tak rozšíření španělské anarchosyndikalistické teorie a praxe.

Zaměřuji se zde na španělské anarchosyndikalistické analýzy dominance a podřízenosti, vizi rovnostářské společnosti a proces vlastního pozvednutí, zvláště ve vztahu k ženám. Zkoumání těchto otázek v teoretické rovině pak může posloužit jako pozadí a kontrast k poněkud historičtější analýze kořenů Mujeres Libres v anarchosyndikalistickém hnutí, které jsem se podujala v druhé kapitole. Anarchisté v tomto smyslu teorii a praxi nicméně takřka nerozlišovali. Teoretické pozice, které budeme diskutovat v této kapitole, byly rozvíjeny v kontextu historických bojů a zároveň přispívaly k samotnému jejich vývoji. Odděluji je zde pouze z čistě analytických důvodů.

Dominance a podřízenost

Anarchistické vize jsou politicky, sociálně a ekonomicky rovnostářské. Politicky a sociálně je anarchistická společnost společností bez vlády, bez institucionalizovaných hierarchických vztahů nebo autoritářských struktur. Anarchisté tvrdí, že lidé se mohou organizovat a sdružovat sami na základě potřeb, i jednotlivci nebo malé skupiny mohou iniciovat sociální akci a centralizovaná politická koordinace je nejen škodlivá, ale rovněž zbytečná. Právo nebo autorita řídit nebo ovládat jisté situace by nemělo být vtělováno do rolí nebo úřadů, k nimž mají někteří lidé privilegovaný přístup a z nichž jsou jiní systematicky vylučováni. Anarchisté jsou konečně nakloněni neautoritářskému přístupu k životnímu prostředí, stejně jako k lidem.

---

²⁴⁾ Anarchosyndikalismus byl specifickým produktem španělských teoretiků a aktivistů, ojedinělým spojením anarchistické vize a revolučně syndikalistické strategie. Viz kapitola 2

Anarchisté se nezaměřovali na dobývání přírody, ale rozvíjení nových způsobů života, jsoucíh s ní v maximální možné harmonii.⁽²⁵⁾

Takřka všichni hlavní západní společenští myslitelé tvrdili, že společenské uspořádání si vyžaduje vedení, hierarchii a zvláště politickou autoritu. Mnoho argumentovalo, že sociální život, zvláště v komplexní společnosti, by nemohl existovat bez mocenských struktur a autority. „Společnost znamená, že lidské chování regulují normy“ a normy vyžadují autoritu, obdařenou silou je prosazovat.⁽²⁶⁾ Teoretici společenské smlouvy jen o něco málo odlišným způsobem tvrdili, že k vytvoření stabilního společenského uspořádání je nutná politická autorita, což je nezbytná podmínka pro možnost morální volby. Teoretici sociálních hnutí tvrdí, že ke sjednocení výrazně odlišných jednotlivců do soudržné jednoty a poskytnutí nasměrování je nutná silná osobnost (nebo osobnosti). Organizace si následně má vyžadovat, aby někteří lidé byli v postavení, v němž mohou udílet příkazy a zbytek, ať už se bude jednat o „spořádané občany“ nebo „spořádané revolucionáře“, bude připraven je uposlechnout a následovat.⁽²⁷⁾

Anarchisté v odpovědi na to uvádějí, že formální hierarchie jsou nejen škodlivé, ale zbytečné a existují alternativní a rovnostářšjší způsoby organizace společenského života. Co je nejdůležitější, anarchisté kromě socialistů a z nedávné doby také feministek, trvají na tom, že lidská povaha je sociálním konstruktem a způsoby, jak se lidé chovají, jsou spíše produktem institucí, v nichž byli (a v nichž jsme) vychováváni, než jakousi vrozenou přirozeností. Formální hierarchické struktury autority mohou velmi snadno vytvářet podmínky, jimiž byly údajně uzpůsobeny čelit a spíše než aby zabraňovaly nepořádku, vlády jsou jednou z jeho prvotních příčin.⁽²⁸⁾ Hierarchické instituce vytvářejí a posilují odcizené a vykořisťovatelské vztahy mezi těmi, kteří na nich participují, zbavují lidi schopností a vzdalují je od jejich reality. Hierarchie činí určité lidi závislé na jiných, obviňuje ovládané za jejich podřízené postavení a pak jej používá jako ospravedlnění dalšího výkonu autority.⁽²⁹⁾

Mnoho španělských anarchistů používalo existující podřízenost žen jako příklad jak demonstrovat schopnost sociálních institucí vytvářet závislé osoby. Zatímco mezi španělskými anarchisty se vyskytovalo mnoho pohledů na přirozenost ženy a odpovídající roli žen v budoucí společnosti, většina anarchistických autorů podle všeho souhlasila s tím, že ženy jsou ve španělské společnosti hrubě znevýhodňovány a existující nerovnost mezi muži a ženami je většinou produktem sociálního uspořádání a mužské autority. José Prat například již v roce

---

²⁵⁾ Peter Kropotkin, *Fields, Factories, and Workshops Tomorrow*, ed. Colin Ward (New York: Harper and Row, 1974). Viz též Myrna M. Breitbart, „Peter Kropotkin: Anarchist Geographer“ v *Geography, Ideology and Social Concern*, ed. David Stoddart (New York: Oxford University Press, 1982), str.134-53. Paralely k současným ekofeministickým analýzám, viz Susan Griffin, *Women and Nature: The Roaring Inside Her* (New York: Harper and Row, 1978); Carol Christ, „Finitude, Death, and Reverence for Life“ v *Laughter of Aphrodite: Reflections on a Journey to the Goddess* (San Francisco: Harper and Row, 1978), str.213-28; Ynestra King, „Feminism and the Revolt of Nature“, *Heresies* 4, č.1 (1981): str.12-16.

²⁶⁾ Ralf Dahrendorf, „On the Origin of Social Inequality“ v *Philosophy, Politics, and Society*, 2. vydání, Peter Laslett a W. G. Runciman (Oxford: Basil Blackwell, 1962), str.105.

²⁷⁾ Max Weber, „Politics as a Vocation“ z *Max Weber: Essays in Sociology*, ed. Hans H. Gerth a C. Wright Mills (New York: Oxford University Press, 1958); Robert Michels, *Political Parties*, ed. a překlad Eden a Cedar Paul (New York: Free Press, 1962), zvláště str.326, 344-66; a V.I.Lenin, *What Is to Be Done? Burning Questions of Our Movement* (New York: International, 1929), před. II. a IV. částí.

²⁸⁾ Isaac Puente, „Independencia económica, libertad y soberanía individual“, *Estudios*, č.121 (září 1933): str.22 -23.

²⁹⁾ Fernando Tarrida del Mármol, *Problemas trascendentales* (Barcelona: Biblioteca de „La Revista Blanca“, 1930), str.118-21; Ricardo Mella, *Breves apuntes sobre las pasiones humanas*, esej, původně publikovaná v r. 1889, znovu vydána v r. 1890 a 1903 a otištěná v *Breves apuntes sobre las pasiones humanas* (Barcelona:Tisquets, 1976), str.20-21; a Federico Urales (Juan Montseny), „Consideraciones morales sobre el funcionamiento de una sociedad son gobierno“, *La Revista Blanca* 1, č.4 (15.červenec 1923), 5 (1.srpen 1923), 6 (15.srpen 1923) a 7 (1.září 1923). Pro současný pohled, viz Richard Sennett, *The Uses of Disorder* (New York: Pantheon, 1970).

1903 tvrdil, že „'zaostalost' žen je důsledkem způsobu, jakým s nimi bylo a stále je nakládáno. 'Přirozenost' s tím nemá co do činění... pokud je žena zaostalá, je to proto, že ji muž vždy udržoval v podřízenosti a upíral všechna práva, která pro sebe postupně vydobyl.“⁽³⁰⁾ Gregorio Maraňon a Mariano Gallardo si uvědomovali, že mezi mužem a ženou existují značné sexuální rozdíly, ale uváděli, že sociální genderová nerovnost je výsledkem toho, že ženám jsou odepírány možnosti vývoje: „Údajná méněcennost... žen je čistě uměle vytvořená, je nevyhnutelným následkem civilizace, která tím, že muže a ženu vzdělává odděleně a rozdílně, činí z ženy otroka a z jejího compaňera krutého tyрана.“⁽³¹⁾

Španělští anarchisté podobně jako současné feministky tvrdili, že vykonávání moci v jakékoli institucionalizované formě – ať už ekonomické, náboženské nebo sexuální – deformuje jak držitele moci, tak toho, nad kým je vykonávána. Na druhé straně ti, kteří drží moc ve svých rukou, mají tendenci rozvíjet pouze stále narůstající touhu po udržení moci. Vlády si například mohou nárokovat, že představují „obecný zájem“ nebo „vůli lidu“. Podobné nároky jsou ale falešné a zakrývají roli státu, spočívající v uchovávání a udržování ekonomické a politické moci hrstky lidí nad velkou většinou ostatních.⁽³²⁾

Ještě jinak, výkon moci jedněmi zbavuje jiné jejich možností a schopností.⁽³³⁾ Ti, kteří se nalézají v postavení relativní dominance, mají sklon k svévolnému definování samotných charakterů těch, kteří jsou jim podřízeni. Prostřednictvím kombinace fyzického zastrašování, ekonomické nadvlády a závislosti a psychologických omezení, sociálních institucí a sociální praxe, zasahují do způsobu, jakým pohlížíme na svět a jak v něm pojímáme své místo.⁽³⁴⁾ Anarchisté poukazují na to, že nacházet se neustále v pozici toho, za něhož jedná někdo jiný a nikdy nemít možnost jednat sám, znamená být odsouzen do stavu závislosti a rezignace. Ti, kterým se neustále rozkazuje a zabraňuje myslet podle svého, brzy začnou pochybovat o svých schopnostech. Anarchisté společně se současnými feministkami tvrdí⁽³⁵⁾, že ti, kteří jsou definováni jinými, mají velké obtíže v definování nebo pojmenovávání sebe sama a ještě větší nesnáze v jednání v tomto osobnostním smyslu v opozici proti společenským normám, standardům a očekáváním.⁽³⁶⁾

---

³⁰⁾ A las mujeres, Conferencia leída en el 'Centro Obrero' de Sabadell y en el 'Centro Fraternal de Cultura' de Barcelona, 18. a 24. říjen 1903 (Barcelona: Biblioteca Editorial Salud, 1923), str.14-15.

³¹⁾ Mariano Gallardo, „Tendencias del instinto sexual humano“, Estudios, č.136 (prosinec 1934). Viz též „Influencia de las instituciones sociales sobre el carácter humano“, tamtéž, č.137 (leden 1935): str.63; a Gregorio Maraňon, „Sexo, Trabajo y Deporte“ a „Maternidad y Feminismo“ v Tres ensayos sobre la vida sexual, 5.vydání (Madrid: Biblioteca Nueva, 1929), před.str.43, 80, 87ff a 129ff.

³²⁾ Isaac Puente, El comunismo libertario: Sus posibilidades de realización en España (Valencia: Biblioteca de Estudios, 1933), str.9; Michael Bakunin, „The International and Karl Marx“ v Bakunin on Anarchism, vyd. Sam Dolgoff (Montreal: Black Rose Books, 1980), str.318; Errico Malatesta, Anarchy (London: Freedom Press, 1949 [leták původně vydán v r. 1891]), str.12-15.

³³⁾ Podstatná část této analýzy byla napsána ve spolupráci s Katryn Pyne Parsons Anderson a Shawn Pyne, otištěna v listech věnovaných Filozofickému klubu Státní univerzity Severní Karoliny, 22.března 1978; viz Martha Ackelsberg a Kathryn Addelson, „Anarchism and Feminism“ v Impure Thoughts: Essays on Philosophy, Feminism and Ethics; vyd. Addelson (Philadelphia: Temple University Press, 1991).

³⁴⁾ William Chafé, Women and Equality (New York: Oxford University Press, 1977); Kathy E. Ferguson, The Feminist Case against Bureaucracy (Philadelphia: Temple University Press, 1984), zvláště kapitoly 1, 2 a 5.

³⁵⁾ Carol P. Christ, Diving Deep and Surfacing: Women Writers on Spiritual Quest (Boston: Beacon Press, 1980); Judith Plaskow, Sex, Sin, and Grace: Women's Experience and the Theologies of Reinhold Niebuhr and Paul Tillich (Washington, D.C.: University Press of America, 1980), zvláště kapitola 1, viz též W. E. B. DuBois, The Souls of Black Folk (Chicago: A. C. McClurg, 1903), zvláště kapitola 2.

³⁶⁾ José Prat, Necesidad de la asociación (Madrid: Ediciones el Libertario, n.d.), 10; Ricardo Mella, Organización, agitación y revolución, Cuadernos de Educación Social (Barcelona: Ediciones Tierra y Libertad, 1936), str.5; Isaac Puente, „Mi concepto del apliticismo“, Solidaridad Obrera, 8. leden 1936, str.8; a Frederico Urales, „Consideraciones morales sobre el funcionamiento de una sociedad sin gobierno“.

Anarchisté se tedy staví proti *permanentním* strukturám autority, jejichž „volání“ zdá se oslovuje některé lidi a tvrdí, že vztahy založené na autoritě ve společnosti by měly být tvárnější: „Lidé jsou svobodní. Pracují svobodně, vyměňují svobodně, uzavírají dohody svobodně.“⁽³⁷⁾

Komunita a rovnost

Mnoho teoretiků samozřejmě argumentuje, že navzdory negativním důsledkům je existence hierarchických struktur, dominance a podřízenosti (ať už v politické, ekonomické nebo sexuální oblasti) nutná pro společenský život. Anarchisté ve své odpovědi popisují alternativní způsoby, jak uspořádat společnost, aby ztělesňovala svobodu i rovnost v nejširším smyslu. Takové vize umísťují jednotlivce pevně do komunitního kontextu a vyžadují věnovat značnou pozornost ekonomickým vztahům, mechanismům koordinace, sexualitě a vztahům mezi mužem a ženou a těm stálým systémům vzdělávání a socializace, které umožňují, aby se společnost udržela v proudu času.

Anarchisté namísto nerovnosti nabízejí jako základ pro organizaci vzájemnost, reciprocitu a federalismus. Místo hierarchie a dominance navrhují plně pozvednout všechny, aby mohli dosáhnout plných možností a učinili tak zbytečnou potřebu sociální, politické nebo sexuální nerovnosti. Zdůrazní aspekty anarchistické teorie revoluce, mající obzvláštní význam ve vztahu k *Mujeres Libres* a jejichž prostřednictvím nejzřetelněji rozpoznáme příspěvek *Mujeres Libres* k vývoji teorie a praxe neautoritářské sociální změny: sociální podstatu svobody, vizi rovnostářské společnosti a proces uvědomění a vlastního pozvednutí.

Svoboda, či individuální svoboda, je základním východiskem španělské anarchistické tradice. „Individuální svébytnost“ je nejdůležitějším rysem většiny anarchistických prací, svobodný rozvoj individuálních schopností je jedním ze základních „práv“, s nimiž se narodí všichni lidé.⁽³⁸⁾ Španělští anarchisté ale byli pevně zakotveni v *komunistické*-anarchistické tradici. Svoboda pro ně byla zásadně sociálním produktem, přičemž nejsilnějšího vyjádření individuality a tvořivosti může být dosaženo *pouze uvnitř a prostřednictvím komunity*. Jak napsala Pilar Grangel (učitelka, aktivní rovněž v *Mujeres Libres*), když popisovala vztah individuality a komunity: „Já a má pravda, já a má víra... a já pro Tebe, protože nikdy nepřestávám být sebou, abys i Ty mohl být sebou samým... protože já neexistuji bez Tvé existence, ale má existence je také nezbytná pro Tvoji.“⁽³⁹⁾ Anarchisté se často odvolávali na Kropotkinovo tvrzení, že sociální život není regulován antagonistickým bojem o přežití, ale „vzájemnou pomocí“: „Bez sdružování není možný žádný život.“⁽⁴⁰⁾ Pouze v plně rovnostářské společnosti, zbavené hierarchie, ekonomických tříd a politických a sexuálních privilegií, bude každý svoboděn se plně rozvinout a bude moci rozkvést individuální iniciativa.⁽⁴¹⁾

³⁷⁾ Mella, „Breves apuntes sobre las pasiones humanas“, str.3-4.

³⁸⁾ Frederico Urales, „Comunistas y comunismos“, La Revista Blanca 1, č.2 (15. červen 1923): 2, 4; Federica Montseny, „El espíritu gregario y el individuo“, 2 (1924): str.9-11 a „Influencias marxistas en el anarquismo“, ..10 (1932): str.265-67; a Ricardo Mella, „El socialismo anarquista“ Natura, č.17. a 18 (červen 1904), přetištěno v *Breves apuntes sobre las pasiones humanas*, str.53-54. Mezi nešpanělskými anarchistickými spisovateli, viz P.J. Proudhon, „Philosophie Populaire: Programme“ v *De la justice dans la révolution et dans l'église*, v *Oeuvres complètes de P.J. Proudhon*, sv.14, nové vydání, vyd. Roger Picard (Paris: Marcel Riviere, 1930), sv.9: str.206; a Emma Goldman, „Anarchism: What It Really Stands For“ v *Anarchism and Other Essays* vyd. Richard Drinnon (New York: Dover, 1969), str.47-67, zvláště str.55, 59, 62.

³⁹⁾ Pilar Grangel, „Trabajo intelectual y manual de la mujer“, *Mujeres Libres*, č.12.

⁴⁰⁾ José Prat, *Necesidad de la asociación*, 1, 2 a 4; Tarrida del Mármol, „Los siete enigmas del universo“, *Problemas transcendentales*, str.25-26.

⁴¹⁾ Mella, „El socialismo anarquista“, str.55-56; Errico Malatesta o potřebě solidarity v *Anarchy*, str.19-20; Malatesta, „El individualismo en el anarquismo“, „La anarquía“ a „Nuestro programa“, celé v *Socialismo y anarquía* (Madrid: Editorial Ayuso, 1977), str.55- 62, 189-238; a „Organisation“ v Malatesta: *Life and Ideas*,

Zaměření na individualitu a individuální iniciativu a komunitní kontext, který ji zakládá, poskytlo španělským anarchistům potenciální kontext pro řešení rozdílů mezi mužem a ženou. Tato perspektiva přinejmenším v teoretické rovině zplodila vědomí lidské diverzity, nejrůznějších variant způsobů, jimiž mohou lidé přispívat sociálnímu celku, a výhod, které společnosti přináší začlenění odlišných skupin. Zpracování této vize, ať už v teorii nebo praxi, ve vztahu k sexuálním rozdílům, bylo velice omezené. Jak nás informují soudobé feministky nebo aktivisté z řad menšin, není vždy zcela jasné, jak v nehomogenních komunitách zajistit respekt a rovnost. Mnoho předpokládaně rovnostářských sociálních forem například ignorovalo rozdíly mezi mužem a ženou, nebo je pokládalo za irelevantní vzhledem k politice, čímž bylo podřízené postavení žen dále reprodukováno.⁽⁴²⁾

Omezení španělské anarchistické vize se ozřejmuje, když zkoumáme její porozumění základním stavebním prvkům společenské organizace. Většina španělských anarchistických autorů umístila do středu své vize ekonomické vztahy a trvala na tom, že základní princip společenské organizace musí být spíše ekonomický než sociální. Ekonomické vztahy musí být tak nehierarchické, jak jen to bude možné s ohledem na ohodnocení za práci, které lidé dostávají, a rovněž strukturu práce. Španělští autoři se mezi sebou lišili v otázce, co by mělo objektivně zakládat rovnost odměny za práci, a pohybovali se mezi kolektivismem (každému podle jeho příspěví) a komunismem (každému podle jeho potřeb). Všichni nicméně spolu souhlasili v tom, že vzhledem k fungování spravedlivé společnosti je zásadní relativní rovnost ohodnocení za práci. Důvodem bylo, že ekonomická nerovnost je snadno přeměňována v sociální nebo politickou moc a jednoduše řečeno, protože veškerá lidská práce je spoluprací a téměř není možné přisoudit určitou hodnotu jednotlivcově příspěví ke splnění společného úkolu.⁽⁴³⁾

Prohlášení, že v základech společnosti založené na vzájemnosti a reciprocitě musí být ekonomická rovnost, však nepostačuje k definici toho, jak by mohla vyhlížet její celková struktura a organizace. Z hlediska komunistických anarchistů je společnost nejlépe uspořádána jako posloupnost dobrovolných asociací, které, zatímco uznávají individuální autonomii, mohou také samy sobě poskytovat celkovou koordinaci, naprosto nezbytnou pro svobodu a spravedlnost. Společenského uspořádání má být dosaženo spíše skrze dobrovolnou spolupráci lokálně zakotvených decentralizovaných jednotek, než pomocí formálních politických struktur. Upozorňovalo se na železnice, mezinárodní poštovní služby a jiné formy komunikace jako modely sítí, ustavených prostřednictvím dobrovolné dohody, které efektivně fungují a poskytují lidem služby bez zasahování ze strany určité vyšší autority.⁽⁴⁴⁾

Toto ústřední zaměření na ekonomické struktury, nicméně zvláště ve společnosti charakteristické ostrou sexuální dělbu práce, pokládalo důležité otázky ve vztahu k ženám. Jak

---

vyd. Veron Richards (London: Freedom Press, 1977), zvláště str.86-87. Viz též Nathan Rotenstreich, „Community as a Norm“ v *Communal Life: An International Perspective*, vyd. Yosef Gorni, Yaacov Oved, a Idit Paz (Efal, Israel: Yad Tabenkin; New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1987), str.21-27.

⁴²⁾ Viz např. Carole Pateman, *The Sexual Contract* (Stanford: Stanford University Press, 1988), a Teresa Brennan a Carole Pateman, „Mere Auxiliaries to the Commonwealth: Women and the Origins of Liberalism“, *Political Studies* 27, č.2 (1978): str.183-200.

⁴³⁾ P.J. Proudhon, *What Is Property?* přel. Benj. R. Tucker (London: William Reeves, n.d.), 57; José Prat, *Necesidad de la asociación*, str.6-7; Fernando Tarrida del Mármol, „Interpretación matemática del interés“, *Problemas Transcendentales*, str.106-107; a Puente, *El comunismo libertario*, str.20-21. Vše zakotveno v Petru Kropotkinovi. Viz Těž „Anarchist Communism: Its Basis and Principles“ v *Kropotkin's Revolutionary Pamphlets*, vyd. Roger N. Baldwin (New York: Vanguard Press, 1927); a *The Conquest of Bread* (London: Chapman and Hall, 1913), str.34.

⁴⁴⁾ P. J. Proudhon, *Du principe fédératif et de la nécessité de reconstituer la Parti de la Révolution* (Paris: E. Dentu, 1863), str.73-74, *El comunismo libertario*, zvláště str.16-19; Mella, „Breves apuntes sobre las pasiones humanas“, str.35; a George Woodcock, *Railways and Society: For Worker's Control* (London: Freedom Press, 1943).

se ženy zapojí? Postaví se nová společnost proti sexuální dělbě práce a překoná ji nebo ji ponechá v platnosti a bude se snažit pro ženy dosáhnout statusu ve stylu „separované, ale rovnoprávné“? Důraz na ekonomické struktury jako základ společenské organizace zatemnil anarchistické poznání, že dominance a podřízenost mají mnoho tváří a ekonomické otázky nejsou jediné, kterými je třeba je zabývat. Ve skutečnosti, jak uvidíme v druhé kapitole, se debaty o základních institucích a strukturách nové společnosti v období před občanskou válkou nesly v silně rozporuplném duchu, i když jen zřídka se zaměřovaly na dopad těchto rozhodnutí na situaci a participaci žen.

Většina diskusí se místo toho zaměřovala na otázku, jaký druh organizace bude tvořit základnu nové společnosti. Ti, kteří vešli ve známost jako anarchosyndikalisté (a od roku 1910 tvořili většinový tábor v CNT), si představovali společnost, v jejíchž základech stojí odborové svazy.⁽⁴⁵⁾ Odbory by byly koordinovány jak místně, tak podle odvětví prostřednictvím federací, do nichž by každý svaz (nebo skupina svazů) vysílal svého zástupce. Tato vize však poskytovala jen velice malou příležitost nepracujícím (včetně dětí, nezaměstnaných, starých lidí, handicapovaných a matek v domácnosti) podílet se na společenském rozhodování.

Jiní, kteří se označovali spíše za „anarchisty“ než anarchosyndikalisty, měli za to, že odborové svazy poskytují příliš úzkou základnu pro koordinaci společnosti svobodného komunismu. Soledad Gustavo, Federico Urales a Federica Montseny například tvrdili, že odborové svazy jsou produktem kapitalismu a je nesmyslné ujišťovat se o tom, že budou tvořit základnu pro organizaci a koordinaci transformované ekonomiky. „Námezdně pracující jsou zde proto, že existují kapitalisté. Orientace podle námezdní práce zmizí společně s kapitalismem a syndikalismus společně s platy.“⁽⁴⁶⁾ Gustavo i Federica Montseny poukazovaly na jinou tradici, rovněž mající ve Španělsku dlouhou historii, a to na *municipio libre* (svobodnou komunu): „Zvláště v zemědělských vesnicích, kde syndikalistické řešení není vhodné dokonce ani v přechodném smyslu, si vyhrazují právo uskutečňovat revoluci od okamžiku, kdy po celém Španělsku vyhlásíme svobodné komuny, na základě zespolečnění půdy a všech výrobních prostředků, což bude převedeno do rukou pracujících – výrobců.“⁽⁴⁷⁾ Je zajímavé, že tyto dvě ženy, prosazující komunitně zaměřenou organizační základnu, byly rovněž známé stoupenkyně věci emancipace žen, přestože, pokud je mi známo, nikdy zřetelně nespojily své snahy v oblasti emancipace žen s tímto organizačním zaměřením na komunitu v opozici vůči pracovišti. Jak uvidíme ve druhé kapitole, komunitně založené organizační strategie byly ve svém řešení ženských otázek a podněcování ženské participace často úspěšnější než strategie vycházející z pracoviště.

Většina teoretiků a aktivistů CNT se nakonec pokusila spojit *municipio libre* s odborovým svazem, přestože podmínky tohoto spojení byly stále více nakloněny odborovému řešení. Isaac Puente například uváděl, že *municipio libre* ve městech by ve skutečnosti mělo být federací odborových organizací. V zemědělských oblastech by město drželo vše ve svých hranicích jako společný majetek a komunitní rozhodovací orgán by se skládal „ze všech, kteří pracují“. Jedinou výjimku z tohoto požadavku by dostali mladí lidé, nemocní a staří.⁽⁴⁸⁾ Toto řešení samozřejmě odvozovalo sociální a politická práva od *ekonomické* produktivity, dokonce i uvnitř „svobodné komuny“.

Jak uvidíme v příští kapitole, v té úrovni, v jaké existovalo jakékoli řešení problémů organizační struktury a vize, jej bylo spíše než pomocí teoretických diskusí v tisku dosaženo

⁴⁵⁾ Christian Cornelissen, *El Comunismo Libertario y el régimen de transición*, španělská verze Eloy Munitz (Valencia: Biblioteca Orto, 1936), str.29-30; Puente, *El comunismo libertario*, str.116-20.

⁴⁶⁾ Soledad Gustavo, „El sindicalismo y la anarquía“, *La Revista Blanca* 1, č.3 (1.červenec 1923): str.2.

⁴⁷⁾ Federica Montseny, „Sindicalismo revolucionario y Comunismo anarquista: Alrededor de un artículo de Pierre Besnard“, *La Revista Blanca* 10, č.2 (1932): str.330, 332.

⁴⁸⁾ Puente, *El comunismo libertario*, str.29-30. Viz též „Ensayo programático del Comunismo libertario“, *Estudios*, č.110 (květen 1933), str.23-29.

prostřednictvím praxe anarchosyndikalistického hnutí. Na tomto místě je důležité poznamenat, že španělské hnutí se lišilo od většiny evropských hnutí pracující třídy konce devatenáctého a začátku dvacátého století v tom významném místě, jaké přisoudilo aktivitám a organizacím, které nebyly striktně odborářské povahy. Rozdíl mezi španělským a jinými hnutími nabyly významu zvláště v kontextu diskusí o „místě žen“.⁽⁴⁹⁾

Je důležité, že ani Montseniové, ani Puenteho výklad o svobodných komunách se nezmiňoval o ženách, nebo v tomto případě ani o nezaměstnaných mužích. Co se týče mužů bez práce, můžeme klidně uvěřit, že ve správně uspořádané společnosti nebude žádná nezaměstnanost, s výjimkou těch, kteří odmítnou pracovat, a toto odmítnutí podílet se na společné věci bude opravňovat k odebrání politických práv. Postavení žen však bylo mnohem nejasnější, protože autoři se nezmiňovali, jestli budou pracovat muži i ženy (vůbec se nezmiňují o tom, jak bude zařízena péče o děti a jejich výchova), jestli bude ženská domácí práce pokládána za práci (ale bude v tomto případě existovat rovněž „odborový svaz“, aby potvrdil, že ženy ve svých domovech pracují odpovědně?), nebo jestli autoři jednoduše neuznali ženy s malými dětmi za plnoprávné občany. Zatímco se zdá, že Puente se obracel na ženy spíše jako na manželky a dcery než pracující: „Pracující, vaší povinností bude vrhnout se do boje. Vaše manželky půjdou s vámi, protože nejsou o nic menšími otroky násilí buržoazie.“⁽⁵⁰⁾, tak Marañon tvrdil, že mateřství je neslučitelné s prací, neboť mateřství je, nebo by přinejmenším mělo být, svého druhu zaměstnáním na plný úvazek. Nicméně uváděl, že pro ženy, které nejsou matky, je práce důležitá a zdá se, že s nimi zacházel jako se zvláštním, dokonce možná abnormálním druhem ženy.⁽⁵¹⁾

Sexualita a podřízenost žen

Nedostatek všeobecného souhlasu v těchto otázkách je ve skutečnosti důkazem rozdílů mezi anarchistickými autory nejen co se týče postavení žen v organizacích pracující třídy, ale také podstaty podřízenosti žen a toho, co je nezbytné učinit pro jeho překonání. Podle Mary Nash se v průběhu devatenáctého a na počátku dvacátého století mezi španělskými anarchisty rozvinuly dva pohledy na podstatu vztahů mezi mužem a ženou.⁽⁵²⁾ Jeden, vycházející z Proudhonových prací (a prosazovaný ve Španělsku Ricardem Mellou), pohlížel na ženy de facto jako na ty, kteří zajišťují reprodukci a přispívají společnosti prostřednictvím své domácí role. V souladu s tímto pohledem bylo pro emancipaci žen nezbytné přehodnotit ženskou domácí práci; práce mimo domov musí být ve vztahu k muži vždy druhořadá. Druhý myšlenkový proud (podobný marxistickému pohledu), který našel teoretická východiska v Bakuninových spisech a který byl přinejmenším ve svých produktivistických aspektech prosazován Isaacem Puente, tvrdil, že ženy jsou rovny mužům a klíčem k emancipaci žen je jejich plné začlenění do řad námezdně pracujících za rovnocenných podmínek s muži. Podle tohoto pohledu pokud ženy chtěly překonat svou podřízenost, musely se přidat k pracujícím a bojovat v odborových svazech za zlepšení postavení všech pracujících.⁽⁵³⁾ Oficiální pozice CNT se řídila druhým pohledem na věc, přestože bychom měli poznamenat, že přijetí *teoretického* zá-

---

⁴⁹⁾ Srovnání španělského anarchosyndikalismu s ostatními evropskými hnutími pracujících je obsaženo na konci této knihy.

⁵⁰⁾ Mella, Organización, agitación y revolución, 19; „Breves apuntes“, 15.

⁵¹⁾ Marañon, „Maternidad y feminismo“, Tres ensayos sobre la vida sexual, zvláště str.123- 125, 129, 140, 149.

⁵²⁾ Nash, „Estudio Preliminar“, „Mujeres Libres“ España, 1936-1939 (Barcelona: Tusquets, 1976), str.10-11.

⁵³⁾ Viz prohlášení zaragozského kongresu španělského hnutí z roku 1870, zmíněném v Anselmo Lorenzo, El proletariado militante (sv.2; Toulouse:Editorial del Movimiento Liberatrio Español, CNT en Francia, 1947) II, str.17-18.

vazku rovnosti žen na pracovišti nezaručovalo, že většina členů CNT bude jednat v souladu s ním. Jak uvidíme v druhé kapitole, v tomto ohledu se praxe hnutí jen zřídka řídila prohlášenými zásadami.

Byli zde však i ti, kteří rovněž v rámci anarchistického hnutí trvali na tom, že zorganizování žen do odborových svazů je dokonce, i když by to bylo možné, samo o sobě stále nedostatečné. Podle tohoto pohledu byly příčiny podřízenosti žen širší a hlubší než ekonomické vykořisťování na pracovišti. Podle něj byla podřízenost žen stejně tak kulturním jevem jako ekonomickým a odrážela podhodnocení žen a jejich aktivit, zprostředkované pomocí takových institucí jako byla církev nebo rodina. V článku, odhalujícím její chápání procesu revoluční změny ve smyslu vztahů mezi mužem a ženou, „Javierre“ komentovala zprávy z Pravdy, že množství „nových sovětských mužů opouští těhotné ženy“: „Pouze politika není schopna muže morálně připravit pro život... Těmto mužům marxistický křest nepomohl naučit se, co je to být člověkem, o nic více, než kdysi církevní křest.“⁽⁵⁴⁾ Navíc přinejmenším někteří španělští anarchističtí autoři zdůvodňovali podřízenost žen jejich reprodukční úlohou a dvojným měřítkem sexuální morálky. Ta by se určitě také musela změnit prostřednictvím přijetí nové sexuální morálky a širokým používáním prostředků kontroly porodnosti, pokud by ženy měly být skutečně rovnoprávními partnery v revoluční společnosti.

Dokonce i toto hlubší porozumění nebylo zcela jasné. Kyralina (Lola Iturbe, novinářka, která se stala aktivní sympatizantkou Mujeres Libres), trvala na potřebě analýzy a praxe, beroucí v potaz širší kulturní jevy. Její článek „Anarchistický komunismus osvobodí ženy“ však odhaluje víru, běžnou v anarchistické kulturní kritice počátku dvacátého století, že samotné zrušení soukromého vlastnictví povede k volné lásce a emancipaci žen: „Pouze zřízení anarchistického komunismu poskytuje lidské řešení problému emancipace žen. Společně se zničením soukromého vlastnictví nám ustoupí z cesty i pokrytecká morálka a budeme svobodné... Budeme zažívat lásku s naprostou svobodou pro naše tužby ve vztahu ke všem nejrůznějším formám láskyplného a sexuálního života.“⁽⁵⁵⁾

Pro mnoho anarchistických autorů a aktivistů byla reorganizace sexuálního a rodinného života a změna zakotvení role žen základní součástí revoluční vize. V této pozornosti, věnované „soukromým“ vztahům rodiny a sexuality, španělští anarchisté sdíleli mnoho pohledů s utopickými socialisty devatenáctého století a současnými feministkami.⁽⁵⁶⁾ Existovalo však více způsobů, jak aplikovat antiautoritářskou analýzu na sexuální a rodinné vztahy. Jaká měla být struktura rodiny a rodinných vztahů v nové anarchistické společnosti? Jaký měla mít vztah sociální participace žen k jejich rodinné a reprodukční roli? Měla být uchována nezpochybnitelná autorita manžela/otce v rodině, jak obhajoval Proudhon a jeho stoupenci, nebo měla být i tato autorita zrušena a nahrazena dobrovolnými rovnostářskými vztahy? Někteří španělští anarchisté zjevně souhlasili s Proudhonem, jiní obhajovali askezi, stavěli se proti alkoholu a tabáku a zastávali se monogamie nebo sexuální zdrženlivosti. Většina autorů, kteří se na toto téma vyjadřovali na počátku dvacátého století, však obhajovala genderovou rovnost a volnou lásku. Tato skupina trvala na tom, že skutečná svoboda znamená plné vyjádření a rozvoj všech lidských možností, včetně sexuálních. Převládající společenské ideály zdrženlivosti,

---

⁵⁴⁾ Javierre, „Reflejos de la vida rusa en el régimen familiar“, Solidaridad Obrera, 13. říjen 1935, str.8; též Federica Montseny, „La tragedia de la emancipación femenina“, La Revista Blanca 2 (1924): str.19.

⁵⁵⁾ Kyralina [Lola Iturbe], „Temas femininos: El comunismo anárquico libertar a la mujer“, Tierra y Libertad (dodatek) 2, č.11 (červen 1933): str.197-99.

⁵⁶⁾ K britským skupinám, viz Barbara Taylor, Eve and the New Jerusalem, a Ruth L. Smith a Deborah M. Valenze, „Mutuality and Marginality“. K Fourierovi a jeho francouzským stoupencům, viz The Utopian Vision of Charles Fourier: Selected Texts on Work, Love and Passionate Attraction, přel. a vyd. Jonathan Beecher a Richard Bienvenu (Colombia: University of Missouri Press, 1983); a Jonathan Beecher, Charles Fourier: The Visionary and His World (Berkeley: University of California Press, 1986).

monogamie a věrnosti pro ně odrážely legitimitu křesťanského útlaku a v ideální anarchistické společnosti měly být nahrazeny volnou láskou a rovnostářskými rodinnými strukturami.

Tato pozice byla v průběhu dvacátých a třicátých let posílena a získala novou legitimitu, zvláště když začaly být známy práce Sigmunda Freuda, Havelocka Ellise a dalších sexuologů. V třicátých letech již španělští anarchisté, pišící pro kulturně-kritické časopisy jako *La Revista Blanca* nebo *Estudios*⁽⁵⁷⁾, spojovali freudiánskou psychologii, neomalthusiánské výrazivo a doktrínu volné lásky, aby vykreslili širší obraz důležitosti sexuality a sexuální emancipace pro vývoj člověka v konečném důsledku i pro sociální revoluci.

Velké množství přispěvatelů *Estudios* se v třicátých letech stavělo za novou sexuální etiku, založenou na pozitivní hodnotě sexuality a stojící v opozici vůči dvojímu měřítku sexuální morálky pro muže a ženy. Tito autoři zesměšňovali anarchisty, obhajující pohlavní zdrženlivost a potlačování sexuálních pudů. Tvrdili naopak, že násilná abstinence vede nejen ke klasickému dvojímu měřítku, což vyústilo v prostituci a utlačování žen, ale také nedovyvinutému životu, a co je nejhorší, ke kriminálnímu chování. Argumentovali podle Freuda, že sexualita je základní životní síla a důležitá součást psychického a sociálního zdraví. Autoři věc uzavírali, že lépe, než potlačovat sexuální pocity nebo je odvracet směrem k prostituci, by se lidé měli více poučit o sexualitě a začít aplikovat metody kontroly porodnosti.⁽⁵⁸⁾

Dr. Felix Martí-Ibáñez, „učitel“ anarchistických autorů, vyjadřujících se na zdravotně-psychosexuální témata, načrtl nový pohled na místo sexuality v lidském životě.⁽⁵⁹⁾ Nejprve trval na důležitosti genitální sexuality, jak pro muže, tak pro ženy, jako součásti lidského růstu a vývoje a úspěšných manželství. Jeho články odmítaly církevní pohled, že manželství existuje pouze za účelem udržení lidského rodu, a místo toho uváděl, že manželství musí být chápáno jako určitý způsob života, který si dobrovolně zvolili dva lidé. Ať už se jednalo o manželský nebo nemanželský sex, ten zahrnoval nejen početí, ale také uspokojení. Úspěšné sexuální vztahy (ať už manželské či nikoli), vyžadují cenit si a respektovat sexualitu obou partnerů a dále poznat, že sexuální spojení a uspokojení může být cílem samo o sobě, nikoli pouze prostředkem, jak počít dítě. Úspěšná manželství tedy musí zahrnovat vědomosti a používání prostředků plánovaného rodičovství. Ibáñezovy články byly zamýšleny nejen jako vyslovení nového pohledu na místo sexuality v lidském životě, ale také jako informace o plánovaném rodičovství, dostupné proletariátu.⁽⁶⁰⁾

Martí-Ibáñez dále tvrdil, že nové chápání sexuality je zcela nezbytné. Příliš dlouho, říkal, byla sexualita zaměňována za pouhou pudovost. Kritizoval praktikování násilné zdrženlivosti a uváděl, že odepírá uspokojení důležitých lidských tužeb. Zároveň trval na tom, že sexuální energie může být namířena také jinými směry a nemusí být nutně vyjadřována pouze prostřednictvím genitálního kontaktu: „Uznejme konečně, že *genitální*, erotické impulsy, sexuální akt, to je pouze malou částí *sexuálního* a sexualita má kromě tohoto aspektu mnohé další (práce, ideály, sociální nebo umělecká aktivita atd.). Sexualita se může vyjádřit buď eroticky, nebo prostřednictvím práce v nejrůznějších formách.“⁽⁶¹⁾ Ujišťoval nicméně čtenáře, že

⁵⁷⁾ *La Revista Blanca* publikováno rodinou Monstény (Juan Montseny [Federico Urales] a Soledad Gustavo) v Madridu od r.1898 do r.1906, a následně od r.1923 do r.1936 v Barceloně. *Estudios* byly publikovány ve Valencii během let 1920-1930.

⁵⁸⁾ A.G. Llauredó, „Por el sensualismo“, *Estudios*, č.134 (říjen 1934); Antonio de Hoyos y Vinent, „De, en, por, sin, sobre la moral sexual“, *Estudios*, č.138 (únor 1935); Mariano Gallardo, „Experimentación sexual“, *Estudios*, č.146 (říjen 1935); Llauredó, „La marcha triunfal del sexo“, *Estudios*, č.119 (červenec 1933): str.19-22.

⁵⁹⁾ Martí-Ibáñez pravidelně psal pro *Estudios* o různorodých tématech vztahujících se k problematice sexu a sexuality celkově. Během let 1936-1937 byl autorem sérii rubrik otázek a odpovědí, „Consultorio Psíquico-Sexual“, přetištěných ve stejnojmenné knize, vyd. Ignacio Vidal (Barcelona: Tusquets, 1976).

⁶⁰⁾ Martí-Ibáñez, „Nueva moral sexual“, *Estudios*, č.134 (říjen 1934); str.13-15; Martí-Ibáñez, „Erótica, matrimonio y sexualidad“, č.136 (prosinec 1934): str.21-23.

⁶¹⁾ Martí-Ibáñez, „Carta a Buenos Aires a don Rafael Hasan“, *Estudios*, č.144 (srpen 1935): str.13. Viz Audre Lorde, „Uses of the Erotic: The Erotic as Power“, v *Sister Outsider* (Trumansburg, N.Y.: Crossing Press,

pokud snahy o přesměrování sexuální energie nejsou úspěšné, ani mladé ženy ani mladí muži by neměli váhat prožít sexuální zkušenost, pokud si ovšem nemyslí, že musí být spojena s láskou, nebo že si vyžaduje, aby se žena vzdala své osobnosti nebo sebeúcty!⁽⁶²⁾

Navzdory výzvam k novému a svobodnějšímu přístupu k sexualitě však všichni zmínění autoři identifikovali „normální sexualitu“ s heterosexuální. Tato identifikace byla spíše implicitní než zjevná, neboť jejich diskuse o sexualitě se potvrzovaly a ujišťovaly o „normální“ a „přirozené“ přitažlivosti dvou lidí opačného pohlaví. V sérii článků o „Reprodukci a sexuální morálce“ se ale Martí-Ibáñez sám specificky věnoval otázce homosexuality. V článku zaměřeném primárně na historii přístupů k homosexualitě byl nakloněn rozlišovat „sexuální inverzi“ („vrozenou“ homosexualitu) a „sexuální perverzi“ („dobrovolně praktickovanou homosexualitu, ať kvůli mravní pokleslosti, zvědavosti nebo účelovosti“). Navzdory autorovým snahám nastínit dva zmíněné typy článek přiznával, že je často obtížné rozlišit, který důvod je prvotní. Martí-Ibáñez konečně tvrdil, že na homosexualitě není nic nemorálního, a proto by homosexuální chování nemělo být trestáno (o nic více, než jak bychom odmítli potrestat kleptomaniaka, který si nemůže pomoci a musí krást!). Autor zároveň jasně ozřejmil svoji víru, že homosexualita je deviace a homosexuálové jsou „oběti sexuální inverze“.⁽⁶³⁾

Mnoho autorů pochopilo potenciálně osvobozující dopad nového přístupu k ženské sexualitě. Opuštění tradičních přístupů ke zdrženlivosti (které vždy svazovaly mnohem více ženy, než muže, dokonce i v anarchistických kruzích), by ženám poskytlo volnost objevit a projevit vlastní sexualitu. Přesněji řečeno, mnoho autorů, mužů i žen, pohlíželo na reprodukční aktivitu ženy jako na klíč k její podřízenosti. Dokud jsou vdané ženy podřízené sexuálními touhám svých manželů (což byl aspekt manželských svazků, o němž se tehdy téměř nediskutovalo) a neexistuje žádný způsob, jak regulovat plodnost, jsou ženy obětí emočního, fyzického a psychického vypětí opakovaných porodů a řízení velké domácnosti. Tyto nevýhody nejdramatičtěji doléhaly na ženy z řad pracujících tříd. Plánované rodičovství by tedy bylo pro ženy obzvláště osvobozující. María Lacerda de Moura, častá přispěvatelka *Estudios* na téma žen a sexuality, kritizovala anarchistické muže, kteří se stavěli proti rozšiřování informací o plánovaném rodičovství mezi pracující ženy: „Pro ně je žena pouze plodným a nevyčerpatelným lůnem, určeným k produkci buržoazních vojáků, nebo v tomto případě rudých vojáků sociální revoluce.“ Trvala naopak na tom, že plánované rodičovství by se mohlo stát rozhodující zbraní v boji za osvobození žen.⁽⁶⁴⁾

Jak uváděly feministky a stoupenci kontroly porodnosti ve Spojených státech a mnoha evropských prostředích a Lacerda, Marañón a další španělští anarchisté, pracující ženy z rodin i pracující ženy-samoživitelky trpěly kvůli plození více dětí, než mohla rodina odpovídajícím způsobem uživit; emancipace žen musí také zahrnovat možnost volby, jestli vůbec, kdy a jak často se žena má stát matkou. Zdůrazňovali ale také výhody plánovaného rodičovství pro nezávislé ženy, zbavilo by je totiž strachu z otěhotnění a umožnilo tak plněji prožívat sexuální vztahy.⁽⁶⁵⁾

1984), str.55-57.

⁶²⁾ Martí-Ibáñez, „Carta a una muchacha espoñola sobre el problema sexual“, *Estudios*, č.138 (únor 1935): str.5-6.

⁶³⁾ Martí-Ibáñez, „Consideraciones sobre el homosexualismo“, *Estudios*, č.145 (září 1935): str.3-5. Podobné domněnky o „přirozenosti“ heterosexuality jsou zakotveny v Marañónově díle *Tres ensayos* a objevují se též v diskusích o sexualitě v *Estudios*.

⁶⁴⁾ María Lacerda, „El trabajo femenino“, *Estudios*, č.111 (listpad 1932), citováno v Mary Nash, „El estudio del control de natalidad en España: ejemplos los metodologías diferentes“ v *La mujer en la historia de España (Siglos XVI-XX)*, zápis z II. Interdisciplinární vědecké konference (Madrid: Seminario de Estudios de la Mujer, Universidad Autónoma de Madrid [1984], str.252.

⁶⁵⁾ Juan Lazarte, „Significación cultural y ética de la limitación de nacimientos“, *Estudios*, č.120 (srpen 1933) a v č.128 (duben 1934).

Někteří analytici dovedli zmíněné argumenty ještě dále a spojili malthusiánství, kontrolu porodnosti a třídní analýzu, aby definovali anarchistické neomalthusiánství. Dr. Juan Lazarte tvrdil, že smysl a následky těhotenství se liší v závislosti na společenské třídě. Častá těhotenství mohou mít katastrofální dopad na zdraví ženy a stabilitu rodiny, beztak pociťující nouzi. Čím více bude mít rodina dětí, tím vyšší bude i úroveň dětské úmrtnosti. Krátce řečeno, jak tvrdil Malthus, neomezená reprodukce zasahovala zvláště chudé. S dostupností prostředků kontroly porodnosti by však pracující lidé mohli zavést „omezení“ porodnosti (o čemž si Malthus myslel, že toho lidé nejsou schopni), což by uvědomělá pracující třída mohla použít jako součást strategie svého osvobození. Menším rodinám by dělnické platy mohly poskytnout vyšší úroveň zdraví a síly. Kontrola porodnosti by rovněž měla vést k menší pracovní síle, snížila by nezaměstnanost, posílila postavení pracujících a údajně dokonce ukončila války.⁽⁶⁶⁾

Tyto nové přístupy k sexualitě navíc kromě toho, že umožnily oddělení početí a uspokojení ve výrazech sexuality, měly významné důsledky pro anarchistické chápání lásky a sňatku. Mnoho anarchistů považovalo stálá monogamní manželství za určitou formu despotismu, vyžadující takřka úplné sebeobětování ze strany ženy, a volná láska (čímž měli na mysli právo mužů i žen svobodně si vybírat sexuální vztahy bez zasahování církve nebo státu a svobodně je ukončovat, pokud již nebudou vzájemně uspokojující) byla jediným správným vyjádřením přirozených tendencí mužů i žen. Někteří z těchto autorů tvrdili, že dokonce i v ideální společnosti budou stále existovat rozdíly mezi mužem a ženou co se týče sexuality, nebo že se objeví nové. Jiní měli názor, že existující rozdíly jsou způsobeny hlavně společenským uspořádáním. Všichni ale souhlasili, že ať je zdroj těchto rozdílů jakýkoli, budou ve společnosti, která ženám přiznává úplnou rovnost, jak muži, tak ženy moci plněji a uspokojivěji prožívat svoji sexualitu.⁽⁶⁷⁾

Kritika zdrženlivosti a monogamního manželství byla ve dvacátých a třicátých letech běžná a objevovalo se množství článků, které namísto toho obhajovaly buď volnou lásku nebo „pluralitní lásku“. Kromě obhajování volné lásky mnoho anarchistických autorů uvádělo, že monogamie je sama o sobě produktem touhy přivlastňovat si, zakořeněné v soukromém vlastnictví a podřízenosti žen a v budoucí anarchistické společnosti vymizí.⁽⁶⁸⁾ Amparo Poch y Gascón, která se později stala jednou ze zakladatelek *Mujeres Libres*, v roce 1934 napsala do *Estudios*, že tradiční koncepce monogamie činila ze ženy „ať je ještě zamilovaná, nebo už není, věčné vlastnictví muže, kterému ji dala církev nebo státní úředník“. Správně pochopená monogamie, pokračovala, „neznamená ‚navždy‘, ale dokud bude přetrvávat vůle a náklonnost, těch, kteří se milují“. Pokud by ženy konečně zastávaly stejné přístupy jako muži, všichni by byli svobodnější a spokojenější.⁽⁶⁹⁾

María Lacerda de Moura se ještě více vzdálila uznávaným koncepcím monogamní lásky a manželství. „Láska,“ tvrdila, „byla vždy v otevřeném konfliktu s monogamií.“ Ve skutečně rovnostářské společnosti, v níž jsou muži a ženy rovnocenně respektováni, bude monogamie

---

⁶⁶⁾ Lazarte, „Significación cultural y ética“, *Estudios*, č.126 (únor 1934); Diogénes Ilurtensis, „Neomalthusianismo, maternidad consciente y esteralización“, *Estudios*, č.125 (zvláštní vydání; leden 1934): str.12-14. K diskusi o anarchistickém neomalthusianství viz Mary Nash, „El neomalthusianismo anarquista y los conocimientos populares sobre el control de natalidad en España“ v *Presencia y protagonismo: aspectos de la historia de la mujer*, vyd. Mary Nash (Barcelona: ediciones del Serbal, 1984), str.307-40; a „El estudio del control de natalidad en España“, zvláště str.248-53.

⁶⁷⁾ Federica Montseny, „En defenca de Clara, II“, *La Revista Blanca* 2, č.47 (1.květen 1925): str.26-28; Leonardo, „Matrimonio y adulterio“, *Estudios*, č.113 (leden 1933); Hugo Treni, „El amor y la nueva ética sexual en la vida y en la literatura“, *Estudios*, č.118 (červen 1933); a Marañón, „Maternidad y feminismo“.

⁶⁸⁾ Mariano Gallardo, „Tendencias del instinto sexual humano“; a Brand, „El problema del amor“, *La Revista Blanca* 2 (1924): str.23.

⁶⁹⁾ Amparo Poch y Gascón, „Nuevo concepto de puerza“, *Estudios*, č.128 (duben 1934): str.32.

nahrazena pluralitní láskou, jedinou formou sexuálního vyjádření, umožňující všem lidem (a zvláště ženám, kterým byla upírána jakákoli sexuální autonomie) úplný růst, sebevyjádření a uspokojení sexuálních potřeb. Když se mužům i ženám umožní, aby mohli mít zároveň více než jednoho partnera, tvrdila de Moura, pluralitní láska vyřeší většinu problémů, plynoucích ze žárlivosti, a že umožní ženám, aby si skutečně mohly svobodně vybrat partnera (nebo partnerky), dále ukončí prostituci a sexuální vykořisťování žen, protože neprovdané sexuálně aktivní ženy již nebudou stigmatizovány a napadány.⁽⁷⁰⁾

Mnoho dalších však neoplývalo takovou sebedůvěrou. Přinejmenším uznávali, že doktrína volné lásky nebo pluralitní lásky bude mnohem složitější uplatnit v praxi než teoreticky nastínit. Mnoho autorů, zejména žen, okamžitě zdůrazňovalo, že jen velice málo anarchistů reálně žije podle svých zásad, když dojde na rovnoprávnost žen. Soledad Gustavo například poznamenala, že „muži se může líbit myšlenka emancipace žen, ale už nemá takovou radost, když se podle ní řídí jeho žena... Může koneckonců toužit po ženách jiných mužů, ale tu svou si raději zavře doma.“⁽⁷¹⁾

V odpovědi na kritiku *Clary*, sexuálně emancipované hrdinky jejího románu *La Victoria*, namítla Federica Montseny, že koncepce slabé, obdivně vzhlížející ženy, ochraňované silným mužem, přestože by se mohla zamlouvat některým mužským anarchistům, byla stěží anarchistickou vizí. Jen velmi málo žen bylo připraveno žít v souladu, nebo jen pomýšlet na volnost a neomezenou vzájemnou svobodu. Ale „mužů, schopných ji přijmout, bylo ještě méně.“⁽⁷²⁾

Podle pohledu Montseniové skutečnost, že jen velice málo španělských žen bylo morálně připraveno na svou emancipaci, neboť byly stále zotročeny tradičními přístupy a náboženskou vírou, představovala vážnější problém než mužský odpor vůči sexuální a ekonomické rovnosti. Emma Goldmanová tvrdila, že ženy potřebují vnitřní emancipaci, aby si uvědomily vlastní hodnotu, začaly respektovat sebe sama a odmítly se stát psychickými nebo ekonomickými otrokyněmi mužských partnerů. Montseny ale pouze lamentovala nad situací a ani Goldmanová neposkytla žádná skutečná vodítka, jak dosáhnout tohoto osvobození.⁽⁷³⁾

V případě rodinných a sexuálních vztahů stejně jako v ekonomické oblasti byla ideální rovnost v různosti. Ženy i muži měli mít svobodu rozvíjet a vyjadřovat sexualitu v rámci, nebo i mimo rámec toho, co bychom dnes nazvali „uvědomělým sexuálním vztahem“. Oba měli mít svobodu vstupovat do sexuálních vztahů a zase z nich odcházet, aniž by na sebe přivolali společenské opovržení nebo ostrakizaci.

Rodiny měly být rovněž rovnostářskými institucemi a nezpochybnitelná autorita otce měla být nahrazena vzájemností a oboustranným respektem.

To jsou tedy všechny hlavní součásti anarchistické sociální vize společnosti, v níž jsou všichni lidé rovnocenně a vzájemně respektováni, v sexuální stejně jako ekonomické a politické oblasti, společnosti zorganizované na základě příspěvků jednotlivých lidí společnému životu komunity, v níž neexistují vztahy dominance a podřízenosti a v níž musí být všechna

---

⁷⁰⁾ Lacerda de Moura, „Cuando el amor muere“, Estudios, č.127 (březen 1934): str.20-21; „Qué es el amor plural?“ viz č.128 (duben 1934): str.24-25; „El amor plural frente a la camaradería amorosa“, viz č.129 (květen 1934): str.22-24; a „Amor y libertad“, viz č.132 (srpen 1934): str.18-19.

⁷¹⁾ Soledad Gustavo, „Hablamos de la mujer“, La Revista Blanca 1, č.9 (1. říjen 1923): str.7-8.

⁷²⁾ Federica Montseny, „En defenza de Clara, III“, La Revista Blanca 2, č.48 (15. květen 1925): str.23-25; též „En defenza de Clara, II“, č.29; a Brand, „El problema del amor“, str.23.

⁷³⁾ Montseny, „La tragedia de emancipación femenina“, str.20-21. Viz Goldman, „The Tragedy of Woman's Emancipation“ v *Anarchism and Other Essays*, zvláště str.223-25. Dvě nedávno publikované biografie Emmy Goldmanové odraží její zklamání a pocity frustrace. Viz též Alice Wexler, *Emma Goldman: An Intimate Life* (New York: Pantheon, 1984) a Candance Falk, *Love, Anarchy and Emma Goldman* (New York: Holt, Reinhart and Winston, 1984).

rozhodnutí učiněna všemi a přijatelná pro všechny. Jak ale dosáhnout takové společnosti? Jak vytvořit „nového anarchistického muže“ a „novou anarchistickou ženu“?

Revoluční transformace – soulad prostředků a cíle

Rozpoznat společenskou podstatu vztahů dominance a podřízenosti samozřejmě není to stejné jako ji změnit. Komplexnost anarchistického pohledu na revoluční změnu se vyjasní, když prozkoumáme pokusy španělských anarchistů zabývat se překonáním podřízenosti obecně a podřízeností žen zvláště. Jak k tomu dojde, že egoističtí a nesebevědomí lidé – a anarchisté přirozeně uznávali, že lidé žijící v kapitalistické společnosti byli těžko imunní vůči egoismu, který toto sociální a ekonomické uspořádání posiluje – si uvědomí vlastní schopnosti a začnou se také starat o potřeby druhých? Jak mají lidé dosáhnout vnitřní emancipace, umožňující jim poznat vlastní hodnotu a požadovat respekt od širší společnosti? Jak by si měli vyvinout smysl pro spravedlnost, patřičný vzhledem k životě v rovnostářské společnosti? A jak bude taková společnost generovat pokračující oddanost svým hodnotám? Přesněji řečeno, pokud je podřízenost žen produktem společenských institucí a pokud společenské instituce sráží níže ty, kteří by se je pokusili svrhnout, jak mají být tyto instituce změněny?

Jednou z charakteristických vlastností anarchokomunistické tradice je důraz na soulad prostředků a cílů. Pokud je cílem revolučního boje nehierarchická rovnostářská společnost, pak musí být vytvořena aktivitami nehierarchického hnutí. Jinak se její účastníci nikdy nepozvednou natolik, aby jednali nezávisle, a ti, kteří povedou hnutí, budou řídit porevoluční společnost. Slovy jednoho z těch, kteří si prožili zkušenosti občanské války: „A la libertad solo se llega por caminos libertarios.“ (Svoboda se dosahuje pouze svobodnými prostředky.)⁽⁷⁴⁾ Jak napsal Kropotkin o dilematu parlamentních socialistů: „Myslíte si, že dobudete Stát, ale nakonec Stát dobude vás.“⁽⁷⁵⁾

Když ale existující zřízení lidí společensky odzbrojuje, kde se sami znovu pozvednou? Anarchistická oddanost rovnostářskému nehierarchickému revolučnímu procesu podle všeho vyžaduje, aby sami lidé objevili vlastní schopnosti a mohli tak participovat. Úspěšná anarchistická revoluce tedy zjevně závisí na předchozím uskutečnění toho, co je patrně nejdůležitějším cílem samotného revolučního hnutí: pozvednutí lidu.

Řešení tohoto paradoxu nalezneme v anarchistickém chápání revolučního procesu. Od lidí se očekává, že se sami připraví na revoluci (a život ve svobodné komunistické společnosti) účastí na aktivitách a podnicích, které jsou samy o sobě rovnostářské, posilující jejich schopnosti, a tedy transformativní. Do procesu revoluční změny nemůže být začleněna žádná hierarchie. Jedinou cestou, jak vytvořit novou společnost, je *vytvořit* novou realitu.

Přímá akce

Španělskému anarchistickému pohledu na vlastní pozvednutí a proces uvědomění můžeme nejlépe porozumět prozkoumáním oddanosti španělských anarchistů decentralizaci a „přímé akci“. Decentralizace odkazuje na zásadu, že revoluce musí být ve své podstatě lokální fenomén, vyrůstající z konkrétní reality každodenních lidských životů. Revoluční hnutí se vyvíjí z lidových bojů, aby překonalo podřízenost těchto lidí, a musí promlouvat přímo ke

---

⁷⁴⁾ V. R., „Por caminos autoritarios no se consigue la libertad“, *Acracia* 2, č.250 (13.květen 1937). Podle Federica Acrose (osobní rozhovor, 25. červenec 1989), V.R. byl pravděpodobně Vincente Rodríguez García (Viroga), člen skupiny anarchistické mládeže, Los Quijotes. Viz též „Los Quijotes: Anarchistická mládežnická skupina, Španělsko 1937“, *The Fifth Estate* 24, č.2 (léto 1989): str.10.

⁷⁵⁾ Peter Kropotkin, zmíněn v Diego Abad de Santillánovi, *En torno a nuestros objetivos libertarios* (Madrid: Edición de la sección de propaganda del Comité de Defensa confederal del centro): str.18.

konkrétním podmínkám jejich situace. Jak tedy uvidíme, jednou důležitou novou institucí, kterou vytvořili španělští anarchisté, bylo ateneo libertario (lidové kulturní centrum), sloužící jako škola, rekreační zařízení a místo pro setkávání mladých pracujících lidí v období před válkou. Jak vysvětlila Enriqueta Rovira, když popisovala jednu takovou skupinu:

Byli jsme ve skupině nazvané Sol y Vida [Slunce a život], chlapci a děvčata společně... hráli jsme divadelní hry, cvičili, vyráželi na výlety do hor, k moři... byla to jak rekreační, tak kulturní skupina... Vždycky se vedla nějaká krátká [vzdělávací] řeč. Tímto způsobem se šířily myšlenky a vytvářel smysl toho, co je to být soudruhem a soudružkou. Ano, lidé chodili na odborářské schůze a tak podobně, ale vztahy v naší skupině byly intimnější a vysvětlení podrobnější. Tímto způsobem jsme byli ideologicky zformováni v tom nejhlubším slova smyslu.⁽⁷⁶⁾

Přímá akce znamená, že cílem naprosto všech podobných aktivit bylo ukázat lidem cesty, jak si uvědomit vlastní možnosti a schopnosti vzít si zpět sílu rozhodovat o sobě samém a svých životech. Lišilo se to tak od obvyčejné politické aktivity dokonce i v demokratických systémech.⁽⁷⁷⁾ Namísto pokusu něco změnit vytvořením zájmové skupiny, která by tlačila na politiky, anarchisté tvrdí, že se musíme naučit myslet a jednat sami za sebe pomocí spojení v organizacích, v nichž můžeme být vedeni vlastními zkušenostmi, vlastním vnímáním a vlastní aktivitou, a změnit tak věci.⁽⁷⁸⁾ Vědomost nepředchází zkušenost, ale plyne z ní: „Začali jsme tím, že jsme se rozhodli pracovat a prostřednictvím práce jsme se učili... Naučíme se žít v anarchistickém komunismu tím, že v něm budeme žít.“⁽⁷⁹⁾ Lidé se naučí jak být svobodní pouze tím, že budou svobodně jednat. „Nikde se nesetkáme... s lidmi, dokonale připravenými na budoucnost... Bez neustálého procvičování schopností z nás nikdy nebudou svobodní lidé... Vnější revoluce a vnitřní revoluce závisí jedna na druhé a musí proběhnout zároveň, pokud chtějí být úspěšné.“⁽⁸⁰⁾

Aktivity přímé akce, vyrůstající z každodenních potřeb a zkušeností, představují způsoby, jejichž prostřednictvím by lidé mohli sami začít řídit vlastní životy. Jak se poučily feministky, ať už v rámci skupin zvyšujících uvědomění nebo komunitního organizování, participace na takových aktivitách má vnitřní i vnější výsledky, umožňující lidem, aby rozvinuli vědomí vlastní způsobilosti a sebedůvěru během vlastních činů, proměňujících jejich situaci. Zapojení tohoto druhu pozvedávalo lidi a upevňovalo je v odhodlání znovu jednat společně. Soledad popsala účinky aktivní participace ve hnutí na svůj život a přátele takto: „Život mladé aktivistky byl neuvěřitelný. Byl to život zasvěcený boji, vědění, společenské změně. Byl charakteristický určitým nábojem... Bylo to překrásné mládí, plné soudružství... Neustále jsem byla zapojena do nějakých stávek a přímých akcí. Žili jsme jen z mála... Muži a chlapci vydělávali o něco více, ale nás to ve skutečnosti příliš nepobuřovalo... Někdy se zdálo, že žijeme jen ze vzduchu.“⁽⁸¹⁾ Vědomí vlastního pozvednutí bylo patrné i v Enriquetiných vzpomínkách: „Pro lásku našich soudruhů a naši tak silnou vizi bychom se pustily do boje snad i s Pannou Marií...“

⁷⁶⁾ Enriqueta Rovira, rozhovor, Castellnaudary, Francie, 28. prosinec 1981.

⁷⁷⁾ Martha Ackelsberg a Kathryn Pyne Addelson, „Anarchist Alternatives to Competition“, v *Competition: A Feminist Taboo?* Vyd. Valerie Miner a Helen E. Longino (New York: Feminist Press, 1987), zvláště str.227-31.

⁷⁸⁾ Pro současné členění viz Chafe, *Women and Equality*; Frances Fox Piven a Richard A. Cloward, *Poor People's Movements* (New York: Pantheon, 1977); a Sara M. Evans a Harry C. Boyte, *Free Spaces: The Sources of Democratic Change in America* (New York: Harper and Row, 1986).

⁷⁹⁾ Isaac Punete, *El comunismo libertario*, č.15.

⁸⁰⁾ Mella, *Organización, agitación y revolución*, č.23. str.31-32.

⁸¹⁾ Soledad Estorach, rozhovory, 4.-6. leden 1982; osobní rozhovor, říjen 1989.

Přímá akce nejen pozvedávala sebevědomí těch, kteří se na ní podíleli, ale rovněž ovlivňovala ostatní pomocí toho, co anarchisté nazvali „propaganda činem“. Tento termín často znamenal házení bomb, atentáty a podobně. Měl však i jiný význam, odkazující na určitý druh příkladné akce, která přitáhla další stoupence pomocí síly pozitivního příkladu. Soudobé příklady propagandy činem zahrnovaly také potravinová družstva nebo družstevní školky, kolektivně provozované služby, bytová družstva, ženské zdravotní svépomocné kolektivy, neoprávněně kolektivně obývané domy nebo ženské mírové protestní tábory. Zatímco podobné aktivity posilovaly ty, kteří v nich byli zapojeni, zároveň prokazovaly ostatním, že nehierarchické organizační formy mohou existovat a reálně existují a mohou efektivně fungovat.

Rozumí se samo sebou, že pokud takové akce měly vykazovat žádaný výsledek ve formě posilování svých účastníků, musely spíše samy vzniknout zdola, než být naplánovány a řízeny shora. Odtud pramení anarchistická oddanost strategii „spontánní organizace“, neautoritářských federací lokálních skupin. Cílem bylo dosáhnout pořádku bez donucování pomocí toho, co bychom dnes mohli nazvat „federativním propojením“, svádějícím dohromady představitele místních skupin (odborových svazů, sousedských asociací, spotřebních družstev apod.). Klíčovými bodem bylo, že žádná z jednotlivých skupin, ani vyšší koordinační orgán, si nemůže přisvojit právo hovořit nebo jednat za ostatní. V ideálním případě by se jednalo spíše o diskusní fórum než řízené organizace. Spontánní organizace v praxi demonstruje, že ti, kteří prožívají útlak, jsou stále schopni racionálního myšlení a činů, jsou schopni si uvědomit své skutečné potřeby a vyvinout způsoby, jak je uspokojit.⁽⁸²⁾

Příprava

Co je konečně nejdůležitější, přímá akce se může odehrávat pouze v kontextu „přípravy“. Slovy Federiky Montseny: „Una revolució no se improvisa.“ (Revoluce se neimprovizuje.)⁽⁸³⁾ Přestože všichni lidé v sobě mají smysl rovnosti a spravedlnosti, založený na účasti ve společenských vztazích, tento samotný, takřka instinktivní, smysl nepostačuje, aby lidi přivedl k revoluční akci. Byla nezbytná příprava, aby lidem poukázala na komunitní podstatu a kontext jejich strádání a umožnila jim poznat možnosti kolektivní akce. Bez podobné přípravy by revoluce vedla pouze k opětovnému nastolení autority v jiné formě. Ve skutečnosti mnoho anarchistických autorů, píšících v období těsně po Ruské revoluci, poukazovalo na SSSR jako negativní příklad toho, jak se v nepřítomnosti dostatečné lidové přípravy znovu obnovila hierarchie.⁽⁸⁴⁾

Jakkoli se to může zdát paradoxní, lidé se musí připravit jednat spontánně na vlastní odpovědnost. Anarchisté společně například s Marxem věří, že nejlepší přípravou, nejlepší technikou pro to, co my dnes nazýváme uvědoměním, je akce: „Kapitalismus je smrtelně zraněn, ale jeho agónie bude pokračovat, dokud jej nebudeme schopni úspěšně nahradit. Toho nedosáhneme líbivými frázemi, ale demonstrováním své konstruktivní a organizační schopnosti.“⁽⁸⁵⁾ Lidé si prostřednictvím reflexe konkrétní reality svých životů vyvinou kritické revoluční vědomí a zmíněnou reflexi často podněcují aktivity jich samých i dalších lidí.⁽⁸⁶⁾

---

⁸²⁾ Mella, „Breves apuntes sobre las posiciones humanas“, zvláště str.35-36; Proudhon, „Système des contradictions économiques ou Philosophie de la misère“ v Oeuvres complètes de P.J. Proudhon.

⁸³⁾ Federica Montseny, rozhovor, Toulouse, Francie, 1. února 1979.

⁸⁴⁾ Max Nettlau, „La actividad libertaria tras la revolución“, La Revista Blanca 10 (15.květen 1932); a Ricardo Mella, Organización, agitación y revolución, str.10-11.

⁸⁵⁾ Higinio Noja Ruíz, La revolución española: Hacia una sociedad de trabajadores libres (Valencia: Ediciones Estudios), str.62.

⁸⁶⁾ P.A. Kropotkin, „Must We Occupy Ourselves with an Examination of the Ideal of a Future System?“ v Selected Writings on Anarchism and Revolution, vyd. Martin A. Miller (Cambridge: MIT Press, 1970), str.94-95; Bakunin, „The policy of the International“ v Bakunin on Anarchism, vyd. Dolgoff, str.167.

Pozornost ke specifickým potřebám a situaci žen a aktivitám Mujeres Libres může pomoci vysvětlit mnohovrstevnatou podstatu pochopení procesu změny uvědomění a osvětlit jeho význam pro mnoho současných debat. Již jsem poznamenala výše, že španělští anarchisté pokládali za důležitý kontext přípravy účast na organizacích pracujících, zejména odborových svazech. V souladu s Bakuninem a proti Marxovi však rovněž trvali na tom, že městský průmyslový proletariát není jedinou skupinou schopnou dojít k revolučnímu uvědomění. Rolníci a členové městské maloburžoazie si stejně jako průmysloví dělníci mohou uvědomit vlastní útlak a přidat se k revolučnímu hnutí.⁽⁸⁷⁾ Zvláště mnoho žen kritizovalo důraz hnutí na mužský městský průmyslový proletariát. Například Emma Goldmanová, která byla později velice aktivní v podpoře španělské revoluce a Mujeres Libres, uvedla, že „anarchisté souhlasí, že hlavním dnešním zlem je ekonomické zlo“, ale, jak zdůraznila, „zároveň trvají na tom, že řešení tohoto problému může být nalezeno pouze pomocí úvah o všech aspektech života, individuálního stejně jako kolektivního, vnitřního stejně jako vnějšího“.⁽⁸⁸⁾ Byla to očividná pravda zvláště ve vztahu k ženám, ale i mužům, že pracoviště není jediným kontextem vztahů dominance a není tedy jediným potenciálním kontextem pro uvědomění a vlastní pozvednutí. Plně rozvinuté hnutí musí transformovat všechny hierarchické instituce, včetně vlády, náboženských institucí a – což je nejdramatičtější pro ženy – také sexuality a rodinného života.

Příprava se tedy musí odehrát v různorodých sociálních kontextech kromě ekonomického. Enriqueta i Azucena hovořily o tom, že anarchistický pohled víceméně nevědomky „nasály spolu s mateřským mlékem“:

Naše matka nás učila anarchismus... téměř stejně jako když nábožensky založený člověk učí náboženství své děti – ale bez toho, aby nám jej vnucovala, jak se děje v případě náboženství... ať už svými činy, nebo tím, jak se projevovala a vždy říkala, že doufá v anarchismus a touží po něm... Bylo to takřka, jako kdyby nás jeho myšlenky neučila, ale my jsme jimi žily, my jsme se s nimi narodily. Osvojily jsme si je asi tak, jako se naučíte jíst nebo šít.⁽⁸⁹⁾

Pro ty, kteří se stali členy hnutí později ve svém životě, byl proces poučení samozřejmě odlišný. Pepita Carpena se například dostala k anarchistickým myšlenkám prostřednictvím odborových aktivistů, navštěvujících místa, kde se scházeli mladí lidé, v naději, že získají nové stoupence. Soledad Estorach, která byla velice aktivní v CNT i Mujeres Libres v Barceloně, získala většinu počátečních informací o „anarchitech-komunistech“ četbou novin a časopisů.

Anarchisté již dlouho předtím pochopili vzájemnou závislost vzdělávací činnosti (jednoduše řečeno) a participace na bezprostředních institucích, kde společenský souhlas či nesouhlas poskytoval trvalé mechanismy společenské kontroly.⁽⁹⁰⁾ Proudhonovu koncepci „bezprostřední spravedlnosti“, tvrzení, že koncepci spravedlnosti si vyvíjíme pomocí vztahů s dalšími lidmi, zcela přijalo mnoho španělských anarchistických autorů. Mella psal, že jediným správným regulátorem společnosti je smysl spravedlnosti, který si lidé osvojují pomocí participace na institucích, uznávajících a oceňujících jejich vnitřní hodnotu a rovnocennou hodnotu ostatních lidí. Kolektivní pocit, rozvíjející se na základě takové participace, se přemění ve smysl spravedlnosti silnější a trvalejší než cokoli, co na člověka uvaluje církev nebo

⁸⁷⁾ Eliseo Reclus, *A mi hermano el campesino* (Valencia: Ediciones Estudios [původně vydáno v roce 1973]); Higinio Noja Ruiz, *Labor constructiva en el campo* (Valencia: Ediciones librestudion); a Camilo Berneri, „Los anarquistas y la pequeña propiedad agraria“, *La Revista Blanca* 10 (listopad 1932) a 11 (květen 1933).

⁸⁸⁾ Emma Goldman, „Anarchism: What It Really Standts For“ v *Anarchism and Other Essays*, str.50.

⁸⁹⁾ Enriqueta Rovira, rozhovor, Castellnaudary, Francie, 29. prosinec 1981.

⁹⁰⁾ Michael Taylor, *Community, Anarchy and Liberty* (Cambridge University Press, 1982), zvláště str.123-29. Viz též John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge: Harvard University Press, 1970).

stát.⁽⁹¹⁾ „Praktikovat spravedlnost,“ uváděl Proudhon, „znamená naslouchat sociálnímu instinktu.“ Učíme se a prožíváme, kdo jsme, kdo jsou jiní a co je spravedlnost právě skrze naše způsoby sociální interakce. Nejlepším a nejefektivnějším vzdělávacím systémem by tedy byla samotná společnost.⁽⁹²⁾

Dalším významným faktorem působícím na vývoj smyslu pro spravedlnost je to, co Mella označuje za „morální pohnutky“ (coacción moral). Náš smysl morálky se vyvíjí z „výměny vzájemných vlivů“, které, přestože mohou původně pocházet z vnějšího prostředí, jsou případně začleněny jako smysl pro spravedlnost a stávají se základem pro naši seberegulaci. Dobře uspořádaná rovnostářská společnost bude ponechána sama o sobě generovat lidi se správným smyslem spravedlnosti a každý, kdo se bude zdát postrádat tento smysl, bude konfrontován už jen samotnými názory druhých. V průběhu času tyto názory vykáží vzdělávací efekt a veřejné mínění bude internalizováno jako svědomí.⁽⁹³⁾

Cílem anarchistů je tedy eliminovat instituce, například církve, stát a soudnictví, zabráňující rozvoji morálního smyslu tím, že člověku odejmou odpovědnost starat se o jiné i o sebe. Jakmile budou tyto autority odstraněny, reciprocita se stane normou chování a jednoduše žít v komunitě a účastnit se jejích aktivit v kontextu otevřeného vzdělávacího systému a komunitního vlastnictví a užívání věcí bude samo o sobě postačovat k prosazení a zabezpečení vývoje individuálního smyslu pro spravedlnost, obratem potřebného k udržení komunity.

Složitost právě vyjádřeného postoje se velice zřetelně odhalí, když se specificky zadíváme na snahy zabývat se emancipací a vlastním pozvednutím žen. Ti, kteří zdůrazňovali strategii založenou na odborových svazech i ti, kteří trvali na nutnosti vzít do úvahy širší kulturní komponenty podřízenosti žen, spolu souhlasili v tom, že ženy jsou kulturně i ekonomicky podhodnoceny a odzbrojeny. Oba přístupy souhlasily s pohledem, že prostředky a cíle jsou vzájemně úzce propojeny. Jak budou ale tyto zásady a perspektivy reálně uskutečněny? Jak se měly španělské ženy na počátku dvacátého století, které si o sobě myslely (a na které tak pohlíželi ostatní lidé), že jsou závislé na mužích, začít chovat způsobem, který by rozvinul jejich vědomí vlastních schopností a možností?

Tyto otázky jsou samozřejmě klíčové pro jakékoli potenciálně revoluční hnutí, neboť vědomí vlastních možností a schopností je přesně to, co utlačovatelé odepírají utlačovaným. Dokonce ani shoda v otázce důležitosti tohoto pohledu nezaručuje jednomyslné působení v praxi. Ve skutečnosti nebyla v rámci anarchosyndikalistického hnutí otázka, jak se nejlépe zabývat a postavit proti podřízenosti pracujících žen ve španělské společnosti, nikdy úspěšně vyřešena. Mujeres Libres byly vytvořeny právě kvůli panujícím neshodám mezi aktivisty hnutí jak dosáhnout žádoucího pozdvižení žen.

Zmíněné problémy se velice dramaticky projeví během rozhovorů, které jsem dělala v roce 1981. Sešla se skupina bývalých aktivistů a vzpomínala na léta v CNT a FIJL. Po určitých diskusích o roli FIJL a ateneos v otevírání myslí mladých lidí novým myšlenkám ve dvacátých a třicátých letech se proud konverzace stočil k otázce osvobození žen. Byly vysloveny dva odlišné, ale úporně zastávané názory. První zformuloval muž, který se označil za rozhodného stoupence emancipace žen. Vyjadřoval se velmi otevřeně o způsobech, jimiž dokonce i muži-anarchisté brali podřízenost svých compañeras za danou. Argumentoval, že právě kvůli kulturní podřízenosti žen je na odpovědnosti anarchistických mužů stát v čele změny těchto způsobů chování. Ženy v normálních zaměstnáních, to nestačí: „Je zde příliš

⁹¹⁾ „Breves apuntes“, str.24-26; a „La coacción moral“, str.62, 64. Též Proudhon, De la justice, v Ouvres Complètes 12: str.363-64.

⁹²⁾ Proudhon, What Is Property?, str.221, 223; „Proudhon de la justice“ v Ouvres Complètes 11: str.334-43.

⁹³⁾ Mella, „La coacción moral“, str.66-67. Srovnajte s Brianem Barrym, „The Liberal Theory of Justice: A Critical Examination of the Principal Doctrines“ v A Theory of Justice by John Rawls (Oxford: Clarendon Press, 1973): str.137-38.

mnoho mužů, jejichž ženy pracují, ale zároveň stále vykonávají veškeré domácí práce.“ Po tolika letech společenského útlaku byly ženy stále příliš ochotné přijmout tradiční role. Muži, kteří jsou si vědomi vlastních schopností a chápou je, tvrdil, musí převzít iniciativu a dodávat odvalu svým compaňeras vydat se směrem k větší svébytnosti a autonomii.

Druhý názor vyslovila žena, která byla v třicátých letech aktivní v Juventudes a jejíž život byl od základů proměněn touto participací. I ona byla oddána věci osvobození žen. Stavěla se však silně proti tvrzení compaňera, že je na mužích, aby převzali iniciativu. Tvrdila, že zaměření na to, co současné feministky nazývají „politika domácí práce“⁽⁹⁴⁾, je chybné. Základním problémem, pokračovala, není, kdo myje nádobí nebo uklízí v domě, ale aby žena mohla chodit tam, kam chce, a říkat to, co chce. Kořenem podřízenosti žen byla nevědomost. Řečeno jinými slovy: „Toda mujer que se cultura en poco, desarrolla armas.“ (Každá žena, které se podaří trochu vzdělat, tím získá mocnou zbraň.) Když její předřečník tvrdil, že odpovědnost za domácí práce a rodinu ženě zabrání naplno se podílet na komunitních aktivitách, bývalá aktivista odpověděla, že „chodit na schůze, o to nejde. Chodit na schůze, to je takový sport. Důležitá je otázka práce a vzdělávání.“

Brzy se vyjasnilo, že jádrem sporu není prvořadě hodnocení práce, vzdělání nebo domácích prací. Byla to iniciativa. Zatímco on trval na svém, že vzhledem k tíži kulturního podřízení, kterou ženy musí snášet, iniciativa musí přijít ze strany mužů, ona tvrdila, že „compañero by nikdy neměl ženě říci, osvobod' se sama a já ti pomohu“. Žena se musí osvobodit skutečně sama. „Je to úplně v pořádku, když muž pomáhá, ale *iniciativa* musí vzejít od ženy. Musí to být její záležitost.“

Nemělo by být překvapující, že debata zněla tak současně. Odehrávala se mezi lidmi, kteří přestože nevyrůstali v kontaktu se současným feministickým hnutím, jím byli samozřejmě ovlivněni. Otázky, které vznesli a specifické způsoby, jimiž je diskutovali, však odrážely diskuse v tisku z počátku dvacátého století. V roce 1903 tak José Prat vyzýval ženy, aby se chopily iniciativy ve věci vlastního osvobození. O několik let později Federica Montseny napsala, že jediným způsobem, jak ženy mohou skutečně pracovat na zrušení sexuálního dvojího měřítká, je začít se brát skutečně vážně, ozvat se a ztrestat muže, kteří je svedli a opustili a ne se plazí v zahanbení. Soledad Gustavo, která ve svých pracích odrážela názory Emmy Goldmanové na vnitřní emancipaci, napsala, že pokud má vzniknout nový systém sexuální rovnosti, ženy budou muset „demonstrovat svými činy, co si myslí, že jsou schopny pochopit ideje, porozumět zásadám a bojovat za určité cíle“.⁽⁹⁵⁾

Otázky, k nimž se vyjadřovali, byly přesně otázky vlastního pozvednutí a překonání podřízenosti, tj. jak je nejlépe vyřešit v souladu s poznáním následků kulturního předznamenání problému a potenciálu autonomie v každém člověku. Otázka *významu* podřízenosti žen a jejího postavení v rámci anarchistického projektu však nebyla zdaleka vyřešena, ani v teoretických pracích španělských anarchistů, a jak uvidíme, tak ani v aktivitách hnutí. V něm debaty pokračovaly po celá třicátá léta a v důsledku vedly k založení Mujeres Libres.

---

⁹⁴⁾ Pat Mainardi, „The Politics of Housework“ v *Sisterhood Is Powerful: An Anthology of Writings from the Women's Liberation Movement*, vyd. Robin Morgan (New York: Vintage Books, 1970): str.447-54.

⁹⁵⁾ Prat, *A las mujeres*, str.28-29; Montseny, „El ocaso del donjuanismo“, *La Revista Blanca* 2, č.46 (15. duben 1925): str.9-11; Gustavo, „Hablamos de la mujer“ 9.

Kapitola 2

Komunitní odpor a odborové organizace

Ženy a španělské anarchistické hnutí

Léta 1868 až 1936 sloužila jako doba přípravy na sociální revoluci, která propukla v odpočívce na povstání generálů proti španělské republice v červenci 1936. Boje, které se v těchto letech odehrály, změnilu podobu španělské společnosti a politiky stejně jako vědomí a vnímání sebe sama tisíců lidí, kteří se na nich podíleli. Jak španělští anarchisté obzvláště zdůrazňovali, revoluce nevznikají z ničeho, potřebují silnou a širokou základnu. Organizačně byla tato základna zformována během sedmdesáti let, počínaje rokem 1868, kdy byl do Španělska oficiálně uveden anarchismus.

Početné studie o anarchismu a anarchosyndikalismu ve Španělsku tvrdí, že úspěšné sjednocení „kolektivistické“ a „komunistické“ („reformistické“ a „revoluční“) tendence do anarchosyndikalismu v průběhu let 1910-1919 značí velký tvořivý úspěch hnutí a jeho zdaleka nejdůležitější příspěvek historii sociálně-revolučního anarchismu.⁹⁶⁾ Zatímco vyřešení napětí mezi těmito dvěma zdánlivě protikladnými pohledy bylo jistě jedním z důležitých úspěchů hnutí, chtěla bych se zde zaměřit na poznání, že úspěšné revoluční organizování musí zahrnovat i něco více než zorganizovat dělníky na pracovišti do odborových svazů. V zemi, jejíž ekonomika a společnost byla tak různorodá jako Španělsko konce devatenáctého a začátku dvacátého století, muselo hnutí za sociální změnu překlenout rozdíly mezi průmyslovými a zemědělskými pracujícími, organizovanými a neorganizovanými, muži a ženami a obsáhnout mnoho oblastí každodenní zkušenosti lidí. Je to právě zmíněné poznání, které dokonce více než strategické kompromisy, jejichž uzavření umožnilo, značí úspěch španělského anarchistického hnutí. Jeho zkoumání nám pomáhá porozumět jak roli žen v hnutí, tak založení Mujeres Libres jako samostatné organizace.

V době před občanskou válkou anarchističtí aktivisté vytvořili rozsáhlou a komplexní síť programů a organizací, unikátně strukturovaných tak, aby vycházely vstříc rozličným skupinám uvnitř španělské pracující třídy. V únoru 1936 se CNT pyšnila přibližně 850 000 členy, zorganizovanými v nehierarchicky uspořádaných odborových svazech, federovaných jak podle odvětví, tak místa (viz Dodatek A). Ojedinelá kombinace revolučních cílů a jaksí „reformistické“ taktiky CNT umožnily udržet si masové členstvo i silný revoluční charakter. Na druhé straně se hnutí jako celek neomezovalo pouze na odborové organizování v tomto specifickém smyslu. Během stejného období podporovalo a rozvíjelo vzdělávací programy pro dospělé i mládež, což zahrnovalo i síť lidových škol a kulturních center, mělo početnou celostátní mládežnickou organizaci a dále časopisy a noviny, zpřístupňující velkému počtu lidí po celé zemi kritický anarchistický pohled na kulturu, politiku a sociální otázky.

Různorodost těchto programů a organizací umožňovala hnutí, aby promlouvalo ke zkušenostem zásadně odlišných skupin lidí a bralo si z nich poučení: od městských průmyslových námezdně pracujících až k zemědělským nádeníkům, nezaměstnaným, ženám v domácnosti, sluhům a dokonce dětem. Zatímco skutečně nemohu předestřít podrobnou historii hnutí v tomto období, chtěla bych nastínit širší souvislosti vývoje nejrůznějších druhů aktivismu. Mým cílem je zvláště prozkoumat, jak španělské anarchistické hnutí zakořenilo v tom, co nyní

---

⁹⁶⁾ Xavier Cuadrat, *Socialismo y anarquismo en Cataluña: los orígenes de la CNT* (Madrid: Ediciones de la Revista de Trabajo, 1976); Murray Bookchin, *The Spanish Anarchists: The Heroic Years, 1868-1939* (New York: Free Life, 1977); Juan Gómez Casas, *Historia del anarcosindicalismo español* (Madrid: YXX, 1969). Joaquín Romero Maura, „La Rosa de Fuego“: republicanos i anarquistas. La política de los obreros barceloneses entre el desastre colonial y la semana trágica, 1899-1909 (Barcelona: Grijalbo, 1974), zaměřuje se na dřívější dekádu, ale též diskutuje problematiku vzniku anarchosyndikalismu.

nazýváme komunita, stejně jako podívat se na organizování na pracovišti a zamyslet se nad důsledky této široké organizační strategie pro ženy a marginalizované části pracujících.

Předchůdci – regionalismus, kolektivismus a protest

Temma Kaplan ve své studii o vývoji anarchistického hnutí v zemědělské Andalusii uvádí, že efektivita hnutí závisela na úspěšném zapojení celých komunit (včetně žen) do protestních akcí, nejen mužských námezdně pracujících. Komunitní strategie hnutí umožnila zapojit ty, jejichž životy nebyly primárně určeny kontextem námezdní práce: „Odbory mohly zlepšit podmínky vlastních členů, ale neměnily viditelně životy lidí vně organizace.“⁽⁹⁷⁾ V nedávné studii o vývoji anarchistické ideologie ve Španělsku se George Esenwein touto záležitostí rovněž zabývá vzhledem ke tvrzení, že anarcho-kolektivisté (ti, kteří obhajovali vizi anarchismu, založenou na odborových svazech) se nezbytně příliš nezajímali o potřeby a starosti ne-výrobců. Esenwein naopak dokládá, že kolektivisté vycházeli nepracujícím vstříc prostřednictvím nejrůznějších návrhů, jak sdílet společenské bohatství. Přestože se kloním spíše na stranu Temmy Kaplanové, že komunitní pohled nabízel širší základnu pro lidovou mobilizaci než odborářský přístup, budu se snažit zdůraznit význam organizačních strategií, které překračovaly rozměry pouhého pracoviště jako takového. Esenwein se mnou podle všeho souhlasí, jak v diskusi o „anarchistickém životě sdružovacím“, tak v analýze pokusu překonat zmíněné rozdělení pomocí toho, čemu se říkalo „anarchismus bez přívlastků“.⁽⁹⁸⁾

Struktura práce, komunity a protestu se samozřejmě lišila v závislosti na lokálních podmínkách, zvláště mezi zemědělskou Andalusií a průmyslovými velkoměsty a městy Katalánska, kde anarchosyndikalismus rovněž silně zapustil kořeny. Nicméně také v městských oblastech hnutí zahrnovalo neodborářské i odborářské prvky. Abychom porozuměli úspěchu komunistického anarchismu ve Španělsku, je důležité prozkoumat tradice lokalismu a kolektivní/komunitní akce, která poskytla kontext pro hnutí.

Spojení s vesnicí a regionem bylo rysem španělské politiky po mnoho generací. Regionalismus dostal další impuls po příchodu utopického socialismu ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století a v souvislosti s republikánskou agitací v šedesátých a sedmdesátých letech. Lokální a regionální sentimenty byly zesilovány (pokud ne rovnou zakořeněny) podstatnými ekonomickými rozdíly. Struktura pozemkové držby se mezi regiony dramaticky lišila a přispívala k pocitu nespojitosti mezi jednotlivými částmi země.⁽⁹⁹⁾ V jižních regionech Andalusie a Extremadury bylo například převládající formou pozemkové držby *latifundio*, statek o rozloze asi 1000 akrů, na kterém pracovali *braceros*, nádeníci, vytvářející španělský zemědělský proletariát. Průměrná pozemková držba v Galicii, na severozápadním okraji země, byla naopak maličká, často pouze jeden hektar nebo ještě méně. Pouze v Katalánsku a baskických provinciích Alava a Navarra převládaly středně velké statky (od 10 do 100 hektarů) a významně tak přispívaly k celkovému zemědělskému příjmu.⁽¹⁰⁰⁾

---

⁹⁷⁾ Temma Kaplan, *Anarchists of Andalusia* (Princeton: Princeton University Press, 1977), str.164-65, 161-62.

⁹⁸⁾ George Esenwein, *Anarchist Ideology and the Working-Class Movement in Spain, 1868- 1898* (Berkeley: University of California Press, 1989), str.107-108, 128-33, a kapitola 8.

⁹⁹⁾ Viz Edward Malefakis, *Agarian Reform and Peasant revolution in Spain* (New Haven: Yale University Press, 1970), zvláště str.3-15; Juan Martínez-Alier, *Labourers and Landowners in Southern Spain* (London: Allen and Unwin, 1971); Gerald Brenan, *The Spanish Labyrinth: The Social and Political Background to the Spanish Civil War* (Cambridge: Cambridge University Press, 1943), str.87-131.

¹⁰⁰⁾ Joseph Harrison, *An Economic History of Modern Spain* (New York: Holmes and Meier, 1978), str.5. Ale viz též Jaun Pablo Fusi, „El movimiento obrero en España, 1876-1914“, *Revista de Occidente*, č.131 (únor 1974): str.207.

Koncem 18. století většině zemědělského Španělska dominovaly církevní i civilní dědičné velkostatky, vytvářející zemědělské obyvatelstvo ostře rozdělené do dvou tříd: „oligarchie vlastníků velkostatků... a masy zbídačených rolníků“.⁽¹⁰¹⁾ Andalusie byla poznamenána jak soustředěnou držbou zemědělských zdrojů, tak zničujícími následky zemědělské chudoby. Například v Seville šlechtické državy představovaly 72% celkového bohatství „královské Sevilly“. Šest starých šlechtických rodin vlastnilo půdu, odpovídající rozlohou 90% všech zemědělských držav v provincii. V celé Andalusii dva šlechtické domy vlastnily 48,85% veškerých zemědělských zdrojů regionu. Feudální vlastnické vztahy byly takové, že majitelé (a mnoho z nich žilo jinde) nebyli ničím pobízeni, aby zvýšili rozlohu obdělávané půdy nebo zlepšili výrobní způsob.⁽¹⁰²⁾

Napoleonské války a ztráta koloniálních trhů v Americe měly na systém katastrofický dopad a kromě toho úzká vrstva obchodnické a průmyslové buržoazie začala stále více tlačit na reformy umožňující rozvoj zemědělství. Když se v roce 1835 dostali k moci liberálové, zavedli řadu zemědělských reforem, aby získali peněžní prostředky pro vládu a zvýšili ekonomickou produktivitu země tím, že prodávají půdu tomu, kdo se o ni bude aktivněji starat. Legislativa z roku 1837 odejmula pozemkový majetek církvi a vesnickým občinám a nabídla jej ke koupi na volném trhu. Zrušila také *mayorazgo* (primogenituru) a otevřela šlechtické državy tržním silám.

V Andalusii a Extremaduře byly výsledky reformy přinejmenším smíšené. Vyvlastnění církve vyvolalo její trvalé nepřátelství k vládě a ve skutečnosti zhoršilo situaci mnoha rolníků a vlastníků menších statků.⁽¹⁰³⁾ Vyvlastněním se navíc v žádném případě nepodařilo transformovat vesnici podle záměru reformátorů. Zemědělství pracující, většinou sami bezzemci, neměli peníze, aby zakoupili nabízené pozemky. Půdu skoupili buď ti, kteří ji předtím drželi na základě feudálního práva, nebo vrstva „nové šlechty“, která se obohatila obchodem a získala od nového režimu šlechtické tituly. Reformy ve skutečnosti proměnily feudální pány v kapitalisty, zvýšily koncentraci majetků a vedly k vyhánění rolníků z půdy, kterou předtím obdělávali, a následné proletarizaci vypovězeného obyvatelstva. Přestože se formální struktury zemědělské držby změnily, skutečný způsob uspořádání se změnil jen velice málo, pokud vůbec. Liberální revolucí v zemědělství se podařilo uspět pouze v zakotvení nových druhů třídní nerovnosti.⁽¹⁰⁴⁾

Všude jinde byly následky reformy podobné. Susan Harding uvádí, že v Aragonu reforma přesunula lokální politiku pod kontrolu *caciques* (místních statkářů), „zastavila vývoj kapitálově intenzivního zemědělství na vesnici“ a omezila schopnost ústřední vlády podporovat modernizaci zemědělství.⁽¹⁰⁵⁾ Na druhé straně Susan Tax Freeman našla odlišné následky ve vesnici, kterou studovala v Kastílii. Přestože reforma původně soustředila vlastnictví do rukou jediného člověka, zbavila rolníky břemene církevních desátků a již první úroda jim umožnila nashromáždit přebytky a nakonec si půdu koupili sami. V širším španělském kontextu však byla relativní rovnost, charakterizující tuto vesnici, neobvyklá.⁽¹⁰⁶⁾

---

¹⁰¹⁾ Joseph Fontana, „Formación del mercado nacional y toma de conciencia de la burguesía“, Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX (Esplugues de Llobregat: Ariel, 1973), str.33.

¹⁰²⁾ Antonio-Miguel Bernal, La lucha por la tierra en la crisis del antiguo régimen (Madrid: Taurus, 1979), str.302-306, 312-13; Fontana, „Formación del mercado nacional“, zvláště str.24-37, 41-53.

¹⁰³⁾ Joseph Fontana, La revolución liberal: Política y hacienda en 1833-1845 (Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, Ministerio de Hacienda), str.336.

¹⁰⁴⁾ Bernal, „Persistencia de la problemática agraria andaluza durante la Segunda República“, La propiedad de la tierra y las luchas agrarias andaluzas (Barcelona: Ariel, 1974), str.142.

¹⁰⁵⁾ Susan Friend Harding, Remaking Ibiecta: Rural Life in Aragon under Franco (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1984), str.53-55.

¹⁰⁶⁾ Susan Tax Freeman, Neighbours: The Social Contract in a Castilian Hamlet (Chicago: University of Chicago Press, 1970), str.17.

Nerovnoměrný ekonomický vývoj umocnil napětí v otázce přerozdělení půdy. Španělská ekonomika zůstala do občanské války a ještě dlouho po ní převážně zemědělská, přestože existovaly industrializované oblasti.⁽¹⁰⁷⁾ Na přelomu století již Katalánsko hlásilo velký počet textilních dělníků, z nichž takřka 40% tvořily ženy.⁽¹⁰⁸⁾ Dalším hlavním regionem industrializace byla Asturie, centrum těžby uhlí. Finančnictví se soustřeďovalo v Madridu a Baskicku a ve velkoměstech a městech mnoha centrálních a severních provincií již existovala úzká střední třída, složená z obchodníků, učitelů, právníků, lékařů a úředníků.

Třídní rozdíly byly extrémní. Nejdramatičtější byly patrně na jihu. V dolní Andalusii například mnoho pracujících žilo v městských aglomeracích o přibližně 15-20 000 obyvatelích. Zdrcující většina nevlastnila žádnou půdu, muži pracovali na denní nebo týdenní bázi (když byla práce) za bídné platy na okolních polnostech a mnoho žen pracovalo jako služky a pomocnice v domácnosti. Jejich přísun potravin byl jen stěží postačující a většinu kalorií poskytoval olivový olej a chléb. Průměrný pracující člověk byl těžce podvyživený.⁽¹⁰⁹⁾ Mnoho z nich oddalovalo hladovění tím, že pytláčili, sbírali dřevo na otop nebo pálili dřevěné uhlí pro místní trh. Situace se během reformy z poloviny 19. století zhoršila, protože v době, kdy bylo zrušeno mnoho církevních charitativních institucí, bylo rolníkům odepřeno používání obecní půdy.⁽¹¹⁰⁾

Životní a pracovní podmínky v průmyslových oblastech byly jen nepatrně lepší. V polovině století byla například polovina mzdy barcelonských průmyslových dělníků spotřebována na potraviny a z toho znovu polovina na chléb. V jejich stravě nebylo takřka žádné maso. Podle zprávy z roku 1892 průměrný zaměstnanec v katalánském textilním průmyslu pracoval dvanáct až patnáct hodin denně v takřka nevětrané, chabě osvětlené a silně přehřáté místnosti. Přibližně 40-45 % dělníků byli muži, stejný počet ženy a zbývajících 10-20 % děti, mnoho z nich začínalo pracovat již v šesti nebo sedmi letech. Průměrná očekávatelná doba života u dělníka byla polovinou tohoto údaje pro člověka z „bohaté třídy“.⁽¹¹¹⁾ Společně s posunem k modernějším průmyslovým technikám začalo být třídní napětí stále méně zmírňováno lokálními paternalistickými tradicemi.⁽¹¹²⁾

Existovaly rovněž ostré genderové rozdíly. Kromě nejrozvinutějších průmyslových oblastí (a ve značné míře dokonce i zde) muži a ženy vedli takřka úplně oddělené životy. Většina žen byla ekonomicky závislá na mužích (ať už na svých otcích nebo manželech) a jejich životy se točily v kruhu prostředí širší domácnosti a měli bychom poznamenat, že jejich identifikace s domácností neznamenal, že nepracovaly. Vesnické ženy nesly odpovědnost za *huerto*, rodinný kousek půdy, produkující zeleninu pro domácí potřebu, dokonce i když jejich pracovní povinnosti obvykle nebyly uznávány jako práce. V průmyslových oblastech stále narůstající počet neprovdaných žen z řad pracujících třídy pracoval za mzdu jako služky nebo v texti-

---

¹⁰⁷⁾ Juan Pablo Fusí, „El movimiento obrero“, str.206; Harrison, *An Economic History of Modern Spain*, str.69.

¹⁰⁸⁾ Fusí, „El movimiento obrero“, 213. Viz též Alvaro Soto Carmona, „Cuantificación de la mano de obrera femenina (1860-1930)“ v *La mujer en la historia de España (Siglos XVI- XX)* (Madrid: Seminario de Estudios de la Mujer, Universidad Autónoma de Madrid [1984]), str.279-98.

¹⁰⁹⁾ Bernal, *La lucha por la tierra*, str.390-93, 414-15.

¹¹⁰⁾ Fernando de los Ríos, „The Agrarian in Spain“, *International Labour Review* 11, č.6 (červen 1925): str.840, 844-45; Jerome M. Mintz, *The Anarchists of Casas Viejas* (Chicago: University of Chicago Press, 1984), zvláště str.33-63; a Bernal, „Burguesí agraria y proletariado campesino en Andalucía durante la crisis de 1868“ v *La propiedad de la tierra*, str.107-36.

¹¹¹⁾ Ildenfonso Cerdá, „Monografía estadística de la clase obrera a Barcelona en 1856“, *Toería general de la urbanización* (Madrid: Instituto de Estudios Fiscales, 1968), sv.II, str.657, citováno v Fontanovi, „Nacimiento del proletariado industrial y primeras etapas de movimiento obrero“, *Cambio económico y actitudes políticas*, str.85.

¹¹²⁾ Viz např. Ignasi Terradas Saborit, *Les colonies industrials: un estudi entorn del cas de l’Ametlla de Merola* (Barcelona: Laia, 1979).

lním průmyslu (některé v továrnách a většina jako dělnice na smlouvu u sebe doma). Pracovaly rovněž za extrémně nízké mzdy.⁽¹¹³⁾ Většina ženských sociálních okruhů se skládala z dalších žen, členek rodiny, sousedek, spolupracovnic nebo těch, s nimiž se setkaly na tržišti. Muži se obdobně pohybovali v převážně mužském světě, ať už v továrně, na odborářských schůzích nebo v místních hospodách.

Třídní a genderové rozdíly ještě prohlubovala negramotnost. V zemědělských oblastech bylo obecně dostupných jen velice málo škol. Oligarchické autority se obávaly potenciálně radikalizujícího dopadu vzdělání a pokládaly jakékoli rozšiřování kultury za něco démonického. V roce 1860 bylo například negramotných 84% obyvatel provincie Sevilla, 79% v Cádizu a 83% v Huelvě.⁽¹¹⁴⁾ Dokonce i když školy začaly být dostupnější, jen nemnoho chudých rodin si mohlo dovolit poslat děti do školy, a pokud děti docházely, pak to byli obvykle chlapci. V roce 1878 umělo číst pouze 9,6% španělských žen a ještě v roce 1900 úroveň ženské negramotnosti dosahovala 71%.⁽¹¹⁵⁾ Negramotnost k tomu všemu zvyšovala obtíže, kterým čelily ženy všech společenských tříd ve vztahu ke kontrole porodnosti a péči o dítě.⁽¹¹⁶⁾

Úspěšné organizování tak muselo nalézt zřetelnou odpověď na tuto ekonomickou, kulturní a politickou diverzitu. K tomuto úkolu se zvláště dobře hodil anarchistický pohled – odanost přímé akci a spontánní organizovanosti a poznání, že organizace musí vyplývat z lidských potřeb a promlouvat k nim. Anarchističtí organizátoři však rovněž byli schopni navázat na kolektivistickou tradici, která ve Španělsku kvetla již dlouho.

Zemědělský kolektivismus je charakterizován vírou, že (řeceno slovy jeho významného teoretika Joaquína Costy) „individuální vlastnictví je možno legitimně nárokovat pouze na ty věci, které jsou plodem individuálních snah, a protože půda je dílem Přírody, nikdo si ji nemůže legitimně přivlastnit“.⁽¹¹⁷⁾ Stopy podobných názorů a podpůrných intelektuálních a náboženských tradic můžeme ve Španělsku nalézt již v 16. století. Po další tři staletí byla španělská vesnice jevištěm periodických povstání různé intenzity a stupně organizace, požadujících zlepšení materiální situace a pozemkovou reformu. V polovině 19. století, následně po vyhánění rolníků z půdy po státním vyvlastnění, narostla jak četnost lidových vzpour, tak úroveň sociálního banditismu a začala nabírat stále zřetelnější politické obrysy.⁽¹¹⁸⁾ Přestože

---

¹¹³⁾ Rosa María Capel Martínez, *El trabajo y la educación de la mujer en España (1900- 1930)* (Madrid: Ministerio de Cultura, Dirección General de Juventud y Promoción Sociocultural, n.d.), zvláště 61-75, 224-234; také Mary Nash, *Mujer, familia y trabajo en España, 1875-1936* (Barcelona: Anthropos, Editorial del Hombre, 1983), 315-62; Albert Balcells, „La mujer obrera en la industria catalana durante el primer cuarto del siglo XX“, *Trabajo industrial y organización obrera en la Cataluña contemporánea, 1900-1936* (Barcelona: Laia, 1974), 7-121.

¹¹⁴⁾ Bernal, *La lucha por la tierra*, 394-95.

¹¹⁵⁾ Co se týče roku 1878, viz María Laffitte, *Condesa de Campo Alange, La mujer en España: Cien años de su historia 1860-1960* (Madrid: Aguilar, 1964), 26. Pozdější léta, viz Rosa María Capel Martínez, „La mujer en el reinado de Alfonso XIII: Fuentes, metodología y conclusiones de un estudio histórico“, *Nuevas perspectivas sobre la mujer* (Madrid: Seminario de Estudios de la Mujer, Universidad Autónoma de Madrid, 1982), 182.

¹¹⁶⁾ Juan Bosch Marín, *El niño español en el siglo XX* (Madrid, Gráficas Gonzalez, 1947), 43- 50; Margarita Nelken, *La condición social de la mujer en España: Su estado actual, su posible desarrollo* (Barcelona, Minerva, n.d.), 119.

¹¹⁷⁾ Joaquín Costa, „Colectivismo agrario“, v *Oligarquía y caciquismo, colectivismo agrario, y otros escritos*, ed. Rafael Pérez de la Dehesa (Madrid: Alianza, 1969 – původně vydáno v roce 1898), 50. Juan Díaz de Moral, *Historia de las agitaciones campesinas andaluzas – Córdoba* (Madrid, Revista de Derecho Privado, 1929, znovu vydáno Madrid: Alianza Editorial, 1967), 39-40.

¹¹⁸⁾ Fontana, *Nacimiento del proletariado industrial*, 60-62; Constancio Bernaldo de Quirós y Pérez, *Esparterismo agrario andaluz* (Madrid: Reus, 1919) a „La expansión libertaria“, *Archivos de psiquiatría y criminología* 5 (1906): 432-38 a Constancio Bernaldo de Quirós y Pérez a Luís Ardila, „El bandolerismo en Andalucía“, první část *El bandolerismo en España y en México* (Mexico: Jurídica Mexicana, 1959).

někteří autoři zavrhuje tyto vzpoury jako „spontánní“, „chiliastické“ a „předpolitické“⁽¹¹⁹⁾, Bernal uvádí, že představovaly rolnický odpor proti změnám plynoucím z reformy z poloviny století a že tento odpor, který na sebe zpočátku vzal podobu pouhých sporů o to, co rolníci považovali za „uzurpaci“ obecní půdy, se nakonec proměnil v přímé akce zabírání půdy, kterou rolníci považovali za právoplatně svou. Podle jeho názoru tak rok 1857 znamenal důležité počátky třídního uvědomění pracujících.⁽¹²⁰⁾

Zemědělská krize z padesátých a šedesátých let 19. století nakonec v zimě a na jaře roku 1868 otřásla venkovem, postiženým hladem a nezaměstnaností. To obratem poskytlo základnu pro buržoazní revoluci proti Isabele II. Rolníci a nádeníci se přidali k republikánskému nadšení a pokusili se probíhající proces proměnit na sociální stejně jako politickou revoluci a požadovali přerozdělení půdy. Vesnické revoluční výbory však tyto požadavky odmítly podpořit a sociální revoluce byla potlačena. Když v roce 1868 do Španělska přicestoval Bakuninův emisar Giuseppe Fanelli a přinášel s sebou poselství anarchismu, našel mezi řemeslníky a nádeníky Andalusie živnou půdu pro své ideje.

Anarchismus, anarchosyndikalismus a lidová mobilizace

Formální anarchistické organizování ve Španělsku začalo po Fanelliho příjezdu v říjnu roku 1868. Během poslední čtvrtiny devatenáctého a první čtvrtiny dvacátého století španělský anarchismus vyrostl do podoby masového lidového hnutí, takřka jediného svého druhu ve světě.

Fanelliho návštěva se časově shodovala s nadšením způsobeným zářijovou revolucí z roku 1868 a zklamáním bezzemků-nádeníků z jihu ze selhání ústavodárných kortesů provést v roce 1869 přerozdělení půdy. Příběh Fanelliho příjezdu a prvotního politického turné po Španělsku je skutečně fascinující událostí, která se rychle stala součástí folklóru hnutí.⁽¹²¹⁾ Fanelli odjel do Španělska jako představitel bakuninské frakce Mezinárodní asociace pracujících a „socialismus“, který tedy v roce 1868 uvedl do Španělska, později vešel ve známost jako kolektivistický anarchismus. Marxistický socialismus se dostal do Španělska až o dva roky později a nikdy se neuchytil tak silně, alespoň ne mezi pracujícími v Barceloně nebo Andalusii.⁽¹²²⁾

Myšlenky, které s sebou Fanelli přivezl, poskytly v Andalusii výrazivo a představitivost pro transformaci touhy braceros po půdě do souvislejší politické vize. V Barceloně a Madridu se Fanelli setkal s členy dělnických a řemeslnických klubů, představujících rodící se organizace námezdně pracujících. Selhání revoluce z roku 1868 poskytlo těmto skupinám podnět osvobodit se od republikánství a přijmout otevřenější antipolitický postoj.⁽¹²³⁾ V červnu 1870 byla vytvořena Španělská regionální federace Mezinárodní asociace pracujících, což značí formální počátek anarchistického hnutí ve Španělsku.

Cíle asociace jednoduše vyjádřil Rafael Farga Pellicer: „Chceme skoncovat s mocí kapitálu, státu a církve, tak, abychom na jejích troskách mohli vystavět anarchii, svobodnou fede-

---

¹¹⁹⁾ Zejména E.J. Hobsbawm, *Primitive Rebels* (New York: Norton, 1959).

¹²⁰⁾ Bernal, *La lucha por la tierra*, 442-44. Viz Kaplanovo podobné zhodnocení andalusického anarchistického organizování v *Anarchists of Andalusia*, zejména kapitola 8.

¹²¹⁾ Anselmo Lorenzo, *El proletariado militante 1*: 22-27; Josep Termes, „La Primera Internacional en España (1864-1881)“, v *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo* (Barcelona: Anagrama, 1976), 13; a Max Nettlau, Miguel Bakunin, *La Internacional y la Alianza en España (1868-1873)*, ed. Clara E. Lida (New York: Iberama, 1971), zvláště kapitoly 1 a 2.

¹²²⁾ Viz Termes, *Federalismo*, 12-13; Fusi, „El movimiento obrero en España“; a Esenwein, *Anarchist Ideology*.

¹²³⁾ Termes, *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*, 7-9; C. A. M. Hennessey, *The Federal Republic in Spain* (Oxford: Clarendon Press, 1962); Esenwein, *Anarchist Ideology*.

raci svobodných asociací pracujících.“⁽¹²⁴⁾ Zakládající kongres se přiklonil ke strategii odporu, založeného na odborových svazech (tj. například používat stávkou jako zbraň proti zaměstnavatelům), solidaritě, jdoucí i mimo odbory, federalismu a odmítnutí politické akce. Přijal politiku, která začala být známá jako „anarchokolektivismus“, přesvědčení, že organizovaní pracující mohou silou zbraní svrhnout vládu.⁽¹²⁵⁾

Diverzita španělské společnosti se však odrazila v nedostatku jednoty v samotné organizaci, různé skupiny v různých regionech země tuto novou politiku interpretovaly jinak. Katalánští pracující byli například zdaleka největší regionální skupinou a zároveň jediným uskupením organizovaných průmyslových dělníků. Zatímco se otevřeně hlásili k revolučním cílům, většina z nich byla v praxi reformistická (a zaměřovala se tedy pouze na každodenní zájmy pracujících) a soustřeďovala snahy na organizování v odborech a získávání nových členů. V zemědělské Andalusii se kvalifikovaní pracující přikláněli k anarchokolektivismu, protože, jak uvádí Temma Kaplan, kolektivistický program „sliboval ekonomické výhody na základě kolektivní práce, ale individuálního vlastnictví toho, co bylo vyprodukováno a následně rozděleno odbory“. Mezi nekvalifikovanými a nezaměstnanými byl preferován „anarchokomunismus“, odlišující se od anarchokolektivismu výraznějším komunitním zaměřením. „Nejen že bude existovat kolektivní vlastnictví všech výrobních zdrojů, ale rovněž společné vlastnictví všeho, co bude vyprodukováno. Každý člověk, ať už dělník nebo žena v domácnosti, zdravý nebo nemocný, mladý nebo starý, by si vzal vše, co potřebuje, ze společného skladu.“⁽¹²⁶⁾

Tyto rozdílné pohledy daly povstat důležitým rozdílům ve strategii. Anarchokolektivisté kvůli struktuře španělské ekonomiky chápali hnutí jako založené na odborových svazech a byli to většinou muži z měst. Na druhé straně anarchokomunisté, čerpající z tradice „svobodných komun“, zdůrazňovali taktiku přímé akce a viděli jako svoji „potenciální základnu celou komunitu chudých, včetně sebe-zaměstnaných řemeslníků, rolníků-nájemců, drobných rolníků, městského a venkovského proletariátu, žen v domácnosti, dětí a nezaměstnaných“.⁽¹²⁷⁾

V roce 1888 se španělské hnutí formálně rozhodlo pro anarchokomunismus. Následky této taktické volby byly různorodé. Temma Kaplan na jedné straně uvádí, že umožnila hnutí sjednotit odborově založené organizace s podporou vycházející z komunit a poskytla základnu pro to, co později vzniklo jako samostatný španělský výtvar, „anarchosyndikalismus“.

„Větším zdůrazněním (role) dělnických center, družstev, sdružení vzájemné pomoci a ženských skupin byly kolektivismus a komunismus jako proudy schopny překonat lokálnost kolektivismu a úmyslné izolování se komunismu... Generální stávka, skutečně masová mobilizace komunity, mohla využít početní síly... a umožnit militantním odborovým svazům a rovnocenně militantním lidem z komunit společně zaútočit na utlačovatelský systém.“⁽¹²⁸⁾

---

¹²⁴⁾ Citováno v Clara E. Lida, *Anarquismo y revolución en la España del XIX* (Madrid: Siglo XXI, 1972), 150.

¹²⁵⁾ Termes, *Federalismo*, 17-23; Joaquín Romero Maura, „The Spanish Case“, *Government and Opposition* 5, č.4 (podzim 1970): 462-64; Romero Maura, „Les origenes de l'anarcho-syndicalisme en Catalogne: 1900-1909“ v *Anarchici e Anarchia del mondo contemporaneo* (Torino: Fondazione Luigi Einaudi, 1971), 110-12; Renée Lamberet, „Les travailleurs espagnols et leur conception de l'anarchie de 1868 au debut de XXe siècle“, tamtéž, 78-94.

¹²⁶⁾ Kaplan, *Anarchists of Andalusia*, 140.

¹²⁷⁾ Tamtéž, str.135-36; viz také Clara Lida, „Agrarian Anarchism in Andalusia“, *International Review of Social History* 14 (1969): část 3, zvláště 334-37. George Esenwein tvrdí v *Anarchist Ideology*, že tyto rozdíly jsou přehnaně zdůrazněny.

¹²⁸⁾ Kaplan, *Anarchists of Andalusia*, 166-67; viz také její „Class Consciousness and Community nad Nineteenth-Century Andalusia“, *Political Power and Social Theory* 2 (1981), 21-57.

George Esenwein na druhé straně tvrdí, že strategie přímé akce a „propaganda činem“ – ústřední zásady anarchokomunistů – se často ukázaly narušovat pokojnější sdružovací život.⁽¹²⁹⁾

Filozofické rozdíly a jejich strategické důsledky byly i nadále v průběhu několika desetiletí rozebírány a diskutovány. Mezitím se mnoho myšlenek rozšířilo po zemědělském venkově pomocí spojení „propagandy činem“ a práce věci oddaných anarchistických aktivistů, známých jako *obreros conscientes*. Mezi těmito migrujícími učiteli byl také Abelardo Saavedra, dědeček Enriquetu a Azuceny. Narodil se v Cádizu okolo roku 1864 do tvrdě konzervativní rodiny a „potkal se s ideou“, když studoval na univerzitě. Azucena hrdě popisovala, co její dědeček dělal na venkově:

„Rozhodl se věnovat život šíření myšlenek. Chtěl pomoci vyvolat revoluci ne se zbraní v ruce, ale pomocí kultury. Chtěl *jornaleros* (zemědělským nádeníkům) přinést kulturu a vzdělání. Dnes bychom to nazvali kampaněmi na vymýcení negramotnosti, jaké Fidel de Castro (!) provádí na Kubě... ale dědeček neměl Krista, aby ho platil... Chodil na cortijos, a to vám říkám, takřka neustále měl za zády policii a učil lidi číst. Byl neustále jednou nohou ve vězení. Jednou ho uvěznil na tři dny jen za to, že shromáždil dělníky, aby jim něco přečetl.“

Doba byla tvrdá a jakýkoli anarchista byl snadným terčem i pod tou nejmenší záminkou.

„Toho roku, co se Alfonso XIII. oženil, byl můj dědeček vypovězen ze země a otec uvězněn... Někdo hodil bombu na svatební průvod, a to se stalo záminkou pro kruté represe. Po roce stráveném ve vězení byl otec také vypovězen ze země a celá rodina odjela do Ameriky (na Kubu).“⁽¹³⁰⁾

Aktivity těchto cestujících učitelů pomohly společně s dalším aktivismem a stávkami na andaluském venkově vyvolat ovzduší napjatého očekávání a vzrušení. Vládní represe ale nakonec přinutily stávkující a celé hnutí přejít do ilegality až do vypuknutí I. světové války. Anarchistům se nicméně podařilo demonstrovat efektivitu strategie, odvíjející se od komunitních a sousedských svazků lidí – pomocí rozvíjení sítě dělnických center, lidových škol atd. a anarchisté tedy trvali na nutnosti propojení práce a komunity, pracujících a chudých, žen a mužů.⁽¹³¹⁾

...

Ve srovnání s dělnickým hnutím dalších západoevropských zemí byla průmyslová odborářská aktivita ve Španělsku opožděná, slabá a pomalu se rozvíjející.⁽¹³²⁾ Odborářská aktivita, která existovala v Katalánsku, byla zhusta v podstatě reformistická a snažila se většinou pouze o zvýšení platů a zkrácení pracovní doby. Nicméně když se do Španělska z Francie na konci 19. století dostala syndikalistická taktika generální stávky, reformistické odborářství s ní začalo koexistovat. Podle vzoru podobného Andalusii zapojovaly katalánské generální stávky mnoho dalších lidí kromě organizovaných průmyslových dělníků, a to včetně významného počtu žen. V Katalánsku a v jisté míře i Madridu a Valencii mimoto narůstal počet ženských pracujících, proslulých svou militantností, zvláště v tabákovém a textilním průmyslu.⁽¹³³⁾

¹²⁹⁾ George Esenwein, *Anarchist Ideology*, 110-16.

¹³⁰⁾ Azucena Barba, rozhovory, 14. srpna 1981, 1. ledna 1982.

¹³¹⁾ Kaplan, *Anarchists of Andalusia*, 202-205. Viz také Díaz de Moral, *Historia de las agitaciones*; a Victor Pérez Díaz, „Teoría y conflictos sociales“, *Revista de occidente*, č.131 (únor 1974), zvláště 252-56.

¹³²⁾ Fusi, *El movimiento obrero en España*; Romero Maura, *La rosa de fuego*, zvláště kapitoly 1 a 2.

¹³³⁾ Laffite, *La mujer es España*, 144-45; Ellen Gates Starr, která společně s Jane Addams založila Hull House v Chicagu a zapůsobila na ni militantnost tabákových dělnic v Seville během jejich cest do Španělska

V textilním průmyslu, což bylo například v Katalánsku na přelomu století rychle rostoucí odvětví, ženy v mnoha katalánských komunitách představovaly 80-90% pracovní síly. Kvůli rapidnímu rozvoji odvětví a důležitosti ženské práce a malé, i když zvyšující se odborové organizovanosti těchto žen, se nicméně simultánně rozvinuly dva typy aktivismu – odborářský a komunitní.⁽¹³⁴⁾

Nedávný akademický výzkum zaútočil na přesvědčení, že španělské ženy byly méně než muži nakloněny vstupu do odborových svazů. Zatímco ve Španělsku ženy ve srovnání s dalšími hlavními evropskými zeměmi tvořily velmi malé procento pracovní síly a přestože jak muži, tak ženy se ve Španělsku zapojovali do odborové činnosti a stávek ve značně menší míře, než jejich západoevropští bratři a sestry, španělské dělnice z textilních továren okamžitě vstupovaly do odborů a účastnily se stávek s takřka stejnou četností jako muži. Manažerům se sice občas podařilo použít neorganizované dělnice jako stávkokazy v období sociálních nepokojů, ale nejsou takřka žádné důkazy, které by nasvědčovaly, že se jednalo o běžně používané opatření.⁽¹³⁵⁾

Pracovní podmínky průmyslových dělníků ve Španělsku na přelomu století byly špatné, zvláště co se týče žen v textilním průmyslu. Zpráva Úřadu pracovní inspekce z roku 1914 uvádí, že téměř všechny továrny zaměstnávající ženy a děti pracují nezákonným způsobem, továrny jsou „špinavé, postrádají větrání a přístup denního světla, nalézají se v těch nejnezdavějších oblastech měst a neřídí se ničím jiným kromě svévolného diktátu majitele“.⁽¹³⁶⁾ Zákon z roku 1902 omezil maximální pracovní dobu pro ženy v textilním průmyslu na deset hodin denně, ale zpráva přiznávala, že mnoho žen je stále nuceno pracovat šestnáct i více hodin v kuse. Veškeré mzdy mohly být navíc charakterizovány pouze jako „hladové“, často méně než polovina toho, co dostávali mužští zaměstnanci v textilním průmyslu za stejnou, nebo jen o málo obtížnější práci.⁽¹³⁷⁾

Navzdory narůstajícímu počtu dělnic a jejich všeobecně přiznávanému bídnému postavení, v němž se octly, ani anarchisté, ani socialisté se soustavně nevěnovali potřebám ženských pracujících nebo podpoře rovnosti žen v rámci odborových svazů. Paralelně k diskusím o roli a postavení žen v anarchistickém hnutí projevovali španělští utopičtí socialisté z poloviny 19. století dvojaký přístup k rovnosti žen a jejich participaci. Někteří tvrdili, že místo ženy je v domácnosti a žena má vychovávat děti a pečovat o domácí krb. Jiní odmítli nadvládu mužů nad ženami dokonce i v domácnosti a tvrdili, že rovnost pro ženy musí být vydobyta na pracovišti i v domácnosti. Za nějaký čas však byl zájem o ženské pracující ve španělské socialistické teorii a praxi odsunut až na druhé nebo třetí místo. Socialisté dokonce zašli tak daleko, že na stranickém kongresu z roku 1881-1882 požadovali zákaz ženské práce.⁽¹³⁸⁾ Nicméně již od roku 1886 základní dokumenty Španělské socialistické dělnické strany (PSOE) obhajovaly rovnost pro ženy – přinejmenším v teoretické rovině – a uváděly, že jak

---

v roce 1888. Viz EGS rodičům, 2. května 1888, Ellen Gates Starr papers, Sophia Smith Collection, Smith College, box 7, soubor 2.

¹³⁴⁾ Balcels, „La mujer obrera“, 6-22.

¹³⁵⁾ Fusi, El movimiento obrero, 204; Capel Martínez, El trabajo y la educación, 42-43, 211-30; Soto Carmona, Cuantificación de la mano de obra femenina, 280-81; a Balcels, „La mujer obrera“, 45.

¹³⁶⁾ Shrnuto v José González Castro, El trabajo de la mujer en la industria: Condiciones en que se efectúa y sus consecuencias en el porvenir de la raza. Medidas de protección necesaria. Instituto de Reformas Sociales, Sección segunda (Madrid, Imprenta de la sucesora de m. Minuesa de los Ríos, 1914), 8.

¹³⁷⁾ González Castro, 11, 12, 27; viz rovněž José-Ignacio García Ninet, „Elementos para el estudio de la evolución histórica del derecho español del trabajo: regulación de la jornada de trabajo desde 1855 a 1931, II parte“, Revista de trabajo, č.52 (čtvrtý trimestr 1975): 30-32; a Juan Paulís, Las obreras de la aguja, (Barcelona: Ibérica, 1913), zvláště 19-25.

¹³⁸⁾) Marta Bizcarrondo, „Los orígenes del feminismo socialista en España“ v La mujer en la historia de España (siglos XVI-XX), 136-38; Antonio Elorza, „Feminismo y socialismo en España (1840-1868)“, Tiempo de historia (únor 1875): 46-63.

emancipace žen, tak emancipace pracující třídy si vyžaduje začlenění žen do řad námezdně pracujících za rovných podmínek s muži a účasti žen v socialistických odborových organizacích.

Nezávislá aktivita španělských socialistických žen byla relativně neúspěšná. Již v roce 1903 odsuzovaly nadvládu mužů a stavěly se proti sexuální dělbě práce v domácnosti a na pracovišti. V letech 1902-1906 v Madridu a Bilbau vznikla řada socialistických ženských skupin. Ty, které obhajovaly organizování ve specificky ženské organizaci, však v rámci hnutí nikdy nebyly více než zanedbatelnou menšinou. Socialistická ženská skupina, založená v březnu 1906 v Madridu, byla v roce 1908 začleněna do PSOE se 75 členkami a v roce 1910 měla 183 členek. Tyto ženy nicméně tvořily jen velice malý podíl celkového členstva socialistických odborů nebo PSOE, 75 z celkem 25 000 členů Casa del Pueblo v Madridu v roce 1908 a 36 z 2 900 členů PSOE v Madridu v roce 1910.⁽¹³⁹⁾

Dokonce i relativně umírněná pozice Virginie González, že primární úlohou ženy je být „oporou“ mužů a vychovávat novou generaci socialistických dětí, nedošla v socialistických kruzích výraznějšího ohlasu. Většina socialistů, dokonce i ti, kteří se zabývali útlakem pracujících žen, viděla řešení pouze v odborářské rovině. Socialisté se obecně ženskými otázkami zabývali opožděně a byli relativně neúspěšní v přitahování aktivistek, ať už do odborů nebo do strany.⁽¹⁴⁰⁾

Margarita Nelkin, další španělská socialistka, která se později stala poslankyní kortesů (španělského parlamentu), zaujala v jistém smyslu radikálnější postoj a tvrdila, že vykořisťování pracujících žen zasahuje pracující muže stejně jako ženy. „Stejný plat za stejnou práci,“ tvrdila a „stejně jako to je heslo feministek, je to rovněž zásada obrany pracujících mužů.“ Vyzývala stranu, aby zahájila rozsáhlé vzdělávací programy, snažila se zlepšovat mzdové a pracovní podmínky žen a organizovala ženy do odborových svazů, aby mohly společně s muži pracovat na sociální transformaci, po které všichni toužili.⁽¹⁴¹⁾ Pořádala mnoho přednášek v rámci i mimo PSOE a následně vyvinula vlastní verzi socialistického feminismu. Zatímco ale socialisté nakonec začali podporovat volební právo pro ženy, nikdy se neobrátili směrem, který byl podle ní potřebný k překonání jiných aspektů podřízenosti žen. Nepřijali stejné platy, mateřskou dovolenou a zlepšení pracovních podmínek žen za ústřední cíle svého hnutí a nikdy nevěnovali skutečnou pozornost organizování pracujících žen. V důsledku se ani Nelkinové, ani socialistům nepodařilo učinit „širší participaci žen nezbytnou součástí levicového boje za přežití“.⁽¹⁴²⁾

Anarchisté byli poněkud pozornější ke specifickým potřebám pracujících žen, což je fenomén mající pravděpodobně vztah ke skutečnosti, že nejvíce pracujících žen se nacházelo v oblastech, kde byly anarchistické odbory nejsilnější. Španělská regionální federace MAP například na svém kongresu z roku 1881 prohlásila, že „ženám náleží stejná práva a zodpovědnost jako mužům“.⁽¹⁴³⁾ Anarchistické kongresy opakovaně vyzývaly k odborovému organizování pracujících žen a vyplácení stejné mzdy za stejnou práci. Jak jsme již viděli, byli

¹³⁹⁾ Bizcarrondo, „Los orígenes“, 139, 144, 146; Geraldine Scanlon, *La polémica feminista en la España contemporánea (1868-1974)*, přel. Rafael Mazarrosa (Madrid: Siglo XXI, 1976), 234.

¹⁴⁰⁾ Aurora de Albornoz, „Virginia González, Mujer de acción“, *Tiempo de historia*, č.32 (červenec 1977): 26-29; Mary Nash, *Mujer y movimiento obrero en España, 1931-1939* (Barcelona: Fontamara, 1981), kapitola 4.

¹⁴¹⁾ Nelken, *La condición social de la mujer en España*, 61-62 (citace), 99, 119.

¹⁴²⁾ Robert Kern, „Margarita Nelken: Women and the Crisis of Spanish Politics“ v *European Women on the Left: Socialism, Feminism and the Problems Faced by Political Women, 1880 to the Present*, ed. Jane Slaughter a Robert Kern (Westport, Conn.: Greenwood Press, 1981), 159. George A. Collier diskutuje selhání socialistů z Huelvy plně začlenit ženy a následky pro ženy během poválečných represí v *Socialists of Rural Andalusia, 1930-1950: The Unacknowledged Revolutionaries*, nevydaný rukopis, Stanford University, 1984, zvláště 51-52. Tímto tématem se nepřímou zabývá Collierova kniha *Socialists of Rural Andalusia: Unacknowledged Revolutionaries of the Second Republic* (Stanford: Stanford University Press, 1987), kapitola 9.

¹⁴³⁾ Citováno v Capel Martínez, *El trabajo y la educación*, 228.

zde i anarchisté, pohlížející na ženy spíše jako na „pomocnice“ v revoluci než aktivní revolucionářky. Přestože se ženy na sklonku 19. století aktivně zapojovaly do odborů a v některých místních organizacích v textilním průmyslu dokonce mohly tvořit většinu členů, mezi předáky byly zastoupeny jen výjimečně. Teresa Claramunt, jedna z nejproslulejších anarchistických řečnic a organizátorek tohoto období, si v článku, vydaném v roce 1891, postěžovala, že muži trvají na tom, že povedou i většinou ženské odborové organizace.⁽¹⁴⁴⁾ Jedním z výsledků její výzvy, aby se ženy chopily správy svých odborových organizací, bylo v roce 1891 založení Agrupacion de Trabajadoras de Barcelona (Barcelonské skupiny pracujících žen). Skupina nicméně podle všeho nezaznamenala téměř žádné úspěchy ve zlepšení situace, protože muži stále zastupovali ženy i v době stávk v La Constancia v roce 1913.

Zatímco na syndikalistické frontě pokračovalo organizování žen do odborových svazů, místní i komunitní aktivismus dostal značný impuls poté, co byla v letech 1899-1900 do Katalánska uvedena myšlenka revoluční generální stávky. V květnu a prosinci 1901 pracující a lidé z komunit vždy na nějaký čas účinně zastavili život v celé Barceloně. První skutečná zkouška generální stávky v průmyslovém Španělsku však přišla v únoru 1902, když generální stávka na podporu dělníků z metalurgického průmyslu zmobilizovala mnoho tisíc pracujících a na celý týden zastavila takřka veškerou produkci v Barceloně. Je významné, že do stávky se zapojilo také mnoho žen v roli stávkujících dělnic a na komunitních demonstracích. To založilo strukturu mnohostranného ženského aktivismu, opakujícího se během následujících patnácti let dělnické agitace v Barceloně, Madridu, Valencii a všude jinde. Teresa Claramunt byla klíčovou postavou stávky z roku 1902, jako propagátorka i organizátorka ženských demonstrací.⁽¹⁴⁵⁾

V průběhu následujících několika let anarchistické hnutí v Katalánsku rozvinulo strategii poskytující prostředky, jak vyřešit dilema syndikalismu a komunismu, reformismu a revoluce, tj. anarchosyndikalismus. Ten v sobě slučoval revoluční (tj. anarchistické) perspektivy s ohledem na dlouhodobé cíle s poněkud reformistickými (tj. syndikalistickými) krátkodobými strategiemi. Tato nová syntéza začala být formulována již v roce 1907 společně se založením Federación Barcelona de Solidaridad Obrera (Barcelonské federace dělnické solidarity), po čemž v roce 1908 následovala Katalánská federace Solidaridad Obrera. V těchto organizacích se spojili pracující „pod vedením revolučních myšlenek za podmínky, že ty v praxi zůstanou ‚reformistické‘“, tj. že nebudou ignorovat každodenní zájmy pracujících ve vztahu k jejich práci. Konečně v říjnu 1910 byla založena CNT. Její organizační struktura a ideologie spojovaly revoluční syndikalismus s anarchistickým komunismem a zakládaly tak silnou revoluční základnu hnutí během následujících čtyřiceti let.⁽¹⁴⁶⁾

Nová syntéza ale zároveň povětšinou zanedbávala směr lidového aktivismu, který byl komunitnější, více zaměřený na přímou akci a zapojující ženy a projevoval se po celé toto období, nejdramatičtěji během „Tragického týdne“ v Barceloně, od 26. července do 1. srpna 1909. Cristina Piera tehdy v době událostí měla dvanáct let a pracovala jako učnice v textilním závodě. Stávku popsala následujícími slovy:

„Byly jsme v Badaloně a zrovna chtěly jít do práce, když nám řekli: ‚Hej, dnes máme volno!‘ Měla jsem radost, jak si patrně umíte představit... a pak se za-

¹⁴⁴⁾ El Liberal (Madrid), 30. dubna 1891, citováno v Bizcarrondo, „Los orígenes“, 143.

¹⁴⁵⁾ Ohledně stávek z roku 1901 viz Romero Maura, La rosa de fuego, 206-11; co se týče barcelonské stávky z roku 1902, viz Balcells, „La mujer obrera“, 48; také Lola Iturbe, La mujer en la lucha social y en la Guerra Civil de España (Mexico, D.F.: Editores Mexicanos Unidos, 1974), 52-56; Romero maura, La rosa del fuego, 215; a Temma Kaplan, „Female Consciousness and Collective Action: The Case of Barcelona 1910-1918“, Signs 7, č.3 (1982), 545-67.

¹⁴⁶⁾ Romero Maura, Les origenes, 115; La rosa del fuego, 498; Cesar Lorenzo, Les anarchistes espagnols et le pouvoir, 1868-1969 (Paris: Les editions de seuil, 1969), 45-52.

čalo střílet... Tahle revoluce propukla kvůli tomu, že posílali spousty vojáků do Melily, kde byla válka... a pak lidé povstali a zaútočili na most – most v Badaloně, kterému se říká 'Butifarreta' (klobáska) a dobyli jej, zablokovali koleje, aby neprojely vlaky a vojáci nemohli odjet pryč. Pak začala týdenní bitva, kterou nazvali 'Tragický týden'“(147)

Lola Iturbe připomněla důležitost zapojení žen v Tragickém týdnu: „V roce 1909 během velkého 'Tragického týdne'... byly ženy velice aktivní ve smyslu pouličních akcí, vypalování budov... demonstrací... ženy se vrhaly na koleje, aby zabránily vlakům s vojáky dostat se do Maroka.“(148) Podrobná studie Joan Conelly Ullman o událostech Tragického týdne je celá protkána zmínkami o jednotlivých ženách, které se ujaly vůdčích rolí, a ženách (a dětech) podněcujících aktivismus na lokální úrovni.(149)

Zvláště zajímavé je zaměření na lokální komunitní protiválečnou aktivitu. Jedna z po- hnutek vyhlášení generální stávky byla v podstatě syndikalistická, uzavření textilní továrny totiž způsobilo masové propouštění zaměstnanců. Stávka zase naopak poskytla kontext pro in- tenzivní proticírkevní násilná vystoupení. V paměti mnoha mužů a žen účastnících se pocho- dů a pouličních demonstrací byla primární snaha zastavit povolávání záložníků.

Přesně tato směs různých motivů v lidské paměti a také akce zakládaly silný důraz demonstrací. Ty měly aspekty obracející se specificky na různé typy lidí a každý mohl nalézt své místo v odpovědi na podmínky svého života, což je učebnicový příklad přímé akce. Pou- čení, zde plynoucí ze sjednocení námezdně pracujících, nezaměstnaných a žen, které na sebe pohlížely jako náležející předně do oblasti domácnosti, ale nebylo bezprostředně reflektováno v politice rostoucího anarchosyndikalistického hnutí.

CNT byla založena v Barceloně pouhý jeden rok po těchto událostech. Její program slu- čoval pozornost ke klasickým „syndikalistickým“ zájmům, tj. minimální zaručené mzdě, maximální stanovené pracovní době (cílem byla osmihodinová pracovní doba), zrušení úko- lové mzdy a odborové organizování pracujících, s „revolučně-komunitním“, jako např. zru- šení dětské práce (pro děti obou pohlaví mladší čtrnácti let), boj za levnější nájmy a zákaz pla- cení nájemného předem, zakládání „racionalistických škol“ pro pracující (jak večerních škol pro ty, kteří pracovali, tak denních škol pro malé děti), překonání podřízeného postavení žen, vytvoření základny pro revoluční pracující a strategickou přípravu na generální stávku. Je vý- znamné, že tyto požadavky nebyly vzneseny pouze jménem městských průmyslových dělníků, ale rovněž venkovských zemědělských dělníků.(150)

Tímto programem CNT projevila počátek porozumění, že úspěšné revoluční or- ganizování musí přesáhnout hranice pracoviště. Ve odhodlání založit a financovat školy pro pracující, v podpoře zastavení růstu činží (dokonce až do té míry, že se uvažovalo o generální stávce na podporu požadavků nájemníků) a pozornosti k podřízenosti žen v domácnosti a na pracovišti se zdálo, že CNT uznala skutečnost, že zájmy námezdně pracujících jsou mnohem širší než jejich „práce“. CNT poskytla strukturu, v níž se venkovské, zemědělské skupiny mohly federativně spojit s městskými a průmyslovými skupinami. CNT také jasně prohlásila, že „syndikalismus je prostředkem k dosažení cíle, nikoli cílem samotným“.

Projekty vyplývající z kongresu se ale stále zaměřovaly na tradičnější organizace pracu- jících a nebraly plně v úvahu otázku komunitní mobilizace, která tak zazářila minulý rok.

¹⁴⁷⁾ Cristina Piera, rozhovor, Santa Coloma, 6. srpna 1981.

¹⁴⁸⁾ Lola Iturbe, rozhovor, Barcelona, 4. srpna 1981.

¹⁴⁹⁾ Joan Connelly Ullman, *The Tragic Week* (Cambridge: Harvard University Press, 1968), zvláště 215, 227, 232, 236, 241-44, 281, 292-93.

¹⁵⁰⁾ Congreso de constitución de la Confederación Nacional del Trabajo (CNT), ed. José Peirats (Barcelo- na: Cuadernos Anagrama, 1976); viz rovněž Congresos anarcosindicalistas en España 1870-1936 (Toulouse: CNT, n.d.), 35-40.

Kongres tak například prohlásil, že „podle nás je klíčem k morálnímu vykoupení ženy – jak je dnes podřízena vzhledem k ochraně svého manžela – práce, která pozvedne životní podmínky žen na úroveň mužů. To je jediný způsob, jak utvrdit jejich nezávislost.“ V ojedinělém prohlášení vysvětlujícím vztahy mezi vykořisťováním žen a pracujících obecně kongres dále uváděl:

„Zkrácení pracovní doby pro mnoho z nás je nepřímým důvodem těžké práce, vykonávané ženami v továrnách, a mezitím mnoho z nás dovoluje svým compañeras, aby vstávaly již před pátou hodinou ranní, zatímco my spíme déle. Když pak žena vycedí krev během dvanácti hodin, aby vyhověla zlovůli vykořisťovatele, vrací se domů a namísto, aby si odpočinula, setkává se s dalším buržujem – svým compañerem, který... od ní očekává, že se postará o všechny domácí povinnosti“.

Kongresový akční program nicméně zcela zanedbal téma podřízenosti žen manželům uvnitř domácnosti.⁽¹⁵¹⁾

Zakládající konference CNT tedy představovala kompromis mezi anarchokomunisty a syndikalisty v některých aspektech strategie, ale ještě neodrážela poznání, že dělnická solidarita a akce může být posílena aktivitami těch, kteří nebyli definováni nebo chápáni jako námezdně pracující. Zatímco úplnější vyjádření tohoto pohledu se neobjevilo až do období občanské války, ženské aktivity v následujících letech a posléze v potravinových stávkách z let 1918-1919, byly dalšími příklady síly ženské kolektivní akce a následně také omezení přísně syndikalistické strategie.

Ženy byly nadále aktivní v protestech během let plných represí po Tragickém týdnu. Mnoho textilních dělnic se právě během těchto let přidalo k odborům a aktivně podílelo na stávkách. Léta 1910-1920 ve skutečnosti značila skutečný „start“ odborového organizování textilních dělnic v Katalánsku a jejich participace na stávkách.⁽¹⁵²⁾ V letech 1905 až 1909 se oficiální prameny zmiňují o 7 370 mužských a 1 051 ženských stávkujících z Barcelony (s tím, že ženy představovaly 28% pracovní síly, ale pouze 12,4% stávkujících), ale ty samé záznamy nás zpravují o 61 918 ženských a 72 954 mužských stávkujících v období 1909-1914. V roce 1913 ženy překonaly muže v počtu stávkujících (53 788 vůči 23 826). Ženská participace a vedení bylo klíčové v generální stávce textiláků v Sabadellu 1910, Reusu v létě 1915 a stávce barcelonských textiláků v srpnu 1916.⁽¹⁵³⁾

Generální stávka textiláků v roce 1913 (známá jako „La Constancia“), v níž byla participace anarchistických žen klíčová, v mnoha ohledech představovala typickou akci. Zprávy o událostech se zmiňovaly o pracujících ženách, které „byly organizátorkami, dobře známými zástupcem“. Zatímco stávkovým setkáním předsedali muži, „ženy často hovořily jako předáci víceméně neformálních skupin“. Mužské vedení odborového svazu nakonec doporučilo vrátit se do práce na základě příslibu desetihodinového pracovního dne, ale ženy odmítly a trvaly na tom, že počkají na oficiální vydání nového příslušného zákona. Jak řekla jedna žena na setkání, kde se diskutovala strategie: „Jestli si to muži přejí, nechme je vrátit se do práce, ale my, ženy, budeme dál stávkovat!“⁽¹⁵⁴⁾

Ženská účast rozšířila stávku významnou měrou za hranice pracoviště. Pouliční demonstrace procházely dělnickými čtvrtěmi až na několik ústředních barcelonských náměstí a neustále udržovaly důvody a události spojené se stávkou před zraky veřejnosti. Do těchto demonstrací se zapojily tisíce žen, včetně velkého počtu těch, které samy nebyly členkami odborů.

¹⁵¹⁾ Congreso de constitución, 65, 90.

¹⁵²⁾ Capel Martínez, El trabajo y la educación, 208-209.

¹⁵³⁾ Balcells, „La mujer obrera“, 46; Capel Martínez, El trabajo y la educación, 234-35, 345.

¹⁵⁴⁾ Citováno v Balcells, „La mujer obrera“, 47.

Temma Kaplan napsala, že tato stávka byla příkladem síly ženských struktur narušit předpokládané hranice mezi pracovištěm a komunitou a čerpat z mnohostranné role žen jako zdroje síly komunity. Ženy se zapojovaly do podobných akcí také v Madridu, Valencii a Baskicku.⁽¹⁵⁵⁾

Aktivní podíl na práci odborů a dokonce i na stávkách ale nezbytně nevedl k oficiálnímu uznání žen. Několik málo žen bylo představitelkami odborových organizací, ale většina se formálně zapojovala do odborářské činnosti (pokud vůbec) pouze na úrovni závodních organizací. Na počátku dvacátých let byla velká většina dokonce téměř zcela ženských textilních odborových syndikátů vedena a formálně zastupována na kongresech muži.⁽¹⁵⁶⁾

Zdrcující většina žen samozřejmě nebyla odborově organizována, protože většina nepracovala za mzdu v továrně a ani anarchisté, ani socialisté nejevili přílišnou snahu zorganizovat ty, které pracovaly doma jako externí zaměstnankyně nebo jako služky a pomocnice v domácnosti v domovech druhých. Pracovní podmínky těchto domácích zaměstnankyň byly ještě horší než v případě továrních dělnic. Domácí práce za úkolovou mzdu se vyhýbala všem formám ochranné pracovní legislativy pod záminkou, že domov je posvátný a v žádném případě by nebylo možné prosadit zákon regulující domácí práci. Ti, kteří pracovali doma, měli často dvanácti, čtrnácti nebo i šestnáctihodinovou pracovní dobu za průměrný plat domácích pracovníků (po odečtení toho, co museli zaplatit za jehly, nitě a dopravu tam a zpět na místo, kde si vyzvedávali a odevzdávali práci) 1.8 pesety denně.⁽¹⁵⁷⁾

Knihy Juana Paulíse *Las obreras de la aguja* (Šičky a švadleny), vydaná v roce 1913, vyzývala k založení všeobecného odborového svazu šiček a švadlen, zahrnujícího jak tovární dělnice, tak pracující ženy v domácnostech, které by společně bojovaly za regulaci pracovní doby, platů a pracovních podmínek. Přestože mnoho žen, s nimiž jsem hovořila, se o této knize zmiňovalo jako o jedné z nejvýznamnějších dobových prací (všechny byly šičky nebo švadleny), zdá se, že měla relativně malý dopad na praxi existujících odborových organizací. CNT i UGT většinou ignorovaly ty, kteří pracovali doma, údajně proto, že je bylo příliš obtížné zorganizovat, přestože katolické odbory byly zjevně docela úspěšné v začleňování doma pracujících žen – šiček a švadlen. Jejich vize harmonie mezi třídami a cíl probuzení „lásky ze strany (ženských) pracujících ke svým úkolům, kolegům a zaměstnavateli... a lásky zaměstnavatelů k nim samotným“ byla nicméně jen stěží slučitelná s anarchistickým nebo socialistickým odborářstvím.⁽¹⁵⁸⁾

Spojení továrních dělnic a žen z komunit se upevnilo během takzvané Ženské války v Barceloně roku 1918. V kontrastu vůči generálním stávkám diskutovaným výše, které začaly na pracovišti a odtud se rozšířily do dělnických komunit, Ženská válka z roku 1918 byla zahájena a vedena ženami z komunit pro komunitní cíle. V reakci na růst životních nákladů, vyvolaný I. světovou válkou, vyšly na počátku ledna 1918 ženy do barcelonských ulic, útočily na nákladní vozy s uhlím a požadovaly regulaci jeho ceny. V průběhu několika následujících týdnů demonstranti procházeli oblastmi textilního průmyslu a vyzývali pracující ženy, aby se k nim přidaly a začaly stávkovat. Ženy vyvlastňovaly zásoby z obchodů s potravinami a městských jatek, demonstrovaly na tržištích a stejně jako v roce 1913 vyšly na veřejná prostranství, aby konfrontovaly politickou autoritu a požadovaly spravedlnost. Stávky, které začaly kvůli

---

¹⁵⁵⁾ Kaplan, „Female Consciousness and Collective Action“, zvláště 557-59; Bizcarrondo, „Los orígenes“, 142-53.

¹⁵⁶⁾ Lola Iturbe, rozhovor, Barcelona, 4. srpna 1981; Balcells, „La mujer obrera“, 49 a Capel Martínez, *El trabajo y la educación*, 234-42.

¹⁵⁷⁾ González Castro, *El trabajo de la mujer en la industria*, 20-21.

¹⁵⁸⁾ María de Echarri, *Conferencia a las señoras de Pamplona*, 1912, citováno v Capel Martínez, *El trabajo y la educación*, 223; viz také 217-22, 258-62. Ohledně katolických odborářských snah viz Mercedes Basauri, „El feminismo cristiano en España (1900-1930)“, *Tiempo de Historia*, č.57 (srpen 1979): 22-33; a Basauri, „La mujer social: Beneficencia y caridad en la crisis de la Restauración“, tamtéž, č.59 (říjen 1979): 28-43.

otázkám spojeným se životními náklady, rozšířily své cíle a začlenily do nich zlepšení podmínek ženské práce, snížení nájemného, opětovné přijetí propuštěných železničářů, získání dalších alternativ v zaměstnání a vzdělání pro ženy, volání po skoncování s válkou a návratu k mírovým záležitostem stejně jako skoncování s hierarchií v rodině a odborových svazech a zrušení církví spravovaných dílen, kde se pracovalo za úkolovou mzdu, přispívajících podle žen k vykořisťování pracujících žen. Demonstrace celkově trvaly déle než šest týdnů a zaměstnavatelé s vládními představiteli stanuli v úžasu před silou žen a rozhodností a radikalismem jejich požadavků.⁽¹⁵⁹⁾

CNT pohlížela na ženské akce váhavě. Přestože v listopadu 1916 sama vyhlásila jednodenní generální stávku, aby protestovala proti zvyšujícím se životním nákladům, jen zřídka spojovala odborové otázky s problémy vztahujícími se k podřízenému statusu ženy na pracovišti nebo v komunitě. CNT byla výrazně oslabena protahovanou a naprosto neúspěšnou generální stávkou v Barceloně ze srpna 1917 a následnými represemi. Potravinové stávky z ledna 1918 tedy iniciovaly a řídily většinou neorganizované ženy.

Jen několik málo mužů v CNT uznávalo a oceňovalo roli, kterou tyto ženy sehrály. Jiní se nezávislou ženskou akcí cítili ohroženi: „Spolu s hrdinskou velikostí žen udeřila hodina spravedlnosti. Buď této příležitosti využijeme, nebo můžeme rovnou hodit své koule psům.“⁽¹⁶⁰⁾ Ti, kteří oceňovali význam akce, ovšem tvořili zřetelnou menšinu. Když Katalánská regionální federace CNT na konci června 1918 pořádala kongres, nebyla přítomna ani jedna ženská delegátka. Jen několik málo převážně ženských odvětví nebo podniků bylo zorganizováno v odborech a ty (například La Constancia) byly zastupovány muži.⁽¹⁶¹⁾ Pouze jeden z hlavních kongresových řečníků se dotkl role žen ve stávkách z ledna 1918. Enric Rueda, delegát zastupující výrobce lamp z Barcelony, prohlásil: „Ženy... jasně prokázaly schopnost účastnit se sociálních bojů... Po srpnu, když jsme byli perzekvováni a udoláni brutalitou buržoazního režimu... naše compañeras věděly, jak vyjít do ulic a požadovat to, co jim většinou nikdo nechtěl dát, to jest důstojnou mzdu... Dnes nás pobízejí, abychom bránili svobodu, inspiřují nás, abychom pokračovali v boji.“⁽¹⁶²⁾

Přestože organizace schválila rezoluce obhajující sdružování žen v odborových svazech, ty se téměř výhradně zaměřovaly na začleňování žen do již existujících odborových organizací a ignorovaly značné počty žen, pracujících v neorganizovaném prostředí textilních dílen, dále ty, které pracovaly doma jako externí dělnice a (navzdory pozdější organizační akci) ty, které pracovaly jako služebné a pomocnice v domácnosti.

Stávková aktivita samozřejmě pokračovala i v následujících letech. V roce 1919 například textiláci z Ripollu (dalšího textilního města v Katalánsku) uspořádali stávku za osmi-hodinovou pracovní dobu, trvající devět týdnů. Protože město takřka úplně záviselo na továrnách, trpěly široké vrstvy lidí. Dolores Prat, které tehdy bylo čtrnáct, si vzpomíná na bídu, hlad a veřejné vývařovny polévky. Začala silně nenávidět stávkokaze. Ve skutečnosti datuje svůj aktivismus právě od tohoto období. Když jí v měsících po stávce otec navrhol, že nastal čas, aby si sama začala vydělávat na živobytí, odmítla jak vyhlídky na to stát se učitelkou („Ve škole jsem si dost užila jeptišek!“), tak nabídku, že jí zařídí malý zelinářský stánek („Stejně bych nakonec všechny potraviny rozdala hladovým dělníkům, takže v tom nevidím žádný smysl.“). Namísto toho se rozhodla, že se stane dělnicí, „aby také mohla jít do

¹⁵⁹⁾ Kaplan, „Female Consciousness and Collective Action“, zvláště 560-64; Lester Golden, „Les dones com avantguarda: El rebombori del pa del gener 1918“, *L'avenc*, č.44 (prosinec 1981): 45-52; a Martha Ackelberg a Myrna B. Breitbar, „Terrains of protest: Striking City Women“, *Our Generation* 19, č.1 (podzim 1987): 151-75.

¹⁶⁰⁾ Syndikalista z Badalony, citováno v Golden, „Les Dones com avantguarda“, 50.

¹⁶¹⁾ Balcells, „La mujer obrera“, 49.

¹⁶²⁾ Comicios Históricos de la CNT, Memoria del Congrdsso celebrado en Barcelona los días 28, 29 y 30 de junio y 1 de julio de 1918 (Toulouse: CNT, 1957), 83-84.

továrny a protestovat!“¹⁶³) Brzy vstoupila do CNT a stala se členkou výboru své továrny. Za války byla sekretářkou Sección Fabril odborové organizace textiláků v Ripollu.

Snahy CNT zorganizovat do odborových svazů ženy a jiné znevýhodněné pracující pokračovaly celá dvacátá léta, oslabeny, stejně jako všechny ostatní organizační snahy, represemi proti dělnickým aktivitám během diktatury Prima de Rivery (1923-1929). Když byla v roce 1931 vyhlášena republika, ženy již mohly být zahrnuty společně s muži jako členky a aktivistky CNT. Ze všech možných důvodů, o nichž jsem se zmínila (zvláště kvůli pokračujícímu zaměření CNT na organizování továrních dělníků a relativní lhostejnosti ke specifické situaci žen), byla participace na odborářské činnosti nebo dokonce na masových mobilizacích komunity pouze jednou ze součástí „přípravy“ žen. Nyní ještě musíme prozkoumat sítě škol, ateneos a kulturních institucí, které se během první třetiny 20. století také rozvíjely a byly pro ženy obzvláště důležité.

Vzdělání jako příprava

Zatímco španělští anarchisté považovali participaci na hnutí odporu za důležitou a poučnou zkušenost pro námezdně pracující, rozpoznávali také potřebu poněkud „formálnějšího“ vzdělání. Vzhledem k vysokému stupni negramotnosti ve Španělsku na přelomu století bylo jasné, že hnutí oddané vlastnímu pozvednutí pracující třídy pomocí přímé akce a sebeorganizace bude muset věnovat přinejmenším určitou část energie a zdrojů gramotnosti dospělých i dětí. Bylo jednou ze skutečně silných stránek anarchistického hnutí a jedním z úspěchů, vzbuzujících v příslušnících hnutí největší hrdost, že rozvinulo celou síť škol, kurzů a kulturních center, aby se zabývalo touto otázkou.

Naučit lidi číst a psát znamenalo vtisknout jim ze sociálního a kulturního hlediska do ruky zbraň, byl to opravdový revoluční čin. Právě z tohoto důvodu byli samozřejmě cestující učitelé jako Abelardo Saavedra perzekvováni a vězněni v Andalusii a Extremaduře na konci 19. století. Právě s tímto chápáním důležitosti vzdělání španělští anarchisté (a později Mujeres Libres) zahájili rozsáhlý program „zkulturnění“ pracujících lidí, jak na venkově, tak ve městech. Přestože mnoha těchto programů se podujaly odborové svazy a původně byly nasměrovány pouze na členy odborů, posloužily podstatně širšímu okruhu lidí.

Anarchisty provozované vzdělávací instituce na sebe v tomto období vzaly mnoho podob, ale všechny žily společnými perspektivami. Nejdříve se snažily zvýšit gramotnost a rozšířit kulturní uvědomění pracujících lidí. Specificky to znamenalo, že školy, kulturní centra a časopisy se pokoušely sdělovat svým studentům a čtenářům smysl nadšení ze světa, poselství, že svět náleží jim a mohou jej prozkoumat a není to jen prostý kontext každodenního útlaku. Lidem se dodávalo odhodlání, aby sami hledali otázky, hodnotili své zážitky a pohledy a učili se od sebe navzájem stejně jako od učitelů. Tyto programy se rovněž snažily sdělovat nový soubor morálních hodnot, aby nahradily rezignaci a přijetí podřízenosti, vyučované v církevních školách, s důrazem na samovývoj v kontextu vzájemnosti a spolupráce. Školy, kulturní centra, časopisy, všechno „dodávalo lidem odvahu, aby ‘mysleli sami za sebe’ a rozvíjeli smysl odpovědnosti, sociálnosti a kritičnosti“.¹⁶⁴)

Vytváření institucí rozvoje gramotnosti a kultury

Stupeň negramotnosti se ve Španělsku na přelomu století viditelně různil. Všude však úroveň gramotnosti žen kolísala mezi méně než deseti až dvaceti procentními body (a někde až ke třiceti procentům) ve srovnání s muži. Po roce 1930 se díky širšímu přístupu ke vzdělání

¹⁶³) Dolores Prat, rozhovor, Toulouse, Francie, 28. dubna 1988.

¹⁶⁴) Eduardo Pons Prades, *Un solado de la República: Memorias de la Guerra Civil Española, 1936-1939* (Madrid, G. el Toro, 1974), 23.

úroveň negramotnosti u mužů i žen snížila, ale stále se rozepínala od nejvyšších hodnot přibližně 50 % u mužů a více než 60% u žen v jižních provinciích, až k nižším údajům 25-30% u žen a 20-25% u mužů v baskických provinciích.⁽¹⁶⁵⁾

Oficiální „státní“ vzdělávací systém téměř nenapomáhal vyřešit tyto těžkosti. Republikáni, socialisté a anarchisté tlačili na zakládání necírkevních škol již v polovině 19. století, ale jejich snahy byly povětšinou neúspěšné až do vzdělávacích republikánských reforem z roku 1931. Církvi spravované školy se soustřeďovaly na disciplínu a doslovné memorování. Během osmdesátých let 19. století byly v letech 1873 a 1874 a znovu v devadesátých letech učiněny pokusy změnit vztah církve a státu tak, aby církve již nemohla určovat školní osnovy. Vytváření nenáboženských občanských škol bylo například jedním z hlavních požadavků demonstrantů během Tragického týdne v Barceloně. Protože ale církve poskytovala většinu vyššího vzdělání, dokonce i když školy nebyly vedeny klérem, tak se církvi odchovaní učitelé snažili sami určovat jejich strukturu a funkci. Jak celou věc shrnula Azucena Barba: „Chodili jste do státní školy a do jedné ruky vám strkali růženec a do druhé státní vlajku.“⁽¹⁶⁶⁾

Clara Lida uvádí, že snahy vyjádřit a implementovat odlišnou filosofii výchovy – *enseñanza integral* (integrální nebo celostní vzdělání) – mohou být vysledovány až k republikánským a fourieristickým školám ze čtyřicátých a padesátých let 19. století. Jen velice málo z nich však bylo finančně dostupných pro děti pracujících, a i když by děti někdo finančně podporoval, bylo výjimečné, když si rodina mohla dovolit ztratit mzdu, jakkoli zanedbatelnou, kterou dítě mohlo přinášet domů! Kromě toho necírkevní školy neustále válčily (a většinou prohrávaly) se státem o právo na samotnou existenci.⁽¹⁶⁷⁾

Jednou z odpovědí anarchistů na praktickou nedostupnost vzdělání nekontrolovaného církvi bylo zakládání „racionalistických škol“. Přestože ty jsou spojovány ponejvíce se jménem Francisca Ferrer y Guardia, byly přímými potomky snah o *enseñanza integral*. Ferrer se narodil v Barceloně v roce 1859 a strávil šestnáct let v exilu v Paříži, kde se dostal do kontaktu se vzdělávacími koncepcemi Paula Robina, Tolstého, Jeana Grave a dalších. Do Španělska se vrátil v roce 1901, aby v Barceloně založil Escuela moderna (moderní školu). Jeho cílem bylo „vytvořit školu emancipace, která se bude snažit z mysli odstranit vše, co rozděluje lidi, falešné myšlenky vlastnictví, vlasti a rodiny, tak, abychom dosáhli svobody a blahobytu, po kterém všichni touží, ale nikdo jej skutečně nedosahuje.“⁽¹⁶⁸⁾

Ferrer, jednající v souladu s anarchistickými zásadami i soudobou pokročilou vzdělávací teorií, byl odhodlán založit školu pokládající vzdělání za politický akt. Pokud doufáme, že se nám podaří umožnit dětem, aby žily ve svobodné společnosti, vzdělávací systém musí podporovat svobodu rozvíjet se a zkoumat. Klíčovou koncepcí v těchto školách byla věda a rozum a děti byly neustále stimulovány, aby si také samy řídily vlastní vzdělání. Ferrer rovněž v souladu s tímto porozuměním anarchistickým zásadám byl pevně odhodlán pro koedukaci (o čemž se tehdy ve Španělsku takřka nevědělo) a vzdělávání ve smíšených třídách, které by lidem poskytlo kontext, v němž by se naučili žít v diverzitě.⁽¹⁶⁹⁾ Na základě rigidity existující-

¹⁶⁵⁾ Capel Martínez, *El trabajo y la educación*, 370, 374-75; viz rovněž „La mujer en el reinado de Alfonso XIII“, 182.

¹⁶⁶⁾ Azucena Barba, rozhovor, Perpignan, Francie, 15. srpna 1981.

¹⁶⁷⁾ Clara Lida, „Educación anarquista en la España del ochocientos“, *Revista de occidente*, č.197 (duben 1971): 33-47, zvláště 40-42; Paul Avrich, *The Modern School Movement: Anarchism and Education in the United States* (Princeton: Princeton University Press, 1980), 7.

¹⁶⁸⁾ Z dopisu Francisca Ferrer i Guardia José Pratovi, citováno v Avrich, *The Modern School Movement*, 6.

¹⁶⁹⁾ Ferrer y Guardia, *La escuela moderna: Póstuma explicación y alcance de la enseñanza racionalista* (Barcelona: Tusquets, 1976); Pedro Costa Musté, „La escuela y la educación en los medios anarquistas de Cataluña, 1909-1939“, *Convivium*, č.44-45 (1975), reprodukováno jako prolog k Tusquets ed. *La escuela moderna*; Pére Solá, *Las escuelas racionalistas en Cataluña (1909-1936)* (Barcelona: Tusquets, 1978), 22-25; a Felix Carrasquer, *Una experiencia de educación autogestionada: Escuela 'Eliseo Reclús', calle Vallespir 184, Barcelo-*

ho systému ve Španělsku a anarchistické podezřívavosti k církvi a státu by nemělo být překvapivé, že se španělští anarchisté pokusili založit „alternativní školy“, instituce, které by, věrný anarchistickému přesvědčení přímé akce a propagandy činem, nejen vzdělávaly studenty, ale rovněž sloužily jako model výrazně odlišné vzdělávací filosofie a praxe.

Ferrová Escuela Moderna byla otevřena v Barceloně v září 1901 a přetrvávala, navzdory tomu, že byla častokrát uzavřena kvůli státní cenzuře, až do roku 1906, kdy byla uzavřena definitivně. Cristina Piera, která do školy docházela asi jeden rok, když jí bylo devět let, popisuje s tím spojené zmatky: „Přišla policie, aby zavřela školu a pak... jsme už do ní nemohli chodit. Navštěvovala jsem Escuela Moderna a osvojila si slušné vědomosti, ale protože ji stále zavírali, tak jsem nakonec skončila bez soustavnějšího vzdělání.“⁽¹⁷⁰⁾ Škola byla podporována příspěvky rodičů, v takové výši, jakou si rodina mohla dovolit. Třídy byly smíšené co se týče socioekonomického původu a rovněž zcela integrovány podle pohlaví. Všichni studenti, nezávisle na původu nebo pohlaví, studovali podle „vědeckých osnov“, zahrnujících také sexuální výchovu, manuální práci a umění. Ferrer si uvědomil potřebu příslušných učebnic a v roce 1902 je sám začal publikovat. Po knihách byla velká shánka a začaly být používány v racionalistických školách a ateneos po celé zemi. Školní budova kromě toho ještě sloužila nejen jako místo, kde malé děti mohly zůstat přes den. Byla také knihovnou a komunitním centrem pro dospělé a mládež, pořádala kurzy, diskuse, výlety a podobné akce pro všechny lidi nejrůznějšího věku, kteří se chtěli vzdělávat.

Zatímco Ferrerovo jméno je nejvýznamněji spojováno s hnutím racionalistické školy, racionalistické školy jistě existovaly i před založením Escuela moderna a na počátku 20. století jich byly po celé zemi založeny stovky.⁽¹⁷¹⁾ Igualdad Ocaña společně s otcem a čtyřmi bratry a sestrami založili a vedli takovou školu v Barceloně v letech 1934-1935. Její popis, co znamenalo vyučovat děti ve svobodném a otevřeném prostředí, nám snad přiblíží „modernitu“ hnutí „moderní školy“:

„V naší škole jsme se snažili rozpoznat specifickou povahu a charakter jednotlivých dětí. Vyprávěli jsme jim příběh. Jeho prostřednictvím reflektovaly samy sebe. Plakaly a smály se... Nikdy jsme na ně nemuseli křičet. Lidé hovoří o uplatňování 'authority'. Jakou autoritu ale mohou mít, když neví, jak děti kontrolovat svými pocity, láskou?

Můžete pomoci malým stvořením, aby se z nich stali aktivní a produktivní lidé, produktivní tím způsobem, že jsou sami k sobě poctiví, neboť vy jste je studovali, viděli jste, co je zajímavé... Učili jsme techniku, hudbu, umění... Měli jsme například mechanické hračky, abychom rozpoznali, jestli v sobě určité dítě, když si s nimi hraje, může probudit pozitivní náklonnost k takové činnosti.“⁽¹⁷²⁾

Není překvapivé, že na podkladě takové pozornosti, kterou věnovali svým studentům, byli učitelé z racionalistických škol často obdivováni svými studenty a dalšími lidmi z komunity. Působili jako mocné vzory, podobně jako obreros conscientes a cestující učitelé/kazatelé (například Abelardo Saavedra) ve vztahu k zemědělským dělníkům v Andalusii 19. století. Sara Berenguer Guillen, která studovala u Felixe Carrasquera ve škole „Eliseo Reclus“, Pura Pérez Arcos, která studovala u známého Juana Puig Eliase v „Escuela Natura“ a další, s nimiž

---

na. Años 1935-36 (Barcelona: Felix Carrasquer, 1981), zvláště kapitoly 1 a 2.

¹⁷⁰⁾ Cristina Piera, rozhovor, Santa Coloma, 6. srpna 1981.

¹⁷¹⁾ Solá, Escuelas racionalistas, 203-14; Tina Tomasi, Ideología libertaria y educación (Madrid: Campo Abierto, 1978), zvláště 179-86 a Alejandro Tiano Ferrer, Educación libertaria y revolución social, España 1936-39 (Madrid: Universidad nacional de educación a distancia, 1987), kapitola 2.

¹⁷²⁾ Igualdad Ocaña, rozhovor, Barcelona, 14. února 1979.

jsem hovořila, ti všichni si živě vybavovali zkušenosti s učiteli, které respektovali. Igualdad Ocaña mi řekla, že studenti, s nimiž se setkává nyní, po čtyřiceti letech, stále hovoří o zkušenostech ze školy, provozované její rodinou. Ana Cases během výzkumu v roce 1981 zjistila, že mnoho z těch, které učil Josep Torres (ve škole Sol y Vida) v Arbece, malé vesnici u Leri-dy, stále vlastní sešity a učebnice, které používali ve dvacátých letech.⁽¹⁷³⁾

Mnoho mladých lidí, z nichž se nakonec stali aktivisté anarchosyndikalistického hnutí, navštěvovalo některou z těchto škol, ale docházení nebylo v žádném případě omezeno pouze na anarchisty nebo sympatizanty anarchismu. Protože tyto školy nabízely alternativu k vysoce rigidním strukturám a memorování dominantního náboženského systému, přitahovaly významný počet dětí z progresivních středních a vyšších vrstev.

Kromě určitým způsobem formálně strukturovaných racionalistických škol anarchistické a anarchosyndikalistické hnutí vytvořilo a provozovalo velké množství ateneos. Mnoho lokálních vzdělávacích a kulturních center bylo otevřeno přímo místními organizacemi CNT a během prvních let republiky bylo téměř v každé dělnické čtvrti v Barceloně alespoň jedno. Těm, kteří nikdy nechodili do školy, stovky ateneos, které vyrostly po celé zemi, nabízely šanci naučit se číst a psát. Většina během dne provozovala třídy pro malé děti a večer (obvykle od sedmi do devíti hodin) kurzy pro starší, kteří přicházeli po práci. Slovy jednoho účastníka: „Vzdělání ve škole bylo naprosto odlišným druhem vzdělání... Každý člověk mohl mluvit o tom, co četl (což se často značně lišilo, protože někdy jsme nerozuměli tomu, co čteme!) a pak jsme o tom všichni diskutovali a přemýšleli, co řekli jiní... Co se mě týče, škola a knihy byly pravděpodobně nejdůležitějšími faktory, utvářejícími můj vývoj.“⁽¹⁷⁴⁾

Kromě významu jako místa pro osvojení základních schopností a dovedností plnilo ateneo důležité sociální funkce. Ateneos byly populárními místy setkávání mladých lidí, zvláště v dobách, kdy si nemohli dovolit utratit ani deset centimů, aby mohli jít do kina!⁽¹⁷⁵⁾ Protože atenea byla alespoň formálně oddělena od odborových svazů, mnoho jich bylo schopno přetrvat i období politických represí, když byla odborářská centra přinucena k uzavření nebo rovnou přešla do ilegality. Atenea následně fungovala rovněž jako důležitá informační centra.

Dále takřka všechna atenea zahrnovala také divadlo, rekreační možnosti a zvláště ta situovaná v dělnických čtvrtích rovněž pořádala výlety za město. Kromě toho, že výlety nabízely možnost protáhnout si tělo a dostat se na čerstvý vzduch, byly považovány za zdroj morálního a intelektuálního vývoje a poskytovaly mladým lidem možnost spatřit na vlastní oči hory, údolí a řeky, o nichž se učili ve třídě, překonávaly tak omezený rozhled, vznikající ze života v přelidněném městském prostředí a poskytovaly lidem možnost prožívat „vliv přírody na lidského ducha, tak, aby v ní člověk chtěl žít a bránil ji“.⁽¹⁷⁶⁾

Ateneos coby komunitní organizace nabízely množství přípravy, obzvláště důležité zejména pro pracující ženy, disponující relativně užším kontextem než muži, aby se dostaly k podobným zkušenostem. Ženy, které se později staly aktivistkami CNT a/nebo Mujeres Libres, takřka jednohlasně prohlašovaly, že jejich zkušenosti z ateneos, škol a kulturních aktivit byly pro tento proces klíčové. Naučily se číst, a co bylo rovnocenně důležité, rozvinuly smysluplné přímé vztahy s chlapci svého věku, což byla zkušenost, která by jim ve tvrdě sexuálně segregované španělské společnosti zůstala odepřena. Prostřednictvím ateneos mnoho mladých lidí prožilo ono *cambio de mentalidad* (změnu vědomí), která byla klíčovým krokem v jejich procesu vývoj v aktivisty hnutí:

¹⁷³⁾ Ana Cases, osobní sdělení, srpen 1981.

¹⁷⁴⁾ Valero Chiné, rozhovor, Fraga (Aragon), 11. května 1979.

¹⁷⁵⁾ Arturo Parera, rozhovor, Barcelona, 5. července 1979.

¹⁷⁶⁾ Juan Paderny, *Necesidad del excursionismo y su influencia libertaria en los individuos y los pueblos* (Barcelona: Ateneo libertario del Clot, „Sol y Vida“, Sección excursionismo, 1934), 32.

„Budova patřila odborům (textilákům). Escuela Libre (Escuela Natura z El Clot) byla v poschodí a sindicato a naše skupina, myslím, byly v přízemí... Moje sestry i já jsme večer chodily do školy (nemohly jsme chodit ve dne, protože jsme musely pracovat). A – pamatuji si tento detail, neboť byl důležitý – aby odbory ušetřily peníze, ženy v budově také uklízely... Pak se konala setkání skupiny Sol y Vida (kulturní skupiny). Ano, lidé chodili na odborářské schůze, ale vztahy uvnitř naší skupiny byly důvěrnější a vysvětlení podrobnější. Zde jsme byly nejin-tenzivněji utvářeny.“⁽¹⁷⁷⁾

Anarchosyndikalistické hnutí kromě škol a kulturních center podporovalo rozsáhlou síť novin, časopisů a klubů stavících se proti konvenčním normám a poskytujících způsoby, jak předestřít alternativní pohledy širšímu okruhu lidí. Noviny hnutí *Solidaridad Obrera*, *CNT* a *Tierra y Libertad* spojovaly politické komentáře s rozsáhlými kulturně-kritickými příspěvky. Téměř každé číslo obsahovalo články zabývající se některým aspektem vzdělání a v letech před válkou a za války mnoho čísel přinášelo články specificky věnované ženám. *Tierra y Libertad* například každý týden věnovala ženám celou stranu, na níž mnoho žen, později aktivních v *Mujeres Libres*, vyjadřovalo různé myšlenky o sexualitě, práci, vztazích mužů a žen a mělo příležitost komunikovat se širší anarchosyndikalistickou komunitou. Časopisy jako *La Revista Blanca* (Barcelona), *Natura* (Barcelona), *Estudios* (Valencie) a *Tiempos Nuevos* se zabývaly širokým rozpětím otázek od kolektivistické politiky až po kontrolu porodnosti, nudismus a vegetariánství.

Zvláště pro lidi, žijící v místech relativně izolovaných od organizované anarchistické nebo anarchosyndikalistické aktivity, tisk představoval důležitý zdroj informací a „cestu dovnitř“ anarchistické komunity. Například Soledad Estorach, která přišla do Barcelony ve věku patnácti let, osamocena a izolována ve svém zájmu o to, čemu říkala „komunismus“, si přečetla *La Revista Blanca* a jejím prostřednictvím našla cestu do atenea:

„Četla jsem noviny a časopisy a snažila se najít 'komunisty'... Prvním člověkem, za kým jsem zašla, byla matka Federiky Montseny, Soledad Gustavo, protože to byla žena! Nevěděla jsem, jak se dostat do kontaktu s těmito lidmi. Došla jsem k závěru, že lidé, kteří píšou o komunismu, musí nějak... žít jinak. Četla jsem *La Revista Blanca* a zjistila, že pro časopis píše žena jménem Soledad Gustavo, tak jsem vyhledala adresu uvedenou v časopise a požádala o setkání. Rovnou mě k ní uvedli. Myslím, že měli za to, že jsem její soudružka. Ona mě ale přijala bez sebemenšího pochopení... Nemohu si ani vzpomenout, na co jsem se jí zeptala. Pravděpodobně 'Jak najdu další lidi?' Ona odpověděla: 'Vše, co musíš udělat, je najít ateneo ve své čtvrti' a pak mě víceméně vyhodila... Šla jsem tedy do ateneo. První člověk, s nímž jsem se setkala, byl Saavedra, dědeček Enriquetu a dalších. Byl tehdy už velice starý, ale já jsem si ho okamžitě zamilovala... Ukázal mi knihovnu... Byla jsem jako ve snu mezi všemi těmi knihami. Pomyslela jsem si, že nyní mám na dosah ruky veškeré vědění světa.“⁽¹⁷⁸⁾

Vzdělání jako vlastní pozvednutí

Pro všechny, mladé i staré, kterým ateneos poskytly příležitost naučit se číst a určitým způsobem se „zkulturnit“, bylo nejdůležitějším dlouhodobým výsledkem tohoto procesu vytvoření komunity – komunity lidí, kteří věřili, že mohou proměnit svět. Zde vznikla síť přátel

¹⁷⁷⁾ Enriqueta Rovira, rozhovor, Castellnaudary, 28. prosince 1981.

¹⁷⁸⁾ Soledad Estorach, rozhovor, Paříž, 6. ledna 1982.

a soudruhů, poskytovala svým účastníkům důležitý zdroj morální a materiální podpory po léta boje ve hnutí a během občanské války. Muži a ženy, kteří participovali na práci těchto skupin jako chlapci a dívky, hovořili o svých zkušenostech slovy a výrazy podobnými těm, jakými se popisuje dávno ztracená láska. Dokonce i ti, z nichž se stali největší cynici, nebo se v následujících letech octli v izolaci od hnutí, hovořili o svých zkušenostech s obdivem. Jejich vzpomínky se nepochybně po tolika letech zromantizovaly, ale samotná zkušenost participace na takových skupinách, v nichž se lidé pokoušeli jednat s ostatními, jak doufali, že tomu bude v „anarchistickém ráji“, za jehož vytvoření bojovali, je samozřejmě hluboce poznamenala.

Obzvláště pro některé dívky byla zkušenost rovnosti mezi mužem a ženou mimořádně povzbuzující. Přiměla značný počet z nich, aby na této rovnosti trvaly i v kontextu širšího hnutí. Jak poznamenala Enriqueta, ateneos poskytly impuls i model pro to, co se později stalo *Mujeres Libres*:

„Vždy jsem silně pociťovala, že ženy by měly být emancipovány a náš boj byl – a stále je – něčím více, než jen bojem proti kapitalismu... Mnoho jsme o tom hovořili v ateneo, zdůrazňovali, že boj se nevede pouze v továrnách, na ulici nebo dokonce v ateneos. Boj se musel přenést i do domácnosti. Chlapci se nám někdy smáli a tropili si z nás žerty, když jsme to říkaly. Odpověděli, že to je boj nás všech a všichni bychom měli bojovat společně. Já jsem reagovala, že nikoli, že tomu tak není. Potřebujeme vyjádřit samy sebe, být čím a kým přesně jsme. Ne-snažily jsme se od nich odtáhnout, ale potřebovaly jsme se samy rozvinout a požadovat vlastní práva.“

Protože skupiny, vytvářené v ateneos, byly prvořadě určeny pro mladé lidi, poskytovaly mládeži možnosti, jak jednat přinejmenším určitým způsobem nezávisle na rodičích, což byla v tehdejší Španělsku takřka neslýchaná zkušenost. Dokonce i v anarchistických rodinách nastávaly obtíže se svobodou, kterou požadovaly dcery. „Musely jsme každý týden požádat o svolení, abychom mohly jet na výlet. Nemyslete si, že když byli naši rodiče anarchisté, tak jsme si mohly dělat, co jsme chtěly. Ne, v žádném případě! Každý týden jsme se musely dovolit a když odpověď na otázku, kam jedete, byla něco ve stylu 'kempovat', pak běda nám! Nic takového! Ne, ne, často nás kontrolovali, dokonce i naše aktivity v ateneo.“ Azucena a Enriqueta ale našly způsob, jak zhatit snahy rodičů o kontrolu. Často si na šortky oblékly sukně, dojely na kole na kraj města, kde je žádní dospělí neviděli, pak si svlékly sukně a pokračovaly se skupinou do hor nebo k moři.⁽¹⁷⁹⁾

Rodičovské boje ale pokračují. Je ironické, že když mi Enriqueta vyprávěla své příběhy, neustále se s ní přela její dvanáctiletá vnučka, která přijela na vánoční prázdniny, a jejich neshody zrekapitulovaly problémy, které mi popisovala z mládí. „Někdy,“ začala vyprávět, „sedím, dívám se na ně a pomyslím, si, co jsem asi dělala já. Dnešní děti se ale opravdu nechovají moc dobře. Myslím si, že dnes je výchova dětí příliš uvolněná.“⁽¹⁸⁰⁾

Zkušenosti z ateneos byly nakonec pro ženy z *Mujeres Libres* specificky důležité i v poněkud komplexnějším smyslu. Jak mi řekly všechny ženy, dokonce i v těchto organizacích přetrvávala stejná mačistická, maskulinní atmosféra a pokud ne v myšlenkách nebo přesvědčení, tak přinejmenším v chování. Mercedes Comaposada, která se stala jednou ze zakladatelek *Mujeres Libres*, vzpomíná na svoji první zkušenost, když se pokusila učit v kurzu, pořádaném jedním ze syndikátů CNT v Madridu.

---

¹⁷⁹⁾ Azucena Barba, rozhovor, Perpignan, 1. ledna 1982.

¹⁸⁰⁾ Enriqueta Rovira, rozhovor, 29. prosince 1981.

„V roce 1933 jsem s Orobónem Fernandezem zašla na setkání jednoho ze sindicatos. Snažili se nějak pomoci přípravě dělníků a požádali, abych přišla. Byla tam také Lucía (Sanchez Saornil). Chtěli po mě, abych učila, protože neměli žádné učitelky. Nebylo to ale možné kvůli přístupu některých compañeros. Ti nebrali ženy vážně. Existuje přísloví: ‘Las mujeres – a la cocina y a coser los calcetines’ – Ženy jsou dobré na vaření a praní ponožek. Ne, prostě to nebylo možné, ženy se v tomto prostředí sotva odvážily promluvit.“⁽¹⁸¹⁾

Mercedes a Lucía na tuto zkušenost zareagovaly debatami, které v konečném důsledku vedly k založení Mujeres Libres.

Další opačně uváděli, že v ateneos bylo často obtížné přimět dívky, aby se soustředily na výuku čtení nebo věnovaly pozornost určité přednášce. Bylo tedy nezbytné, tvrdili, pořádat kurzy a programy pouze pro ženy a dívky, kde by se jim mohli věnovat nezávisle na chlapcích, povzbuzovat je k rozvoji jejich schopností a umožnit jim uvědomit si vlastní možnosti kromě přivádění dětí na svět.

Krátce řečeno, instituce hnutí pro „přípravu“ poskytovaly ženám, které posléze založily Mujeres Libres, důležité zdroje, jak pozitivní, tak negativní. Co se týče pozitivních, tak participace na práci odborových organizací, ateneos, škol a mládežnických organizací hnutí jim nabídla možnosti, jak se učit, pozvednout se a vytvořit a upevnit důležité podpůrné sítě. Kulturní a vzdělávací instituce zakládané Mujeres Libres byly zřetelně utvářeny podle nich. Co se týče negativní stránky, jejich zkušenost v ateneos a školách mnoha ukázala, že pokud se ženy chtějí stát zcela rovnoprávnými členkami anarchistické komunity, je potřebná existence skupin orientovaných specificky na ženy. Jak Mercedes shrnula vlastní úvahy:

„Měly jsme proti sobě miliony lidí. Všechny velké revolucionářky – Alexandra Kollontajovová, Rosa Luxemburgová, Clara Zetkinová – se snažily udělat něco pro ženy. Všechny ale poznaly, že uvnitř strany, v rámci existujících organizací to není možné... Pamatuji si například, že jsem četla záznam rozhovoru mezi Leninem a Zetkinovou, v němž jí řekl: ‘Ano, všechno, o čem hovoříte ve vztahu k emancipaci žen, je velmi dobré. Je to velice skvělý cíl, ale až na pozdější dobu’. Zájem strany vždy stál před zájmy žen.“⁽¹⁸²⁾

---

¹⁸¹⁾ Mercedes Comaposada, rozhovor, Paříž, 5. ledna 1982.

¹⁸²⁾ Rozhovor, Paříž, 3. ledna 1982.

Kapitola III Občanská válka a sociální revoluce

Republika a Lidová fronta

Na počátku třicátých let nalezlo mnoho z hlubokých propastí, rozdělujících Španělsko na základě politiky, ekonomiky, sociálních vztahů, náboženství a genderu, politické vyjádření, ať již v podobě regionalistických hnutí, odborových svazů, sdružení zaměstnavatelů či církví kontrolovaných organizací. V okamžiku výbuchu občanské války v červenci 1936 se CNT a UGT (socialistická odborová federace) každá pyšnila členstvem čítajícím něco mezi 850 000 a jedním milionem pracujících, zapojených do organizací na pracovišti a v případě anarcho-syndikalistů i komunitně založených organizací snažících se vytvořit rovnostářšjší společnost. Vzhledem k jejich velikosti a záběru aktivit byla samotná existence těchto organizací chápána jako hrozba tradiční moci skupin kapitalistů a velkostatkářů, armády a církve.

Po mnoha letech autoritářské, „konstituční“ monarchie, po níž následovala diktatura Prima de Rivery (1923-1929), se Španělsko v roce 1931 stalo republikou. Tato republika nicméně neměla žádnou pevnou sociální základnu, když byla vytvořena takřka automaticky poté, co král Alfonso XIII. abdikoval v reakci na drtivé vítězství republikánských kandidátů v lokálních volbách. V letech 1931 až 1933 byla země vedena volnou koalici centristických a levicově-centristických republikánů snažících se zlomit moc církve, armády a velkostatkářů, ale zdráhajících se proti nim podniknout rozhodnou akci kvůli obavám z jejich naprostého odizení a vyprovokování vojenského převratu. Vláda nadekretovala řadu umírněných reforem, včetně programu pozemkové reformy v Andalusii a Extremaduře (která ale ve skutečnosti neučinila příliš více, než zjistila stávající strukturu pozemkové držby). Vláda rovněž podpořovala sekulární vzdělanost a omezila počet nových povýšení v armádě. Průmysloví a zemědělní dělníci, žijící ve stavu blízkém naprosté beznaději, začali být stále frustrovanější nepřítomností změn, zatímco tradiční síly (armáda, církve a velkostatkáři), byly rozhořčeny politikou snažící se omezit jejich privilegia. V letech 1933 až 1935 se tedy dostala k moci pravostředá vláda. Zrušila mnoho nových restrikcí proti tradičním mocenským složkám a prováděla mnohem brutálnější represe proti levicově revoluční aktivitě, ale nebyla schopna zajistit sociální smír.⁽¹⁸³⁾

Volby z února 1936 vysadily do křesel vládu Lidové fronty, která přislíbila propustit politické vězně a vědomě zamířit přímo k rovnostářšjší společnosti. Koalice, skrývající se pod pojmem Lidová fronta, ale byla přinejmenším nepevná. Kandidátka předložená ve volbách odrážela narychlo sehnanou koalici, s politickou platformou, která byla méně než pouhým kompromisem všech možných odlišných názorů a nikoli „akceptováním republikánského programu dělnickými stranami“.⁽¹⁸⁴⁾ Jednotlivé skupiny spojovaly většinou negativní postoje,

---

¹⁸³⁾ Gabriel Jackson, *The Spanish Republic and the Civil War, 1931-1939* (Princeton: Princeton University Press, 1965); Shlomo Ben-Ami, *The Origins of the Second Republic in Spain* (Oxford: Oxford University Press, 1978); Richard A. H. Robinson, *The Origins of Franco's Spain: The Right, the Republic and Revolution, 1931-1936* (Pittsburgh: The University of Pittsburgh Press, 1970); Paul Preston, *The Coming of the Spanish Civil War, Reform, Reaction and Revolution in the Second Republic 1931-1936* (New York: Barnes and Noble Books, 1978), kapitoly 3-7; Josep Fontana, „La Segunda República: una esperanza frustrada“ v *La II República: Una esperanza frustrada*, zápis z dubnové konference o Španělské republice z roku 1986, konané ve Valencii (Valencie: Alfons el Magnanim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1987), 9-22; a Manuel Tuñón de Lara, „Crisis de la segunda República?“, tamtéž, 23-26.

¹⁸⁴⁾ Pierre Broué a Emile Témime, *The Revolution and the Civils War in Spain*, přel. Tony White (Cambridge: MIT Press, 1970), 75-78. Viz rovněž Gabriel Jackson, „The Spanish Popular Front, 1934-1937“,

především touha porazit pravostředovou koalici. Vítězství levice však záviselo na podpoře podstatně revolučnějšího dělnického voličstva, sjednoceného (v určité míře) vzpomínkami na společný boj během dělnických povstání v Asturii, zejména v roce 1934.⁽¹⁸⁵⁾

Volby odhalily i zakryly hluboké rozdíly v zemi. Spojené levicové strany si vydobily těsné vítězství nad pravici. Podpora středových stran znatelně poklesla. Španělsko začalo být stále polarizovanější mezi levicí a pravici. Ustanovení volebního zákona však vytvořila koresy se silnou středovou většinou.

Omezení učiněných dohod se projevila v následujících měsících. Přestože koalice Lidové fronty zvítězila ve volbách, ani socialisté, ani anarchisté nepřijali formální postavení ve vládě, která v jejich očích zůstala „buržoazní“. Nová republikánská vláda se pokusila začít prosazovat program liberálních reforem, zahrnující také pozemkovou reformu a obnovení sekulární, regionální, vojenské a vzdělávací politiky republikánsko-socialistické vlády z let 1931-1933. Dělníci a rolníci mezitím zahájili vlastní snahy o revolučnější změnu, v mnoha částech Extremadury a Andalusie vyvlastňovali velkostatkářskou půdu a v městských oblastech podnikali stávky a zastavovali výrobu. K vytvoření atmosféry prohlubujících se sociálních i politických nepokojů dále přispěly atentáty zprava i zleva.⁽¹⁸⁶⁾ Když tedy generálové Franco, Mola, Quiépo de Llano a Godeđ ve dnech 17.-18. července 1936 stanuli v čele pokusu o vojenský převrat, bylo překvapeno jen několik málo lidí – svazky držící společnost pohromadě totiž byly již velice křehké.

Povstání a revoluce

Organizace pracujících již dlouho očekávaly pokus o státní převrat. Mnoho z těch, s nimiž jsem hovořila, jak muži, tak ženy, vyprávělo, jak v týdnu, předcházejícím povstání, přespávali v odborářských centrech, aby byli připraveni na výzvu chopit se zbraní. Vláda byla nicméně nepřipravena. Ústřední i katalánská vlády odmítly přistoupit na požadavky UGT a CNT ozbrojit pracující, neboť se obávaly, že pracující zbraně spíše použijí proti španělské republice, než k obraně proti vojenskému převratu. Když ale čtyři generálové postupně povstali (17.7. v Maroku a 18.7. ve Španělsku), odpověď obyvatelstva byla rychlá a rozhodná, zvláště v oblastech s velkým množstvím odborově organizovaných dělníků, zejména v Katalánsku, Madridu a Asturii. Muži a ženy, mladí chlupci i dívky brali útokem zbrojnice, aby se zmocnili pušek a nábojů, které jim vláda odmítla poskytnout. Lidé vyrazili do ulic se všemi zbraněmi, kterými disponovali, aby se postavili vzbouřené armádě.

V následujících týdnech a měsících anarchističtí a socialističtí aktivisté čerpali ze svých zkušeností z odborových svazů, komunitních skupin a neformálních kulturních a vzdělávacích center, aby zmobilizovali miliony lidí a chopili se kontroly nad rozsáhlými oblastmi ekonomiky a společnosti. Zvláště v silně anarchistických oblastech jako Katalánsku dělníci obzavovali továrny a přebírali správu nad pracovišti. V zemědělských oblastech organizace pracujících vyvlastňovaly velkostatky a chovy a obce zaváděly nové družstevní způsoby obdělávání půdy. Zakrátko již miliony lidí žily nebo pracovaly v anarchisty nebo socialisty

---

Journal of Contemporary History 5 (1970): 21, 28; a Stanley Payne, *The Spanish Revolution* (New York, 1970).

¹⁸⁵⁾ Ohledně dalších detailů k těmto bojům viz Adrian Shubert, *The Road to Revolution in Spain: The Coal Miners of Asturias, 1860-1934* (Urbana: University of Illinois Press, 1987); Gerald Brenan, *The Spanish Labyrinth*, 284-95; a José Peirats, *La CNT en la revolución española* (3 svazky, Paříž, Ruedo Ibérico, 1971), I: 93-104.

¹⁸⁶⁾ Ronald Fraser, *Blood of Spain: An Oral History of the Spanish Civil War* (New York: Pantheon, 1979), 83-104 a 513-74; Bookchin, *The Spanish Anarchists*, kapitoly 9 a 10. Ohledně agrární reformy viz Edward Malefakis, *Agrarian Reform and Peasant Revolution in Spain*; Malefakis, „El problema agrario y la República“ v *La II República*, 37-48.

zřízených družstvech (jak zemědělských, tak městských průmyslových), vyměňovaly si zboží pomocí kooperativ a přeměňovaly své mezilidské vztahy.

Zprávy přímých účastníků událostí nám možná mohou určitým způsobem přiblížit panující nadšení. Velké množství pracujících lidí poprvé cítilo, že jsou pány svého světa, že se účastní procesu, který jej naprosto transformuje. Jak situaci popsala Pepita Carpena, které tehdy bylo patnáct:

„Ve Španělsku byly učiněny velké věci... Museli byste je prožít, abyste pochopili. Já jsem viděla soudruhy, kteří vytvářeli družstva, kteří organizovali socializaci... kteří se věci ujali bez nároku na plat nebo jakoukoli kompenzaci, prostě jen proto, aby se lidu dostalo toho, co potřeboval... Když mně bylo čtrnáct nebo patnáct, prožila jsem věci, které se mnou zůstanou celý život... tolik myšlenek, uvedených ve skutečnost... Dokonce i kdybych tehdy zemřela, chtěla bych to prožít znovu stejně.“⁽¹⁸⁷⁾

Událostí prvních dnů se zúčastnily tisíce lidí. Enrique Cassañes společně se soudruhy z FIJL za úsvitu 19. července dorazil ke skladu zbraní v San Andrés a připojil se k dalším anarchistickým militantům, aby získal zbraně na potlačení vojenské vzpoury. Jeho matka, Cristina Piera, se toho rána probudila zvukem sirén a následovala zástupy lidí směřujících ke zbrojnici (odborníky spustily sirény jako poplašný signál, že povstání začalo a vyzvaly tím všechny ke generální stávce proti vzpouře). Její příběh je pravděpodobně typický pro mnoho lidí, kteří sami nebyli aktivisté žádného hnutí, ale byli uneseni nadšením oné chvíle: „Vzbudila jsem se a uslyšela, že lidé jsou ve zbrojnici... Šla jsem tedy také. Všichni tam šli... Vzala jsem si pistoli a dva nábojové pásky (pro pušku). Víc jsem neměla. Byl tam rovněž střelný prach... Byla jsem tam dokonce i já, která jsem toho věděla velice málo a ještě méně jsem mohla udělat. Lidé si brali zbraně a munici a já jsem si vzala, co jsem mohla.“⁽¹⁸⁸⁾

Soledad Estorach a čtyři nebo pět dalších členek barcelonské ženské skupiny se sešly v noci z 18. na 19. července v místnosti, kterou jim propůjčil stavařský syndikát na Calle de Mercaders, poblíž Via Layetana (v centru Barcelony). Marianet (Mariano Vázquez) a zbytek „vrchního velení“ CNT vyrazili zaútočit na kasárna Atarazanas na okraji Ramblas.

„Odešli a nechali nás tam samotné v pět hodin ráno, když se rozezněly sirény. Celé náměstí Plaza de Macià bylo zaplněno lidmi, kteří byli všude a všichni si šli pro zbraně, protože tehdy Generalidad ještě stále odmítala ozbrojit lid. Také jsem se na chvíli připojila k těmto masám.“

Stále ještě brzy ráno se vrátila do odborářského centra se zbytkem compañeras.

„Všude se střílelo... Měly jsme velký strach. Nevěděly jsme, co se děje, nebo co máme dělat. Uvědomily jsme si, že pokud dojde k nejhoršímu a soudruzi neuspějí na Atarazanas, že bychom si mohly najít nějaký úkryt. Šly jsme tedy do Casa Cambó, jednoho z nejkrásnějších barcelonských domů, na Via Layetana. Měly jsme malou pistoli a několik obušků...“

Naproti přes ulici byl nějaký výkop a okolo něj spousta pytlů s cihlami. Vzali jsme je na stavění barikád a nějaké přinesly dovnitř, abychom budovu opevnily. Vrátný se choval velice mile. Pustil nás dovnitř a pouze požádal, abychom nezašpinily výtah, protože by kvůli tomu mohl přijít o místo.

---

¹⁸⁷⁾ Pepita Carpena, rozhovor, Montpellier, Francie, 30. prosince 1981.

¹⁸⁸⁾ Cristina Piera, rozhovor, Badalona, 6. srpna 1981.

Vynesly jsme tedy všechno nahoru a postavily barikády a opevnění. Když se soudruzi vrátili – samozřejmě vítězní – a spatřili, jak je dům krásný, zabrali jej jako dům CNT-FAI.“⁽¹⁸⁹⁾

Soledad pokračovala a hodnotila následující hodiny a dny a roli žen v potlačení povstání: „Nejdůležitější věcí, kterou ženy dělaly – samozřejmě kromě hrdinství, prokazovaného spolu se všemi ostatními – bylo, že vyšplhaly na střechy s papírovými hlásknými troubami a volaly na vojáky, aby přešli na naši stranu, svlékli uniformy a přidali se k lidu.“

Enriqueta Rovira, tehdy asi dvacetiletá, byla s přáteli na dovolené v Blanes na Costa Brava. Compañeros z Comité z Barcelony zatelefonovali Comité v Blanes, aby jej uvědomili, co se děje, a Enriqueta naskočila na první vlak zpátky do města.

„Většina bojů se odehrála v centru Barcelony. Měla jsem pistoli – dali mi ji. Představte si mě, která nikdy neměla pistoli ani jako hračku, protože matka se stavěla proti takovým věcem! Oni mi ale dali pistoli a já jsem byla připravena ji použít. Brzy ale řekli ne, že to není místo pro ženu... Nevěděla jsem, jak s pistolí zacházet, a byli zde soudruzi beze zbraní. Takže mě a všechny ženy, celé rodiny, poslali stavět barikády. Staraly jsme se rovněž o zásobování. Ženy ze všech čtvrtí to zorganizovaly a postaraly se, aby bylo jídlo pro muže... každý něco dělal.“⁽¹⁹⁰⁾

Lidová revoluce a kolektivizace

Po prvních extrémně vzrušených dnech následovala mohutná lidová revoluce v zemědělských i průmyslových městských oblastech. Jakmile byla vojenská vzpoura rozdrčena v několika velkých městech a vytvořily se frontové linie, bylo jasné, že nastala občanská válka. Výsledné politické vakuum vyžadovalo a také umožnilo sociální experimentování ve velkém rozsahu. Společenský pořádek musel být nějak obnoven a ekonomika udržena v chodu, dokonce i za cenu nového systému správy, nezbytného kvůli tomu, že přinejmenším v některých oblastech velkostatkáři a průmysloví manažeři uprchli do zóny ovládané povstalci.

Katalánští průmysloví pracující odpověděli na vojenskou vzpouru zabráním továren, které začali provozovat pomocí určitého typu „dělnické kontroly“. V mnoha zemědělských oblastech nádeníci převzali správu polností nepřítomných majitelů a drobní rolníci slučovali pozemky a chovy hospodářských zvířat, aby vytvořili zemědělská družstva a kolektivy. Obce po celém republikánském Španělsku zavedly nové systémy veřejných prací, dopravy, distribuce potravin a životních potřeb. Na určitou dobu armádu nahradily milice, místní „hlídky“ nahradily policii a lidové soudy nahradily trestní soudní systém.⁽¹⁹¹⁾

Ne všechny kolektivizace byly dobrovolné. Kolektivizace se také neodehrály všude po republikánském Španělsku a nejvíce převládaly v průmyslových oblastech Katalánska a Valencie, zemědělských oblastech Aragonu a Valencie a v menší míře v zemědělské Kastilii a Katalánsku. Rovněž není pravda, že všechny kolektivizace byly inspirovány anarchistickými myšlenkami. V některých oblastech kolektivizovali také socialisté, zvláště co se týče centrálního regionu, a v Katalánsku mnoho statků zkolektivizoval Unió de Rabassaires. Iniciativa

---

¹⁸⁹⁾ Soledad Estorach, rozhovor, Paříž, 4. ledna 1982.

¹⁹⁰⁾ Enriqueta Rovira, rozhovor, Castellnaudary, Francie, 29. prosince 1981.

¹⁹¹⁾ George Orwell, *Homage to Catalonia* (Boston: Beacon Press, 1955), zvláště 3-6. Nejsoustavnější nedávnou studii kolektivizací je Walther L. Berkecker, *Colectividades y revolución social: el anarquismo en la Guerra Civil Española, 1936-1939* (Barcelona: Crítica, 1982); viz také Aurora Bosch, *Colectivistas (1936-1939)* (Valencie: Almodín, 1980); a Bosch, „Las colectivizaciones: estado de la cuestión y aspectos regionales“ v *La II República*, 147-68.

ale převážně vycházela z lokální úrovně, dokonce i když byla silně podporována například ze strany anarchistických milicionářských kolon, rozložených v okolí.

Léta participace na odborářských bojích a pozornost k otázce koordinace zpravila aktivisty ve městech o potřebě koordinace se soudruhy v jiných odvětvích a na vesnici. Jednou z bezprostředních potřeb byly potraviny. Jak vysvětluje anarchistický historik José Peirats, který byl v době vypuknutí občanské války mladým mužem:

„Uvědomili jsme si, že všechno je uzavřeno kvůli stávce a lidem by se mohlo začít nedostávat potravin. Pokud nebudou moci sehnat potraviny, nebudou podporovat revoluci. Založili jsme proto potravinová distribuční centra určená k rozdělení zásob, které jsme ještě měli, a pak naplnili nákladní vozy spotřebním a průmyslovým zbožím a kuchyňskými potřebami (což jsme obdrželi od příslušných odborových svazů) a vyjeli s nimi do okolních vesnic, kde jsme zboží s rolníky vyměňovali za potraviny.“⁽¹⁹²⁾

Soledad Estorach, která se rovněž zúčastnila podobných aktivit, odhalila další stránku revolučního elánu:

„Zabavili jsme velká kina a proměnili je na velké komunitní jídelny. Odkud jsme vzali potraviny? Odevšad, kde to bylo možné! Obcházeli jsme obchody v naší oblasti a zabavovali je a chudí majitelé nám odevzdávali vše, co měli. Nebyli z toho příliš nadšení. Někteří nám řekli, že jsme je zruinovali. Nemohli jsme si ale pomoci. Byly to první dny revoluce a nějak jsme museli získat potraviny pro lidi. Později jsme samozřejmě vzali nákladní vozy, zajeli na velké trhy a získali potraviny zde.“⁽¹⁹³⁾

Známky sociální transformace byly viditelné všude. Vládní i soukromé budovy byly vlastňovány a pokryty transparenty UGT nebo CNT. Z kin se staly veřejné jídelny. Vozy taxi a tramvaje byly označeny insigniemi CNT a UGT. George Orwell, který poprvé navštívil Barcelonu v prosinci 1936, napsal, že „Co se týče vnějšího vzhledu, bylo to město, v němž prakticky přestaly existovat bohaté třídy.“⁽¹⁹⁴⁾

Tvořivá energie si našla velká i malá vyjádření. Aktivisté byli schopni uskutečnit myšlenky, které celá léta uchovávali ve svých srdcích. Soledad například již dlouho předtím fascinovaly knihy. Přestože ji ubohý plat, který si vydělávala jako textilní dělnice, sotva postačoval pro sebe a pro rodinu, neztratila ze zřetele cíl dosáhnout vzdělání a „poznat svět“. Brzy se přidala ke *compañeros* z *Juventudes*, aby sen proměnila ve skutečnost: „Založili jsme *Universidad Popular* (Lidovou univerzitu). Zabrali jsme překrásný francouzský klášter a zabavili knihy z knihoven po celém městě. Byla jsem z knih nadšená. *Compañeros* byli vzdělanější a schopni vybrat ty nejuvhodnější. Já bych je vzala všechny!“⁽¹⁹⁵⁾

Revoluce transformovala vzdělávací systém v širokém měřítku. V Katalánsku byl 27. července vytvořen CENU (Výbor pro Novou sjednocenou školu). Jeho cíl byl velice radikální – poskytnout bezplatné veřejné vzdělání pro všechny, od základního, přes střední až k vysokému, včetně „dělnické univerzity“ a *Autonomní univerzity Barcelona*. Jeho předsevzetí byla hluboce ovlivněna anarchistickou vzdělávací teorií a anarchističtí učitelé byli klíčovými po-

---

¹⁹²⁾ José Peirats, rozhovor, Montady, Francie, 22. ledna 1979. Srovnej s Kropotkin, *The Conquest of Bread*.

¹⁹³⁾ Estorach, rozhovor, Paříž, 4. ledna 1982.

¹⁹⁴⁾ Orwell, *Homage to Catalonia*, 5.

¹⁹⁵⁾ Estorach, rozhovor, Paříž, 6. ledna 1982.

stavami jeho zorganizování a fungování. Předsedou výkonného výboru CENU byl například Juan Puig Elias, předseda kulturní sekce CNT a ředitel Escuela Natura. Zakládací dekret výboru poskytuje zřetelný pohled na podstatu celého podniku: „Nastal čas pro novou školu, inspirovanou racionalistickými zásadami práce a lidského bratrství... která vytvoří nový školní život, inspirovaný univerzálním smyslem solidarity, jsoucím v souladu se všemi zájmy lidské společnosti a stojícím na základě naprostého odstranění všech forem privilegií.“⁽¹⁹⁶⁾

Emma Goldmanová, pozvaná CNT, aby navštívila Španělsko a poznala revoluci, byla zcela uchválena zážitky, zvláště v těchto raných fázích. Dokonce předtím, než se tam poprvé vydala v září 1936, napsala přátelům, že nejdůležitější věcí se jí zdá právě konstruktivní stránka revoluce: „Poprvé naši soudruzi pouze nebojují proti společnému nepříteli. Budují. Vyjadřují konkrétně myšlenku našeho velikého učitele Michaila Bakunina, že destruktivní duch je zároveň také konstruktivním duchem.“⁽¹⁹⁷⁾ Když dorazila do Barcelony, nebyla zklamána. Rudolfu a Milly Rockerovým napsala: „Navštívila jsem již všechny závody pod kontrolou CNT, provozované samotnými pracujícími, železnice, dopravu, rafinérie a plynárny, letiště a některé oděvní továrny. Byla jsem ohromena tím, jak je vše v dokonalém stavu a řádně v provozu. Zvláště velký dojem na mě učinili rolníci v kolektivizované vesnici. Nikdy jsem nemyslela, že by mezi rolníky mohla být přítomna taková inteligence.“⁽¹⁹⁸⁾

Pocity vlastní důležitosti a možností, doprovázející participaci na podobných aktivitách, si účastníci podrželi ještě dlouhá léta poté. Jak vzpomínala Enriqueta Rovira: „Pocity, které jsme tehdy měli, byly velice zvláštní. Bylo to překrásné. Byl zde přítomen pocit, jak bych jej měla nazvat... pocit moci nikoliv ve smyslu nadvlády, ale v tom smyslu, že věci jsou pod naší kontrolou, pod kontrolou všech. Pocit možností. Pocit, že společně můžeme skutečně něčeho dosáhnout.“⁽¹⁹⁹⁾

Průmyslová kolektivizace

Již existující struktury organizací pracujících umožnily, aby pracující, zvláště v Katalánsku, převzali většinu průmyslového sektoru. Tyto struktury zároveň definovaly a omezovaly, kdo se na tomto převzetí bude neaktivněji podílet.

V Barceloně a okolních oblastech odborové organizace zkolektivizovaly téměř veškerou produkci, od holičství po textilní továrny, od elektráren po pekárny, od bydlení po výrobu nábytku. Byly vytvořeny závodní výbory, aby řídily výrobu a poskytovaly koordinaci s ostatními jednotkami stejného odvětví. Odborové organizace koordinovaly výrobu i distribuci vyrobeného zboží napříč odvětvími a regiony. V některých těchto odvětvích, například dřevařství, kadeřnictví a pekařství, reorganizace neznamenal pouze změny ve správě, ale také uzavření malých, nedostatečně vybavených provozoven, vybudování nových a větších pracovišť a vyvinutí efektivnějších výrobních technik. Odborové svazy dřevařství a stavebnictví například zkoordinovaly veškerou produkci od lesů až k obchodům s nábytkem, postavily rekreační centrum s plaveckým bazénem na Calle de Tapiolas 10 poblíž jednoho z nových pracovišť v Barceloně a převzaly nedaleký kostel, z něhož učinily centrum denní péče a školu pro děti zaměstnanců.⁽²⁰⁰⁾ V Katalánsku převzal spojený výbor UGT-CNT řízení celé energetiky a vy-

---

¹⁹⁶⁾ „Decret: Creació del Consell de l'Escola Nova Unificada“, 27. července 1936, citováno v Albert Manet, „L'Obra Cultural de la Generalitat“, Documents, č.8 (Barcelona: Edicions 62, 1977).

¹⁹⁷⁾ Emma Goldman přáteli, 9. září 1936, NYPL-EG.

¹⁹⁸⁾ EG Rudolfu a Milly, 1. října 1936, viz rovněž EG Stelle (Ballantine), 19. září 1936, NYPL-EG.

¹⁹⁹⁾ Rovira, rozhovor, Castellnaudary, 29. prosince 1981.

²⁰⁰⁾ Eduardo Pons Prades mě nasměroval na Tapiolas č.10, Barcelona, a řekl mi o pozůstatcích pracoviště a rekreačního centra. Zprávy ze sjednoceného odborového svazu výstavby a konstrukce mohou být nalezeny v AHN/SGC-S, P.S. Barcelona: 1411, 1419, 628, 174, 855, 889 a 1323; také Memoria del primer Congreso regional de sindicatos de la Industria de la Edificación, Madera y Decoración de Cataluña, celebrado en Barcelona,

tvořil ústřední výbor dělnické kontroly plynu a elektřiny, který zreorganizoval výrobní vztahy a mzdy, koordinoval distribuci a výměnu zdrojů s ostatními částmi země a dokonce se pokusil zařídit nákup uhlí z německých dolů, přičemž samozřejmě zakryl identitu nakupujícího.⁽²⁰¹⁾

Ve většině kolektivizovaných odvětví všeobecná shromáždění pracujících rozhodovala o všeobecných směrnicích, zatímco volené výbory spravovaly každodenní záležitosti. V průmyslových kolektivech většina věcí šla přes *Comités de Fábrica* (tovární výbory). Dělnické výbory existovaly v předválečném období ve všech továrnách, kde fungovaly odbory. Účast v nich umožnila významnému počtu dělníků rozvinout si povědomí o svém odvětví a uvědomit si vlastní schopnosti.⁽²⁰²⁾ Výbory se pohotově přizpůsobily revolučnímu kontextu, koordinovaly a organizovaly produkci a slovy Dolores Prat, která byla členkou takového výboru, když pracovala v Ripollu, „dohlížely na to, aby všichni pracovali a byli spokojeni“. Další vrstvou organizace byly *Comites de empresa* (závodní výbory). Skládaly se z představitelů všech odborových svazů a víceméně řídily kolektivizované továrny.⁽²⁰³⁾

V době bezprostředně po vypuknutí vojenské vzpoury například koordináční výbor odborového svazu textiláků v Badaloně (malé textilní město na okraji Barcelony), požádal závodní výbory, aby se ujaly správy továren a vedly pečlivé záznamy o příjmech, produkci, výdajích apod. Za týden se další komuniké obrátilo na členy výborů, aby v každé továrně založili „výbor dělnické kontroly“.⁽²⁰⁴⁾ Tyto výbory, vytvořené na všeobecném shromáždění všech zaměstnanců, zahrnovaly představitele všech úseků a staly se základními jednotkami „dělnické kontroly“. Výbory vedly záznamy, přidělovaly v rámci továrny pracovní úkoly a sledovaly koordinaci s jinými závody a v rámci odvětví jako celku. Odborové svazy jejich prostřednictvím koordinovaly produkci celého textilního průmyslu.⁽²⁰⁵⁾ Podobné struktury a procedury existovaly i v dalších odvětvích. Albert Pérez Baré, který pracoval jako kontrolor kolektivizací a zaměstnanec Generalidad, se vyjadřoval kriticky ke skutečné podobě práce mnoha výborů. Podle něj příliš mnoho aktivistů CNT zaměňovalo *dělnickou kontrolu za odborovou kontrolu* a snažilo se popírat nebo shazovat ze stolu konflikty zájmů, které mohly nastat, například v případě konkrétních produkčních cílů, přidělených jednotlivým továrnám, nebo regulace soutěže a pracovních podmínek mezi továrnami.⁽²⁰⁶⁾

Tyto struktury se celkově prokázaly jako mimořádně efektivní nejen v udržení produkce, ale rovněž v provedení změn v produkci a personální politice. Například textilní dělníci, produkující oblečení a uniformy pro milicionáře, vyvinuli nové výrobní procesy, které nahradily těžko sehnatelnou bavlnu konopím jako základem pro tkaniny. Co se týče osobní stránky, jednou ze změn provedených v kolektivizovaném textilním průmyslu bylo zrušení úkolové

---

los días 26, 27 y 28 de junio de 1937, (CNT-AIT, n.p., n.d.), AMB A.M. Entid. 259-4.8; Memoria del primer congreso de Comarcales de la Industria de la Edificación, Madera y Decoración de Cataluña, celebrado los días 5, 6 y 7 de marzo de 1938 en Barcelona (AHN/SGC-S, Sección propaganda, no. 242). Jsem zavázána Rafaelu Pujolovi, že mi poskytl kopie zápisů z lokálních výborů, Carpeta 108, dokumenty 882 a 883.

²⁰¹⁾ Zápisy z těchto setkání můžeme nalézt v AHN/SGS-C, P.S. Barcelona: 182: 29. září 1936 (sjednocení platů); 20. října 1936 (pracovní disciplína); 23.-30. října 1936 (snahy nakoupit uhlí z Německa).

²⁰²⁾ Kniha zápisů ze Sindicato Unico de la Metalurgia, Barcelona, CNT, Sección Caldareros en Cobre, například začíná zprávou o setkání, které se uskutečnilo 26. září 1931 a pokračuje až do prosince 1936. AHN/SGS-C, P.S. Barcelona: 1428.

²⁰³⁾ Dolores Prat, rozhovor, Toulouse, Francie, 28. dubna 1988.

²⁰⁴⁾ Copia del texto que como manifiesto lanzó a los trabajadores la junta central de sindicato de industria fabril y textil de Badalona y su radio el día 22 de julio de 1936, aplastado el movimiento de las fuerzas armadas producido el día 19 de Barcelona a Comunicado, La Junta Central de Sindicato de Industria Fabril y Textil de Badalona y su Radio, Badalona, 29. července 1936, oba dokumenty jsou ze sbírky Josepa Costy.

²⁰⁵⁾ Costa, rozhovory, 12. a 19. února 1979.

²⁰⁶⁾ Pérez-Baró, rozhovor, Barcelona, 14. července 1979. Ohledně dělnické kontroly na tramvajích, viz Walter Trauber, „Les tramways de Barcelone collectivisés pendant la révolution espagnole (1936-1939)“, Bulletin d'Information F.I.E.H.S. č.2 (březen 1977): 8-54.

práce pro ženy a začlenění domácích pracovnic do výroby. CNT zahájila vážné snahy zorganizovat ženy v odborech a uvést je do továren, kde by pracovaly za obvyklý denní plat. Dále byly přinejmenším v některých oblastech dělnické výbory schopny uskutečnit v praxi staré přesvědčení o „právu na práci“. Dolores Prat, která byla generální sekretářkou Sección Fabril textilních dělníků z řad CNT v Ripollu, nás například informuje, že když se po květnu 1937 snížily zahraniční objednávky a musela být zkrácena pracovní doba, byl přijat třídní pracovní týden a veškerá práce se rozdělila mezi všechny, kteří pracovali v továrně, a tak se zabránilo nezaměstnanosti a všem se dále vyplácela základní mzda.⁽²⁰⁷⁾

V mnoha odvětvích, zejména metalurgii a průmyslové chemii, ženy proudily na nová místa v továrnách. Mnoho odborových organizací spolupracovalo s Mujeres Libres na pořádání výukových kurzů pro nové zaměstnankyně. V Barceloně a Madridu ženy provozovaly velkou část systému veřejné dopravy. Mnoho odborářských časopisů CNT věnovalo rubriky ženským otázkám a zaměřovalo se zvláště na integraci žen do pracovní síly a oceňování příspěvku, který ženy přinášely produkci v továrnách a práci odborových svazů.⁽²⁰⁸⁾

Nicméně by nebylo přesné prohlásit, že v těchto průmyslových kolektivech ženy skutečně dosáhly rovnosti s muži. Ve všech měřítcích, podle kterých bychom mohli rovnost definovat – stejná mzda za stejnou práci, stejná účast na aktivitách dělnické správy, nebo rozsah sexuální dělby práce – kolektivy nedosahovaly cíle spočívajícího v rovnosti, ať už na základě genderu nebo jiných vlastností. Například v oblasti mezd CNT učinila zřetelný kompromis s teoretickým cílem rovnosti. Přestože organizace již dlouho prosazovala *sueldo único*, rovnocenný plat pro všechny pracující ve stejné továrně nebo odvětví, průmyslové závody tohoto cíle dosahovaly jen zřídka. Tovární výbory ve většině odvětví ponechaly nebo znovu zavedly platové rozdíly mezi odlišnými „typy“ práce ve snaze udržet spolupráci s manažery, předáky a technickým personálem, přestože se pokusily zrovnoprávnit mzdy napříč bývalými odlišnými samostatnými podniky nyní v rámci kolektivizovaného průmyslu.⁽²⁰⁹⁾ Jeden příběh, který mně byl opakovaně podrobně přiblížen, se týkal zaměstnanců barcelonské operní scény. Skupina pracujících otevřeně navrhla, aby všichni zaměstnanci (od uvaděčů, přes kulisáky až po sólisty) pobírali stejnou mzdu. Sólisté souhlasili s podmínkou, že uvaděči a kulisáci je budou alternovat v jejich rolích. Návrh byl rychle opuštěn.

Přetrvávaly rovněž rozdíly ve mzdách vyplácených mužům a ženám. Pepita Carnicer nás informuje, že v kolektivizované textilní továrně v Igualda, kde pracovala (provincie Barcelona), existovaly tři platové stupně. Nejvyšší mzdy dostávali *hombres responsables*, kteří byli všichni muži – ředitel, mistři a elektrikáři. Druhý stupeň mezd dostávaly řadové zaměstnankyně („matky rodin“), „*maestras*“ a „*ordidoras*“. Třetí stupeň mezd se vztahoval na učně.⁽²¹⁰⁾ Přestože ženy tvořily většinu zaměstnanců textilního průmyslu, stále zaujímaly nejhůře placená místa. Nízké mzdy byly ospravedlňovány na základě toho, že ženská práce není tak těžká nebo obtížná jako mužská. Tvzení, že „mužská“ práce je sama o sobě „těžká“, rovněž vylučovalo ženy z lépe placených míst.

Situace byla poněkud odlišná v oblastech, kde v období před občanskou válkou již existovaly organizované ženské aktivity. Teresina Graells vzpomíná, že na počátku třicátých let se

²⁰⁷⁾ Prat, rozhovor, Toulouse, Francie, 28. dubna 1988.

²⁰⁸⁾ Časté zmínky byly např. v *Sídero-metalurgía*, časopisu odborového svazu CNT barcelonského ocelářského sektoru a v *Espectáculo*, časopisu, vydávaném barcelonskými pracujícími ze zábavního sektoru (CNT).

²⁰⁹⁾ Zápisů jednání Centrálního výboru dělnické kontroly elektrárenství a plynárenství Katalánska, například odráží časté diskuse o zrovnoprávnění platů v celém odvětví. „Reunión del Pleno del Comité Central de Control Obrero, celebrada a las 11.15 horas, del día 29 de Septiembre de 1936...“, AHN/SGS-C, P.S. Barcelona: 182. Viz rovněž AHN/SGS-C, P.S. Barcelona: 626 (textilní průmysl); a Trauber, „Les tramways de Barcelone“, 29. Rovněž rozhovory s Federicou Montseny, Toulosue, 1. února 1979; José Peiratsem, Montady, Francie, 22. a 23. ledna 1979; Josepem Costa Font, Barcelona, 12. února 1979 a Magi Mirabent, Barcelona, 8. února 1979.

²¹⁰⁾ Pepita Carnicer, rozhovor, Paříž, 7. ledna 1982.

s odborovou organizací textiláků CNT v Terrasse dostala do kontaktu ženská skupina, které se podařilo organizaci přesvědčit, aby dokonce ještě před válkou začlenila do svých požadavků ke kolektivnímu vyjednávání stejnou mzdu za stejnou práci a mateřskou dovolenou. Taková situace byla nicméně neobvyklá.⁽²¹¹⁾

Struktury participace a vedení rovněž nedosahovaly výše rovnostářské vize. CNT si představovala anarchosyndikalistickou společnost strukturovanou převážně pomocí odborových svazů. Přestože participace a vedení v těchto organizacích a institucích dělnické kontroly bylo oficiálně otevřeno všem, v praxi se mužští pracující ve větší míře podíleli na závodních výborech a měli sklon k monopolizaci vedoucích pozic.⁽²¹²⁾

Existovaly určité výjimky, zvláště ve výrazně ženských odvětvích. Pepita Carnicer napsala, že většinou členů závodního výboru v textilní továrně, kde pracovala, byly ženy (také její matka). Teresina Graells byla aktivní členkou a předákem ženské organizace ve své odborové organizaci textiláků v Terrasse a Dolores Prat byla generální sekretářskou své odborové organizace v Ripollu. Jejich zkušenosti však byly zjevně neobvyklé. Zvláště tam, kde muži a ženy pracovali společně v jednom podniku, ženy zůstaly relativně méně zastoupené ve vedoucích pozicích.

Odborově založená vize sociální organizace dále nezbytně vylučovala nečleny odborů z aktivní participace na společenském rozhodování. „Lokální odborová organizace“ (zahrnující představitele ze všech podniků nebo odvětví v dané komunitě) se teoreticky starala o záležitosti širšího komunitního zájmu. Na těchto setkáních však nebyli nikterak reálně zastoupeni představitelé pracujících, kteří nebyli v odborech nebo (s několika málo výjimkami) členové neodborových anarchistických organizací, jako například ateneos. Jak stanovení otázek, tak jejich vyřešení, bylo tedy spíše ponecháno na členech odborů.

Vzhledem k relativně nízké úrovni participace žen na vedení odborů odborová dominance nad sociálním a ekonomickým rozhodováním znovu efektivně vyloučila z úvah o prioritních zájmech otázky zvláště důležité pro ženy. Organizace hnutí, kterým dominovali muži, stále analyzovaly situaci žen na základě toho, co bychom dnes nazvali rozpor mezi veřejným a soukromým. Pokud se vůbec uvažovalo o věci emancipace žen, byla chápána v tom smyslu, že k ní dojde v kontextu pracoviště. Organizace prostě nerozeznávaly žádné způsoby, jimiž by se domácí role žen mohly v širším smyslu vztahovat k jejich „veřejné“ (tj. odborářské) participaci.

Zrušení domácí práce pro ženy a jejich začlenění do textilních továren – považované muži, kteří jej provedli, za jeden z nejvýznačnějších výdobytků kolektivizace, neboť umožňovalo začlenění žen do pracovní síly jako „rovnocenných“ s muži – demonstruje problémy s analýzou veřejného/soukromého, ignorující komplexitu života žen. Přestože muži, kteří tlačili na změnu, skutečně věřili, že pomůže ženám, tak ženy, které ji prožívaly, s tím ne vždy souhlasily. Domácí práce ženám poskytovala určitou možnost stanovit si vlastní pracovní dobu a tempo. Co však možná bylo důležitější, umožňovala jim zároveň starat se o rodinu. S přesunem do továren se významně zlepšila pracovní doba a plat, ale mnoho žen shledávalo obtížným přizpůsobit se nové pracovní disciplíně, která jim v nepřítomnosti možností, jak pečovat o děti, spíše přitížila, ve snaze vybalancovat své mnohostranné role.⁽²¹³⁾

---

²¹¹⁾ Teresina Graells, rozhovor, Montady, 29.-30. dubna 1988.

²¹²⁾ V tomto případě je přehledná práce Mercedes Vilanova o kolektivizované železárně v Barceloně, jejím zjištěním se dostalo přinejmenším částečného ohlasu mezi anarchistickými aktivisty, včetně Pons Prades (rozhovor, Barcelona, srpen 1981), Andrés Capdevila (rozhovor, Perpignan, Francie, červenec 1979); Igualdad Ocaña (rozhovor, Barcelona, únor 1979); Pepita Carpena (rozhovor, Montpellier, prosinec 1981).

²¹³⁾ Albert Pérez Baró i Andrés Capdevila mi v rozhovorech řekli, že se vyskytlo mnoho problémů s „disciplínou“ těchto žen: zdráhaly se pracovat v rámci nového systému. Ani jeden z nich však neřekl, že zdrojem odporu bylo něco jiného než lenost nebo zatvrzelost.

„Dvojité povinnosti“ nadále zůstávaly ženám pracujícím v továrně, které posléze musely jít domů, aby připravily jídlo, uklidily, postaraly se o děti nebo vykonaly jiné domácí práce pro své rodiny. Zatímco mnoho lidí očividně rozpoznávalo, jakým břemenem byly ženy zatíženy, jen několik málo navrhovalo, aby se věci změnily.⁽²¹⁴⁾ Životy mnoha žen se ale ve stejné době výrazně proměnily výsledkem nových a mimořádných možností participace v široké oblasti ekonomických aktivit. Nástup Mujeres Libres pak zajistil, že budou i příležitosti pro ženy, jak rozšířit participaci za omezené hranice ekonomické sféry.

Zemědělské kolektivy

V zemědělských oblastech došlo dokonce k ještě hlubším změnám. V mnoha malých vesnicích, zvláště v Aragonu, anarchisté vytvořili obecní kolektivy, jejichž členy se stali všichni, kteří obdělávali půdu. V poněkud větších vesnicích pracující vyvlastnili a zkolktivizovali velkostatkářskou půdu, umožnili těm, kteří již předtím vlastnili půdu, aby ji nadále obdělávali, ale postarali se o to, aby se všichni rolníci – podílníci nebo nádeníci – stali plnoprávními členy družstva. V jiných oblastech byl proces kolektivizace různorodější, zatímco někteří rolníci a podílníci vstoupili do družstva jako členové, jiní zůstali vně coby „individualisté“ a připojili se patrně pouze jako členové výrobních nebo spotřebitelských kooperativ.

Soledad Estorach v prvních válečných měsících procestovala společně s představiteli CNT, FAI a FIJL Aragon, Katalánsko a část Valencie. Roli těchto cestujících aktivistů v procesu kolektivizace popsala následujícími slovy:

„Když jsme přijeli do vesnice, zašli jsme za prozatímním výborem vesnice a svolali její všeobecné shromáždění. S velkým nadšením jsme vysvětlili svůj ráj... Pak byla debata ve stylu campesino – otázky, mnoho diskuzí atd. Příštího dne lidé začali vyvlastňovat půdu, zakládat pracovní skupiny atd.

Pomáhali jsme zformovat odborovou organizaci nebo vytvořit pracovní skupiny. Někdy v celé vesnici nebyl nikdo, kdo by uměl číst a psát, takže některé záležitosti trvaly poněkud déle. Rovněž jsme se ujistili, že lidé jmenovali delegáta, kterého vyslali na příští okresní nebo regionální setkání. Pak jsme vyšli do polí, abychom s nimi pracovali a ukázali, že i my jsme 'obyčejní lidé' a nikoli cizinci, kteří o tom nic nevědí. Vždy nás vítali s otevřenou náručí. Pro tyto lidi... Barcelona byla jako Bůh. Lidé se nás ptali: 'Děláte to tak v Barceloně?' Když odpověď zněla 'Ano!', stačilo to!⁽²¹⁵⁾

V kolektivu v Leridě (asi 175 kilometrů západně od Barcelony), nazvaném „Adelante“, vyvlastnění několika relativně velkých pozemkových držav učinila členy kolektivu z těch, kteří na této půdě předtím pracovali jako zemědělství dělníci nebo rolníci-podílníci. V oblasti Leridy byla půda široce rozdělena. Mnoho lidí mělo vlastní kousek půdy a jen několik málo rozsáhlou državu. Přestože vyvlastněné majetky, které vytvořily družstva, nebyly rozsáhlé, představovaly nemalou hodnotu.⁽²¹⁶⁾ Pouze několik málo těch, kteří se přidali k druž-

---

²¹⁴⁾ Viz například dopis od dělnice textiláckým odborům v Reusu (Katalánsko), v němž prohlašuje, že bude muset odstoupit z odborové funkce a role delegátky závodního výboru v souvislosti s nadcházejícím sňatkem. AHN/SGS-C, P.S. Barcelona: 857.

²¹⁵⁾ Estorach, rozhovor, Paříž, 4. a 6. ledna 1982.

²¹⁶⁾ Materiály o léridském družstvu se zakládají na dokumentech, uložených v AHN/SGS-C, zvláště Sindicato Unico de Campesinos, Colectividad AIT, CNT, Libro de Actas, 15. října 1936 – 2. listopadu 1937, P.S. Lérida: 3; a dalších dokumentech ze stejného kolektivu, P.S. Lérida: 3, 5, 14 a 57. Informace o rozdělení pozemkových držav je odvozena od obou rozhovorů a z Repartido Rústica, Lérida, AHML, 35, č.2,433.

stvu, bylo nicméně před válkou členy CNT. Byla to zjevně jejich iniciativa, co vedlo k založení družstva v říjnu 1936.⁽²¹⁷⁾

V Aragonu, kde se struktura pozemkové držby lišila, se odlišoval také proces kolektivizace. Často se stávalo, že drobní rolníci vytvářeli družstvo tak, že slučovali půdu, na které vždy pracovali. Družstva vytvořená tímto způsobem buď ponechala okolní velkostatkáře na pokoji a „ulevila“ jim od veškerého majetku kromě toho, co potřebovali pro obživu sebe a své rodiny, nebo je přinutila vstoupit. V některých oblastech Aragonu většina lidí, kteří vstupovali do družstev, v předválečném období nevladnili téměř žádný majetek. Seznam těch, kteří vstoupili do družstev poblíž Gelsy, například naznačuje, že většina členů byli rolníci-podílníci, disponující jen velmi malým nebo vůbec žádným majetkem.⁽²¹⁸⁾ Není překvapivé, že proces a výsledek kolektivizace se lišil od měst a závisel také na blízkosti milicionářských jednotek, vedených CNT. Zatímco se svědectví ohledně množství síly použité během vytváření družstev liší, dokonce i mnozí anarchističtí aktivisté uznávali, že průchod milicí CNT určitou oblastí, vytvořil „atmosféru“, příznivou kolektivizaci.⁽²¹⁹⁾ Susan Harding upozorňuje na určité nejasnosti:

„Anarchistická kolektivizace za válečných podmínek byla silně a nevyhnutelně protikladnou zkušeností. Většina aragonských vesnic obsahovala jádro stoupců anarchistické revoluce a mnoho vesničanů do družstev vstupovalo s nadšením... Na druhé straně mnoho vesničanů na družstvech participovalo neochotně a především klima donucení, vytvořené popravami a hrozba poprav učinily skutečnou volbu nemožnou.“⁽²²⁰⁾

Ve Valencii byla situace s výjimkou několika málo komunit s dlouhou tradicí aktivismu CNT podobná Katalánsku. V týdnech poté, co se rozptýlila hrozba vojenského povstání (ve Valencii jednotky zůstaly v kasárnách, věrné republice), UGT a CNT iniciovaly snahy kolektivizovat velkostatkářskou půdu a pozemky opuštěné vlastníky nepřátelskými republice. Zde však bylo pouze několik velkostatků a jen relativně malá rozloha obdělávané půdy patřila „ne-loajálním“. Nicméně prostřednictvím iniciativy CNT se zemědělství dělníci v mnoha vesnicích zmocnili kontroly nad půdou, na níž pracovali a pokusili se založit družstva. Stejně jako v Aragonu a centrálním regionu CNT založila regionální federace, aby jednotlivým družstvům pomáhaly s produkcí a koordinací. Dokonce i tyto federace však měly svá omezení. Například Aurora Busch uváděla, že velice málo předáků CNT a místních aktivistů mělo nějaké ponětí, o čem kolektivizace vlastně je. Mnoho družstev bylo jen něco málo více než výrobní a spotřebitelské kooperativy.⁽²²¹⁾ Mezi družstva, která fungovala efektivně, se nacházelo i jedno, nazvané „El Porvenir“ (Budoucnost), kde v posledních měsících války žila Pura Pérez Arcos.

Bez ohledu na to, jakým způsobem bylo družstvo založeno, práce byla obvykle vykonávána ve skupinách na kooperativním základě. V menších družstvech se pracující každodenně shromažďovali, aby prodiskutovali, jakou práci je potřeba udělat a jak rozdělit úkoly.

---

²¹⁷⁾ Rozhovory, Lérida, květen 1979. Viz rovněž Juan Domenech Juanovi García Oliver, květen 1938, IISG/CNT: 35.

²¹⁸⁾ AHN/SGS-C, P.S. Aragón: 113.

²¹⁹⁾ Například Arturo a Luzdivina Parera, rozhovory s autorkou, Sitges, 22. a 23. července 1979; viz rovněž Fraser, *Blood of Spain*, zvláště 347-72. Pro opačný pohled viz Félix Carrasquer, *Las colectividades de Aragón: Un vivir autogestionado promesa de futuro* (Barcelona: Laia, 1986), zvláště 27-28; a Gaston Leval, *Espagne libertaire 36-39 (L'oeuvre constructive de la Révolution espagnole)* (Paříž: Editions du Cercle, Editions de la Tête de Feuilles, 1971).

²²⁰⁾ Susan Friend Harding, *Remaking Ibieca*, 72. Co se týče její diskuse o ustavení družstva v Ibiece, viz 61-64.

²²¹⁾ Bosch, „Las colectivizaciones: estado de la cuestión y aspectos regionales“ v *La II República*, 147-68.

Ve větších družstvech se pravidelně setkávali představitelé všech pracovních skupin. Všeobecná shromáždění družstva se scházela týdně, čtrnáctidenně nebo měsíčně a zabývala se otázkami od rozsahu pracovní doby, výše platů až k distribuci potravin a ošacení.⁽²²²⁾

Úspěchy těchto družstev byly značné. V mnoha oblastech udržely, pokud rovnou ne zvýšily, úroveň zemědělské produkce a často zaváděly nové způsoby obdělávání a zavlažování půdy. Ve Valencii UGT a CNT společně vytvořily CLUEA (Sjednocenou levantinskou radu pro zemědělské vývozy), která zkolektivizovala odvětví exportu pomerančů, největší zdroj španělských zahraničních příjmů. Přestože fungování rady bylo limitováno válečnými okolnostmi, nedostatkem zkušeností pracujících, kteří ji řídili, a uzavřením původních zahraničních trhů, rada skutečně koordinovala jak produkci, tak export hlavního zemědělského odvětví. Jinde družstevníci budovali kuřecí farmy, sýpky a další zařízení pro chov a krmení hospodářských zvířat, patřících komunitě. Federace kolektivů koordinovaly výstavbu silnic, škol, mostů, kanálů a přehrad. Některé přetrvaly až do dnešních dnů jako trvalé příspěvky družstev infrastruktury zemědělského Španělska.⁽²²³⁾ Družstevníci rovněž zorganizovali přesun přebytků z bohatších družstev do těch trpících nedostatkem, ať už přímo mezi vesnicemi, nebo pomocí mechanismů vytvořených regionálními výbory. Redistribuce ale nezasahovala do všech oblastí a často chyběly možnosti přepravy a komunikace a oddanost procesu zdaleka nebyla jednohlasná. Jak nás ale zpravuje Felix Carrasquer, zvyšování uvědomění bylo průběžným procesem:

„Byli zde samozřejmě ti, kteří se nechtěli dělit a říkali, že každé družstvo by se mělo starat samo o sebe. Obyčejně se ale nechali přesvědčit na shromážděních. Snažili jsme se k nim hovořit slovy, kterým rozuměli. Zeptali jsme se: 'Myslíte si, že bylo správné, když cacique (místní statkářský boss) nechával hladovět lidi, pokud nebylo dost práce?' Oni řekli: 'Samozřejmě, že nebylo!' Postupně si to uvědomili. Nezapomínejte, že v daném regionu bylo tři sta tisíc družstevníků, ale pouze deset tisíc z nich členů CNT. Stála před námi spousta vzdělávací práce.“⁽²²⁴⁾

Problém nebyl jednoduchý. Kromě oblastí majících určitou předchozí zkušenost s *comunismo libertario* kolektivizace představovala znatelnou změnu vůči bývalým způsobům organizace života a mnoho pracujících se zjevně jen s obtížemi přizpůsobovalo novému systému. *Solidaridad Obrera*, *Nuevo Aragón*, *Acracia*, *Castilla Libre* a další CNT vydávané noviny přinášely články diskutující fungování družstev, vyzývající vesnickou maloburžoazii, aby se neobávala revoluce, a pracující, aby neviseli na starých způsobech řešení věcí, ať už jim mohly být jakkoli známé.⁽²²⁵⁾

Všeobecně, což není překvapivé, byla zemědělská družstva poněkud úspěšnější než průmyslová vzhledem k dosažení anarchistického cíle rovnosti, přinejmenším, co se týče

---

²²²⁾ Viz například Actas, Sindicato Agrícola Colectivo de Alcañiz, 4. prosince 1936, 4. září 1937, AHN/SGC-S, P.S. Aragón: 136.

²²³⁾ Myrna Marguiles Breitbart, *The Theory and Practice of Anarchist Decentralism in Spain, 1936-1939* (dizertarční práce, Department of Geography, Clark University, 1977); a *Problèmes de la construction et du logement dans la révolution espagnole, 1936-1939*, ed. A přel. Bernard Catlla (Saillagouse, Francie, n.p., 1976). Gonzalo Mata a Antonio Alcázar mi ukázali některé kanály, vybudované kolektivy CNT ve Vilanova i la Geltru během rozhovoru, 16. srpna 1981.

²²⁴⁾ Felix Carrasquer, rozhovor, Barcelona, 16. února 1979. Viz rovněž Rudolf de Jong, „El anarquismo en España“ v *El movimiento libertario español: Pasado, presente, futuro*, Cuadernos de Ruedo Ibérico (zvláštní číslo, 1974), 14-15; a Bosch, *Colectivistas*, xlvii.

²²⁵⁾ Viz například „En Motril, en vez de dinero existen bonos de relación“, *Solidaridad Obrera*, 27. září 1936, 3; „Los pequeño burgueses no deben alarmarse“, tamtéž, 29. srpna 1936, 1.

mezd. Zdá se, že existovaly dva hlavní platové systémy. Jeden spočíval ve vyplácení určité denní částky všem kolektivistům. Druhým byl takzvaný rodinný plat, přizpůsobující výši mzdy velikosti rodiny v pokusu dosáhnout anarchokomunistického cíle „každému podle jeho potřeb“.

Některá družstva vyplácela všem pracujícím stejnou mzdu, bez ohledu na typ vykonávané práce. Družstva z Monzónu a Miramelu v Aragonu například platila mužům a ženám stejně. Většina družstev ale zavedla skutečně výrazné rozdíly mezi mzdami vyplácenými ženám a mužům.⁽²²⁶⁾ Dokonce i systém rodinné mzdy stále začleňoval toto nerovné ohodnocení práce. Družstva „Adelante“ (Lerida) a „El Porvenir“ (Valencie) například vyplácela mzdu „hlavě rodiny“, odstupňovanou podle počtu, pohlaví a věku členů rodiny. Hlava rodiny v „El Porvenir“ dostával 4 pesety denně pro sebe, 1.5 pesety pro svoji compaňeru, 0.75 pesety pro každé dítě starší deseti let a 0.50 pro každé mladší deseti let.⁽²²⁷⁾ Některá družstva v Aragonu používala kombinaci obou systémů. V družstvu Fraga například ženy, které pracovaly mimo domov a vyplňovaly tradiční ženskou roli pěstování, česání a balení fíků, dostávaly za práci stejnou mzdu jako muži. Během měsíců, kdy se pouze staraly o domácnost nebo obdělávaly malý rodinný pozemek, nedostávaly žádnou mzdu. Tvrdilo se, že rodinná mzda, vyplácená manželům nebo otcům, tak přesto nepřimo odráží jejich příspěvek.⁽²²⁸⁾

Kromě toho se zdá, že v rozdělení práce v družstvech převládala tradiční sexuální dělba práce. Zápisy z leridského družstva například dokládají všeobecný souhlas s návrhem, aby pracovní normy pro ženskou práci byly odlišné od mužské práce.⁽²²⁹⁾ Materiály z dalších družstev odhalují stejné postoje. Domácí povinnosti všude automaticky připadaly ženám. Navíc kromě malých nebo velice chudých družstev ženy pracovaly mimo domov pouze za velice neobvyklých okolností, například během sklizně, když byla potřeba přiložit k dílu všechny schopné ruce.⁽²³⁰⁾

Konečně se rovněž zdá, že tradiční sexuální dělba práce převládla i v podstatě a rozsahu participace na vedení a rozhodování v družstvech. Zápisy z „Adelante!“ a rozhovory s mužskými anarchistickými členy dalších družstev naznačují, že zapojení žen do komunitního rozhodovacího procesu bylo spíše omezené. Tyto zprávy bychom sice neměli brát jako ukazatele úrovně ženské participace (na pozadí podhodnocení ženské práce), ale nicméně množství žen nás informuje o tom, že na setkáních byly ženy často zticha – a toto mlčení připisovaly skutečnosti, že ženy měly malé zkušenosti s veřejným vystupováním. Jak dále uvidíme, toto byl další zájem, kterému se věnovaly Mujeres Libres.

Je samozřejmě možné, že – stejně jako dnes – toho ženy vykonaly mnoho a dostalo se jim velice malého nebo vůbec žádného uznání. Soledad Estorach uvedla, že v Aragonu existovala některá družstva, kde prvními delegáty vesnického výboru byly ženy. Proč? Protože muži byli často pryč z domova, když se starali o stáda. Těmi, kteří ve skutečnosti zabezpe-

---

²²⁶⁾ Co se týče Monzónu a Miramelu, rozhovory s Matilde Escuder a Felixem Carrasquerem, Barcelona, 16. února 1979. Ohledně přehledu platů v katalánských družstvech viz „L'Enquesta de la Conselleria sobre la collectivització de la terra“, Butlletí del Departament d'Agricultura 1, č.3 (prosinec 1936): 21-30 a 2, č.4 (leden 1937): 75-78.

²²⁷⁾ Informace o platech v Lérídě pocházejí z „Certificats de Treball“, AHN/SGC-S, P.S. Lérída: 5. Ohledně Tabernes de Valldigna viz „Colectividad productora 'El Porvenir' de Tabernes de Valldigna“ (UGT-CNT), CLUEA, č.4 (červenec 1937): 11-13, přetištěno v Bosch, Colectivistas, 29.

²²⁸⁾ Fraga, viz rozhovor s Valero Chiné, Fraga, 11. května 1979. Podobný plán byl podle všeho implementován v Alcañíz. Viz Actas, Sindicato Agrícola Colectivo, Alcañíz, 21. listopadu 1937, AHN/SGC-S, P.S. Aragón: 136.

²²⁹⁾ Libro de Actas, zápisy z 20. prosince 1936 a 18. července 1937.

²³⁰⁾ Viz pravidla družstva v Binéfar, Realizaciones revolucionarias y estructuras colectivistas de la Comarcal de Monzón (Huesca) Confederación Nacional del Trabajo de España, Regional de Aragón, Rioja y Navarra: Cultura y Acción, 1977), 85. Susan C. Bourque a Kay B. Warren podávají zprávy o podobných způsobech definování „práce“ podle pohlaví v Women of the Andes (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1981, 114-26.

čovali všední provoz vesnice, byly ženy. Ze všech zpráv ale vyplývá, že vedení žen v těchto vesnicích představovalo spíše výjimku než pravidlo.

Družstva ale přesto dosáhla velkých věcí. Ženy aktivně participovaly na některých vesnických družstvech, a dokonce byly v jejich rámci zvoleny do funkcí. Úroveň osobní svobody se dramaticky zvýšila. Ve významném počtu regionů formální manželství skončilo, i když normou stále zůstávala nukleární rodina.⁽²³¹⁾ Pracující ženy začaly jednat autonomně.

Politická konsolidace a kontrarevoluce

Žádné svědectví o sociální revoluci by nebylo úplné bez úvah o politickém kontextu – jak mezinárodním, tak domácím – v němž se odehrála, a dopadu změn v tomto kontextu na průběh samotné revoluce. Již jsem poznamenala, že vojenská vzpoura znamenala skutečné zhroucení oficiální státní moci. V hlavních republikánských pevnostech se odpovědnosti za nastolení veřejného pořádku rychle chopily vítězné organizace pracujících. Ve většině měst byly formální vládní instituce nahrazeny Výbory antifašistických milic, skládajícími se z představitelů nejrůznějších stran a dělnických organizací, aktivních v daném regionu. Výsledkem byl pokus reflektovat v *politických* institucích jednotu účelu a boje prožitého v ulicích.

Politická transformace ale nebyla úplná. Zatímco zmíněné výbory převzaly formální řízení společenského života na lokální úrovni, dřívější instituce nebyly zcela zničeny. V Katalánsku například Generalidad (autonomní katalánská vláda) stále fungovala jako formální vláda regionu, zatímco lidové síly zorganizovaly Ústřední výbor antifašistických milic Katalánska, v němž byli zastoupeni představitelé socialistických, bolševických a regionalistických politických stran a hlavních organizací pracujících, včetně UGT a CNT, v počtu zhruba odpovídajícím jejich zastoupení v řadách obyvatelstva.⁽²³²⁾ Podobnou institucí v Aragonu byla Consejo de Aragon a ve Valencii Comité Ejecutivo Popular (v Aragonu nicméně narozdíl od Katalánska a Valencie neexistovaly žádné formální vládní struktury; revoluční výbor spravoval region po celou dobu občanské války). Toto krátké období „duální moci“ nicméně v důsledku poskytlo vládě čas na opětovné soustředění moci ve svých rukou.⁽²³³⁾

Zmíněné politické posuny byly hluboce ovlivňovány mezinárodním kontextem španělské občanské války. Ta začala v létě 1936, kdy Hitler již upevnil svou moc v Německu, a skončila na jaře 1939, krátce předtím, než německý vpád do Polska vyznačil oficiální začátek II. světové války. Země, od nichž se očekávalo, že by mohly být přirozeným spojencem republikánského Španělska – Anglie, Francie (mající vlastní vládu Lidové fronty) a Spojené státy – přijaly politiku „neutrality“ a strachovaly se popudit Hitlera a Mussoliniho nebo podpořit „rudou“ španělskou vládu. Nejenže odmítly republiky prodat zbraně, ale odmítly dokonce i prodej jakéhokoli materiálu, který by mohl mít strategický význam. Tato politika se vyznačovala zjevnou nedůsledností, Frankově „nacionalistické“ vládě se například jakýmsi způsobem podařilo navzdory embargu nakoupit od amerických rafinérií naftu a benzín. Mezitím Hitler a Mussolini, přestože rovněž v srpnu 1936 podepsali „Dohodu o neintervenci“, jasně prohlásili, že nemají v úmyslu řídit se jejími ustanoveními. Po celou dobu trvání války dodávali povstalecké straně zbraně, válečný materiál, jednotky a mohutnou leteckou podporu (nejvýznačnějším příkladem poslední položky byl nálet Luftwaffe na baskické město Guernica). Republika byla prakticky izolována a opuštěna. Pokud by v říjnu 1936 nezačala přicházet

²³¹⁾ Viz Eduardo Pons Prades, *Un soldado de la República: Memorias de la guerra civil española* (Madrid: G. del Toro, 1974), 93; a AHN/SGC-S, P.S. Barcelona: 1392 a 626.

²³²⁾ Juan García Oliver, *El eco de los pasos* (Barcelona: Ruedo Ibérico, 1978), 191; Diego Abad de Santillan, *Por qué perdimos la guerra? El Arca de Papel* (Barcelona: Plaza y Janes, 1977), 88, 124-25 a Cesar Lorenzo, *Les anarchistes espagnols et le pouvoir, 1868-1969*, 102-10.

²³³⁾ Emma Goldman sdělovala své obavy z této situace mnoha přátelům a soudruhům. Viz EG „Drahému Markovi“ (Mračnyj), 3. října 1936, NYPL-EG.

pomoc ze strany Sovětského svazu a Mexika, pravděpodobně byl podlehl povstalcům ještě před koncem roku.⁽²³⁴⁾

Zatímco sovětská pomoc byla patrně klíčová v umožnění dalšího odporu, zasáhla rovněž směřování sociální revoluce a samotné občanské války. Stalin aktivně prosazoval strategii Lidové fronty ve snaze vybudovat alianci s kapitalistickým Západem proti fašistům. Odtud se odvíjel zájem přibrzdit (pokud ne rovnou potlačit) revoluční aspekt španělské občanské války a představit ji Západu jako prostou válku demokracie proti fašismu.

Jak se válka protahovala, stala se podpora ze strany SSSR pro republiku ještě klíčovější a vliv Španělské komunistické strany (která měla v okamžiku vypuknutí občanské války pouhé tři tisíce členů) na republikánskou politiku rostl. *Politika* Lidové fronty, definovaná jako vítězství nad fašismem a obhájení demokratické republiky, začala stále intenzivněji nahrazovat a posléze ovládat revoluční aliance pracujících. PCE (Španělská komunistická strana) a PSUC (Katalánská komunistická strana) se staly představitelkami maloburžoazie a středních rolníků, namířenými proti revolučním organizacím pracujících. Velice brzy přijaly otevřeně kontrarevoluční politiku, stavěly se proti lidovým milicím a družstvům a obhajovaly ochranu soukromého vlastnictví.⁽²³⁵⁾

Organizace anarchistického hnutí se snažily stavět na odpor této politice, ale tlak byl velice silný. Již v září 1936 začala CNT zdůrazňovat potřebu antifašistické jednoty. V rozhlasovém projevu z Madridu například Federica Montseny prohlásila: „Nyní nejsme ani socialisté, ani anarchisté, ani republikáni, jsme všichni antifašisté, neboť všichni víme, co fašismus znamená.“⁽²³⁶⁾ Na konci téhož měsíce tři členové CNT vstoupili do kabinetu katalánské Generalidad, která nyní zahrnovala představitele všech organizací pracujících stejně jako politických stran, a o několik dní později se Ústřední výbor antifašistických milicí rozpustil. Vstoupit do politické struktury bylo jasné odchylení od tradičních anarchistických zásad. Solidaridad Obrera tento krok ospravedlnila odkazem na válečné potřeby: „Ve válce musí existovat řízení. Musí být vytvořen výbor, odpovědný čistě za akce vojenského charakteru. Kromě vojenských specialistů musí existovat i rada, která na sebe vezme odpovědnost za to, aby všichni pracující plnili přidělené úkoly.“⁽²³⁷⁾

Po celý říjen Solidaridad Obrera vydávala opakované výzvy k vytvoření všeobecné obranné rady, která by sjednotila všechny antifašisty v nevládní instituci. *Politika*, tvrdila, není adekvátní vzhledem k úkolům, které před námi stojí.⁽²³⁸⁾ Tyto výzvy se však nesetkaly s žádnou pozitivní reakcí Larga Caballera, socialistického vůdce, který byl tehdy předsedou vlády. Nakonec, tlačena ke vstupu do vlády nebo alternativně ztratit přístup ke zbraním a koordinaci boje, se CNT vzdala.

Představitelé CNT a FAI vstoupili do vlády Larga Caballera 2. listopadu (přijali čtyři ministerské posty) výměnou za příslib zbraní pro Katalánsko a v naději na uchování revolučních výdobytků. Emma Goldmanová sdílela starosti většiny zahraničních anarchistů o následky tohoto kroku. Rudolfu Rockerovi například napsala, že tento krok „naprosto v žádném případě našim soudruhům nepomohl, naopak je a jejich práci poškodil neskutečným způso-

---

²³⁴⁾ Burnett Bolloten, *The Spanish Revolution* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1979); Pierre Broué a Emile Témime, *The Revolution and the Civil War in Spain*; a Douglas Little, *Malevolent Neutrality: The United States, Great Britain and the Origins of the Spanish Civil War* (Ithaca: Cornell University Press, 1985).

²³⁵⁾ Další detaily viz Martha Ackelsberg, „Women and the Politics of the Spanish Popular Front: Political Mobilisation or Social Revolution?“, *International Labor and Working-Class History*, č.30 (podzim 1986): 1-12.

²³⁶⁾ „Federica Montseny habla en Madrid ante el micrófono de Unión Radio“, *Solidaridad Obrera*, 2. září 1936, 7.

²³⁷⁾ „Es necesario que los trabajadores cooperan a la obra de los camaradas que ocupan los puestos de responsabilidad“, *Solidaridad Obrera*, 30. září 1936, příbuzné články se objevily 29. září a 2. října.

²³⁸⁾ „Importantísimo manifiesto de la CNT“, *Solidaridad Obrera*, 1. října 1936.

bem“.⁽²³⁹⁾ Anarchisté, přesně jak se Goldmanová obávala, začali ztrácet půdu pod nohama, jak protirevoluční síly získávaly stále větší kontrolu nad vládní politikou, lokálně i celostátně. Generalidad 24. října 1936 vydala „Dekret o kolektivizacích a dělnické kontrole“, formálně určený k „normalizaci“ kolektivizací. Ve skutečnosti omezoval pravomoci výborů dělnické kontroly. V listopadu si již představitelé kolektivizovaného plynárenství a energetiky stěžovali, že Generalidad zakázala Ústřednímu výboru dělnické kontroly používat jakékoli fondy bez jejího předchozího svolení.⁽²⁴⁰⁾ V prosinci 1936 byly militarizovány lidové milice a brzy nastolena přísná kontrola průmyslových a zemědělských družstev, omezující rozsah samosprávy pracujících. Jak poznamenala Emma Goldmanová, anarchisté uvízli v dilema, jestli se pokusit prosadit svou vůli (jako v diktatuře), nebo participovat na vládě, což byly obě „odsouzeníhodné“ možnosti. Participace se zdála být menším zlem.⁽²⁴¹⁾

Během několika málo měsíců politické zájmy převážily nad revolučními cíli a politické spojenectví prakticky porazilo revoluční aliance. V Barceloně síly vedené bolševiky převzaly iniciativu a zaútočily na anarchisty a POUM v událostech, které později vešly ve známost jako „Májové dny“ roku 1937, napadly budovu telefonní ústředny, kontrolovanou CNT, a zatkly (a nechaly „zmizet“) hlavní vůdce POUM. Ministři CNT se objevili v rozhlasových relacích a naléhali na své stoupence, aby složili zbraně a neposkytovali bolševikům a vládě ospravedlnění pro další násilí. Z jejich strany to ale byla přinejlepším dočasná zadržovací akce a oni neměli sílu, aby změnilí nasměrování politiky. Později ve stejném týdnu všichni čtyři ministři na protest rezignovali.

Vláda od této chvíle začala hrát stále intenzivněji kontrarevoluční roli. Omezila činnost mnoha průmyslových družstev a umenšila dělnickou kontrolu ve jménu válečné produkce. V srpnu bolševiky ovládané jednotky vedené Enrique Listerem protáhly aragonským venkovem ve snaze zvrátit kolektivizaci a navrátit půdu „původním“ vlastníkům. Vláda brzy přijala politiku „nejdříve válka, poté revoluce“.⁽²⁴²⁾ Přestože mnoho družstev nadále pracovalo až do té doby, než byly smeteny Frankovými jednotkami v závěru války, Májové dny z roku 1937 značily praktický konec období rozvoje sociální revoluce. Pocit, že „svět leží v našich rukou“, zcela jasně skončil.

Historici a účastníci tehdejších událostí pokračují v debatách o platnosti protichůdných anarchistických a bolševických pohledů na válku a/nebo revoluci. Mnoho těch, kteří sympatizují s revolučními silami, uvádělo, že politika PCE, militarizace a centralizace, bezvýhradné upřednostnění války, podkopala nadšení pracujících lidí k boji a zanechala je s pocitem, že už není téměř za co bojovat. Goldmanová vyjádřila to, co nazývala „bolševickou zradou“, tvrdými slovy: „Vím jen to, že musím hlasitě křičet proti tomuto zabijáckému gangu, řízenému z Moskvy, který se nejen snaží zakroutit krkem revoluci a CNT-FAI, ale rovněž úmyslně sabotuje antifašistickou frontu. Neznám žádný další podobný příklad takové zrady. Jidáš zradil pouze Krista. Komunisté zradili všechen lid.“⁽²⁴³⁾

Jiní kritizovali politiku CNT kolaborovat s vládou a tvrdili, že jakékoli snahy vybojovat revoluční válku konvenčními prostředky byly odsouzeny k selhání. Anarchisté a další se měli spíše uchýlit k partyzánskému způsobu vedení boje než přijmout politiku militarizace, pro-

²³⁹⁾ EG Rudolfovi, Barcelona, 3. listopadu 1936, NYPL-EG.

²⁴⁰⁾ Actas, Comité Central de Control Obrero, Gas y Electricitat, 18.-19. listopadu a 5. prosince 1936, AHN/SGS-C, P.S. Barcelona: 182.

²⁴¹⁾ EG Senia Flešin, Londýn, 23. února 1937; EG soudruhovi, Barcelona, 7. prosince 1936, NYPL-EG; EG Rose Pesotta, 1. února 1938, NYPL-RP, Special Correspondence, Box 10.

²⁴²⁾ Pro úplné detaily těchto změn viz Franz Borkenau, *The Spanish Cockpit* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1963), zvláště kapitola 2; George Orwell, *Homage to Catalonia*, kapitoly 5, 7-12; Noam Chomsky, „Objectivity and Liberal Scholarship“ v *American Power and the New Mandarins* (New York: Random House, 1969), zvláště 72-158; a Bolloren, *The Spanish Revolution*.

²⁴³⁾ EG Ethel Mannin, 18. listopadu 1937, NYPL-EG.

sazovanou PCE.⁽²⁴⁴⁾ Mnohé z její soukromé korespondence nasvědčuje, že Emma Goldmanová byla nakloněna podobné kritice CNT, přestože veřejně obhajovala její činy jako nejlepší z dostupných „zavrženíhodných možností“. Ve skutečnosti často psala soudruhům v Evropě a Spojených státech a vyzývala je, aby zmírnili tón veřejné kritiky politiky CNT.⁽²⁴⁵⁾ Je zajímavé, že v lednu 1938 jí napsali Mariano Vázquez a Pedro Herrera (předáci CNT a FAI), a žádali, aby zklidnila svoji kritiku chování Komunistické strany a vlády: „Neustále hovořit o špatném přístupu a zločinech komunistů a Negrínovy vlády,“ napsali, „může vytvořit atmosféru lhostejnosti... Mezinárodní proletariát se sám sebe otáže: 'Proč bychom měli poskytovat pomoc španělským antifašistům, jestliže jejich vláda provádí perzekuce... horší než kterákoli jiná buržoazní vláda?'“⁽²⁴⁶⁾

Ti, kteří sympatizovali s postoji PCE, konečně tvrdili, že nepříznivé okolnosti stojící proti republice byly tak značné, že pozice POUM-CNT-levých socialistů, hovořící o revoluci a válce, byla krajně pochybná, pokud bylo nutné zmobilizovat všechny zdroje pro válku, aby byla vůbec nějaká naděje na porážku povstaleckých sil.⁽²⁴⁷⁾ Vázquez ve skutečnosti na konci války napsal Emmě Goldmanové, že pokud CNT učinila nějakou chybu, pak tedy tu, že byla „příliš revoluční“. „Pokud bychom se po 19. červenci namísto družstev a Revoluce soustředili na buržoazní republiku, mezinárodní kapitalismus by se nezalekl a rozhodl pomoci republice... Potřebovali jsme právě toto, neprovést revoluci předtím, než vyhraje válku.“⁽²⁴⁸⁾

Nicméně není v žádném případě zcela jasné, že samotná kontrarevoluční politika PCE a vlády znamenala definitivní zlom směrem ke skutečnému výsledku války. Žádná ze zmíněných pozic reálně nevěnovala dostatečnou pozornost mezinárodnímu kontextu. Franco a povstalci mohli počítat s přímou Hitlerovou a Mussoliniho podporou a také nepřímou podporou Spojených států, Británie a Francie, odmítajících intervenovat na straně republiky a zakrývajících si oči, když jejich korporace prodávaly povstalcům strategické materiály. Na republikánské straně byla samozřejmě klíčová sovětská pomoc. I když ponecháme stranou cenu, kterou za ni republikáni zaplatili – ve strategickém nebo finančním smyslu – nemohla se rovnat pomoci proudící do povstaleckého tábora. Španělská občanská válka byla v mnoha ohledech rozhodnuta v mezinárodní aréně, přestože to byli španělští lidé, kdo nesl fyzickou a emocionální tíhu bojů a následných let plných represí.⁽²⁴⁹⁾

...

Sečteno a podtrženo, revoluce a válka nabídly ženám a mužům dramaticky nové možnosti sociální participace a v mnoha případech přispěly k výrazně širšímu uvědomění

²⁴⁴⁾ Fraser, *Blood of Spain*, 321-47; Vernon Richards, *Lessons of the Spanish Revolution* (London: Freedom Press, 1953); García Oliver, *El eco de los pasos*, kap. 3; a *Actas del pleno nacional de regionales, CNT*, septiembre 1937, 21, IISG/CNT, Paquete 48A.

²⁴⁵⁾ EG holandskému pacifistovi Wim Jongovi, 10. února 1937, NYPL-EG, EG Moličce (Mollie Steimer), 19. ledna 1937, IISG/EG, no 20094; její vzkaz Mimořádnému kongresu MAP v Paříži, prosinec 1937, NYPL-RP, Zvláštní korespondence, Box 10; a EG Maxi Nettlauovi, 9. května 1937, Labadie Collection, University of Michigan (Federico Arcos mi poskytl kopii).

²⁴⁶⁾ Mariano M. Vázquez za Národní výbor CNT a Pedro Herrera za Celofederační výbor FAI, EG, 11. ledna 1938, IISG/EG, č.19187. Jsem vděčna Alice Wexler za to, že mě upozornila na tyto dopisy. Viz Wexler, *Emma Goldman in Exile* (Boston: Beacon Press, 1989), zvláště kapitola 9.

²⁴⁷⁾ Hugh Thomas, *The Spanish Civil War* (New York: Harper and Row, 1961). Gabriel Jackson, *The Spanish Republic and the Civil War, 1931-1939*; Edward Malefakis, panelová diskuse, „*Revolution and Counterrevolution*“ na konferenci 1936-1986: *From the Civil War to Contemporary Spain, Perspective on History and Society*, Center for European Studies, Harvard University, 14.-16. listopadu 1986.

²⁴⁸⁾ Vázquez EG, Paříž, 21. února 1939; 5. března 1939, IISG, Rucker Archivists, soubor 107.

²⁴⁹⁾ Ohledně frankistické éry viz Louis Stein, *Beyond Death and Exile: Spanish Republicans in France* (Cambridge: Harvard University Press, 1979); Lidia Falcón, *Los hijos de los vencidos, 1939-1945* (Barcelona: Pomaire, 1979), Carlota O'Neill, *Trapped in Spain*, přel. Leandro Garza (Toronto, Solidarity Books, 1978) a Javier Tusell, *Los hijos de la sangre: La España de 1936 desde 1986* (Madrid, Espasa Calpe, 1986)

smyslu vlastních schopností a možností společenské změny. Dlouhodobé následky války však samy narušily mnohé tyto výdobytky. Kromě nedostatku potravin a surovin a ekonomického a sociálního rozvratu, způsobeného válkou, neustálá „občanská válka uvnitř občanské války“ zastavila sociální revoluci.

Mnoho organizací a jednotlivců zvláště v prvních válečných měsících toužilo po vytvoření skutečně rovnostářské revoluční společnosti. Tyto cíle obecně prosvítaly aktivitami anarchistického hnutí a zvláště pak Mujeres Libres. Válečná situace ale rovněž sama určila, čeho bylo možno dosáhnout. Ve zbývajících kapitolách prozkoumám, jak se Mujeres Libres vyvíjely v širším revolučním kontextu, jak jím byly utvářeny a jak jej naopak samy utvářely.

Kapitola IV Založení Mujeres Libres

Sociálně revoluční aktivita dosáhla v antifašistickém Španělsku vrcholu v prvních měsících občanské války a vykvetla na půdě připravené anarchistickými a socialistickými hnutími v průběhu předchozích sedmdesáti let. Mujeres Libres se zrodily z této přípravy a sociálního vření republiky. Přestože organizace jako taková nebyla oficiálně vytvořena před rokem 1937, v květnu 1936 se poprvé objevil časopis. Jeho vydání předcházely dva roky aktivního organizování mezi anarchistickými ženami, zvláště v Madridu, Barceloně a okolních oblastech. Zakladatelky Mujeres Libres byly všechny aktivistkami anarchosyndikalistického hnutí. Zjistily však, že stávající organizace hnutí nejsou schopné řešit specifické problémy, před které byly postaveny jako ženy, ať už v rámci samotného hnutí, nebo v širší společnosti. Tato kapitola zkoumá jejich zkušenosti z hnutí, předběžné organizační snahy a založení organizace přímo usilující o emancipaci žen.

Anarchosyndikalistické hnutí a podřízenost žen

„Všichni ti soudruzi, jakkoli mohli být radikální v továrně, odborech a dokonce autonomních skupinách (FAI), podle všeho odkládali zvyky stoupců osvobození žen u dveří svých domovů. Uvnitř se ke svým compañeras chovali jako obyčejní manželé.“⁽²⁵⁰⁾

Navzdory silným vazbám smyslu pro komunitu, který si ženské aktivistky osvojily prostřednictvím zapojení v odborech, ateneos a mládežnických skupinách, dokonce i neaktivnější z nich podávají svědectví, že mužští přátelé se k nim ne vždy chovali s respektem. Zkušenosti byly různé, ale poučení stejné: navzdory veškeré oddanosti věci rovnosti, chlapani nebo muži ne vždy jednali s dívkami a ženami jako sobě rovnými. „Je pravda, že jsme bojovali společně,“ vzpomíná Enriqueta na mužské soudruhy z Juventudes a atenea, „ale oni byli vždy ti, kteří vedli, a my jsme byly stále ty, které poslouchaly. Ať už na ulici nebo doma. Nebyly jsme na tom o moc lépe než nějaké otrokyně!“⁽²⁵¹⁾

Tyto ženy, které byly aktivními členkami odborových organizací CNT nebo participovaly na práci ateneos či skupin FIJL, vždy představovaly menšinu. Zdá se, že jejich snahy začlenit další ženy do aktivistického jádra nikdy příliš nepokročily, ať už kvůli sexismu mužů, nedostatku sebedůvěry u žen nebo některé kombinaci obojího. Několik příběhů nám pomůže představit si dobovou atmosféru.

Azucena Fernandez Barba, vnučka Abelarda Saavedry, vyrůstala v domácnosti s oběma rodiči hluboce oddanými hnutí. Ona a její sestry a bratr pomohli v Barceloně založit ateneo Sol y Vida. Jak nás ale informuje o svých zkušenostech, „uvnitř vlastních domovů (muži) úplně zapomněli na ženský boj“:

„Bylo to stejné – abych použila určitou analogii – jako s člověkem, který je posedlý hraním karet. Jde hrát karty a činí tak bez ohledu na to, co se děje doma. S námi to bylo stejné, pouze se nejednalo o karty, ale myšlenky... Bojovali, stáv-

²⁵⁰⁾ Kiraline (Lola Iturbe), „La educación social de la mujer“, Tierra y Libertad 1, č.9 (15. října 1935): 4.

²⁵¹⁾ Enriqueta Rovira, rozhovor, Castellnauary, 28. prosince 1981. Současné paralely viz Sara Evans, Personal Politics: The Roots of Women's Liberation in the Civil Rights Movement and the New Left (New York: Knopf, 1979); a Ellen Kay Trimberger, „Women in the Old and New Left: The Evolution of a Politics of Personal Life“, Feminist Studies 5 (podzim 1979): 423-50.

kovali atd., ale v domácnosti bylo hůře, než kdyby nebylo vůbec nic. Myslím, že bychom měli vlastními životy poskytovat určitý příklad, žít odlišně v souladu s tím, o čem jsme prohlásili, že to chceme. Ale oni že ne, pro ně se boj odehrával pouze venku. Doma naše tužby zůstávaly pouhou utopií.“⁽²⁵²⁾

Pepita Carpena, která byla dlouhá léta v Barceloně aktivní v CNT a Juventudes, popsala jednu ze svých zkušeností s compaňerem z Juventudes, typickou pro mnoho dalších, které jsem se doslechla:

„Povím vám jeden příběh, protože moji záchranou vždy bylo, že jsem velice otevřená a nezdráhám se patřičně odpovědět lidem, s nimiž mám nepříjemnosti... Jednou ke mně přišel compaňero z Juventudes a řekl: 'Podívej se, vy říkáte, že jste tak svobodomyšlné. Přitom ale nejste.' (Vykládám vám to proto, abyste uviděli, jaká byla mentalita těchto mužů.) 'Protože když tě požádám, abys mne políbila, tak to neuděláš.'

Já jsem před ním stála, zírala na něj a říkala si sama pro sebe: 'Jak se z toho asi tak dostanu...?' Pak jsem mu řekla: 'Podívej se, když chci jít do postele s nějakým klukem, tak to budu já, kdo si bude vybírat. Nechci spát s kdekým. ty mě jako muž nezajímáš. Nic k tobě necítím... Proč bys měl chtít, abych se 'osvobodila', jak říkáš, a šla s tebou do postele? To pro mě není žádné osvobození. To je prostě vyspat se s někým jen pro sex. Ne!' řekla jsem mu. 'Láska je něco, co by mělo být jako jídlo: když máš hlad, tak se najíš a když se chceš s někým vyspat... Kromě toho ti řeknu ještě něco. Určitě se kvůli tomu na mě budeš zlobit.' (Tohle jsem řekla jen proto, abych ho naštvála.) 'Nelíbí se mi Tvoje ústa... a mně se nelíbí milovat se s klukem, aniž bych ho líbala.'

Zůstal stát, neschopen cokoli říci. Udělala jsem to ale s dvojným úmyslem... Chtěla jsem mu totiž také ukázat, že tohle zrovna není způsob, jak vzdělávat compaňeras... a tak vypadal boj nás, žen, ve Španělsku dokonce ve vztahu k mužům z vlastní skupiny, a to ani nemluvě o tom, jak se chovali další muži.“⁽²⁵³⁾

Názor, že snaha o rovnoprávnost mužů a žen se nepřenášela dobře do intimních osobních vztahů, byl široce přítomen mezi ženami, s nimiž jsem hovořila. Mnoho z nich ale projevovalo stejnou starost o to, že muži nebrali ženy vážně dokonce ani ve „veřejnějším a političtějším“ kontextu. Například Pura Pérez Benavent Arcos, která navštěvovala racionalistickou školu v barcelonské čtvrti El Clot, vedenou Puig Elíasem, kde se také přidala k Juventudes, poznamenala, že když dívky zašly na setkání Juventudes, chlapci se jim často začali smát ještě dříve, než vůbec promluvily! Pura se v Barceloně seznámila se Soledad Estorach a pověděla jí o svých zkušenostech. Soledad zjevně ani nebyla schopna uvěřit, že by to mohlo být tak špatné, a sama zašla na setkání jen proto, aby se jí vysmáli podobným způsobem.⁽²⁵⁴⁾

Takový přístup a projevy odrážely některé z mnoha pohledů na odpovídající místo ženy ve společnosti a revolučním hnutí, které se postupně vyvinuly ve španělském anarchistickém hnutí. Jak jsme již viděli, tyto pohledy se různily od proudhonovského přijetí druhořadého statusu ženy, až k bakuninskému výroku, že ženy jsou rovny mužům a mělo by se tak s nimi zacházet ve všech sociálních institucích. Přestože španělské anarchistické hnutí přijalo bakuninský postoj již v roce 1872, skutečné přispění žen sociálnímu boji bylo jen zřídka uznáváno a

²⁵²⁾ Azucena Barba, rozhovor, Perpignan, 27. prosince 1981.

²⁵³⁾ Pepita Carpena, rozhovor Montpellier, Francie, 30. prosince 1981.

²⁵⁴⁾ Pura Pérez Arcos, rozhovor, Windsor, Ontario, 19. prosince 1984.

CNT byla přinejlepším nedůsledná ve snaze zorganizovat pracující ženy. V domácnosti byla situace ještě horší. Takřka všechny mé ženské zdroje si hořce stěžovaly, že ať už byli dokonce i ti nejoddanější anarchisté na ulici jakkoli militantní, očekávali, že doma budou „pány“, což byl poznatek, reflektovaný v mnoha soudobých článcích v novinách a časopisech hnutí.

Víru, že správná ženská role je být matkou a manželkou, zjevně sdílely přinejmenším některé anarchistické ženy. Matilda Piller například v roce 1934 napsala do *Estudios* a tvrdila, že emancipace žen je neslučitelná s jejich rolí matek: „Nikdo nemůže být zároveň dobrou matkou – v tom nejpřesnějším slova smyslu – a dobrou právničkou nebo odbornicí na chemii... Snad je možné být zároveň ženou a intelektuálkou. Ale matkou? Ne!“⁽²⁵⁵⁾ Tento pohled byl jistě běžný mezi muži. Například v roce 1935 v článku stěžujícím si na nedostatek zájmu žen o vlastní emancipaci (a obhajujícím hnutí proti tvrzení žen, že nedělá dost pro vyřešení otázky podřízenosti žen) si byl Montuenga jist, že „žena... vždy bude tou krásnou stránkou života a právě tou... by také měla být: milovanou compañera, která při nás stojí a utvrzuje nás v boji za život, a je milující matkou našich dětí“.⁽²⁵⁶⁾

Oficiální pohled CNT nicméně zněl, že ženy jsou rovnoprávné s muži a mělo by se s nimi takto jednat doma i ve hnutí. Zaragozašský kongres z května 1936 jasně vyslovil tuto rovnostářskou pozici. V *Dictamen sobre concepto confederal del comunismo libertario*, tehdejší nejúplnějším prohlášení konstruktivní vize CNT, najdeme tato slova: „Nejvyšší cíl anarchistické revoluce spočívá v zajištění ekonomické nezávislosti všech lidí bez rozdílu pohlaví a vztah vzájemné závislosti (ve smyslu ekonomické nadřazenosti), vytvořený mezi muži a ženami v kapitalistickém systému, zmizí společně s kapitalismem... (v anarchistické komunistické společnosti) si obě pohlaví budou rovna, jak v právech, tak závazcích.“⁽²⁵⁷⁾

Přijetí pohledu, že ženy jsou ekonomicky vykořisťovány a podřízenost žen by měla být ve středu zájmu anarchistických revolučních snah, nicméně neznamenalo shodu v otázce podstaty tohoto vykořisťování a jak jej nejlépe překonat. Mnoho lidí tvrdilo, že ženy by měly přispět ke své emancipaci podporou mužských revolucionářů. Další, odrážející patrně většinový postoj ve hnutí, popírali, že by ženy byly utlačovány způsobem, vyžadujícím zvláštní přístup. Federica Montseny si uvědomovala, že „emancipace žen“ je „klíčovým problémem současnosti“. Tvrdila však, že útlak žen je projevem kulturních faktorů (včetně velice nízkého ženského uvědomění sebe sama), které nevyřeší boj v rámci jakýchkoli organizací.⁽²⁵⁸⁾ Souběžně s argumenty Emmy Goldmanové trvala na *vnitřní* strategii boje: pouze tehdy, když se ženy začnou samy respektovat, budou prakticky schopny vyžadovat respekt i od mužů. Souhlasila s dalšími anarchistickými autory, muži i ženami, že patřičným cílem není rovnost s muži v rámci současného systému, ale přestrukturování společnosti, které osvobodí všechny. „Feminismus? Nikdy! Vždy humanismus!“⁽²⁵⁹⁾

Feminismus samozřejmě představoval ještě jiný pohled na to, jak nejlépe dosáhnout rovnosti pro ženy. Přestože feminismus se ve Španělsku uchytil velice pozdě – první nezávislá feministická organizace, Asociación Nacional de Mujeres Españolas, byla založena až v roce

---

²⁵⁵⁾ Matilda Piller, „Adónde va la mujer?“ *Estudios*, č.133 (září 1934): 18-19. Mary Berta uvedla stejné argumenty v „La verdadera madre“, *Estudios*, č.121 (září 1933): 40-41.

²⁵⁶⁾ Montuenga, „Consideraciones sobre la mujer“, *Solidaridad Obrera*, 4. září 1935, 4.

²⁵⁷⁾ CNT, *El congreso confederal de Zaragoza*, 1936. Biblioteca „Promoción del Pueblo“ (Madrid: Zero, 1978).

²⁵⁸⁾ Federica Montseny, „La mujer: problema del hombre“ v *La Revista Blanca* (únor-červen 1927); viz rovněž Mary Nash, „Dos intelectuales anarquistas frente al problema de la mujer: Federica Montseny y Lucía Sánchez Saornil“, *Convivum* (Barcelona: Universidad de Barcelona, 1975), 74-86.

²⁵⁹⁾ Federica Montseny, „Feminismo y humanismo“, *La Revista Blanca* 2, č.33 (1. října 1924); viz rovněž „Las mujeres y las elecciones inglesas“, *La Revista Blanca* 1, č.18 (15. února 1924). Pro odlišnou interpretaci Montseniové pohledů viz Shirley Fredericks, „Feminism: The Essential Ingredient in Federica Montseny's Anarchist Thought“ v *European Women on the Left*, ed. Slaughter a Kern, 125-45, zvláště 127-35.

1918 a měla malý, pokud vůbec nějaký, vliv na pracující ženy⁽²⁶⁰⁾ – feministické analýzy podřízenosti žen a strategie emancipace přitahovaly značnou kritickou pozornost anarchistů. Federica Montseny byla patrně nejproslulejší španělskou anarchistickou kritičkou feminizmu. Uváděla, že feminizmus sice obhajuje rovnoprávnost žen, ale nestaví se proti stávajícím institucím. „Jeho jedinou ambicí je poskytnout ženám určité třídy možnost plněji participovat na existujícím systému privilegií.“ Privilegia jsou ale nespravedlivá a „pokud je nespravedlivé, když je využívají muži, pak bude stále nespravedlivé, když je budou využívat i ženy“.⁽²⁶¹⁾

Španělské feministky dále společně s feministkami všude jinde tvrdily, že ženy jsou mírnější než muži a pokud by měly možnost, budou vládnout spravedlivěji než muži. Montseny a další španělští anarchisté tento pohled tvrdě a otevřeně kritizovali: „Krutost ani laskavost nejsou doménou jednoho pohlaví... Síla autority činí muže povýšenecké a vznětlivé. Stejně příčiny způsobí stejné výsledky (u žen).“⁽²⁶²⁾ Ženy nejsou od přirozenosti pokojnější než muži, stejně jako muži nejsou přirozeně agresivnější než ženy. Oba temperamenty jsou produkty sociálních vlivů. Jediným způsobem, jak ukončit dominanci muže nad ženou, bylo učinit z této věci součást širšího boje za skoncování se všemi formami dominance. Feminizmus byl jako strategie emancipace žen příliš úzce zaměřen, sexuální boj nemohl být oddělen od třídního boje nebo anarchistického projektu jako celku.

Zanedbatelná menšina ve hnutí rovněž tvrdila, že ženy čelí sexuálně specifickým formám podřízenosti, vyžadujícím si zvláštní pozornost. Mnoho těchto lidí (mužů i žen) trvalo na tom, že boj za překonání této podřízenosti již začal být řešen v CNT, FAI, Juventudes, ateneos a dalších organizacích hnutí a je potřeba, aby se nadále odehrával právě v tomto kontextu. Ti, kteří zastávali zmíněný názor, interpretovali oddanost hnutí přímé akci a spontánnímu pořádku v tom smyslu, že dilema, o které jde, je zakoušeno právě v těchto organizacích, které jsou prostorem, v němž probíhající boje mohou být nejlépe dovedeny do svého logického závěru. Igualdad Ocaña, která si velice dobře uvědomovala, jakými způsoby je v organizacích hnutí znehodnocován příspěvek žen, nicméně trvala na tom, že „jsme zapojeni do práce na vytvoření nové společnosti, a tato práce musí být odvedena ve vzájemném souladu. Měly bychom být bok po boku s muži zapojeny do odborářských bojů a usilovat o své místo na slunci a *požadovat*, abychom byly brány vážně.“⁽²⁶³⁾ Tito lidé se stavěli proti oddělené ženské organizaci zabývající se těmito problémy a našli podporu pro svůj postoj v anarchistickém důrazu na jednotu prostředků a cílů.

Ti, kteří se stavěli proti autonomní ženské organizaci, tvrdili, že anarchizmus je nekompatibilní nejen s hierarchickou formou organizace, ale také s jakoukoli nezávislou organizací, která by mohla narušit jednotu hnutí. Cílem anarchistického hnutí bylo vytvořit rovnostářskou společnost, v níž by muži a ženy spolu jednali jako rovný s rovným a boj za její dosažení by tedy měl zapojit muže a ženy společně jako rovnoprávné partnery. Obávali se, že organizace zaměřená specificky na skoncování s podřízeností žen by spíše zdůraznila rozdíly mezi muži a ženami než jejich podobnost a ztížila dosažení rovnostářského revolučního cíle.

První kroky v organizování žen

---

²⁶⁰⁾ Viz Geraldine Scanlon, *La polémica feminista en la España contemporánea (1868-1974)*, 195-209; a María Teresa González Calbet, „El surgimiento del movimiento feminista, 1900-1930“ v *El feminismo en España: Dos siglos de historia*, ed. Pilar Folguera (Madrid: Pablo Iglesias, 1988), 51-56.

²⁶¹⁾ Federica Montseny, „La falta de idealidad en el feminismo“, *La Revista Blanca* 1, č.13 (1. prosince 1923): 3; „Feminismo y humanismo“.

²⁶²⁾ Montseny, „La falta de idealidad en el feminismo“, 4; viz také Emma Goldman, „Woman Suffrage“, zvláště 198-201, 208-211 a „The Tragedy of Woman's Emancipation“, zvláště 215-217 v *Anarchism and Other Essays*.

²⁶³⁾ Igualdad Ocaña, rozhovor s autorkou, Hospitalet (Barcelona), 14. února 1979.

Ženy začaly v nejrůznějších kontextech hnutí pomalu diskutovat svoji specifickou podřízenost uvnitř hnutí a činit kroky k organizování se za účelem jejího překonání. V některých katalánských průmyslových městečkách se začaly ženské skupiny vytvářet dokonce již během posledních let diktatury. V Terrasse se například v roce 1928 začala v *Centro cultural y cooperativista* FAI scházet skupina pracujících žen, které byly všechny členky místní odborové organizace textiláků CNT (CNT byla za diktatury Prima de Rivery v ilegalitě). Smyslem bylo zvyknout si hovořit před lidmi a diskutovat mezi sebou otázky (práci nebo například mzdy), které by pak bylo možno vznést na odborových shromážděních. Teresina Torrelles, členka této skupiny, nás informuje, že výsledkem setkání bylo to, že již v roce 1931 odbory začlenily do svých požadavků právo žen na stejný plat s muži za stejnou práci a osm týdnů placené mateřské dovolené. Přestože skupina jen stěží měla zdroje, aby ženy úplně „připravila“, přispěla značnou měrou k *ideologickému* vývoji pracujících žen. Když v roce 1936 vypukla válka a revoluce, ženy z Terrassy byly připraveny jednat: již během prvních dnů boje založily nemocnici a školu pro zdravotní sestry.⁽²⁶⁴⁾

V Barceloně se na konci roku 1934 po neúspěšné říjnové revoluci začala formovat skupina, známá jako Grupo Cultural Femenino, CNT.⁽²⁶⁵⁾ Tato organizace spojila ženy zapojené v odborových organizacích CNT, aby podporovala smysl solidarity a umožnila jim přijmout aktivnější roli v odborech a hnutí. Lucía Sánchez Saornil, spisovatelka a básnířka, a Mercedes Comaposada, právnička, se podujaly podobného úkolu v Madridu. Lucía byla původně aktivní v okruhu hnutí v Barceloně a pomýšlela na založení vzdělávací organizace pro ženy. Přednesla svoji myšlenku početným odborovým skupinám, ale zdálo se, že nemají pražádný zájem. Opustila tedy Barcelonu a odjela do Madridu, kde se potkala s Mercedes Comaposada.⁽²⁶⁶⁾

Mercedes sama se seznámila s levicovou politikou již v raném věku. Její otec se přestěhoval do Barcelony z aragonského venkova, když začala dospívat, aby unikl tamější hrozná bídě, naučil se řemeslu a našel práci. Vyučil se ševcem, ale většinou byl „kulturním pracovníkem“. Naučil se francouzsky a německy a stal se španělským korespondentem *L'Humanité*. Mercedes si vzpomíná, že vstával již ve čtyři nebo pět hodin ráno, aby studoval a popíchoval své děti tím, že se jich ptal, jak mohou spát tak dlouho. V jeho domě se neustále střídaly návštěvy. „Má ubohá matka byla toho obětí... Neměla vůbec možnost ovlivnit, kdo u nás bude a kdy.“

Otcovy aktivity a příklad na ni udělaly hluboký dojem: „Otec, který byl socialista, mě vychoval s velice silným smyslem pro humanismus. Chodila jsem do *escuela graduada*, což tehdy bylo velice neobvyklé. Měla jsem skvělého učitele. Jednoho dne si mě učitel vzal stranou a řekl: 'Jednou se dozvíš, že Tvůj otec je ve vězení. Chci, abys věděla, že pokud k tomu dojde, *nebude* to kvůli tomu, že by snad byl zloděj, ale protože skutečně pomáhá dělníkům.'“

Když bylo Mercedes dvanáct, naučila se psát na stroji a začala pracovat pro filmovou společnost, kde se naučila také střihu a produkci. „Všichni byli v CNT, tak jsem se přidala i já. Můj první odborářský průkaz byl z oboru kinematografie!“ V letech 1916-1917 studovala v Madridu. Zjevně zde si začínala uvědoměle všimát těžkého údělu žen stejně jako pracujících lidí. „Žila jsem v Madridu, kde byly podmínky života žen *velice* špatné, mnohem horší než v Katalánsku. Udělala na mě rovněž značný dojem CNT. Bylo to tak bezprostřední, tak živé.

²⁶⁴⁾ Teresina Torrelles, rozhovor, Montady, 29. dubna 1988.

²⁶⁵⁾ UGT a CNT se pokusily o koordinované povstání v říjnu 1934 na protest proti reakční vládní politice. Ve většině oblastí vzpoura selhala, většinou kvůli nedostatku komunikace a spolupráce. Nicméně v hornických oblastech Asturie horníci z UGT a CNT zkoordinovali své aktivity a skutečně se jim podařilo obsadit řadu vesnic a měst, a poté byli poraženi maurskými jednotkami, vyslanými vládou. „Říjnová revoluce“ se stala modelem proletářské jednoty a heslem pro dělnické organizování v následujících letech. Viz Adrian Shubert, *The Road to Revolution in Spain*.

²⁶⁶⁾ Rozhovor s Pura Perez Arcos, Windsor, Ontario, 16. prosince 1984.

Oni přitom pracovali s proletariátem, který byl – odpusťte mi ten výraz, nemyslím jej v hanlivém smyslu – méně připravený, než lidé z UGT. Tak jsem se přidala.“

V roce 1933, když studovala v Madridu práva, byla Mercedes Orobónem Fernándezem pozvána, aby učila pracující. Během setkání, na které přišla i Lucía Sánchez Saornil, byla Mercedes konfrontována s negativními způsoby, jakými dokonce i aktivisté CNT pohlíželi na ženy. Ona i Lucía byly uraženy a znechuceny.⁽²⁶⁷⁾

„Lucía a já jsme opustily setkání a vyšly ven. Okamžitě jsme si porozuměly. Celé měsíce jsme se setkávaly v Parque del Retiro, seděly na lavičkách, hovořily, procházely se atd. Pak jsme v roce 1935 začaly rozesílat své texty. Lucía pracovala pro odborovou organizaci železničářů a měla přístup k seznamu všech anarchosyndikalistických 'ženských skupin' (působících přímo v odborech i mimo). Napsaly jsem všem skupinám z onoho seznamu a dalším, o nichž jsme věděly. Zeptaly jsme se jich, jaké otázky pokládají za důležité, o čem by se rády dozvěděly atd. Odpovědi nás samozřejmě velice potěšily. Byly nadšené a přicházely odevšad, včetně Asturie, Baskicka, Andalusie... a bylo jich stále více.“⁽²⁶⁸⁾

Tyto dvě ženy se společně s Amparo Poch y Gascón staly zakladatelkami Mujeres Libres a vydavatelkami časopisu. Přestože se lišily po osobnostní stránce i v otázce původu, obě byly hluboce oddány hnutí a věci zkulturnění žen. Ve skutečnosti byly zakladatelky všechny vzdělané ženy, což byla vlastnost odlišující je od zdrcující většiny svých španělských sester, a snažily se najít způsoby, jakými by mohly sdílet plody tohoto vzdělání s dalšími ženami. V osmaosmdesáti letech Mercedes stále projevuje touhu vzdělávat se a sdělovat jiným hodnotu a šířku kultury a možností dostupných ženám.

Co se týče Lucie Sánchez Saornil (která po válce zmizela za poněkud záhadných okolností), téměř všichni si ji pamatují jako skutečný motor organizace. Byla to malá žena se značným řečnickým nadáním, připomínající lidem fyzicky i povahově Louisu Michelovou, hrdinku Pařížské komuny. Přestože byla velice skromná, disponovala Lucía ojedinělými schopnostmi řečnice a organizátorky. Byla ta, která vždy shrnovala diskuse na setkáních a měla velkou autoritu, aniž by byla autoritářka.

Třetí členkou tria byla lékařka Amparo Poch y Gascón. Mercedes si vzpomíná, že zatímco s Luciou si naprosto vyhovovaly v politických otázkách, Amparo byla poněkud jiná. Byla *trientista*, členka reformistické frakce CNT, která se od organizace oddělila v roce 1932. Tyto dva proudy se ale znovu spojily těsně před vypuknutím občanské války.⁽²⁶⁹⁾ I ona však byla žena překypující energií a mimořádnou pracovitostí. Soledad si ve skutečnosti stěžovala, že se jí Amparo nikdy nepodařilo dobře poznat a příliš si nepamatuje její tvář, neboť při několika málo příležitostech, kdy se viděly, měla Amparo práce až nad hlavu.⁽²⁷⁰⁾ Jako lékařka odaná prolomení bariéry studu a nevědomosti v otázce sexuality, která dlouho držela ženy v podřízenosti, napsala Amparo mnoho vzdělávacích článků a brožur obhajujících širší sexuální svobodu pro ženy a stavících se proti monogamii a dvojitému sexuálnímu měřítku. Podle svého přesvědčení zjevně i žila. Jedna z jejích spolupracovnic si s úsměvem vzpomněla, že kromě schopnosti pracovat měla Amparo neskutečnou schopnost milovat. Měla mnoho milenců (někdy, jak si myslely, i několik zároveň) a často popichovala ostatní kvůli sexuální monogamii: „Nenudíte se,“ ptala se Amparo, „když stále snídáte s jedním a tím samým člověkem?“

---

²⁶⁷⁾ Viz kapitola 2.

²⁶⁸⁾ Mercedes Comaposada, rozhovory, Paříž, 3. a 5. ledna 1982; 22. dubna 1988.

²⁶⁹⁾ John Brademas, *Anarcosindicalismo y revolución* (Barcelona: Ariel, 1974), zvláště kapitoly 5-7; Juan Gómez Casas, *Historia de la FAI* (Madrid, Zero, 1977); Gómez Casas, *Historia del anarcosindicalismo español* (Madrid: ZYX, 1968), zvláště 167-91; a Murray Bookchin, *The Spanish Anarchists: The Heroic Years*, zvláště 241-51.

²⁷⁰⁾ Soledad Estorach, rozhovor, Paříž, 27. dubna 1988.

Lucía a Mercedes byly klíčovými postavami počátků *Mujeres Libres* v Madridu. Amparo se k nim přidala do redakční skupiny časopisu *Mujeres Libres* a později byla aktivní v Barceloně jako ředitelka vzdělávacího a výukového institutu *Mujeres Libres*, Casal de la Dona Treballadora. Všechny tři byly pobídnuty k činnosti předchozími zkušenostmi s organizacemi anarchosyndikalistického hnutí, kterým dominovali muži. Základy pro vytvoření organizace však byly položeny ženami po celé zemi, které o sobě téměř vůbec nevěděly.

Například Soledad Estorach v Barceloně, aktivní ve svém ateneo i CNT, rovněž došla k závěru, že stávající organizace hnutí jsou nedostatečné vzhledem k zapojení pracujících žen rovnoprávně s muži:

„Přinejmenším v Katalánsku bylo převládajícím názorem, že muži a ženy by měli být zapojeni spolu. Problém ovšem spočíval v tom, že muži *nevěděli, jak* zapojit ženy jako aktivistky. Muži i většina žen pohlíželi na ženy jako na podřadné. Myslím, že pro většinu mužů bylo ideální situací mít compañeru, která se nestavěla proti jejich myšlenkám, ale jejíž soukromý život byl víceméně stejný jako u ostatních žen. *Oni* chtěli být aktivisty čtyřicet hodin denně a v tomto kontextu je samozřejmě nemožné dosáhnout rovnosti... Muži byli tak zapojeni (ve hnutí), že nechat ženy stranou se stalo takřka nezbytností. Zvláště například když se muž dostal do vězení. Žena se pak musela postarat o děti, pracovat, aby užívala celou rodinu, navštěvovat ho ve vězení atd. Na to byly compañeras dost dobré! Nám to ale nestačilo. To nebyl žádný aktivismus.“⁽²⁷¹⁾

První anarchistická ženská skupina se začala v Barceloně vytvářet na konci roku 1934 a stavěla na zkušenostech Soledad a dalších aktivistek z činnosti ve smíšených skupinách. Soledad říká:

„Stávalo se, že ženy přišly a dokonce možná i vstoupily. Pak už je ale nikdo znovu neviděl. Mnoho compañeras tedy došlo k závěru, že by mohlo být dobrým nápadem založit pro tyto ženy samostatnou skupinu... V Barceloně... bylo hnutí velmi rozsáhlé a silné. Bylo zde mnoho žen zapojených v některých odvětvích, zvláště v textilním a oděvním průmyslu. Dokonce i v těchto odborových organizacích však bylo jen velice málo těch, které někdy veřejně promluvily. Začaly jsme se zajímat o všechny ženy, které jsme ztrácely. Na konci roku 1934 jsme o tom začaly hovořit v malé skupině. V roce 1935 jsme vydaly výzvu všem ženám v anarchistickém hnutí. Nemohly jsme přesvědčit starší aktivistky, které si již vydobily čestné místo mezi muži – staré bojovnice jako Federicu nebo Libertad Ródenas, aby se k nám přidaly, takže jsme se zaměřily hlavně na mladší compañeras. Naši skupinu jsme nazvaly Grupo Cultural Femenino, CNT.“⁽²⁷²⁾

Odpovědi na výzvu z Katalánska byly podobné těm, které Mercedes a Lucía obdržely v Madridu – nadšení ze strany některých a pochybnosti jiných, jak mužů, tak žen. Mnoho lidí z organizací hnutí se obávalo rozvoje „separatistické“ skupiny. Jiní zformulovali námitky do podoby tvrzení, že ženám hrozí nebezpečí upadnutí do „feminismu“, čímž měli na mysli zaměření na přístup ke vzdělání a kvalifikované práci. Těmito otázkami se ve Španělsku a všude jinde již dlouho zabývaly feministky z řad střední vrstvy, ale anarchisté je odsoudili jako irre-

²⁷¹⁾ Estorach, rozhovor, Paříž, 6. ledna 1982.

²⁷²⁾ Soledad Estorach, rozhovor s autorkou, Paříž, 4. ledna 1982. Více informací o Federice Montseny a Libertad Ródenas viz Lola Iturbe, *La mujer en la lucha social y en la Guerra Civil de España* (Mexico, D.F.: Mexicanos Unidos, 1974), 64-71.

levantní vzhledem k zájmům pracujících lidí, žen stejně jako mužů, a posilující přesně ty struktury, které byli rozhodnutí svrhnout.

Obvinění z „feminismu“ mnohé z těchto anarchistických žen neporozuměly. Soledad vysvětluje:

„Většina z nás předtím o ‘feminismu’ nikdy neslyšela. Nevěděla jsem, že ve světě existují ženské skupiny organizující se pro práva žen. V naší skupině byla jedna nebo dvě ženy, které už o feminismu slyšely, protože byly ve Francii. Já jsem ale vůbec nevěděla, že někde ve světě existují podobné věci! Nic jsme odnikud neimportovaly. Dokonce jsme si ani neuvědomovaly, že feminismus existuje.“

Věděly, že jejich program není „feministický“ v tomto hanlivém smyslu, ignorovaly kritiku a pokračovaly v činnosti, jak nejlépe dovedly. Na počátku roku 1936 uspořádaly setkání v Teatro Olimpia v centru Barcelony, aby propagovaly své aktivity a poskytly novým ženám příležitost se přidat. Přestože anarchistický tisk toto setkání téměř ignoroval, divadlo bylo zaplněno. Shromáždění poskytlo základnu pro vytvoření regionální organizace, zahrnující jak nejrůznější lokální asociace v Barceloně, tak organizace z okolních měst a vesnic.

Barcelonská a madridská skupina se dozvěděly o své existenci až později v roce 1936. Mercedes Comaposada vzpomíná, že Lola Iturbe se jí poprvé zmínila o tom, že v Barceloně existuje nějaká skupina. Člověk, který je ale skutečně přivedl na jednu cestu, byl mladý muž jménem Martínez, compaňero Conchity Liano (která se později stala sekretářkou katalánského regionálního výboru Mujeres Libres). Martínez řekl Mercedes, že prostě musí zajet do Barcelony, aby se setkala s „těmi ženami“. Mercedes v září nebo říjnu navštívila Barcelonu a zaslala na regionální setkání Grupo Cultural Femenino, aby si promluvila o práci Mujeres Libres. Obě skupiny zahájily činnost s poněkud odlišným zaměřením. Barcelonská skupina chtěla povzbuzovat k většímu aktivismu ženy, které již byly členkami CNT, zatímco Mujeres Libres z Madridu chtěly, slovy Mercedes, „rozvinout ženu, která by mohla zakoušet život v celé jeho šíři... ženu se sociálním uvědoměním, to ano, ale také ženu, která umí ocenit umění a krásu“. ⁽²⁷³⁾ Katalánské ženy nicméně brzy rozpoznaly, co je spojuje s Mujeres Libres, a na onom plénu odhlasovaly sloučení a změnu názvu na „Agrupación Mujeres Libres“. Tak začalo to, co se posléze stalo všeobecnou federací.

Během prvních měsíců se skupiny věnovaly kombinaci zvyšování uvědomění a přímé akce. Vytvářely sítě anarchistek pokoušejících se naplnit potřebu vzájemné podpory v odborových organizacích a v dalších kontextech hnutí. Navštěvovaly spolu nejrůznější setkání, zaznamenávaly šovinistické chování svých soudruhů a uvažovaly, jak proti němu vystupovat.

Kromě těchto forem vzájemné podpory spočívala většina konkrétnějších aktivit barcelonské skupiny v tomto období v zakládání *guarderías volantes* (systému operativního dohlížení na děti). Ve snaze zapojit do odborářských aktivit více žen se opakovaně střetly s názorem, že odpovědnost ženy za péči o děti jí zabraňuje zůstat někde po práci nebo večer někam odejít, aby se mohla zúčastnit setkání.

Skupina se rozhodla vyřešit tento problém nabídkou služeb hlídání dětí pro ženy, které se chtěly stát odborovými delegátkami. Členky skupiny chodily k nim domů dohlížet na děti, zatímco matky mohly jít na setkání. Jak Soledad poznamenala s typickým zábleskem v očích, projekt nebyl vytvořen pouze pro tuto službu: „Když jsme k nim přišly, trochu jsme i propagovaly. Mluvily jsme s nimi o comunismo libertario a dalších tématech. Chudinky, trávily čas

---

²⁷³⁾ Mercedes Comaposada, rozhovor, Paříž, 22. dubna 1988.

na schůzích, pak se vrátily domů a my jsme jim začaly něco vykládat! Někdy byli doma i manželé, a také se přidali k diskusi.“⁽²⁷⁴⁾

Když v červenci 1936 začala revoluce, Grupo Cultural Femenino z Barcelony a Mujeres Libres z Madridu se již nějaký čas setkávaly. Vytvořily síť anarchistických aktivistek a zahájily práci na zvyšování uvědomění žen. Byly dobře připraveny na účast v červencových revolučních událostech a „přeorientovaly“ se na vzdělávání sebe i dalších žen pro práci na výstavbě nové společnosti.

Organizace „startuje“

Zatímco se v Katalánsku a Madridu setkávaly jednotlivé skupiny, mnohé z těchto žen pokračovaly v dalších organizačních snahách na stránkách anarchistického tisku. V Tierra y Libertad, Solidaridad Obrera a zvláště Estudios se objevilo mnoho článků, zabývajících se „ženskou otázkou“. Častými příspěvatelkami byly Mercedes Comaposada, Amparo Poch y Gascón a Lucía Sánchez Saornil.

Tyto diskuse byly nejintenzivnější na konci roku 1935, když Mariano Vázquez, sekretář CNT, zveřejnil v *Solidaridad Obrera* dva články o roli žen v anarchosyndikalistickém hnutí. Lucía Sánchez Saornil odpověděla pětidílnou sérií, nazvanou „La cuestión femenina en nuestros medios“ (Ženská otázka v našich médiích), po čemž následovalo „Resúmen al margen de la cuestión femenina: Para el compañero M. R. Vázquez“ (Shrnutí ženské otázky – pro compañero Vázqueze), v čemž rozvinula podstatu toho, co se mělo proměnit v *Mujeres Libres*, časopis a organizaci. Tato názorová výměna si zaslouží podrobnější zmínku, protože stanovila rovinu diskuse vedené v anarchistickém hnutí a tisku v době založení *Mujeres Libres*.⁽²⁷⁵⁾

Vázquezův první článek se zdál uznávat problémy, kterým čelily ženy v anarchistickém hnutí. Začínal ujištěním, že ženy jsou historickým činitelem, přestože bývají často opomínány a jejich příspěvek ignorován. V soudobém Španělsku byly ženy prakticky otrokyněmi otroků a zdálo se, že muži pokládají nadvládu nad ženami za správnou. Proč to ale ženy dovolují, zeptal se Vázquez? Dospěl k závěru, že důvodem je ekonomická závislost na mužích. K jejímu překonání, pokračoval, bude nezbytné, aby ženy společně s muži transformovali společnost. V boji za vytvoření nové společnosti, která zaručí ekonomickou nezávislost všem, ženy rovněž osvobodí sebe od mužské tyranie.

Lucía zahájila odpověď výrokem, že většina anarchosyndikalistů se podle všeho téměř vůbec nezajímá o plnou participaci žen. Existuje mnoho kontextů pro organizování žen: továrny, školy, ateneos, domácnosti. Skutečnost, že ke hnutí se přidalo tak málo žen, naznačuje nedostatek zájmu ze strany mužů. Skutečná propagace ženské věci musí být prováděna mezi muži, ne mezi ženami: „Předtím, než budete moci změnit společnost, měli byste raději změnit svůj domov.“ Anarchosyndikalisté, kteří se pokoušeli organizovat ženy, to dále činili spíše z pohledu hnutí, než pohledu žen.⁽²⁷⁶⁾ Pokud mají být ženy získány pro hnutí, musí k nim být přistupováno podle nich, nikoli podle mužů, a musí s nimi být nakládáno jako s rovnoprávnými a schopnými soudružkami.

---

²⁷⁴⁾ Soledad Estorach, rozhovor, Paříž, 4. ledna 1982.

²⁷⁵⁾ Mariano Vázquez, „Mujer: factor revolucionario“, objevilo se v *Solidaridad Obrera* 18. září 1935; „Avance: Por la elevación de la mujer“ se objevilo v *Solidaridad Obrera* 10. října 1935 v odpovědi na první tři části článku Lucie Sánchez Saornil, „La cuestión femenina en nuestros medios“, který byl otištěn v pěti částech 26. září a 2., 9., 15., a 30. října 1935; „Resúmen al margen“ se objevil 8. listopadu. Články Sánchez Saornil jsou přetištěny v důležité sbírce Mary Nash, „Mujeres Libres“ España, 1936-1939, 43-66.

²⁷⁶⁾ Viz Miguel Benjumea García, „La mujer ante la revolución“, *Solidaridad Obrera*, 6. října 1935 nebo Peter, „Una proposición a la mujer“, *Solidaridad Obrera*, 25. října 1935, 6.

Další články rozvíjely téma, které nyní nazýváme „ženská osobnost“, a zabývaly se ekonomickou podřízeností žen. Lucía se stavěla proti koncepci, že správnou ženskou rolí je být matkou a manželkou. Ženy vydělávaly nižší mzdy než muži (a srážely platy všech pracujících), tvrdila, protože muži – včetně mužů z CNT – s nimi zacházejí jako s podřadnými.⁽²⁷⁷⁾ Kromě ekonomiky se Lucía věnovala „sociobiologii“ své generace. Ženy, uváděla, byly zredukovány na *nacer, gestar, morir* (narodit se, být těhotná a zemřít). „Koncepce matky zcela pohlcuje ženu a její funkcí je zlikvidovat individualitu.“ Zdůrazňovala, že anarchisté by měli uznat, že být matkou je pro ženu totéž, co být dělníkem pro muže: „Pro anarchistu je být člověkem vždy přednější než být námezdně pracujícím, a stejně tak je být ženou ve vztahu k mateřství. Anarchista je totiž především a nade vše ostatní individualitou.“

Poslední článek série se zabýval sexuální otázkou a tvrdě odsuzoval anarchistické „donjuany“, kteří, zdá se, interpretovali větší sexuální svobodu jako právo ovládat ženy.⁽²⁷⁸⁾ Pokud mají být mladým lidem sdělovány anarchistické myšlenky o sexualitě a volné lásce, což jistě mají, pak tedy tento úkol musí splnit ti, kteří úplně chápou jejich význam a nevyužívají jednoduše této příležitosti k rozšíření svých sexuálních výbojů.

Vázquez mezitím 10. října odpověděl na Lucíiny první tři články svým „Avance: Por la elevación de la mujer“. Zatímco souhlasil, že příliš mnoho mužů jsou domácí tyraní, trval na tom, že ženy nesou stejnou vinu, protože nepožadují uplatňování svých práv. Dále zatímco může být pravda, že muži nejednají se ženami jako sobě rovnými, je „pouze lidské“, tvrdil, chtít si podržet privilegia. Od mužů by nemělo být očekáváno, že se dobrovolně vzdají svých privilegií o nic více, než bychom mohli čekat, že se buržoazie dobrovolně vzdá své moci nad proletariátem.⁽²⁷⁹⁾ Přesně jako anarchisté vždy prohlašovali, že „osvobození pracujících musí být záležitostí samotných pracujících“, měli by se přidržet i hesla „Emancipace žen musí být dílem samotných žen!“⁽²⁸⁰⁾ V závěru, odvozeném od tohoto cíle, navrhl, aby si *Solidaridad Obrera* vzala příklad od buržoazního tisku a každý týden věnovala jednu stranu ženám.

Luciina odpověď byla ostrá. Zaútočila na ty anarchistické muže, kteří podle všeho nemají dostatek trpělivosti se ženami. Nestačí prohlašovat, že „revoluce je za rohem a nemáme čas na organizování žen“. Může být hodnotné čekat na revoluci, „ale ještě lepší je vyjít ji hledat, vytvářet ji minutu po minutě v myslích a srdcích lidu“. „Připravovat“ ženy na sociální revoluci je součástí provádění této revoluce. Získávání žen by mělo být hlavním a nikoli podružným zájmem těch, kteří si přejí vyvolat sociální revoluci. Skutečné polemické ostří ale Lucía nasadila proti Vázquezově analogii buržoazie a proletariátu. Zaprvé, tvrdila, nestačí prohlásit, že je „pouze lidské“, když si muži chtějí ponechat privilegia, zvláště pokud žádají ženy o jejich podporu. Zadruhé se samozřejmě nejedná o jen tak nějaké muže, ale muže pravděpodobně anarchistické, oddané rovnosti a nehierarchickému jednání. „Může to sice být ‘pouze lidské’ (když si chtějí uchovat privilegia), ale jen stěží to může být nazváno anarchistické!“ Zmíněná analogie byla navíc chybná. Zájmy buržoazie a proletariátu jsou zásadně protikladné, ale zájmy mužů a žen nikoli. „Protože (muži a ženy) jsou odlišní, jejich povahy se vzájemně doplňují a společně vytvářejí celek... V budoucím životě nebude přítomna harmo-

---

²⁷⁷⁾ Udeřil nás do očí, že *Solidaridad Obrera* zveřejnila o několik dnů později článek ilustrující její pohled, „Crónica del día: El trabajo de la mujer“, *Solidaridad Obrera*, 25. října 1935, 6.

²⁷⁸⁾ Článek Sánchez Saornil čerpal z María Lucía Cobos, „A la mujer, no; a vosotros, proletarios“, *Solidaridad Obrera*, 8. října 1935, 3.

²⁷⁹⁾ Viz rovněž José Alvarez Junco, *La ideología política del anarquismo español, 1868-1910* (Madrid: Siglo XXI, 1976), 302n; a Kahos, „Mujeres, Emancipaos!“, *Acracia*, 26. listopadu 1937, 4.

²⁸⁰⁾ Podobná tvrzení se periodicky objevovala v různých anarchosyndikalistických časopisech. Viz například „Femeninas“, *Obrero Balear*, *Organo de la Federación Socialista Balear*, 30. října 1931 a série článků v *Cultura Obrera*, *Óragno de la Confederación Regional del Trabajo de Baleares y Portavoz de la CNT*, 7. ledna 1935 a 14. února 1935. Jsem vděčná Neus za poskytnutí kopií těchto dokumentů.

nie, pokud se všechny tyto elementy odpovídajícím způsobem nebudou podílet na jeho vytváření.“

Krátce řečeno, Lucía tvrdila, že v sázce není pouze emancipace žen, ale vytvoření budoucí společnosti pro muže i pro ženy. Na tomto úkolu musí muži a ženy participovat jako rovný s rovným. Ženy již začaly požadovat svá plná práva a osobnost a nyní nastal čas pro muže, aby rozpoznali důležitost tohoto boje a vyšli ženám vstříc na základě rovnosti.

Lucía nakonec odmítla Vázquezův návrh, aby *Solidaridad Obrera* každý týden věnovala jednu stranu ženám a poprvé doslova vyslovila myšlenku, která se později proměnila v *Mujeres Libres*: „Nestavím se na stranu Vašeho návrhu ohledně ženské stránky v *Solidaridad Obrera*, jakkoli zajímavý může být, neboť mám větší ambice. Plánuji vytvořit nezávislý časopis, řízený výlučně ve prospěch cílů, které jste navrhl.“

Její vize, která posloužila v následujících letech jako vzor pro aktivity *Mujeres Libres*, přirozeně vyvolala příznivou odezvu čtenářů. Tato série článků a dopisy, které ona a Mercedes rozeslaly aktivistkám po celé zemi, přinesly velkou podporu. V dubnu již rozeslaly oznámení o brzkém vydání *Mujeres Libres* anarchistickému tisku stejně jako odborovým organizacím, ateneos a skupinám Juventudes po celé zemi a zahájily proces získávání sympatizantek, které by sloužily jako reportérky a vzaly na sebe odpovědnost za distribuci časopisu. Dopisy, které v odpovědi obdržely od mužů i žen, demonstrovaly panující velké nadšení pro celý projekt. Mnoho lidí naznačilo, že již čekalo na tuto chvíli od okamžiku, kdy Lucía oznámila svůj plán minulý podzim na stránkách *Solidaridad Obrera*.⁽²⁸¹⁾ První číslo *Mujeres Libres*, vydané 20. května 1936, bylo téměř okamžitě vyprodáno. Druhé číslo se objevilo 15. června. Dohromady bylo vydáno čtrnáct čísel, přestože poslední bylo v tiskárně, když se fronta přiblížila k Barceloně, a nezachoval se žádný výtisk.⁽²⁸²⁾

Jak jej vydavatelé popsali potenciálním příspěvatelům a čtenářům, časopis měl vycházet měsíčně, věnovat se pracujícím ženám – jejichž vzdělávání bylo hnutím dlouho zanedbáváno – a být zacílen na „probuzení ženského vědomí anarchistických myšlenek“.⁽²⁸³⁾ Jeho poslání nahlížely v politických i kulturních pojmech. Je důležité (a tento bod byl zdůrazňován v takřka veškeré komunikaci), že časopis se neměl otevřeně identifikovat jako anarchistický „kvůli strachu, který mohl vyvolat u většiny žen z naší země... Vzal by ale na sebe úkol uvést je do diskuse o sociálních problémech a zároveň pozvednout jejich kulturní úroveň.“⁽²⁸⁴⁾ Lucía nicméně neustále připomínala dopisovatelkám, že navzdory tomu, že by nemělo být používáno slovo *anarchistický*, kdokoli uvažující by po přečtení časopisu měl snadno rozpoznat „anarchistické pozadí veškerého obsahu“.⁽²⁸⁵⁾

Množství rysů této korespondence je, zdá se, hodno zmínky, zvláště proto, že se v ní řeší otázky přítomné v časopise i hnutí v následujících letech. Nejprve se vydavatelky patrně

---

²⁸¹⁾ Dopisy, od redakčního kolektivu *Mujeres Libres* potenciálním distributorkám a od stoupenců zpět redakční radě, mohou být nalezeny v AHN/SGS-C, P.S. Madrid: 432. Jsem vděčna Mary Nash, že mě upozornila na umístění těchto dokumentů.

²⁸²⁾ První číslo se objevilo na konci května 1936. Podle seznamu, připraveného Mercedes Comaposada, byla před válkou vydána čtyři čísla, z nichž dvě měla formu krátkého zpravodaje. Druhé číslo se objevilo v červnu. Čtvrté číslo bylo zjevně připravováno v okamžiku, kdy 19. července vypukla válka, ale nebylo nikdy vydáno. Další existující číslo (oficiálně č.5), datované Día 65 de la Revolución, se objevilo v říjnu 1936. Pura Pérez Arcos mně poskytla seznam, „Revista *Mujeres Libres*“ vypracovaný Mercedes Comaposada, za což jsem jí vděčna.

²⁸³⁾ Dopis Emmě Goldmanové od vydavatelek *Mujeres Libres*, Madrid, 17. dubna 1936, AHN/SGS-C, P.S. Madrid: 432. Goldmanová komentovala přijetí dopisu v poznámce jednomu soudruhovi 24. dubna. Tento dopis je přetištěn v David Porter, ed., *Vision on Fire: Emma Goldman on the Spanish Revolution* (New Paltz, N.Y.: Commonground Press, 1983), 254.

²⁸⁴⁾ Z dopisu Maríi Luise Cobos, 20. dubna 1936, AHN/SGS-C, P.S. Madrid: 432.

²⁸⁵⁾ Lucía Sánchez Saornil Federice Montseny, Madrid, 24. května 1936; také *Mujeres Libres* soudruhu Hernandez Domenech (La Unión), Madrid, 27. května 1936.

spolehly na existující sítě hnutí, aby rozšířily zprávu o chystaném vydání časopisu. Téměř všichni dopisovatelé uvedli, že o časopisu se dozvěděli z anarchistického tisku nebo letáček rozšiřovaných v odborářských centrech, ateneos nebo na setkáních Juventudes. Mnoho podobných dopisů přišlo od mužů, zvláště členů místních skupin Juventudes, kteří učinili pro své komunity velké objednávky.

Přestože vydavatelky mohly v otázce komunikace záviset na organizacích hnutí, opakovaně zdůrazňovaly, že jsou na nich nezávislé, finančně i jinak, a podnikají projekt na vlastní odpovědnost. Lucía tak například vyjádřila poděkování Marii Lucíi Lobos zvláště za dobrovolnou pomoc s prodejem a distribucí, „protože... časopis od nikoho nedostává příspěvky nebo ekonomickou podporu a vydáváme jej pouze a jen my“. Prosby často nabývaly nabléhavého tónu. Lucía zahájila dopis compañeros z Juventudes v Sorii poznámkou, že „Jistě si umíte představit, jak tvrdě pracujeme, abychom toto všechno zorganizovaly samy, bez jakékoli pomoci.“⁽²⁸⁶⁾

Není překvapivé, že většina požadavků na materiální pomoc byla směřována mužům a organizacím hnutí. To byli ti, od nichž se v tehdejší Španělsku dalo očekávat, že budou mít k dispozici finanční prostředky (jakkoli minimální). Muži i ženy dobrovolně pracovali jako distributoři za použití všech dostupných zdrojů. Lucía například požádala Diega Abad de Santillan (velice známého autora a anarchistického teoretika, člena regionálního výboru CNT a redakční rady anarchistického časopisu *Tiempos Nuevos*), aby použil své kontakty na *Tiempos Nuevos* a zařídil distribuci *Mujeres Libres* v Barceloně.⁽²⁸⁷⁾

Vydavatelky projevovaly vděčnost mužům a ženám, místním odborovým organizacím a Juventudes po celé zemi za veškerou poskytnutou pomoc. Některé dopisy nicméně rovněž vyjadřovaly frustraci vydavatelek kvůli nedostatku zájmu ze strany hlavních anarchistických médií, zvláště *Solidaridad Obrera*, což byla situace (podpora ze strany místních skupin, ale nikoli organizací jako takových), s níž se *Mujeres Libres* potýkaly po celou dobu existence. 28. května 1936 Lucía napsala ostrý dopis šéfredaktorovi *Solidaridad Obrera* a stěžovala si, že ignoroval úvodní číslo *Mujeres Libres*. Přestože vydavatelky zadaly placenou reklamu vydání *Mujeres Libres* a poskytly dva výtisky prvního čísla v naději, že se jim v novinách dostane recenze nebo alespoň zmínky, hlavní deník anarchosyndikalistického hnutí o nich nepodal vůbec žádnou informaci.

„Koneckonců vám nejsme neznámé, jsme soudružky propůjčující všechny schopnosti službě organizaci a myšlence a nemyslíme si, že jednáte v souladu se solidaritou (očekávanou od soudruhů z hnutí). Ve jménu základní slušnosti, jaká by měla panovat mezi soudruhy z hnutí, a neboť my pracujeme pro společnou věc a ne nějaké zvláštní zájmy, nám přinejmenším dlužíte sdělení, že naše práce nestojí za nic, a nikoli toto absurdní mlčení.“⁽²⁸⁸⁾

V jiném ohledu první měsíce nicméně byly časem nadšení a uspokojení. *Mujeres Libres* dostávaly dopisy z celé země, psané ženami nadšenými z časopisu navzdory tomu, že samy byly často negramotné. Přestože kastilská španělština je téměř zcela fonetická, mnohé dopisy odhalovaly nedostatek zkušeností s psaným projevem. Mnoho jich obsahovalo početné pravopisné chyby a vykazovalo jen malý cit pro větnou stavbu. Z tohoto malého vzorku se

---

²⁸⁶⁾ *Mujeres Libres* soudružce Caledonio Arribas (Soria), Madrid, 14. května 1936 a redakční rada soudruhu Morales Guzmán (Granada), 7. května 1936.

²⁸⁷⁾ Lucía Sánchez Saornil soudruhu Abad de Santillán (Barcelona), Madrid, 6. května 1936.

²⁸⁸⁾ Lucía Sánchez Saornil, od redakční rady soudruhu šéfredaktorovi *Solidaridad Obrera* (Barcelona), Madrid, 28. května 1936.

zdá, že časopis *Mujeres Libres* se skutečně dostával k těm, kterým byl směřován, což znamená ne právě těm nejvzdělanějším ženám ve Španělsku.

Z korespondence je rovněž jasné, že *Mujeres Libres* se snažily upozornit ženy a muže na to, co ženy činily a mohly by činit v širším rámci anarchistického chápání podstaty společenské změny. Lucía tak například požádala Josefu de Tena, která souhlasila s tím, že bude podávat zprávy z Méridy, aby poskytla informace o ženské stávce, která proběhla v oblasti. Požádala de Tenu, aby zaslala informace o pozadí, požadavcích a rozměru stávky a rovněž se pokusila získat fotografie („jednu vnitřních prostor dílny, kde došlo ke konfliktu, a další, zobrazující skupinu *compañeras*, pokud možno na nějaké schůzi“).⁽²⁸⁹⁾ V dopise Marii Luise Cobos podobně nastínila, co od ní požaduje jako reportérky *Mujeres Libres* v Jérez de la Frontera (město v Andalusii). Lucía poznamenala:

„Máme velký zájem na posilování vzájemného porozumění mezi ženami z měst a venkova, tak, aby se všichni mohli dozvědět o podmínkách života těch druhých. Za tímto účelem byste nám mohla poslat zprávu pokrývající následující body: Jaká je nejdůležitější zemědělská činnost v oblasti, jaké druhy práce si vyžaduje, kolikrát do roka je nutné tuto práci odvádět, a velice specificky, jakou roli hrají ženy ve všech těchto záležitostech?“

Lucía také znovu požadovala fotografie na dokreslení příkladu.⁽²⁹⁰⁾

Je konečně důležité poznamenat, že mnoho dopisů pocházelo od mužů, mezi nimiž byli i takoví slavní anarchisté jako Eduardo Morales de Guzmán a Mariano Gallardo, oba pravidelní přispěvatelé *Estudios* a známí stoupcí emancipace žen, kteří se nabídli, že budou nejen distribuovat časopis, ale také přispívat svými články. Vydavatelky všem odpověděly, že oceňují projevenou podporu, ale rozhodly se pro časopis sestavovaný a vydávaný výhradně ženami. Lucía například Morales Guzmánovi napsala:

„Obdrželi jsme Vaši práci, kterou Vám vracíme, protože jsme přijaly zásadu, že časopis bude vytvářen výlučně ženami. Věříme, že orientace žen je něco, co musí být ponecháno... na ženách... a ať už uděláte cokoli, s jakkoli dobrou vůlí – a my uznáváme, že jste jeden z těch, kteří této věci věnovali nejvyšší pozornost a dobrou vůlí – nepodaří se Vám nalézt správnou rovinu.“⁽²⁹¹⁾

Mnoho z těchto témat a zájmů bylo reflektováno v obsahu prvního čísla časopisu, které se objevilo v květnu 1936. Úvodník představující nový časopis prohlašoval, že jeho cílem je „povzbudit ženskou sociální akci a poskytnout ženám novou vizi, která se vyhne kontaminaci jejich srdcí a myslí maskulinními chybami. Maskulinními chybami míníme všechny současné koncepce života a vztahů, které nazýváme maskulinními chybami, protože odmítáme veškerou odpovědnost za minulé události, v nichž žena nebyla činitelem, ale tichým svědkem.“ Vydavatelky však zdůraznily, že spíše než, aby se zabývaly svalováním viny na minulost, zajímají se o budoucnost. Nechtěly ani „vyhlásit válku“ mezi pohlavími: „Ne, ne. Vzájemnost zájmů, uvolnění napětí, ochota přidat se k boji za společný osud.“

Trvaly na tom, že zmíněný přístup není „feminismus“, který by byl prostě zrcadlovým obrazem maskulinismu, proti němuž se stavěly. Jejich cílem spíše byl „integrální humanis-

---

²⁸⁹⁾ Od redakční rady soudružce Josefa de Tena (Mérida), Madrid, 25. května 1936 a de Tenina odpověď, 3. června 1936.

²⁹⁰⁾ Lucía Sánchez Saornil soudružce Marii Luise Cobos, 20. dubna 1936.

²⁹¹⁾ Lucía Sánchez Saornil za redakci, soudruhu Morales Gumán (sic!) (Granada), Madrid, 14. června 1936.

mus“, kterého mělo být dosaženo správným vyrovnáním maskulinních a femininních prvků ve společnosti. Není překvapivé, že pokusy definovat, co přesně jsou „mužské“ a „ženské“ elementy, vyústily ve stejné zmatení a stereotypní postoje, kterým padlo za oběť i mnoho současných amerických feministek. *Mujeres Libres* například tvrdily, že „přemíra mužských ctností odvahy, hrlosti a neústupnosti způsobila surovou vlastnost života, že někteří těží z hlady a bídy druhých... Nepřítomnost ženy v historii vyústila v nedostatek patřičného porozumění, uvažování a prociťování, což jsou její vlastnosti, protiváha, která by mohla světu poskytnout stabilitu, kterou tak potřebuje.“ Zatímco tyto výroky byly proneseny poněkud hrubě zjednodušeně, samo tvrzení, že ženské chování se odlišuje od mužského a k dosažení patřičné rovnováhy ve světě je zapotřebí obou pohledů, dnes našlo odraz mezi jinými u Carol Gilligan a tvoří důležitou součást argumentace některých feministických mírových skupin, stejně jako teoretiček školy „mateřského myšlení“.⁽²⁹²⁾

Závěrečné odstavce úvodníku potvrzovaly výroky vydavatelek, že obsah časopisu bude jasně anarchistický. Vydavatelky prohlásily, že cílem *Mujeres Libres* je nechat zaznít hlas žen a „zabránit, aby žena, která otevřela své oči a ještě včera byla obětí tyranie náboženství, se stala obětí další tyranie, neméně propracované a dokonce ještě brutálnější – tyranie politiky“. Tato analýza zní téměř jako učebnicové vyjádření anarchistického přístupu ke společenské změně, uvádějící například, že politika – a veškerá moc – korumpuje a nabízející jako alternativu strategii přímé akce: „*Mujeres Libres* směřují k tomuto konečnému cíli prostřednictvím svobodné a přímé akce uskupení a jednotlivců. Nový svět musíme vybudovat postupováním po nových cestách.“

Články v časopise odpovídaly projeveným zájmům vydavatelek. První číslo přineslo články nabízející směs kulturních a politických komentářů, stejně jako příspěvků o péči o děti, zdravotědě a módě. Všechny příspěvky počítaly s čtenářstvem z řad pracujících žen vědomých si svého třídního postavení a sociálních a ekonomických nevýhod, které jej charakterizovaly. Všechny předpokládaly, že čtenáři by chtěli vědět, jak se pohybovat v tomto kontextu, a také, jak jej změnit. V krátkosti, zaměřením časopisu nebylo ani popírat třídní rozdíly, ani podporovat rezignaci na jejich existenci. Ať už bylo probírané téma jakékoli, články poukazovaly na možné cesty změny na jak individuální, tak komunitní úrovni.

Množství článků byly otevřeně politické komentáře – dopis od Emmy Goldmanové popisující otevřenost velšských pracujících k anarchistickým myšlenkám, kritika selhání jak Ligy Národů, tak mezinárodních organizací pracujících podniknout účinnou akci proti italskému vpádu do Habeše a analýza zákonů jako nepřátelských přirozenému plynutí života a specificky podřizujících ženy (což byla analýza, kterou bychom mohli nazvat „čistě anarchistickou“ v jejím tónu i obsahu, která přesto tento výraz nepoužila).

Časopis navíc otiskl i řadu článků s kulturní tematikou – diskusi o Pestalozioviho vzdělávacích teoriích a jejich přiměřenosti vzhledem ke vzdělávání dětí z pracujících rodin, recenzi „Moderní doby“ Charlieho Chaplina od Mercedes Comaposada, která zdůraznila antikapitalistická témata filmu, dále esej vyzdvihující hodnotu sportu a cvičení pro zdraví a vitalitu a článek Lucie Sáchez Saornil o životě zemědělských pracujících v Kastilii (článek uvádějící především městské čtenáře do podstaty života v zemědělských oblastech).

Konečně zde byly články na témata toho druhu, který bychom očekávaly v ženských magazínech, přestože se nesly v kriticko-politickém duchu. „Vivienda“ od Luisy Pérez diskutovala nezbytnost domácí hygieny – hodnotu bytových koupelen a zavedeného plynu (což se

---

²⁹²⁾ Viz například Carol Gilligan, *In a Different Voice* (Cambridge: Harvard University Press, 1982); a Sara Ruddick, *Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace* (Boston: Beacon Press, 1989). Pro kritičtější přehled této literatury viz Martha Ackelsberg a Irene Diamond, „Gender and Political Life: New Directions in Political Science“ v *Analyzing Gender: A Handbook of Social Science Research*, ed. Myra Marx Ferree a Beth B. Hess (Beverly Hills: Sage, 1987), 515-18.

tehdy vzhledem k dělnickým bytům považovalo za zbytečný luxus), správná pravidla nakládání s odpadky a roli plivátek v šíření nemocí. Článek od Amparo Poch popisoval správnou péči o nově narozené děti a střídal pokyny, jak dlouho by dítě mělo spát a jak jej umývat a starat se o něj, s diskusemi o důležitosti lásky a pozornosti pro správný růst a vývoj.⁽²⁹³⁾ Časopis dokonce obsahoval článek o módě – „estetika oblékání“. Poznává, že podle všeho ženy ze středních a vyšších vrstev si volněji vybírají praktické oblečení, zatímco pracující ženy, které si to nejméně mohou dovolit, zůstávají věrné tradicím vyžadujícím značné náklady, které nejsou ani pohodlné, ani atraktivní.

Nejvýznamnějším rysem obsahu časopisu však byl pokus oslovit čtenářky „tam, kde jsou, a využít každou dostupnou příležitost pro politické a kulturní zvyšování uvědomění. Pro ženu, která nebyla členkou anarchosyndikalistického hnutí a měla jen nízké třídní uvědomění, bylo možné vzít časopis a začít jej číst prostě jako další ženský časopis. Ten se však od většiny ostatních jasně lišil – trval na důležitosti ženské osobnosti, její zkušenosti a potenciálu jako historického činitele a zároveň promlouval k jejím intimním záležitostem manželky a matky. Vydavatelkám se podařilo udeřit na správnou notu, která jednak brala ohled na čtenáře a zároveň vzdělávala. Neobsahovala žádné podtóny „svalování viny na oběť“, tak časté v člancích hlavních anarchistických časopisů, stěžujících si na nedostatek participace žen na hnutí, a také žádné povýšenectví, typické pro ženské magazíny střední vrstvy (dokonce i co se týče feministek ze střední vrstvy), které projevovaly, když se zabývaly tématy vztahujícími se k pracujícím ženám.⁽²⁹⁴⁾

Mujeres Libres nakonec dobře přijalo mnoho jednotlivců i skupin z hnutí. V následujících měsících Acracia (časopis CNT z Léridy) a *Boletín de Información CNT-FAI*, přetiskovaly úvodníky z Mujeres Libres, zmiňovaly se o jednotlivých člancích a jinými způsoby povzbuzovaly své čtenáře, aby četli a podporovali nový časopis. Během května a června vydavatelky obdržely mnoho podpůrných a povzbuzujících dopisů od anarchistů i anarchistek, vyjadřujících poděkování za nastolená témata a chválících kvalitu článků. Mnoho těchto dopisů také obsahovalo peníze na předplatné nebo podporu časopisu.⁽²⁹⁵⁾ Zatímco se tedy objevení časopisu možná nesetkalo s takovým nadšením a finanční podporou, v jaké vydavatelky doufaly v případě dalších organizací hnutí, časopis rozhodně nemluvil k hluchým. *Mujeres Libres* si našly nadšenou čtenářskou obec.

...

Směr vývoje časopisu i organizace se ostře změnil po červenci 1936. Občanská válka a měsíce zvyšujícího se nepokoje, které k ní vedly mezi únorem a červencem 1936, nabízely ženám mnoho nových příležitostí a zároveň ohraničily rozsah toho, čeho mohly ženy dosáhnout. Vlastní vývoj Mujeres Libres tak byl chtě nechtě zasažen těmito událostmi.

V nejbezprostřednější rovině se ženy, většinou zapojené v Mujeres Libres v Madridu a Grupo Cultural Femenino v Barceloně, přidaly ke svým soudruhům na ulicích v odpovědi na (vojenskou) vzpouru. Zásobovaly milicionáře potravinami, zakládaly lidové jídelny a začaly organizovat všední život v „zázemí“. Brzy poté začaly ženské skupiny přetvářet a přesměrovávat své aktivity. Soledad Estorach, Pepita Carpena a další procestovaly Katalánsko a Aragon a pomáhaly zakládat zemědělská družstva. Mnoho přijelo společně s představiteli CNT a FAI do oblastí poblíž fronty a pomocí podomácku vyrobených megafonů vyzývalo rolníky a zemědělské dělníky, aby „přešli na naši stranu“. Jiné organizovaly konvoje potravin a zásob po celé republikánské zóně. Se specifickým cílem pozvednout ženy, aby překonaly své trojitě zotročení – „zotročení nevědomosti, zotročení jako námezdně pracujících a zotročení jako

²⁹³) Tento článek se stal součástí brožury Nino (Barcelona: Mujeres Libres, 1937).

²⁹⁴) Jedním příkladem takového časopisu v ranějším období je *La mujer: Periódico Científico, Artístico y Literario*, vydávaný v Barceloně v roce 1882.

²⁹⁵) Například AHN/SGS-C, P.S. Madrid: 432.

žen“ – rozvíjely programy na vymýcení negramotnosti a společně s odborovými svazy spoluorganizovaly učňovské programy.

Změny vyvolané válkou a revolucí se rychle odrazily na tónu a obsahu časopisu. Mercedes Comaposada transformaci popsala v článku zveřejněném v *Tierra y Libertad* v květnu 1937: „Ten klidný ‘časopis názorové orientace a sociální dokumentace’ nezmizel, ale byl přeměněn v živější časopis nabízející v souladu s tehdejšími okolnostmi konstruktivní kritiku a orientaci pro nynější a pozdější dobu.“⁽²⁹⁶⁾ Páté číslo („Día 65 de la Revolución“), odpovídající na novou realitu a vydané v říjnu 1936, odráželo tuto transformaci. Časopis dále přinášel články, které mohly zajímat ženy, přestože mnohé se vztahovaly k válečné situaci – kritika politických stran za pořádání přehlídkových pochodů dětí v uniformách, diskuse o přidělovém systému, příběhy milicionářek na frontě, či žen pracujících v továrnách. Navíc zde byly články věnované zvyšování politického uvědomění: zprávy o prvních dnech boje v Barceloně, vlastňování domů a zakládání družstev v Torrasse a množství článků vysvětlujících názor anarchosyndikalistického hnutí na „revoluci a válku“.

Vydavatelky si byly vědomy změny kontextu a jejího dopadu na časopis. „Přestože bychom raději pracovaly v klidnější době“, svět se změnil. Následkem toho „jsme zavázány... přizpůsobit svůj tón a výraz zrychlenému rytmu, v němž se odvíjí život“. Již předtím bylo nezbytné vyhledávat ženy v jejich domovech a přesvědčovat je o potřebě zapojit se do sociálního života, ale válka učinilo tuto potřebu nepochybně samozřejmou. Ženy se *zapojovaly*, odpověděly na výzvu. „Tato odpověď je ale pouze instinktivní, nikoli uvědomělá. Dnes je naším úkolem... proměnit instinkt v uvědomění.“ Nejdramatičtěji však vydavatelky ztotožnily své cíle s cíli anarchosyndikalistického hnutí.

„Být antifašistou je málo, antifašistou jste, protože jste nečím jiným (než fašistou). My však máme přesvědčení stojící proti této negaci... které může být shrnuto do třech písmen: CNT (Confederación Nacional del Trabajo), znamenajících racionální organizaci života na základě práce, rovnosti a sociální spravedlnosti. Pokud by tomu tak nebylo, antifašismus by pro nás byl prázdným pojmem.“⁽²⁹⁷⁾

Dokonce již tak brzy je možné rozpoznat určité očividné rozdíly v tónu a přístupu *Mujeres Libres* ve srovnání s dalšími časopisy tehdy zaměřenými na ženy. V čísle z října 1936 se *Mujeres*, časopis Španělské komunistické strany (PCE), identifikoval se „Ženami proti válce a fašismu“, ranou organizací typu Lidové fronty pro ženy. V kontrastu vůči revoluční vizi *Mujeres Libres* prohlašovaly *Mujeres*, že primární odpovědností madridských žen je zaujmout místa mužů na pracovišti, tak, aby muži mohli odejít bojovat, a dále „naučit se zacházet se zbraněmi, pokud by to mělo být nutné“.⁽²⁹⁸⁾ Článek Dolores Ibarruri (La Passionaria) tvrdil, že „vítězství učiní práci dostupnou každému – mužům i ženám“. Dominantním tématem článku však bylo, že práci žen musíme chápat jako příspěvek válečnému úsilí. „Je nezbytné připravit ženy tak, aby když se všichni muži chopí zbraní, mohly zajistit pokračování veřejného života v Madridu a výrobu toho, co je potřebné pro válku a uspokojení základních potřeb.“

V souladu se strategií Lidové fronty, obhajovanou PCE, se takřka všechny články v *Mujeres* zaměřovaly na vítězství ve válce. Jediný článek, který se přímo nevěnoval válce

---

²⁹⁶⁾ Mercedes Comaposada, „Orígen y actividades de la Agrupación ‘Mujeres Libres’“ *Tierra y Libertad*, č.11 (27. března 1937): 8.

²⁹⁷⁾ „Henos aquí otra vez...“ *Mujeres Libres*, č.5 (říjen 1936).

²⁹⁸⁾ „Mujeres de Madrid: Preparáos a vencer“, *Mujeres* č.12 (29. října 1936): 3; viz rovněž Aurora Morcillo Gómez, „Feminismo y lucha política durante la II República y la Guerra civil“ v *El feminismo en España*, ed. Pilar Folguera, 75-76.

nebo obraně Madridu, se nacházel pod titulkem „Preparemos la nueva generación: Lo que era la maternidad y Lo que debe ser“ (Připravme novou generaci – co je a čím by mělo být mateřství). Článek se zaměřoval na překonání strachu žen z porodnic, rozebíral změny vyvolané převzetím těchto institucí od církve a povzbuzoval ženy, aby spíše navštěvovaly nemocnice, než rodily doma.

Companya, časopis namířený k ženám a vydávaný od března 1937 PSUC (katalánskou Komunistickou stranou), se poněkud jasněji věnoval specifické podřízenosti ženy „jako ženy“ a tvrdil, že „dílo emancipace žen náleží ženám“. Formulace procesu emancipace a diskuse o roli žen však stále kladla primární důraz na důležitost participace žen pro válečné úsilí.⁽²⁹⁹⁾

Na podzim 1936, několik měsíců po vypuknutí války a doprovodné sociální revoluce, se *Mujeres Libres* začaly utvářet jako nezávislá organizace, s cílem a programem odlišujícím ji od jiných levicových ženských organizací a v určité míře také od dalších organizací anarcho-syndikalistického hnutí. I když zakladatelky časopisu pohlížely na svůj program a zásady jako konzistentní vzhledem k teorii a cílům širšího anarchistického hnutí, věřily, že pokud hnutí bude ponecháno pouze se svými (tradičními) nástroji, nebude schopno efektivně mobilizovat ženy pro sociální revoluci a rekonstrukci společnosti.

Byla nezbytná organizace, vedená ženami a pracující pro ženy, rozhodnutá překonat podřízenost žen ve všech jejích rysech, ať už v domovech, na pracovišti nebo v samotném anarcho-syndikalistickém hnutí. Program, který ženy rozvinuly, předznačený v článcích Lucie Sánchez Saornil pro *Solidaridad Obrera* z října 1935, měl být vytvořen a uplatněn ženami pro ženy. Znamenalo to také kurzy na překonání nevědomosti a negramotnosti, průmyslové i obchodní programy profesní přípravy stejně jako skupiny pro zvyšování uvědomění, vytvářené tak, aby pozvedly ženy a ujistily je v jejich vědomostech a sebedůvěře, kterou budou potřebovat, až budou jako plnoprávné občanky participovat na revoluční společnosti. Tyto programy měly být zorganizovány federativním nehierarchickým způsobem tak, aby struktura i samotný program charakteristicky znázornil schopnost jednat autonomně a přispívat k sociální transformaci.

---

²⁹⁹⁾ *Companya* 1 č.1 (11. března 1937). Viz rovněž mé „Women and the Politics of the Spanish Popular Front“.

Kapitola V

Vzdělání jako zbraň

Uvědomění jako revoluce

Nároky konfrontovat jak revoluci, tak válku, vedly Mujeres Libres k rozvinutí souboru programů se dvěma odlišnými, ale souvztažnými cíli: *capacitación*, „přípravy“ žen na revoluční zapojení, a *captación*, jejich aktivní začlenění do anarchistického hnutí. Tato dvojitá orientace byla jasně vyjádřena v prohlášení zásad:

„a) vytvořit uvědomělou a odpovědnou ženskou sílu (původně: „revoluční sílu“), která by mohla jednat jako předvoj pokroku, a b) za tímto účelem zakládat školy, instituty, konference, zvláštní kurzy apod. uzpůsobené pozdvihnout ženy a osvobodit je z trojitého zotročení, kterému byly a stále jsou podrobeny – zotročení nevědomosti, zotročení jako ženy a zotročení jako námezdně pracující.“⁽³⁰⁰⁾

Capacitación je slovo nemající přesný anglický (a ani český, pozn. překl) ekvivalent. Nejblíže se dostaneme, když jej popíšeme jako kombinaci zvyšování uvědomění a vlastní pozvednutí ve smyslu rozvoje a důvěry ve vlastní schopnosti. Značilo odhodlání Mujeres Libres umožnit ženám, aby překonaly svou podřízenost, uvědomily si vlastní potenciál a jednaly podle něj. *Capacitación* bylo uzpůsobení Mujeres Libres koncepce přípravy na specifickou situaci žen ve Španělsku. Nejlépe mu porozumíme vzhledem k *obsahu* aktivit organizace – aktivit, vytvořených k překonání negramotnosti žen, přípravě žen na aktivní a efektivní participaci na pracovní síle, poskytnutí informací ženám o nich samých (např. o mateřství, péči o dítě a sexualitě) a konečně umožnění získávat zkušenosti jako odpovědné spolutvůrkyně historie.

Captación, cíl, nabývající stále větší důležitosti společně s posilováním kontrarevoluce, odkazoval na organizační a ideologický kontext *capacitación*. Již jsem se zmínila o tom, že jednou ze starostí zakladatelek Mujeres Libres byl tíživý nedostatek aktivistek a rozhodly se tak povzbuzovat ženský aktivismus v CNT a FAI. Zvyšující se ženská participace na práci organizací hnutí pro ně byla důležitá právě proto, že v anarchistickém hnutí spatřovaly největší naději na změnu, která by zlepšila situaci žen stejně jako mužů. Jak se občanská válka protahovala, zájem Mujeres Libres o *captación* začal znamenat nejen starost o větší zapojení žen do CNT, ale rovněž soutěž s Asociación de Mujeres Antifascistas (a Komunistickou a Socialistickou stranou) o přízeň čerstvě mobilizovaných žen.

Mujeres Libres odmítaly jak feminismus (čímž měly na mysli zacházení s muži jako s nepřáteli a snahu o „rovnost pro ženy uvnitř existujícího systému privilegií“)⁽³⁰¹⁾, tak odsouzení žen do druhořadého postavení v rámci anarchistického hnutí.

„Jsme si vědomy precedensů vytvořených feministickými organizacemi a politickými stranami... Nemůžeme následovat ani jednu z těchto cest. Nemůžeme oddělit problém žen od sociálního problému, ani nemůžeme popřít význam prvního problému tím, že bychom ženy proměnily na pouhé nástroje nějaké organizace... a to dokonce i vlastní anarchistické organizace.

---

³⁰⁰⁾ „Estatutos de la Agrupación de Mujeres Libres“, 4, Alfáfar (Valencie), n.d., AHN/SGS-C, P.S. Madrid: 432, Legajo 3270; také Federación Nacional „Mujeres Libres“, Comité Nacional, „A todos los Comités Regionales y Provinciales de la Federación Nacional Mujeres Libres“ (Barcelona, 12. července 1938), 1, IISG/FAI: 48.c.1a.

³⁰¹⁾ „Mujeres Libres tiene una personalidad“, Mujeres Libres č.8; a Etta Federn, Mujeres de las revoluciones (Barcelona: Mujeres Libres /1938/), 58.

Záměr stojící za našimi aktivitami je mnohem širší: sloužit myšlence, ne straně, pozvednout (*capacitar*) ženy, aby se z nich mohli stát jednotlivci schopní přispívat ke strukturování budoucí společnosti, jednotlivci, kteří se naučili být svébytní a neposlouchat slepě diktát jakékoli organizace.“⁽³⁰²⁾

Jak naznačuje jistý obranný tón citace, ve skutečnosti se tyto cíle občas nacházely ve vzájemném napětí. Například jak CNT, tak FAI (jejichž finanční a morální podporu *Mujeres Libres* zoufale potřebovaly), se více zajímaly o *captación* než *capacitación*. Velice ochotně podporovaly snahy *Mujeres Libres* například organizovat ženy v odborových svazech, ale projevovaly již mnohem menší nadšení pro podporu široce založených programů *capacitación*. Tyto organizace anarchistického hnutí nikdy nepřijaly *capacitación* jako nezávislý cíl vyžadující si organizační autonomii. Z pohledu *Mujeres Libres* však *captación* bez *capacitación* neměla žádný smysl, neboť ženy by ještě nebyly připraveny vstoupit do hnutí jako rovnoprávní partneři.

...

Anarchismus poskytl základní zakotvení pro analýzu a program *Mujeres Libres*. Jejich cílem byla rovnostářská nehierarchická společnost, v níž lidé respektovali sami sebe a byli respektováni druhými. Vzhledem k relativnímu zanedbávání žen a ženské otázky v anarchosyndikalistickém hnutí bylo nicméně hlavní starostí *Mujeres Libres* zabývat se těmi aspekty společenského systému nerovnosti a hierarchie, které se specificky dotýkaly žen. Zabývání se podřízeností žen jako součástí širšího systému hierarchií umístilo jejich projekt pevně do anarchistické soustavy, zatímco zaměření na specifické genderové následky těchto nerovností odlišovalo *Mujeres Libres* od tehdejšího většinového proudu hnutí.

Organizační autonomie byla vzhledem k této vizi klíčová. *Mujeres Libres* argumentovaly, že ženy potřebují samostatnou organizaci ne proto, že by se mužům nedalo věřit a muži nemusí být plně oddáni emancipaci žen, ale protože ženy se nakonec mohou stát schopnými a zodpovědnými, schopnými na hnutí rovnoprávně participovat pouze prostřednictvím vlastní akce řízené jimi samotnými. Jak napsala Lucía Sánchez Saornil v roce 1935: „Věřím, že není záležitostí mužů rozhodovat o roli žen ve společnosti, jakkoli pokročilé by to mohlo být. Anarchistickým způsobem... je nechat ženu svobodně jednat, bez vedení nebo donucování, nechat ji pohybovat se tím směrem, kterým ji vedou sklony a schopnosti.“⁽³⁰³⁾

Tato kapitola zkoumá podstatu a fungování programů *Mujeres Libres* pro *capacitación* a zvláště snahy přizpůsobit anarchistické principy (společenské) přípravy specifické situaci žen ve Španělsku. Klíčem k porozumění těmto programům byla analýza *Mujeres Libres* týkající se odlišnosti žen, podstaty a zdrojů podřízenosti žen mužům ve španělské společnosti a zvláště příspěvku, který mohly ženy přinést revoluci a výstavbě nové společnosti. Přestože tyto pohledy byly jen zřídka přímo zformulovány, většinu můžeme poskládat z prozkoumání prací a programu *Mujeres Libres*.

Mujeres Libres se zaměřovaly na spojnice mezi ekonomickou, kulturní a sexuální podřízeností. V jejich pracích můžeme nalézt analýzu podřízenosti žen odvíjející se zhruba následujícím způsobem: Ženy, které zůstanou doma, se stanou ekonomicky (a tedy rovněž sexuálně) závislé na mužích. Tato závislost přispívá k nedostatku vzdělání a je jím posilována a tento nedostatek obratem přispívá ke společenskému podhodnocení ženy a nedostatku sebeúcty ze strany samotných žen. Situace žen, které byly placeny za svoji práci, se téměř v ni-

---

³⁰²) „Anexo al informe que la federación *Mujeres Libres* eleva a los comités superiores del movimiento libertario y al pleno del mismo“, 2. Federación Nacional 'Mujeres Libres', Comité Nacional, Barcelona, říjen 1938, IISG/CNT: 40.c.4.

³⁰³) Resumen al margen de la cuestión femenina“, Solidaridad Obrera, 8. listopadu 1935. Viz rovněž Emma Goldmanová, „La situación social de la mujer“, *Mujeres Libres*, č.6.

čem nelišila, ať už byly zaměstnány v domácí službě nebo továrně. Jejich nízké mzdy byly „ospravedlňovány“ na základě toho, že jsou pouze druhořadými pracujícími, kteří nemusí živit rodinu. Nízké mzdy zase přispívaly k podřízenému statusu ženy a nedostatku sebeúcty. Kombinace ekonomické podřízenosti a relativní kulturní zaostalosti konečně činila ženy mimořádně zranitelné sexuálními vykořisťováními – ať už v rámci manželství nebo mimo něj.⁽³⁰⁴⁾

Mujeres Libres v souladu s anarchistickou analýzou dominance a podřízenosti nikdy nepřipisovaly podřízenost žen jakémukoli jednotlivému faktoru. Vzdělání bylo klíčové vzhledem k překonání kulturní podřízenosti žen, ale samo o sobě nepostačovalo, aby z žen učinilo plnoprávné partnery v ekonomice nebo společnosti. Zaměstnání také bylo podstatnou záležitostí, ale samotná práce by nikdy nepřekonala kulturní a sexuální vykořisťování. Efektivní programy capacitación se tedy následně musely zaměřit na překonání všech aspektů „zotročení“ žen a jejich vzájemných interakcí. Aktivita musely být řízeny v mnoha rovinách zároveň.

Názor Mujeres Libres na to, čím by ženy měly specificky přispět revoluci a nové společnosti, byl nejasný. Zatímco většina jejich aktivit a propagace se zaměřovala na překonání podřízenosti, zabraňující ženám zaujmout své místo bok po boku s muži v nové společnosti, některé materiály otevřeně zdůrazňovaly rozdíly žen a mužů a důležitost začlenění žen – se všemi odlišnostmi – do revolučního procesu. Úvodník oznamující vytvoření Národní federace Mujeres Libres ze srpna 1937 například prohlašoval:

„Tím, že identifikovaly své cíle s CNT a FAI (Mujeres Libres), shromáždily to nejopravdověji španělské a nejautentičtější revoluční a obohatily to svými nejlepšími, specificky ženskými vlastnostmi... Mujeres Libres si přejí, aby se v nové společnosti dva úhly pohledu – maskulinní a ženský – spojily a vytvořily tak nezbytnou rovnováhu... Spravedlivá společnost nemůže existovat, aniž by v ní byly rovnoměrně přítomny maskulinní a ženské prvky.“⁽³⁰⁵⁾

Zde se autorka podle všeho snaží argumentovat ve prospěch začlenění specifické perspektivy přinášené ženami politickému a sociálnímu životu a předznamenává tak nedávnou výzvu Carol Gilligan k naslouchání „jinému hlasu“ žen. Co ale přesně je touto perspektivou, nějak uniklo. Otázka, jaké jsou tedy ženské vlastnosti a co žena může nabídnout společnosti – na což se ve svých debatách a diskusích zaměřují současné feministky⁽³⁰⁶⁾, byla rovněž vznesena členkami Mujeres Libres. Jak uvidíme, neurčitost vzhledem k tomu, co zakládá ženskou přirozenost, byla zjevná v mnoha programech Mujeres Libres.

Vzdělávací programy

Vzdělávání tvořilo ústřední součást programů Mujeres Libres pro capacitación a zastává přední místo v diskusích o jejich úspěších. Vzdělání mělo zásadní význam pro uvolnění ženského potenciálu a umožnění ženám stát se plně aktivními členkami hnutí a nové společnosti. „Kultura pro kulturu? Kultura v abstraktním smyslu? Ne. *Capacitación* žen s jedním bezprostředním a naléhavým cílem – pomoci vyhrát válku. Pozvednout (*capacitar*)

³⁰⁴⁾ „El problema sexual y la revolución“, Mujeres Libres č.9 a „Liberatorios de prostitución“, Mujeres Libres, č.5. Srovnej José Luis Aranguren, „La mujer, de 1923 a 1963“, Revista de Occidente (Segunda época), č.8-9 (listopad-prosinec 1963): 231-43.

³⁰⁵⁾ „Un acontecimiento histórico“, Mujeres Libres, č.11.

³⁰⁶⁾ Viz například Carol Gilligan, In a Different Voice; Sara Ruddick, Maternal Thinking; Mary Field Belenky a další, ed., Women's Ways of Knowing: The Development of Self, Voice, and Mind (New York: Basic Books, 1986); a kritický pohled, Mary G. Dietz, „Citizenship with a Feminist Face“, Political Theory 13, č.1 (1985): 19-37 a Martha Ackelsberg a Irene Diamond, „Gender and Political Life“.

ženy, aby se osvobodily ze svého trojitého zotročení – zotročení nevědomostí, zotročení jako námezdně pracujících a zotročení jako ženy. Připravit je (*capacitarla*) pro nové, spravedlivější společenské uspořádání.“⁽³⁰⁷⁾

Vzdělávací programy byly mezi prvními aktivitami, které *Mujeres Libres* vůbec zorganizovaly, a měly mnoho součástí. Nejzákladnější a všeobecně rozšířené bylo tažení proti negramotnosti. Ponižení z „kulturní zaostalosti“ zabraňovalo mnoha ženám aktivně se zapojit do boje za revoluční změnu. Gramotnost byla prostředkem rozvinutí sebedůvěry a další participace.⁽³⁰⁸⁾

Kromě kurzů základů gramotnosti nabízely instituty ve městech techničtěji orientované kurzy a programy „sociálního formování“ – čímž měly *Mujeres Libres* na mysli orientaci ve světě sociálních a politických otázek. Na podzim roku 1936 *Mujeres Libres* v Barceloně nabízely intenzivní kurzy kulturního přehledu, sociální historie a ekonomiky a práva ve svém centru na Plaza na Cataluňa. Na konci tohoto roku již *Agrupación* měla vlastní Instituto *Mujeres Libres*, nacházející se na Calle Cortés, a o několik měsíců později otevřel brány Casal de la Dona Treballadora. V říjnu 1937 Casal de la Dona nabízel kurzy v následujících oblastech:

„Základní kurzy (pro negramotné a lidi nemající více než tři třídy) – čtení, psaní, aritmetika, zeměpis, gramatika a přírodní jevy.

Doplňkové kurzy k základnímu vzdělání: světová historie, francouzština, angličtina, ruština, psaní na stroji a těsnopis.

Doplňkové profesní kurzy: zdravotní péče, péče o dítě, profesní dovednosti (mechanika, elektrikářský kurs, obchod), šití, zemědělství a drůbežářství.

Sociální formování: odborové organizování, sociologie, ekonomie a kulturní přehled.“⁽³⁰⁹⁾

Bez ohledu na úroveň kurzů však diskutovaná látka obsahovala nové porozumění tomu, co znamená být ženou. Kurzy „sociálního formování“ byly nezbytností pro ty, které se chtěly stát aktivistkami. Pepita Carpena, Conchita Guillén a Amada de Nó všechny jako nové členky organizace v letech 1937-1938 studovaly v Barceloně u Mercedes Comaposada.

Podstatou kurzů bylo, aby ženy převzaly odpovědnost za vlastní životy. „Mezi compaňerem a compaňerou musí existovat rovnoprávnost, což znamená nezávislost, vlastní osobnost. Compañera je schopna se rozvinout sama vlastním způsobem, aniž by ji compañero musel říkat, co má dělat. Vysvětlovaly nám, že žena musí sama převzít iniciativu a vydobýt si nezávislost.“⁽³¹⁰⁾

Mujeres Libres rovněž nabízely kurzy základního vzdělávání s cílem připravit novou generaci učitelů, kteří by vzdělávali děti pro novou společnost. Konečně zde byly kurzy a programy, týkající se zemědělství a drůbežářství. *Mujeres Libres* založily zemědělské školy pro dívky, které přišly do měst z venkova, aby pracovaly v domácích službách, zacílené na

---

³⁰⁷⁾ Instituto *Mujeres Libres*, *Actividades de la F. N. Mujeres Libres* (Barcelona: *Mujeres Libres* /1938/). Viz také „Realizaciones de *Mujeres Libres*: Organización, Cultura, Trabajo, Maternidad“, *Tierra y Libertad*, 30. července 1938; a Soledad Estorach, „Caracteres de nuestra lucha“, *Tierra y Libertad*, 3. prosince 1938.

³⁰⁸⁾ Viz reklama na *Mujeres Libres*, *Tierra y Libertad*, č.47 (10. prosince 1938): 3. Co se týče obecnějších informací o kampani proti negramotnosti, viz „Salvemos a las mnejres de la dictadura de la mediocridad: Labor cultural y constructiva para ganar la guerra y hacer la Revolución“, *Ruta 2*, č.29 (30. dubna 1937): 8; také „Realizaciones de ‘*Mujeres Libres*’;: La Mujer ante el presente y futuro social“ v *Síderometalurgía* (Revista del sindicato de la Indústria síderometalurgica de Barcelona) 5 (listopad 1937): 9.

³⁰⁹⁾ Jak bylo oznámeno v *Mujeres Libres* č.11 (1937).

³¹⁰⁾ Pepita Carpena, rozhovory, Montpellier, 30. prosince 1981 a Barcelona, 3. května 1988; Conchita Guillén a Amade de Nó, rozhovory, Montady, 29.-30. dubna 1988.

učení dovedností, které by jim umožnily efektivněji se podílet na kolektivizovaném zemědělství v rodných vesnicích.

Ve velkých městech se Mujeres Libres organizovaly jak všeobecně v městské organizaci, tak lokálně. Lokální centra nabízela večerní kurzy, aby je mohly navštěvovat ženy, které přes den pracovaly. Nejčastější nabídkou v městských sousedstvích a zemědělských vesnicích byly kurzy základní gramotnosti doplňované kurzy základního vzdělání, technických dovedností, péče o děti, ošetrovatelství a první pomoci. Ty umožňovaly ženám, které je „vystudovaly“, aby učily v nových školách nebo pracovaly v nemocnicích a na klinikách, ať už na frontě nebo ve své čtvrti. Jak válka vytvářela stále více a více uprchlíků, skupiny Mujeres Libres, působící v oblastech, kde se uprchlíci shromažďovali, prováděly rozsáhlé vzdělávací programy, sloužící potřebám dospělých i dětí.⁽³¹¹⁾

Cíle vzdělávacích programů Mujeres Libres zacházely za pouhé předávání dovedností. V červenci 1937 katalánská Generalidad za účasti UGT a CNT otevřela Institut d'Adaptació Professional de la Dona (Institut pro profesní školení žen). Vytvořen poté, co Generalidad převzala kontrolu nad Escuela de Adaptación Profesional de la Mujer (společný podnik Mujeres Libres a CNT v Barceloně), Institut se zaměřil na poskytnutí patřičných dovedností ženám, aby se mohly zařadit do pracovní síly a nahradit muže, kteří odešli na frontu.⁽³¹²⁾ Tento Institut zjevně doplňoval působení „Escuela Profesional per a la Dona“, vytvořené v roce 1883, aby dívkám z řad pracujících třídy nastupujícím do textilního průmyslu poskytl školení. Její programy se dramaticky rozšířily po červenci 1936, kdy Generalidad zavedla široké spektrum nových kurzů.⁽³¹³⁾

Mujeres Libres však pohlížely na zmíněný nový Institut jako pouze částečnou odpověď na potřeby žen: „Podobné instituty nemohou dosáhnout svých cílů bez předchozí přípravy, nikoli jen ve smyslu umožnění získat základní vědomosti a pohledy, ale rovněž duchovní a sociální zformování.“⁽³¹⁴⁾ Cíle Mujeres Libres byly širší. Jak vysvětlovala Soledad: „Profesní učňovské školy (vedené Generalidad) otevřely své brány ženám a poskytly jim *technické* školení, aby přebraly pracovní místa, zaujímaná muži. My jsme ale (v Casa) spojovaly profesní školení s určitou společenskou přípravou. Byl to spíše určitý druh školy pro aktivistky.“⁽³¹⁵⁾ Mujeres Libres samozřejmě nebyly jedinou organizací, která se pokusila využít výukové programy k širším, politickým účelům. Ve skutečnosti, jak uvidíme v šesté kapitole, bylo jednou z jejich hlavních stížností proti Escuela de Adaptación Profesional de la Mujer to, že je využívána jinými organizacemi k propagandistickým účelům.⁽³¹⁶⁾

Programy přímých vzdělávacích služeb dosáhly k mnoha tisícům ženám, v prosinci 1938 navštěvovalo kurzy v Casal de la Dona v Barceloně denně asi 600-800 žen. Tiskové a propagační programy Mujeres Libres kromě toho šířily jejich poselství v ještě větším měřítku a doplňovaly časopis knihami a brožurami na množství témat, od výchovy dětí až k životopi-

---

³¹¹⁾ Anna Delso de miguel, „Demarche évocatrice“, Trois cents hommes et moi (Montréal: Editions e la pleine lune, 1989): 48-55, rozhovory.

³¹²⁾ „Regalment per la l'Aplicació del Decret del 10 de Juliol del 1937 que Crea l'Institut d'Adaptació Professional de la Dona“, IISG/CNT: 001.A.3.

³¹³⁾ „Informes: Instituto de Adaptación Profesional de la Mujer“, IISG/CNT:001.A.3; Federación Local de Sindicatos Unicos, „Acerca del Instituto de Adaptación Profesional“, Boletín de Información, CNT-FAI, č.393, 24. září 1937; Generalitat de Catalunya, Escola profesional per a la donya – Reglament (Barcelona: Casa d'A.F. Macià, 1937); a Generalidad de Catalunya, Department de Cultura, Les noves institucions jurídiques i culturals per a la dona (Setmana d'Activitats Femenines, únor 1937) (Barcelona: Gráficas Olivade Vilanova, 1937).

³¹⁴⁾ „Realizaciones de 'Mujeres Libres'“, Tierra y Libertad, 30. července 1938.

³¹⁵⁾ Rozhovor, Paříž, 4. ledna 1982. Viz také Soledad Estorach, „Eschucha, compañera“, Acracia, 6. února 1937.

³¹⁶⁾ Lucía Sánchez Saornil za Národní výbor Mujeres Libres národnímu a celofederačním výborům CNT, FAI a FIJL (13. prosince 1938) a Juanu Negrínovi, předsedovi Rady ministrů (21. prosince 1938), IISG/FAI: 48.C.1.a.

sům revolučních žen (viz Příloha B). Během prvních měsíců revoluce Mujeres Libres v Barceloně zřídily stánek na Ramblas, aby tyto publikace učinily dostupnější potenciálním čtenářům.⁽³¹⁷⁾ Pořádaly rovněž veřejné expozice, aby zdůraznily aktivity a úspěchy žen v revolučním období.

Mujeres Libres konečně jak celostátně, tak regionálně ustavily výbory zaměřené na kulturu a propagaci, aby šířily poselství organizace slovem i písmem. Jedna barcelonská skupina měla pravidelné rozhlasové pořady. Další projížděla katalánským venkovem a promlouvala k těm, k nimž se nemohla dostat tištěná nebo rozhlasová propagace. Pepita Carpena například poté, co dokončila svůj kurs u Mercedes Comaposada, se stala pravidelným účastníkem propagačních zájezdů jako členka Katalánského regionálního výboru Mujeres Libres odpovědná za kulturu a propagaci.⁽³¹⁸⁾ Na lokální úrovni jednotlivé agrupaciones vyjádřily souhlas se zakládáním pojízdných knihoven. Rozpočet Regionálního výboru Mujeres Libres z Katalánska prokazuje, že z dvanácti členek výboru sedm zastávalo funkce spojené s kulturou a propagací.⁽³¹⁹⁾ Toto uspořádání bylo stejné i jinde po celé zemi.

Práce byla zřetelně uspokojující a vzrušující. Pepitin popis zkušeností z propagačních cest vyjadřuje její nadšení:

„Svolaly jsme ženy dohromady a vysvětlily jim... že zde existuje určitá jasně definovaná role pro ženy, že ženy by neměly přicházet o svoji nezávislost, ale že žena může být zároveň matkou i compaňerou... Mladé ženy k nám přicházely a říkaly: 'To je velmi zajímavé. Co říkáte, jsme nikdy předtím neslyšely. Je to něco, co jsme cítily, ale nevěděly o tom'... Které myšlenky je nejvíce uchvátily? Projevy o moci, kterou muži vykonávají nad ženami... Vždy, když jsme jim řekly: 'Nesmíme mužům dovolit, aby si mysleli, že jsou ženám nadřazení a mají právo jim vládnout', nastalo určité pozdvižení. Myslím si, že španělské ženy na tuto výzvu již napjatě čekaly.“⁽³²⁰⁾

Tyto projevy byly mnoha způsoby stejně důležité pro ty, kteří je přednášeli, jako ty, kteří jim naslouchali. Sara Berenguer Guillen, Conchita Guillen a Amada de Nó se například poprvé objevily na tribuně jako řečnice Mujeres Libres, vyzývající ostatní, aby studovali a vzdělávali se. Pociťované povznesení a vědomí smysluplnosti bylo úplně hmatatelné, dokonce i když popisovaly své aktivity o padesát let později.

Kulturní práce byla klíčová, protože pokud bylo cílem Mujeres Libres vytvořit „uvědomělou a odpovědnou (revoluční) sílu“, tato síla musela být vzdělaná. Programy musely běžet na několika úrovních zároveň. Dokonce i když se ženy účastnily kurzů, aby rozvinuly své dovednosti a sebedůvěru, zároveň se účastnily organizačních aktivit, v nichž se tyto dovednosti a sebedůvěra považovaly za samozřejmost. Protože takřka všichni aktivisté anarchistického hnutí byli samouci, Mujeres Libres musely převést do praxe anarchistickou teorii o přímé akci a „učení se jednáním“. Rozsah jejich úspěchů je výmluvným svědectvím o možnostech takového vzdělávacího přístupu.

---

³¹⁷⁾ Amada de Nó byla řadu měsíců odpovědná za tento stánek. Rozhovor, Montady, 30. dubna 1988.

³¹⁸⁾ „Acta de la Segunda Sesión de la Conferencia Nacional de 'Mujeres Libres' Celebrada en Valencia el Día 21 de agosto 1937“ a „Acta de la Tercera Sesión de la Conferencia Nacional de Mujeres Libres Celebrada en Valencia en 21 de agosto a las Cuatro de la Tarde“, 6-8, AHN/SGC-S, P.S. Madrid: 432.

³¹⁹⁾ Mezi jmenovanými byly i Sara Berenguer (dnes Guillén) – Barcelona, Propaganda; Angela Colomé – Badalona, Pepita Margallo (Mataró), Angelina Cortez (Guixols) a Pepita Carpena – Barcelona, Cultura; a María Luísa Cobos – Barcelona a Agueda Abad – Barcelona, Propagandistas y Organizadoras. „Presupuesto de los gastos mensuales del Comité Regional 'Mujeres Libres' de Cataluña“, Barcelona, 3. listopadu 1938, IISG/CNT: 40.C.4.

³²⁰⁾ Pepita Carpena, rozhovor, 30. prosince 1981.

Zaměstnanecké a profesní programy

Úzce propojeny s programy všeobecného kulturního přehledu a vzdělání byly aktivity a projekty uzpůsobené tak, aby umožnily vstup žen do řad pracovní síly jako kvalifikovaných zaměstnankyň pobírajících slušný plat, což ve skutečnosti znamenalo, že učení žen dovednostem pro práci bylo dříve chápáno jako úkol pro muže. Profesní programy vytvářející jádro této součásti agendy *Mujeres Libres*, byly obvykle společné podniky s místními odborovými organizacemi. Vytvoření těchto vztahů bylo obtížné a odráželo všemožné úrovně neshod v otázce podřízenosti žen a chápání jejich odlišnosti.

„Secciones de trabajo (pracovní sekce) byly pravděpodobně nejdůležitějšími aktivitami. Zahájily jsme činnost v této oblasti okamžitě, neboť bylo zásadní dostat ženy ven z domovů. Nakonec existovaly skupiny *Mujeres Libres* téměř ve všech továrnách. Mnoho z nich se pravděpodobně zaměřovalo na otázky mající jen málo co do činění s emancipací žen, ale alespoň poskytly možnost, jak mohly ženy hovořit o problémech na pracovišti... Musely jsme si dávat pozor, abychom si nepřisvojovaly úkoly dalších organizací, zvláště odborových, a neposilovaly antagonismus mezi muži a ženami.“⁽³²¹⁾

Zatímco spolupráce odborů na těchto programech se zakládala především na snaze zaplnit uprázdněná pracovní místa, která zbyla po mužích, kteří odjeli na frontu, starost *Mujeres Libres* o emancipaci žen byla založena také na přesvědčení, že slušně placená práce za rozumných podmínek je stejně tak právem žen jako mužů, ať už ve válečných podmínkách, nebo v době míru. „Nehovoříme o začlenění žen do práce ve formě daru nebo jako o nezbytnosti,“ uváděl článek z roku 1938. „Práce je právo, které si ženy vydobily již v prvních dnech krvavého boje.“⁽³²²⁾

„V souběhu se vzděláním byla práce klíčem k sebevývoji ženy. Chtěly jsme ženám otevřít svět, umožnit ženám, aby se rozvinuly jakýmkoli způsobem budou chtít...“

První věcí bylo dostat ženu ven z domu. Je pravda, že dokonce i ženy, které pracovaly, nebyly zcela ekonomicky nezávislé, což bylo nemožné vzhledem k situaci pracující třídy v oněch letech. Dostat ale ženu ven z domu, aby vykonávala placenou práci, skutečně znamenalo něco změnit. Umožnilo jim to rozvinout sociální smysl. Manželé rovněž měli jistý respekt k manželkám, které pracovaly. Pokládaly jsme tedy za důležité dostat ženy ven z domu, dokonce i kdyby neměly být plně ekonomicky nezávislé.“⁽³²³⁾

Mujeres Libres se zabývaly ženami a prací dvěma odlišnými, ale přesto souvztažnými způsoby. Články v jejich časopise analyzovaly historii práce a participaci žen na pracovní síle, programy organizace se pak zaměřovaly na specifické potřeby ve válečné a revoluční situaci.

Většina teoretických výstupů *Mujeres Libres* se prací zabývala v historickém kontextu. Mercedes Comaposada napsala, že práce byla tradičně pojímána buď jako trest, nezbytnost, nebo určitá kombinace obojího. Lidé pracovali, aby přežili. S nástupem kapitalismu se však trestné aspekty práce ještě dále rozšířily. Kapitalismus (a vědecký management) dosáhl prů-

³²¹⁾ Soledad Estorach, rozhovor, 4. ledna 1982.

³²²⁾ „Realizaciones de 'Mujeres Libres'“, *Tierra y Libertad*, 30. července 1938, 4.

³²³⁾ Mercedes Comaposada, rozhovor, Paříž, 5. ledna 1982.

myslového pokroku za cenu „zapomenutí lidských bytostí“. Revoluční změna se tak bude muset zabývat stejně duchovním jako fyzickým poškozením způsobeným ubíjející monotónní prací.⁽³²⁴⁾

Mnoho článků zkoumalo, jak ideologie toho, co dnes nazýváme „oddělenými sférami“, a očekávání, že místo ženy je v domácnosti, odlišně zasahovala venkovské a městské pracující nebo buržoazní ženy. V průběhu industrializace například mnoho venkovských pracujících žen migrovalo do měst v naději, že se užíví domácí službou nebo prací v továrně. Setkaly se však s „ještě pokročilejší formou otroctví“. Buržoazní ženy byly rovněž zasaženy industrializací a zvyšujícími se očekáváními, následujícími po I. světové válce. Mnoho jich přijalo zaměstnání na úřadech a v obchodech, ale i pro ně byl příslib „blahobytu prostřednictvím zaměstnání“ často spíše snem než realitou.⁽³²⁵⁾

Přestože časopis *Mujeres Libres* se především vyjadřoval kriticky o pracovních podmínkách – jak mužů, tak žen – v prostředí primitivní, feudální a kapitalistické společnosti, autorky rovněž nastínily vizi, co bude práce znamenat a jak bude zakoušena v nové společnosti. Práce byla zaprvé potřebnou a nezbytnou součástí života. Lidé mají schopnost používat technologii, aby ulehčili břemeno práce a strukturovali výrobu tak, aby stroje začaly sloužit lidem a vykořisťování jedněch druhými skončilo.⁽³²⁶⁾ Práce měla být vyjádřením lidských schopností a tvořivosti, nezbytným předpokladem svobody. „Práce je tvorbou, nebo je ničím, tvorba je pokrokovým povznesením (*superación*) a cílem povznesení je svoboda.“⁽³²⁷⁾ Tato vize práce jako součásti naplněného života byla zvláště důležitá pro ženy, které byly dosud označovány za neschopné produktivní práce. *Mujeres Libres* trvaly na tom, že práce specifickěji přispívá ke všeobecnému společenskému pokroku i emancipaci žen a umožňuje ženám být produktivními členkami společnosti a cítit se tak.⁽³²⁸⁾

Druhým aspektem této vize bylo, že se ženami by v rámci pracovní síly mělo být nakládáno rovnoprávně, se stejným přístupem k zaměstnání a stejnou mzdou za odváděnou práci. Mercedes Comaposada zašla až tak daleko, že tvrdila, že okamžitě musí být odstraněny *veškeré* platové rozdíly (včetně těch mezi manuálně pracujícími a „techniky“).⁽³²⁹⁾ V tom stupni, v jakém je vykořisťování ženy zakořeněno v ekonomické závislosti, bude překonáno pouze tak, že se stane nezávislou nebo přinejmenším stejně závislou jako muž! „Stejný plat za stejnou práci“, tak byla bezprostřední nezbytnost. Během diskuse na plenárním zasedání anarchosyndikalistického hnutí v říjnu 1938 *Mujeres Libres* vyzvaly odborové organizace, aby „pokud si to myslí, otevřeně prohlásily, že nesouhlasí s tím, aby ženy, vykonávající stejnou práci jako muži, dostávaly stejný plat“.⁽³³⁰⁾

Pokud ale ženy měly plně participovat jako pracující, potřebovaly přípravu, jejíž smysl se určitým způsobem měnil v závislosti na okolnostech. Během prvních měsíců boje organizace vyzývala ženy, aby se zapojily jakýmkoli způsobem to bylo možné, a tvrdila, že nedostatek přípravy by neměl stát v cestě práci žen.⁽³³¹⁾ Nicméně v průběhu války, jak postupovaly fronty a odpadávaly zahraniční zakázky, začala být větší nouze o pracovní místa. Zatímco *Mujeres Libres* stále trvaly na začlenění žen do pracovní síly, začaly klást ještě větší důraz na důleži-

³²⁴⁾ „El trabajo“ a „El accidente espiritual“, *Mujeres Libres*, č.6.

³²⁵⁾ „La mujer como productora“, *Mujeres Libres*, č.11.

³²⁶⁾ Pilar Grangel, „El trabajo intelectual y manual de la mujer“, *Mujeres Libres*, č.12; viz také „Mujeres con carga“, *Mujeres Libres* č.10 a „Campesinas“, *Mujeres Libres*, č.8.

³²⁷⁾ „Trabajo: Redoblemos el esfuerzo“, *Mujeres Libres*, č.6 (prosinec 1936).

³²⁸⁾ „El trabajo“, *Mujeres Libres*, č.13.

³²⁹⁾ Mercedes Comaposada, „Nivelación de salarios“, *Tierra y Libertad*, 27. února 1937, citováno v Nash, „*Mujeres Libres*“, 150-52.

³³⁰⁾ „Actas del Pleno Nacional de Regionales del Movimiento Libertario“, Barcelona, říjen 1938, 160, IISG/CNT: 92.A.3. Viz rovněž „Hasta cuando?“, *Mujeres Libres*, č.10.

³³¹⁾ „Hay sitio para todas“, *Mujeres Libres*, č.7.

tost vzdělání. „Mujeres Libres nečiní demagogické sliby nebo falešné výzvy. Mujeres Libres vám neslibují okamžité umístění. Mujeres Libres vám nabízí možnost připravit se na efektivní službu našemu boji.“⁽³³²⁾ V konečných fázích války Mujeres Libres stále tvrdily, že práce je ženino právo, které radikálně využila ve svém nadšeném a dobrovolném začlenění do pracovní síly v prvních dnech revoluce. „Žena svěřila revoluci veškerou svoji vírou. Nedopustíme, aby byla podvedena atavistickým egoismem!“⁽³³³⁾

Přestože většina článků tvrdila, že práce je ženino právo, některé navrhovaly, aby práce žen v rámci námezdní síly byla pouze dočasná, válečná potřeba.⁽³³⁴⁾ Dokonce i ty však trvaly na tom, že se ženy musí naučit myslet a jednat kolektivně. „Žena musí produkovat pro kolektiv a nesmí se vrátit k egoistické, domácí, rodinné produkci.“ Jiný článek kritizoval ty, které své začlenění do námezdní pracovní síly považovaly za osobní, individuální triumf. „Není čas na snahy o individuální prospěch, ani o úspěchy, vymezené pohlavím, stojí totiž před námi obrana našeho nejvladnějšího způsobu života společně s kolektivní obranou lidu. Nikdo si nemůže myslet, že když v práci uchopí do ruky nějaký složitý nástroj, že si tím vyřeší svoji určitou osobní situaci.“⁽³³⁵⁾

Dvojnásobnost těchto pohledů na začlenění ženy do námezdní síly se vztahovala k tomu, jak Mujeres Libres chápaly ženskou „odlišnost“. Některé články zdůrazňovaly specificky ženské vlastnosti – „věděly, jak zdolat drsnou válečnou atmosféru jemnou přívětivostí své ženské psychologie“ – nebo se zaměřovaly na množství způsobů, jimiž mohly ženy přispět válečnému úsilí: „Některé ženy bojují na frontě, další čekají na ty, kteří bojují. V zázemí (ženy) neúnavně pracují a přispívají k posilování té kultury, kterou ženské hnutí dosud silně postrádalo. Žena se vykupuje sama.“⁽³³⁶⁾ Jindy se zdálo, že se Mujeres Libres méně zajímají o specifickou „ženskost“ a více se zaměřují na překonání toho, co ženám zabraňovalo se plně a rovnoprávně začlenit do pracovní síly. Přestože programy capacitación Mujeres Libres braly za samozřejmé, že ženy chtějí pracovat – aby uživily sebe a rodinu nebo podpořily válečné úsilí – některé články v časopise stále primárně oslovovaly ženy jako matky nebo určitý „pomocný“ personál. Otázka „přirozenosti ženy“ a co od ní mohlo být očekáváno, nebyla zřetelně ani zdaleka vyřešena.

Učňovské a další zaměstnanecké programy, které rozvinuly Mujeres Libres, odrážely jak naléhavé potřeby válečné situace, tak nejasnosti obklopující podřízenost žen na pracovišti. Většina programů se skládala z technického nebo praktického školení, ale toto školení bylo vždy doprovázeno „sociálním formováním“ nasměřovaným na další dimenze podřízenosti.

Počínaje lokální úrovní a dále až k regionálním a celostátním orgánům, zorganizovaly Mujeres Libres secciones del trabajo, pracovní sekce odpovídající za specifické obory nebo odvětví, spolupracující s odpovídajícími odborovými organizacemi CNT. V červenci 1937 již například Mujeres Libres v Madridu vedly technickou školu, kurzy šití, učební programy pro zaměstnance v domácích službách a úředníky, dílnu pro ženy pracující v textilním průmyslu a školu pro řidiče a kovodělníky. Mujeres Libres v Barceloně měly své secciones del trabajo v dopravě, zpracování kovů (příprava pro práci v továrnách, produkujících válečný materiál), veřejných službách, textilním průmyslu, domácí službě, zdravotnictví, obchodu a pro úředníky.

Většina místních odborových svazů se výslovně ochotně a nadšeně podílela na těchto programech. Například Pura Pérez Arcos, která navštěvovala dopravní kurz a byla v první skupině žen, které dostaly licenci na řízení tramvají v Barceloně, popsala Odborový svaz do-

---

³³²⁾ „Mujeres de España“, *Mujeres Libres*, č.13.

³³³⁾ „El trabajo“, *Mujeres Libres*, č.13.

³³⁴⁾ „La mujer como productora“, *Mujeres Libres*, č.11.

³³⁵⁾ „La incorporación de las mujeres al trabajo“, *Mujeres Libres*, č.12.

³³⁶⁾ „Las mujeres en los primeros días de lucha“, *Mujeres Libres*, č.10.

praváků jako „fantastický“: „Přijali nás jako učnice, mechaniky a řidičky a skutečně nás naučili, co máme dělat. Měli byste vidět výrazy ve tvářích cestujících (když začaly ženy pracovat jako řidičky), myslím, že soudruzi z dopravního svazu, kteří k nám byli tak milí a vstřícní, z toho měli opravdovou legraci.“⁽³³⁷⁾

Mujeres Libres také připravovaly ženy na práci v zemědělských oblastech, nejvýrazněji pomocí zakládání experimentálních zemědělských a drůbežářských stanic, aby poskytly ženám vědomosti potřebné pro zapojení do zemědělské produkce. Zemědělské experimentální stanice existovaly v Barceloně, Aragonu a Valencii a ženy do nich přicházely z mnoha okolních komunit.⁽³³⁸⁾

Seciones del trabajo podporovaly ženy, aby se více projevovaly na pracovišti, jak v kontextu vesnice, tak města. Podnikaly také časté vzdělávací návštěvy továren.

„Naše skupiny zašly do kolektivizované továrny, zastavily pásy na patnáct nebo dvacet minut, někdy až na hodinu a hovořily s pracujícími, zorganizovaly improvizované přednášky, samozřejmě to činily pouze se souhlasem závodní rady, takže odbory stály za námi. Podnikaly jsme to po celé Barceloně – ve válečném průmyslu, v textilkách, dopravě, elektrárenství, kovozpracujících závodech a dřevařství a rovněž v některých dělnických čtvrtích. Některé dny jsme navštívily až padesát různých míst.“⁽³³⁹⁾

Smysl těchto návštěv – stejně jako v případě zemědělských kolektivů – byl dvojitý, reflektující snahu o capacitación i captación. Aktivistky se snažily hovořit se ženami o jejich pracovních povinnostech (sociální formování) a rovněž je povzbudit, aby vstoupily do Mujeres Libres a přidaly se k odborům. Jedním z dalších cílů bylo zajistit, aby Mujeres Libres byly zastoupeny ve všech továrnách a odborových výborech.⁽³⁴⁰⁾

Secciones del trabajo se konečně také zabývaly péčí o děti. Pokud měly být ženy začleněny do pracovní síly, musely být během pracovní doby zbaveny odpovědnosti za péči o děti. Odpovědnost za tuto péči spadala na komunitu jako celek. Na svém prvním sjezdu Mujeres Libres vyzývaly k založení dětských center v továrnách a dílnách disponujících místnostmi vyhrazenými k tomuto účelu a rozhodly se také samy zakládat podobná centra a psát o nich, aby skupiny po celé zemi disponovaly návodem k založení.⁽³⁴¹⁾

Zvyšování uvědomění a podpora ženského aktivismu

Prostřednictvím všech těchto vzdělávacích programů se Mujeres Libres pokoušely zvyšovat povědomí o ženském aktivismu. Téměř všechna čísla časopisu obsahovala jeden článek o ženách jako sociálně-politických aktivistkách nebo o úspěších výjimečných žen, ať už v soudobém Španělsku nebo v dalších historických a geografických souvislostech.⁽³⁴²⁾ V pokusu dostat své poselství k neorganizovaným ženám i anarchistickým mužům Mujeres Libres publikovaly sloupky v jiných anarchistických tiskovinách, jako *Acracia*, *Ruta*, *CNT* a *Tierra y*

³³⁷⁾ Pura Pérez Arcos, rozhovor, Windsor, Ontario, 16. prosince 1984; a osobní sdělení, 5. června 1989.

³³⁸⁾ Jak o tom podala zprávu María Gimenez, „Una colectividad: Amposta“, *Mujeres Libres*, č.11; viz rovněž ve stejném čísle María Pérez, „Utiel revolucionario“; také María Gimenez, „Aragon revolucionario“ v č.10 a „Campesina“ v č.13.

³³⁹⁾ Soledad Estorach, rozhovor, 4. ledna 1982.

³⁴⁰⁾ Comité Nacional de Mujeres Libres, „Circular a los Comités regionales“, 10. května 1938, fragment v IISG/FAI; 59; rovněž citováno v „Informe que esta federación eleva a los comités nacionales del movimiento libertario y a los delegados al pleno del mismo“, 6, IISG/CNT: 40.C.4. Přímá výzva k ženám viz „La mujer en el Sindicato“, *Acracia*, 19. listopadu 1937, 2.

³⁴¹⁾ „Actas“, 21. srpna 1937, 6; a Aurea Cuadrado, „Adaptación Profesional de la Mujer“, *Mujeres Libres*, č.11.

³⁴²⁾ Ty od ETTY Federn byly později publikované jako *Mujeres de las revoluciones*; ty od Kyrallyny (Lola Iturbe) se objevily v *La mujer en la lucha social*.

Libertad, zabývající se participací žen na revolučním boji. Úspěchy a aktivity žen zdůrazňovalo množství dalších brožur a letáků, stejně jako výstavy v Madridu a Barceloně.

Mujeres Libres kromě toho aktivně podporovaly ženskou participaci na vojenských stránkách boje. Časopis přinášel články o milicionářkách na frontě a několika málo ženách, které dosáhly významných vojenských pozic. Alespoň některé z těchto žen si zjevně cenily projevené podpory. Amada de Nó si vzpomíná, že jednou byla v lokálním barcelonském centru Mujeres Libres, když vešel „velice hezký voják“ a otázal se, jestli to jsou kanceláře Mujeres Libres. Když Amada odpověděla, že ano, voják řekl, že chce vstoupit do organizace. Amada si nejprve pomyslela, že se jedná o žert nebo že je někdo přišel obtěžovat. Teprve pak si uvědomila, že voják je vlastně Mika Etchebéhé, jedna z mála žen zastávajících velitelskou funkci v republikánské armádě.⁽³⁴³⁾ Mujeres Libres v Madridu založily střelnici a střelecké kurzy pro ženy „ochotné bránit hlavní město“ a Mujeres Libres v Katalánsku ustavily sekci „válečných sportů“ poskytující „základní vojenskou přípravu pro ženy, tak, aby pokud bude nutné, mohly efektivně zasáhnout do boje, dokonce i přímo na bitevním poli“.⁽³⁴⁴⁾

Mujeres Libres trvaly na tom, že na ženský aktivismus by nemělo být pohlíženo jako na anomálii. Ženy patřily na veřejné fórum: „Existuje velice rozšířené, ale chybné přesvědčení, že intelektuální a duchovní aktivity ubíjí ženskost a mateřský charakter ženy. Mnohem pravděpodobněji tomu je právě naopak. Snahy přiblížit se ideálům našeho života poskytují ženě více jemnosti, přívětivosti, citlivosti a štědrosti než ubohé zabývání se pouze materiálními zájmy.“⁽³⁴⁵⁾

Někteří uváděli, že ženský aktivismus má zcela odlišný charakter od mužského aktivismu. Federica Montseny ve svém jediném příspěvku v *Mujeres Libres* tvrdila, že ženy vynikaly „kolektivní silou svého pohlaví, obětovaly se a bojovaly například jako dělnice ve španělských muničních továrnách a každodenně pohrdaly smrtí během dlouhé pracovní doby“, spíše než by vynikaly individuálními hrdinskými činy. Podle Montseniové byla specifickým příspěvkem žen boji „hrdinská rezignace na útrapy války a revoluce“.⁽³⁴⁶⁾

Ne všichni autoři ale uvažovali podobně. Stejně časté bylo tvrzení, pronesené Aureou Cuadrado ve stejném čísle časopisu, že ženy jsou schopné dosáhnout stejné úrovně sebeovládání a sebevývoje jako muži. Pythagorejské ženy v antickém Řecku, tvrdila, „zastávaly významná místa ve veřejných úřadech, v legislativě a jak v soukromém, tak veřejném životě“. Španělské ženy by neměly očekávat nic menšího, ale pouze s jedním důležitým rozdílem: „Pokud normou antických pythagorejců bylo sebeovládání vytvářející aristokracii, do níž neměli otroci přístup, sebeřízení současné ženy musí být založeno na naději podorovat takového aristokratického ducha, který způsobí, že všechny vzpomínky na otroctví upadnou v zapomnění.“ Toto setrvání na potřebě duchovního vývoje bylo, vedle kulturní capacitación, důležitou součástí poselství Mujeres Libres projevující se zvláště v pracích Mercedes Comaposada a Lucie Sánchez Saornil.⁽³⁴⁷⁾

---

³⁴³⁾ Amada de Nó, rozhovor, Montady, 30. května 1988. *Mujeres Libres* přinesly v čísle 10 krátký článek o 70. brigádě, doprovázený fotografií Miky Etchebéhé, kapitána ze 14. Divize. Viz rovněž Etchebéhé, *Ma guerre d'Espagne á moi*, Dossiers des lettres nouvelles (Paříž: Denoël, 1976).

³⁴⁴⁾ Ohledně žen na frontě viz „La capitana de Somosierra“, *Mujeres Libres*, č.13. Střelnice pro ženy v Madridu byla zmíněna v *Actividades de la F.N. Mujeres Libres*, 2; a sekce „bojových sportů“ v Katalánsku v „Actividades de Mujeres Libres“, *Mujeres Libres*, č. 12.

³⁴⁵⁾ Federn, *Mujeres de las Revoluciones*, 5; také Lucía Sánchez Saornil, „El día de la mujer, conmemorado por el Comité de Mujeres contra la Guerra y el Fascio“, *Horas de Revolución* (Barcelona: Mujeres Libres /1937/), 52.

³⁴⁶⁾ Federica Montseny, „Acción de la mujer en la paz y en la guerra: El progreso es la obra de todos“, *Mujeres Libres*, č.13.

³⁴⁷⁾ Aurea Cuadrado, „Superación“, *Mujeres Libres*, č.13; Mercedes Comaposada, *Esquemas* (Barcelona: Mujeres Libres, n.d.) a Comité Nacional, *Mujeres Libres, Cómo organizar una agrupación Mujeres Libres* (Barcelona: Mujeres Libres, n.d.) Druhý a třetí materiál je přetištěn v antologii Mary Nash, „*Mujeres Libres*“ *España, 1936-1939* (Barcelona: Tusquets, 1976), 115-18, 75-85.

Mujeres Libres se konečně pokusily zformulovat pocit toho, čím by život mohl být pro plně sebe-uvědomělou, sebe-pozvednutou ženu. Situace žen se lišila od situace mužů, přestože muži a ženy by se měli společně zapojit do boje za překonání vztahů dominance, vnučených jim zvnějšku (primárně kapitalismem), ženy vedly ještě dodatečný boj za „vnitřní svobodu, za své sebeuvědomění“. V něm musely bojovat samy a příliš často překonávat odpor soudruhů nebo členů rodin. Nicméně „... když dosáhnete cíle, budete náležet už jen samy sobě... Stanete se lidmi, obdařenými svobodou a rovností sociálních práv, svobodnými ženami ve svobodné společnosti, kterou vybudujete společně s muži, jako jejich opravdové *compañeras*... Život bude tisíckrát krásnější, když se žena stane skutečně 'svobodnou ženou' (mujer libre).“⁽³⁴⁸⁾

Význam tohoto přístupu snad ani není možné patřičně zdůraznit, byl to jeden ze způsobů, jimiž se Mujeres Libres nejdramatičtěji lišily od ostatních soudobých španělských ženských organizací. Mnoho z publikací vydaných Mujeres Libres vyzývalo ženy, aby se vzdělávaly a přidaly se k pracovní síle a přispěly k válečnému a revolučnímu úsilí, což byl pohled, který sdílely subjekty jako AMA nebo ženská organizace POUM. Například *Mujeres a Companya*, časopisy vydávané během války skupinami náležejícími k PSUC (Katalánské komunistické straně), obsahovaly časté výzvy, aby ženy nastoupily do práce a nahradily tak muže jdoucí na frontu, ale neumístily tyto výzvy do kontextu širší kampaně za *capacitación* nebo vlastního vývoje žen už pro jeho samotný smysl. V prvním čísle *Companya* například článek od 'La Passionaria' poznamenal, že „máme nevyčerpatelný zdroj lidských rezerv, ale musíme je připravit, zorganizovat a pozvednout (*capacitar-les*) pro válku“. Setrvání Mujeres Libres na důležitosti emancipace žen jako cíli, majícímu cenu sám pro sebe, bylo jedinečné. Ve skutečnosti, jak ještě uvidíme, přesvědčení, že emancipace žen je cílem ceněným dokonce i odděleně od revoluční situace, často dostávalo Mujeres Libres do rozporu nejen s jinými ženskými organizacemi, ale i mnoha kolegy z anarchistického hnutí.

Mateřství

Mnoho článků v časopise se zabývalo záležitostmi identifikace žen s mateřstvím a trvalo na tom, že ženy mají identitu a sociální funkci nezávislou na (potenciálním) statutu matky. Programy organizace byly nicméně založeny na předpokladu, že mateřství je realitou pro mnoho, ne-li většinu španělských žen. Jak vysvětlovala Mercedes Comaposada:

„Jednou věcí, kterou jsme chtěly naprosto vyjasnit, bylo, že žena je individualitou a má svoji hodnotu a cenu dokonce i stranou od mateřství. Zároveň jsme ale chtěly, aby bylo jasno, že vytváříme prostor pro matky... Chtěly jsme přinejmenším *madres conscientes* (sebeuvědomělé matky). Lidé by měli být schopni zvolit si, jestli vůbec a kdy budou mít děti, a vědět, jak je vychovávat... Nemělo by se přitom jednat výlučně o něčí vlastní děti, je potřeba se postarat i o děti jiných, sirotky, a tak podobně.“⁽³⁴⁹⁾

Důraz na „ženu jako osobnost“, a nikoli pouze matku, je zjevný v téměř veškeré literatuře Mujeres Libres. Počínaje znepokojením Lucie Sánchez Saornil, že „koncepte matky pohlcuje celou ženu a tato funkce likviduje individualitu“⁽³⁵⁰⁾, autorky z řad Mujeres Libres trvaly na tom, že nejvyšší prioritou ženy je rozvíjet sebe sama jako osobnost. Pilar Grangel

³⁴⁸⁾ Ilse, „La doble lucha de la mujer“, *Mujeres Libres*, č.7; viz rovněž „La mujer y el problema de la libertad“, *Acracia*, 15. června 1937.

³⁴⁹⁾ Mercedes Comaposada, rozhovor, Paříž, 5. ledna 1982. Ohledně uvědomělého mateřství v americkém kontextu viz Linda Gordon, *Woman's Body Woman's Right: A Social History of Birth Control in America* (New York: Penguin, 1974).

³⁵⁰⁾ Lucía Sánchez Saornil, „La cuestión femenina en nuestros medios, IV“, *Solidaridad Obrera*, 15. října 1935, 2.

uváděla, že sice je pravda, že pokud chceme, aby po nás přišly příští generace, ženy musí rodit děti, ale ženy by to neměly zvládat samy. Potřebují pomoc mužů, a co je důležitější, také sebe-důvěru a inteligenci, aby se spolu se svými dětmi zorientovaly ve světě. Grangel umístila reprodukci až na třetí místo v seznamu sociální odpovědnosti ženy, po práci a rozvoji sociálního uvědomění.⁽³⁵¹⁾ Jak jednou číslo *Mujeres Libres* prohlašovalo na obálce: „Není lepší matka ta, která k sobě tiskne své dítě, ale ta, která pomáhá učinit pro něj svět lepším místem.“

K této perspektivě se vztahoval důraz *Mujeres Libres* na to, že mateřství není něco „přicházející přirozeně“, ovšem kromě biologického faktu těhotenství. Většina ženské socializace, která ji nasměrovala, aby byla *mujercita* (‘panenka’ na hraní) a věnovala pozornost své atraktivitě pro muže, byla ve skutečnosti nepřátelská k zodpovědnému mateřství. Pokud žena chce být matkou, musí se naučit, jak věnovat patřičnou pozornost potřebám dítěte. Žena nemůže být zároveň *mujercita* a matka. Další stránkou tohoto názoru byl důraz na skutečnost, že se ženy potřebují *naučit*, jak být správnou matkou (stejně tak se muži musí naučit být dobrým otcem), jak své děti živit a starat se o ně, jak pomoci jejich růstu v silné a nezávislé dospělé osobnosti.⁽³⁵²⁾

Navzdory tvrzení, že žena se „nezrodila pouze proto, aby byla matkou“, *Mujeres Libres* vyjadřovaly celé spektrum pohledů na přirozenost mateřských pocitů pro ženy. Amparo Poch y Gascón věnovala svou knihu *Niño* „všem ženám, milujícím děti své i děti jiných, to jest všem ženám celého světa“. Kniha Etty Federn *Mujeres de las revoluciones* se často zmiňuje o mateřských pocitech popisovaných žen – revolucionářek, i když většina neměla vlastní děti.⁽³⁵³⁾

Programy *Mujeres Libres* určené pro vzdělávání žen v oblasti péče o dítě na sebe vzaly podobu tištěných materiálů a „instruktážních“ aktivit. Mnoho čísel časopisu obsahovalo články o určitých aspektech správné péče o dítě, napsané buď Amparo Poch nebo „Florentinou“ (Carmen Conde). Ve snaze dosáhnout k širšímu okruhu žen Poch y Gascón přispívala články do nejružnějších všeobecně dostupných anarchistických novin. V kontextu poskytování lékařských a pečovatelských informací, přehledu základních fází vývoje dítěte a shrnutí toho, co je možné očekávat od dětí v určitém věku – svého druhu „domáčího rádce“ – Poch y Gascón prezentovala to, co bylo v důsledku anarchistickým přístupem k výchově dětí. Například trvala na tom, že rodiče musí nechat děti, aby se vyvíjely vlastním způsobem: „Potlačování (návyků, jako například cucání palců) musí mít určité meze pokud nechcete, aby osobnost dítěte úplně nevymizela... Udržte svoji pozornost na takové úrovni, aby si duše a mysl vašeho dítěte mohla udržet vlastní charakter, rysy vlastní osobnosti. Dovolte dítěti, aby si vytvořilo a sledovalo vlastní cestu, prostou donucování.“⁽³⁵⁴⁾

Pokusy *Mujeres Libres* reagovat na zdravotní potřeby žen a vzdělávat je ke správnému mateřství překračovaly rozměr psaného slova. Teresina Toremel společně s dalšími aktivistkami *Mujeres Libres* například již v prvních dnech revoluce založila v Terrasse školu pro zdravotní sestry a pohotovostní kliniku pro zraněné z bojů. Pracovaly společně s Dr. Juanem Paulísem, autorem knihy *Las obreras de la aguja*, sociálně uvědomělým lékařem a dlouholetým členem CNT. Teresina a další se podle jejích slov během prvních dnů staly „přes noc ošetřovatelkami“. Vzaly z vlastních domovů deky a matrace a vybavily kliniku pomocí kombinace darů a rekvizic majetku místních státních orgánů.

Zkrátka v Terrasse, rovněž pod vedením Dr. Paulíse, vytvořily první místní porodnici. Navzdory nedostatku zkušeností z medicínské oblasti, ale pravděpodobně kvůli rozsáhlým

³⁵¹⁾ Pilar Grangel, „En vez de crítica: soluciones“, *Mujeres Libres*, č.13.

³⁵²⁾ Etta Federn, „Maternidad y Maternalidad“, *Mujeres Libres*, č.12; a „Maternidad“, *Mujeres Libres*, č.13.

³⁵³⁾ Ohledně Alexandry Kollontaj, 45 a Angeliky Balabanoff, 37 v *Mujeres de las revoluciones*.

³⁵⁴⁾ Amparo Poch y Gascón, *Niño* (Barcelona: Mujeres Libres, n.d. /1937/).

zkušenostem organizátorky a aktivistky CNT a ženské skupiny v Terrasse, byla Teresina jmenována její správkyní. O prvním dnu ve službě napsala toto:

„Zašla jsem na operační sál a zkontrolovala jej. Dala jsem věci na své místo a zjistila, co potřebujeme. Pak jsem zašla na radnici, řekla jsem, že potřebujeme to a to... Buď mi to rovnou dali, nebo zařídili, abych to dostala. Když jsme například potřebovali alkohol, zašla jsem do lékárny a koupila jej za peníze, které mi dali, protože my jsme neměli nic, dokonce ani dezinfekci.“

Práce byla těžká a ne každý byl novým systémem nadšen:

„Porodní asistentky – bylo jich celkem dvanáct – začaly stávkovat. Odmítly pro nás pracovat... Když přišly do práce, tak se najedly jako první a rodičkám přenechaly jen zbytky. Řekla jsem, že to tak nemůže být. Vzala jsem tedy potraviny, rozdělila se s pacientkami a co zbylo, vzala do kuchyně pro sestřičky a porodní asistentky... Začali jsme také používat plenky s knoflíky místo špendlíků, protože Dr. Paulís řekl, že špendlíky nejsou bezpečné pro děti. I to jsem musela zařídit já.

Pamatuji si, jak za mnou na kliniku mnohokrát přišli otcové s nějakou žádostí a já jim řekla: 'Ale prosím, tady jsme si všichni rovni!' Oni mi odpověděli: 'Zde jste skutečně provedly revoluci...' To mi dávalo velké zadostiučinění, protože jsem celý podnik spravovala bez jakéhokoli vzdělání... v co jsem věřila, to jsem uskutečnila v praxi... a to vám mohu říci o tom, co jsem učinila pro revoluci. V jiných věcech jsem dělala to, co všichni ostatní. Co se týče porodnice, ta byla mým dílem.“⁽³⁵⁵⁾

V Barceloně Mujeres Libres vedly nemocnici Casa de Maternidad, řízenou Aureou Cuadrado, poskytující porodní a následnou péči pro ženy a děti a nabízející kurzy správného mateřství, zabývající se takovými tématy jako zdraví dítěte a matky, plánované rodičovství, sexualita a kontrola porodnosti. Nemocnice (společně s časopisem Mujeres Libres) vedla skutečně rozsáhlou kampaň za kojení snažící se přesvědčit matky o nadřazenosti mateřského mléka nad kravským. Mujeres Libres č. 7 dokonce přinesl zprávu o tom, že nemocnice nedovolí ženám odejít, dokud se nenaučily kojit děti!⁽³⁵⁶⁾ Cílem Cuadrado bylo umožnit ženám překonat nevědomost a předsudky „staré společnosti“ a zahájit vytváření „rovnováhy, nezbytné pro poučené mateřství“. Doufala, že jakmile se ženám dostane více informací o svém těle a sexualitě, převezmou do svých rukou kontrolu i nad jinými aspekty životů a „rozvinou schopnost mateřské lásky, zvýší svoji morální úroveň a vypracují si pocit sociální solidarity“.⁽³⁵⁷⁾

Dr. Paulís, který řídil porodnici a školu pro zdravotní sestry v Terrasse, později odešel do Barcelony a spolupracoval zde s Mujeres Libres a zdravotnickými odbory na založení Instituto de Puericultura y Maternología Luisa Michel (Institut Luisy Michelové pro péči o matku a dítě) v únoru 1938. Institut poskytoval zdravotnické služby matkám a dětem, dále mateřské poradenství a finanční pomoc, programy pro vzdělávání zaměstnanců pečujících o děti, a také disponoval dětským centrem (pro děti pracujících matek, zvláště z textilního průmyslu). Toto centrum mělo dvě části, první pro děti od tří do čtyřadvaceti měsíců a druhé pro

³⁵⁵⁾ Teresina Torrelles, rozhovor, Montady, Francie, 29. dubna 1988.

³⁵⁶⁾ „Puericultura“, *Mujeres Libres*, č.13.

³⁵⁷⁾ Aurea Cuadrado, „Nuestra labor en la casa de maternidad de Barcelona“, *Mujeres Libres*, č.13.

děti do pěti let, stejně jako knihovnu a program preventivních prohlídek pro děti navštěvující racionalistické školy.⁽³⁵⁸⁾

Zatímco barcelonský program byl nepochybně nejrozsáhlejším svého druhu, *Mujeres Libres* dále spolupracovaly se zdravotnickými odborovými organizacemi v dalších městech a velkoměstech, aby vyšly vstříc zdravotním potřebám žen. Pravděpodobně nejběžnější formou těchto kooperativních podniků byly vzdělávací programy pro zdravotní sestry. Protože v předválečném období patřily zdravotní sestry pod monopol katolické církve, potřeba byla nepochybně značná. Není překvapivé, že mnoho žen, s nimiž jsem hovořila, během války nějakou dobu sloužilo jako zdravotní sestry.

Vzdělávání dětí

Ženám byla dána primární odpovědnost za výchovu dětí. Tato odpovědnost, jak tvrdily *Mujeres Libres*, si vyžaduje, aby se ženy samy vzdělávaly a mohly pak správně vychovávat děti. Vyžadovala však také, aby ženy usilovaly o co nejlepší dostupné vzdělání pro své děti.

Přístup *Mujeres Libres* k dětem byl vyjadřován téměř stejně často slovy jako fotografie-mi. Jedno číslo časopisu za druhým přinášelo fotografie dětí – hrajících si, zkoumajících, pracujících, nadšených i smutných, ve škole nebo venku „ve světě“. Popisky a články doprovázející fotografie zdůrazňovaly početné charakteristiky dětí, utvářející základnu téměř všech programů *Mujeres Libres* na poli vzdělávání. Děti byly přirozeně plny nadšení a otevřené, neustále přijímající informace z okolního světa a dospělí (zvláště učitelé) by se měli mít na pozoru před čímkoli, co by mohlo zbrzdit toto nadšení mladých lidí. Děti byly nadějí pro budoucnost, nikdy by se neměly stydět za sebe nebo za svá těla a mělo by jim být umožněno zůstat otevřené všem možným názorům.⁽³⁵⁹⁾ Děti by nikdy neměly být používány k propagandistickým účelům – pohled na malé děti, pochodující po ulici v uniformách – dokonce i ve stejnokrojích dělnických organizací – byl hnusný: „Děti nemohou a ani by neměly být ani katolíky, ani socialisty, komunisty nebo anarchisty. Děti by měly být pouze tím, čím jsou, dětmi.“ Nakonec měla být, jak jen to je možné, podporována dětská zvědavost a dobrodružnost. Spíše než trestat dítě za to, že rozbilo něco cenného, by měli dospělí uschovat cennosti na místech, kde se k nim děti nemohou dostat.⁽³⁶⁰⁾

Vzdělávací filosofie *Mujeres Libres* čerpala z anarchistické teorie a praxe a byla v souladu s jejich pohledem na dětství. Na vzdělání se mělo pohlížet jako na proces rozvoje a objevování spíše než jako proces potlačování instinktů dítěte a vštěpování poslušnosti a disciplíny. Děti se nejlépe učí, když mají dobrý pocit ze sebe samých, dalších lidí a světa. Nejlepší vzdělání tedy bude dítě orientovat na svět, zprostředkovávat, aby se dítě mohlo učit od ostatních a svého okolí. Dále by mělo dítě zapojit co nejplněji (s využitím všech smyslů) a děti by se měly podporovat, aby samy rozvíjely a hodnotily své schopnosti stejně jako spolupracovaly s druhými. Znamená to, že vzdělání by mělo být aktivní, nekompetitivní a nedirektivní, jak to jen bude možné, a výrazně spoléhající na přirozenou zvědavost dítěte.⁽³⁶¹⁾

Respektovat děti a poskytnout jim dobré vzdělání bylo také životně důležité vzhledem k procesu revoluční společenské změny. Nevědomost činí lidi zvláště zranitelné útlakem a násilím. Co je ale ještě důležitější, vzdělání připravuje lidi pro společenský život. Autoritářské

---

³⁵⁸⁾ „Notas Informativas“, Instituto de puericultura y maternología, Barcelona, 3. dubna 1938. Viz rovněž „Manifiesto de los compañeros responsables técnicos, sindicales, y administrativos del Instituto de Puericultura y Maternología, Hospital del Pueblo, y Hospital de Sangre de Pueblo Nuevo, a Todos los Militantes y Afiliados que pertenecen a los sindicatos de la Confederación Nacional del Trabajo de Barcelona“, 3. května 1938 (oboje v IISG/CNT: 40.C).

³⁵⁹⁾ Například „Niños“ v *Mujeres Libres* č.5; a „Niños“, aut. Florentina v *Mujeres Libres*, č.9 a 11.

³⁶⁰⁾ Etta Federn, „La crueldad y la ira del niño“, *Mujeres Libres*, č.11.

³⁶¹⁾ Florentina, „Niños“, *Mujeres Libres*, č.8, 9, 19, 11 a 12; „Educar es equilibrar“, *Mujeres Libres*, č.7; a Etta Federn, „Mi ideal de una escuela“, *Tiempos Nuevos* (červenec-srpen 1937), č.7-8.

školy (nebo rodiny), založené na strachu, připravovaly lidi, aby se chovali submisivně k autoritářské vládě. Bylo potřeba odlišných škol k přípravě lidí na život ve společnosti bez ovládnutí.⁽³⁶²⁾

Učitelé potřebují být speciálně vyškoleni, aby připravili děti na rovnostářštější svět. Budou o sobě muset přemýšlet jako o umělcích, schopných probudit kreativitu v druhých: „Ať se učitelem nestane nikdo bez imaginace, intuice a inspirace!“⁽³⁶³⁾ Tito noví učitelé se pak musí naučit novým zásadám vzdělávání:

- „1) Pedagogika musí být považována za umění založené na tvořivosti.
- 2) Vzdělání spočívá v tom, že učitel v každém okamžiku objevuje v každém dítěti živou pravdu, kterou každé dítě a každá chvíle nabízejí.
- 3) Neexistuje žádná doktrína tak dokonalá, aby ji bylo možno legitimně vnucovat dětem.
- 4) Učitel by neměl milovat „abstraktní děti“, ale každé dítě v jeho jedinečnosti, a měl by se pokoušet sám se učit od každého dítěte.
- 5) Učitel by měl učit podle možností a schopností jednotlivých studentů.
- 6) Učitel by se měl vyhnout soutěži a vnějším odměnám a trestům.
- 7) Třídy by měly být malé (ideálně ne více než deset dětí na učitele).“⁽³⁶⁴⁾

Sexualita

Již jsem poznamenala v první kapitole, že španělští anarchisté věnovali značnou pozornost sexuálnímu osvobození žen i mužů. Obhajovali vyšší informovanost o sexu a sexualitě, širší sexuální svobodu a zrušení občanských i církevních sňatků ve prospěch „volné lásky“, čímž měli na mysli dobrovolně uzavírané vztahy, které mohly být ukončeny v souladu s přáním každého z obou partnerů. Učité malé procento anarchistických aktivistů se podle těchto koncepcí pokoušelo žít již v předrevolučním období. Příchod občanské války a sociální revoluce ale umožnil mnohem většímu počtu lidí žít podle nových sexuálních norem. Revoluce umožnila implementaci nových veřejných zásad v oblasti sexuality, zvláště pak v Katalánsku. Dekrety Generalidad například legalizovaly interrupci na základě „zdravotních, eugenických nebo etických důvodů“, zjednodušily rozvodové řízení a učinily pohotověji dostupnější informace a prostředky kontroly porodnosti.

Mohli bychom očekávat, že *Mujeres Libres* ve svých tiskovinách a programech věnovaly značnou pozornost sexuálnímu osvobození žen. Mnoho žen, které později byly aktivní v organizaci, bylo mezi těmi, které v předválečných letech psaly na obranu větší sexuální svobody. Amparo Poch y Gascón například v letech 1932-1935 napsala množství článků a vzdělávací brožuru diskutující ženskou sexualitu, zdůrazňující důležitost sexuálního sebevyjádření pro ženy i muže, kritizující monogamii a dvojité sexuální standard a obhajující vzdělávání v oblasti fyziologie, sexuálního uspokojení, sexuálního vztahu a antikoncepce. Mnoho argumentů nalézalo paralely v pracích starších anarchistických autorů, zvláště její důraz na sexualitu jako důležitou součást lidské identity a vývoje. Výsledkem existence společenských konvencí a nevířivosti manželů bylo, jak napsala, že ženám bylo upřeno přirozené právo

³⁶²⁾ O důležitosti „rovnováhy“ mezi vzdělávacími institucemi a vztahy založenými na autoritě ve společnosti viz Harry Eckstein, *Division and Cohesion in Democracy* (Princeton: Princeton University Press, 1966), kapitola 7; Carole Pateman, *Participation and Democratic Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), kapitola 2; Dennis F. Thompson, *The Democratic Citizen* (Cambridge: Cambridge University Press, 1970); John Rawls, *A Theory of Justice*, kapitoly 5 a 8; a Michael Walzer, *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality* (New York: Basic Books, 1983), kapitola 8.

³⁶³⁾ Florentina, „Niños“, *Mujeres Libres*, č.8; také „Infancia sin escuela“, *Mujeres Libres*, č.12; Pilar Grangel, „Pedagogía“, *Mujeres Libres*, č.10; Etta Federn, „Eliminad el miedo“, *Mujeres Libres*, č.9, „De poco serán todos los sacrificios“, *Mujeres Libres*, č.13.

³⁶⁴⁾ Shrnutí z „Enseñanza nueva“, *Mujeres Libres*, č.6.

uspokojit své tělesné potřeby a tužby. Ženám musí být poskytnut přístup k informacím, které potřebovaly znát o sobě, svém těle a sexualitě, aby se mohly plně osobnostně rozvinout. Dále, protože sexuální sebevyjádření bylo důležitou stránkou života žen, spíše než pouze prostředkem uspokojení touhy muže nebo početí dítěte, ženy potřebovaly informace a přístup k antikoncepci – nikoli výzvy k sexuální zdrženlivosti.⁽³⁶⁵⁾

V časopise *Mujeres Libres* však těchto otevřeně „prosexuálních“ prací najdeme jen velice málo. Sexuální vzdělávání také nikdy příliš nevyčnívalo v programech *Mujeres Libres* nebo časopise. Zatímco některé články obhajovaly zrušení dvojího sexuálního měřítka, žádný se otevřeně nezabýval ženskou sexualitou nebo sexuálním osvobozením. Většina článků vztahujících se k sexualitě se týkala prostituce, analyzovala její příčiny a snahy ji eliminovat. Nicméně pohled na sexualitu jako důležitou základní tužbu lidské osobnosti a sexuální výraz jako normální a nezbytný aspekt lidského života našel odezvu v některých z postřehů Etty Federn v *Mujeres de las revoluciones*. Například během výkladu názorů Alexandry Kollontajové na volnou lásku prohlásila, že Kollontajová „bojovala proti falešné, ale všobecně rozšířené představě, že sexuální uspokojení bez lásky je symptomem morální zvrácenosti – zvláště v případě ženy... Dvojí standard s ohledem na mužskou a ženskou sexualitu, převládající dokonce i mezi revolucionáři, byl cílem našich vehementních a tvrdých útoků.“⁽³⁶⁶⁾

Články o sexuálních otázkách na stránkách *Mujeres Libres* všeobecně ustupovaly do pozadí a „volná láska“ se neobjevila vůbec. Časopis nicméně přinesl několik článků otevřeně kritických ke sňatku, zvláště takzvaným *casamientos la libertaria* – praxi nahrazovat církví nebo státem posvěcené manželské svazky jinými, prováděnými odbory nebo revolučními organizacemi. Mnoho příspěvatelek *Mujeres Libres* našlo v těchto praktikách mnoho věcí hodných zesměšnění. *Mujeres Libres* č. 7 například otiskl „Návrh na vytvoření svatební továrny“ (viz dodatek C), pousmívající se nad praxí odborových organizací potvrzujících sňatky.⁽³⁶⁷⁾ Sara Berenguer Guillén jako sekretářka stavařských a dřevařských odborů v Barceloně často vypracovávaly podobné dokumenty. Její nejméně příjemná vzpomínka se váže na pár, který se vrátil několik měsíců po své „svatbě“, aby požádal o rozvod. Sara odpověděla, že nejsou legálně oddáni a nepotřebují rozvod, mohou se jednoduše rozejít a pokračovat každý svou cestou. Pár ale odmítl a Sara nakonec vydala dokument o rozvodu, svědecky potvrzený členy odborového svazu.⁽³⁶⁸⁾

Lucía Sánchez Saornil již byla poněkud prudší v článku „La ceremonia matrimonial o la cobardía del espíritu“ (Svatební obřad nebo duchovní zbabělost?), který se objevil v *Horas de la revolución*. Trvala na tom, že je směšné a pokrytecké účastnit se podobných praktik: „Pokud jsme strávili celá ta léta ujišťováním se, že svobodný souhlas obou stran postačuje k uzavření svazku a že oddací list není ničím jiným, než dokladem o prodeji, jak můžeme vysvětlit ony absurdní ceremonie vykonávané odborovými organizacemi?...“ Tyto praktiky byly dvojnásob zavrženímhodné, pokračovala, neboť většina ceremonií jednoduše imitovala církevní obřad a protože podobně jako církevní a občanské sňatky představovala nepatřičný zásah veřejnosti do toho, co mělo zůstat osobními mezilidskými vztahy.⁽³⁶⁹⁾

Většina pozornosti, kterou *Mujeres Libres* věnovaly sexuálním otázkám, se zaměřovala na vztah mezi ekonomickým a politickým vykořisťováním a sexuální podřízeností žen, vztah projevující se v prostituci. Jak *Mujeres Libres*, tak další organizace anarchistického hnutí se

³⁶⁵⁾ Poch y Gascón, *La vida sexual de la mujer* (Valencia: Cuadernos de Cultura, 1932), zvláště 22, 26, 31; „La autoridad en el amor y en la sociedad“, *Solidaridad Obrera*, 27. září 1935, 1; a „La convivencia, antídoto del amor“, *Solidaridad Obrera*, 19. prosince 1936, 8.

³⁶⁶⁾ Federn, *Mujeres de las revoluciones*, 44.

³⁶⁷⁾ Viz rovněž „Ante que te cases, mira lo que haces“, *Mujeres Libres*, č.7.

³⁶⁸⁾ Sara Guillén, rozhovor, *Montady*, 29. dubna 1988; viz rovněž Antonina Rogrigo, „Nuestras mujeres en la Guerra civil“, *Vindicación feminista*, č.3 (1. září 1976): 37.

³⁶⁹⁾ „La ceremonia matrimonial o la cobardía del espíritu“, *Horas de revolución*, 24-26, citace ze strany 25; viz také „Con la libertad sexual los hombres y las mujeres dejarían de ser esclavos incluso de la moral más roja“, *Acracia*, 19. srpna 1936.

zapojily do rozsáhlých kampaní proti prostituci, na kterou pohlížely jako ukázkový příklad mezilidských vztahů za kapitalismu.⁽³⁷⁰⁾ Zatímco se ale hlavní organizace hnutí převážně zaměřovaly pouze na odborové organizování prostitutek nebo vyzývání žen, aby se nevěnovaly této profesi (a mužů, aby je nezneužívali), Mujeres Libres se zaměřily spíše na to, co bylo příčinou prostituce, zvláště ekonomické a politické vykořisťování žen.

První číslo časopisu, které se objevilo po vypuknutí občanské války, ujistovalo čtenáře, že eliminace prostituce, „nejhoršího ze všech otroctví“, bude nejvyšší prioritou Mujeres Libres. Prostituce nebyla „jejich problém (myšleno ve vztahu k prostitutkám), ale náš problém, to jest problém mužů i žen“. Označování některých žen za „nečestné“ umožňovalo ostatním ženám označovat se za „ctnostné“. Dále, neboť prostituce byla výsledkem ekonomického vykořisťování žen, není postačující zakázat její provozování. Namísto toho by ženy měly získat schopnost žít se jinak. Mujeres Libres v souladu s tím oznámily záměr založit síť *liberatorios de prostitución* (resocializační centra pro prostitutky), zahrnující „1) lékařsko-psychologické vyšetření a pozorování, 2) psychologické a etické programy rozvíjející v účastnicích pocit zodpovědnosti, 3) profesní orientaci a capacitación a 4) morální a materiální pomoc dostupnou kdykoli bude potřeba, dokonce i poté, co ženy opustí liberatorios.“⁽³⁷¹⁾

CNT a anarchistický tisk nadšeně přivítali plán, dokonce i když sami byli nakloněni pohlížet na prostitutky spíše jako na oběti, které potřebují vnější pomoc. Zároveň však ve hnutí existovaly určité skupiny, které trvaly na tom, že prostituci není možné eliminovat a prostitutky je přinejlepším možné chránit před vykořisťováním pomocí odborového sdružování. V prvních dnech revoluce došlo k pokusům zorganizovat prostitutky do *sindicato de amor* (odborových svazů lásky). Většina těchto pokusů nicméně neměla dlouhého trvání a během několika měsíců až jednoho roku se v anarchistickém tisku objevily články zesměšňující nápad odborově organizovat prostitutky, a namísto toho vyzývající muže, aby je nezneužívali.⁽³⁷²⁾ Celkově se zdá, že anarchistické hnutí se k této záležitosti stavělo spíše lhostejně a články z Mujeres Libres společně s rozhovory s účastníky událostí značí, že muži se v tomto, stejně jako mnoha jiných ohledech, pravděpodobně příliš neřídili svou ideologií.⁽³⁷³⁾

Jako organizace žen pro ženy Mujeres Libres směřovaly projekty přímo k ženám, zvláště těm, které byly nejzranitelnější sexuálním a ekonomickým vykořisťováním, považovaným za kořen prostituce. Přestože válečná situace znemožnila, aby projekt liberatorios de prostitución jakýmkoli formálním způsobem odstartoval, Mujeres Libres se obracely na prostitutky, aby opustily svou profesi a přidaly se k hnutí. Pepita Carpena si vzpomíná na jednu prostitutku, která reagovala na výzvu, přidala se k Mujeres Libres, chodila do různých kurzů a nakonec se stala členkou Pepitiny skupiny cestujících řečnic a kulturních pracovníků.⁽³⁷⁴⁾

Mujeres Libres navzdory obtížím válečné situace trvaly na tom, že programy eliminace prostituce se musí zaměřovat na ekonomické vykořisťování, představující její zdroj. *Mujeres Libres* č. 9 například poznamenaly, že situace v oblasti prostituce se zhoršila, a uváděly, že příčina tohoto trendu je dvojitá. Mnoho mladých žen, které ve městech pracovaly v domácí službě, skončilo na ulici bez práce poté, když bývalí zaměstnavatelé uprchli z republikánské zóny. Zadruhé, mladí muži měli větší přístup k penězům, za které si mohli koupit prostitutky. Ženy se staly „slepými hračkami v rukou historického procesu“ – v takovém kontextu nemohla být samotná revoluce bez specifické pozornosti věnované sexuálnímu problému po-

³⁷⁰⁾ Michel Froidevaux, „Les avatars de l’anarchisme: la révolution et la guerre civile en Catalogne (1936-1939), vues au travers de la presse anarchiste“, 2 svazky, strojopis, Mezinárodní ústav sociální historie, Amsterdam, 212.

³⁷¹⁾ „Liberatorios de Prostitución“, *Mujeres Libres*, č.5.

³⁷²⁾ Například „Nota local“, *Acracia*, 14. července 1937; „Saboteando la revolución“, *Acracia*, 1. ledna 1937; a „Mujeres Libres“, *Ruta*, 21. ledna 1937.

³⁷³⁾ Například Nita Nahuel, „Los que deshonoran al anarquismo“, *Mujeres Libres*, č.7.

³⁷⁴⁾ Pepita Carpena, rozhovor, Barcelona, 3. května 1988.

stačující: „Trváme na tom, že jediná cesta vyřešení sociálního problému vede přes ekonomickou a politickou rovnost, ty aspekty pozvednutí žen (*capacitación femenina*), které mohou ženu obdařit smyslem pro zodpovědnost a povinnost. Jakákoli instituce pro capacitación žen je i něco více než liberatorio, je *preventorio* prostituce.“⁽³⁷⁵⁾

Prostitutky neměly být dále identifikovány pouze se ženami prodávajícími svá těla na ulici nebo ve veřejných domech. *Mujeres Libres* tvrdily stejně jako předtím Emma Goldmanová, že všechny ženy, které závisí na mužích, jsou v určitém smyslu prostitutky. „Žena žijící v ekonomické závislosti dostává zapláceno (za sex), i když je to od legálního manžela... Veškerá ta propaganda, všechno, co se staví na stranu rodiny, okolo fiktivního 'tepla domácího krbu', udržuje ženu v její věčné pozici, nahony vzdálenou od produkce a nemající žádná práva.“ Pouze úplná ekonomická rovnost mezi mužem a ženou, umožňující ženám přístup k placené produktivní práci za podmínek rovnocenných s muži, by mohla nalézt a odstranit skutečné příčiny prostituce.“⁽³⁷⁶⁾

Mujeres Libres rozšiřovaly informace o sexualitě a podporovaly ženy, aby využily vzdělávacích programů a dalších služeb dostupných v nemocnicích. Mnoho článků v časopise hrdě hovořilo o úspěších Federiky Montseniové v úřadu ministryně zdravotnictví a sociálních služeb a úspěších Aurey Cuadrado v barcelonské Casa del Maternidad. Zmiňované programy zahrnovaly kromě základních informací o sexualitě a početí i poskytování informací o eugenicě, antikoncepci a euthanasii.⁽³⁷⁷⁾ *Mujeres Libres* se rovněž pyšnily zásluhou za legalizaci interrupce v Katalánsku (dekretem Generalidad) a výsledným zvýšeným počtem možností antikoncepce pro ženy.⁽³⁷⁸⁾

Ve srovnání s programy z oblasti gramotnosti, práce, mateřství a vzdělání se ty vztahující se k sexualitě (a zvláště k sexuální svobodě) zdají spíše omezené, jak v rozměru, tak výsledku. Navzdory všem diskusím anarchistického hnutí o důležitosti sexuálního osvobození pro plnou lidskou emancipaci mu *Mujeres Libres* nevěnovaly téměř žádnou pozornost jako svému cíli. Jak můžeme vysvětlit relativně malý rozsah programů v této oblasti?

Nejdříve musíme vzít na vědomí rozdíly mezi tištěnými materiály a každodenními aktivitami. *Mujeres Libres* společně s dalšími organizacemi hnutí často pořádaly diskuse a vzdělávací přednášky o sexualitě a antikoncepci. Julia Miraté nás informuje, že lékaři a lékařky z FIJL a *Mujeres Libres* „nám sehnali stříbrná tělíska (patrně nějakou formu intrauterinální antikoncepce). Každých šest měsíců jsme za nimi zašly, oni to vyndali, vyvařili, pak nás prohlédli a nasadili to zpět – a tak jsme neotěhotněly.“⁽³⁷⁹⁾ Sexuální praxe mezi aktivistkami *Mujeres Libres* byla obecně stejně jako mezi dalšími aktivistkami anarchistického hnutí podstatně uvolněnější, než dovozovala tradiční španělská kultura. Pro některé součásti revoluční kultury byla i svoboda „spojit se“ se svými *compañeros* bez církevního nebo státního souhlasu. Pro jiné nové mravy poskytly cestu ven z konvenčního manželství. Sara Berenguer Guillén si například vzpomíná, že téměř těsně před vypuknutím revoluce požádal jeden mladý učitel otce o její ruku. Sara obdivovala jeho práci, ale nebyla do něj zamilovaná. Nicméně, jak řekla, pokud by nedošlo k revoluci, tak by se za něj téměř jistě provdala. Ve skutečnosti tak neučiní-

³⁷⁵⁾ „El problema sexual y la revolución“, *Mujeres Libres*, č.9. Viz také Amparo Poch, *La vida sexual de la mujer*, 25; a Lucía Sánchez Saornil, „La cuestión femenina en nuestros medios: V“, *Solidaridad Obrera*, 30. října 1935.

³⁷⁶⁾ „Acciones contra la prostitución“, *Mujeres Libres*, č.11. Srov. Emma Goldman, „The Traffic in Women“, zvláště 178-79, 184-86 a „Marriage and Love“, zvl. 228-31, oboje v *Anarchism and Other Essays*.

³⁷⁷⁾ Viz „Nuestra labor en la casa de maternidad de Barcelona“, *Mujeres Libres*, č.7; „La enorme labor del Ministerio de Sanidad y Asistencia Social“, *Mujeres Libres*, č.8, „Nuevas conquistas para Asistencia Social“, *Mujeres Libres*, č.10.

³⁷⁸⁾ Lola Iturbe zvláště zdůrazňovala důležitost této reformy a počet žen, které ji využily, v rozhovoru ze 4. srpna 1981. Několik článků v její rubrice „La mujer en la lucha“, z *Tierra y Libertad* se zmínilo o dostupnosti interrupce (viz například 3. července 1937); ale v *Mujeres Libres* nebyla žádná zmínka. Viz rovněž Mary Nash, „El neomaltusianismo anarquista y los conocimientos populares sobre el control de natalidad en España“.

³⁷⁹⁾ Julia Mirabé de Vallejo, rozhovor, v Isabella Cuenca, *La mujer en el movimiento libertario de España durante la Segunda República (1931-1939)*, diplomová práce, Université de Toulouse Le Mirail, Institut d'Etudes Hispaniques et Hispano-Américaines, 1986. Jsem vděčna Saře Berenguer Guillén za to, že mi půjčila svou kopii této diplomové práce.

la. Později se setkala a svobodně začala žít s mladým mužem, který se stal jejím celoživotním partnerem, Jesúsem Guillénem. Podobné příběhy sexuální otevřenosti, experimentování nebo přinejmenším uvolnění předchozích přísných standardů chování byly mezi aktivisty běžné.

Relativní mlčení *Mujeres Libres* o této záležitosti odráží jak vnitřní faktory přítomné v *Mujeres Libres*, tak dynamiku širšího kulturního kontextu. Výzvy španělských anarchistů k větší sexuální otevřenosti vždy šly ruku v ruce s určitým puritánstvím. Jak jeden aktivista poznamenal: „Vždy jsme byli velice puritánští, v některých věcech ještě horší než křesťané... Vezměte si například volnou lásku. Compañeras téměř nikdy neměly více než jednoho partnera, zbytek byla pouhá teorie.“⁽³⁸⁰⁾ Většina mužů zjevně interpretovala volnou lásku jako svobodu pro sebe, ale ne pro svoje compañeras. Ženy, které se pokusily brát volnou lásku vážně – ať už tím, že měly zároveň více než jednoho partnera nebo že opustily partnera, když je vztah neuspokojoval – často čelily společenskému ostrakismu, dokonce ze strany přátel a soudruhů z hnutí. Muži sice mohli hovořit o volné lásce, ale většina mužů zesměšňovala nebo pomlouvala ženy, které ji praktikovaly.⁽³⁸¹⁾

Toto puritánství bylo naprosto zjevné v mých nedávných rozhovorech s mnoha ženami z *Mujeres Libres* stejně jako dalšími anarchisty. Překvapivě vysoký počet se podívoval nad tím, co označovali za frivolitu moderního feministického hnutí, zaměřujícího se na „sexuální svobodu, lesbické vztahy, lásku a interrupci“. Suceso Portales i Pepita Carpena poznamenaly, že *Mujeres Libres* se nezaměřovaly na sexuální preference nebo homosexualitu, dokonce i když Lucía Sánchez Saornil byla lesbička, což byl aspekt jejího života, který nikterak ne skrývala před ostatními z hnutí. Každý měl mít možnost milovat toho, koho chtěl, tvrdily, ale něčí sexualita je těžko „politická“ otázka, kvůli níž by se mělo po hnutí chtít, aby zaujalo určitou pozici.⁽³⁸²⁾

Mujeres Libres se pokoušely učit ženy o sexualitě a sexuálním potěšení tím, že školily sestry a porodní asistentky, aby ženám poskytovaly informace o jejich těle. Nicméně tyto programy byly zřetelně omezeny převládajícími přístupy k sexualitě. Vzhledem k pokračující nadvládě mužů *Mujeres Libres* možná váhaly obhajovat širší sexuální svobodu pro ženy kvůli obavám, že muži by využili změněné ideologické klima, aby nad ženami získali ještě více navrch. Celkově mnoho žen naznačilo, že otázka sexuality (kromě prostituce, pornografie a práva na interrupci) byla „soukromá“, kterou si měly ženy vyřešit samy ve svých vztazích, a nikoli záležitost, na kterou by se mělo zaměřovat hnutí. „O čem je vůbec řeč?“ odpověděla jedna z žen na mé otázky ohledně sexuality. „To je něco mezi jednotlivci.“ *Mujeres Libres* se podle nich snažily pozvednout ženy tak, aby se mohly na sebe spolehnout v kontextu svých vztahů (nebo nepřítomnosti vztahu).

Kromě tohoto úspěchu *Mujeres Libres* ve zmíněné oblasti omezila také válečná situace. *Liberatorios de prostitución* jistě nestály vysoko na stupnici priorit hnutí, kterému se beztak nedostávalo aktivistů, peněz a prostředků. Protože velká část financí *Mujeres Libres* pocházela od organizací hnutí, bez jejich podpory by toho mohly dosáhnout jen velice málo. Důležitější je ale patrně rozvrat způsobený válkou. Z oblastí dobytých Frankovými jednotkami neustále proudili uprchlíci do velkých měst. Omezené zdroje *Mujeres Libres* byly stále ve větší míře potřeba pro základní vzdělávání a přístřeší pro nové bezdomovce – ženy a děti. Neustálý příliv lidí (včetně mladých žen) rovněž učinil obtížným rozvinout a udržet jakékoli dlouhodobější koordinované úsilí namířené proti prostituci.

³⁸⁰⁾ Puritánské rysy byly patrné rovněž v člancích v *Mujeres Libres*. Viz například Etta Federn, „Maternidad y Maternalidad“, *Mujeres Libres*, č.12; „Fiestecitas que no deben propagarse“, *Mujeres Libres*, č.13; a „Valencia: Carteleras permanentes“, *Mujeres Libres*, č.8.

³⁸¹⁾ Enriqueta Rovira byla obzvláště ostrakizována mnoha svými soudruhy z hnutí za to, že po válce ukončila vztah se svým compañero. Sara Guillén, Pepita Carpena a Azucena Barba mě všechny informovaly o tom, že zažily podobné přístupy.

³⁸²⁾ Suceso Portales, rozhovor, Móstoles (Madrid), 29. června 1979; Pepita Carpena, rozhovor, Barcelona, 3. května 1988. Další, s nimiž jsem hovořila, se často zmiňovaly o Luisině compañera, Mary, přestože nepoužily slovo „lesbička“.

Mujeres Libres mohly zmírnit svůj určitý radikalismus v sexuální otázce kvůli uznání obtíží válečné situace. Přestože v prvních číslech Mujeres Libres se objevilo několik článků kritizujících *casamientas* a *la libertaria*, po prvních několika válečných měsících se už neobjevil žádný. Reakce jedné ženy na tyto obřady, když vzpomínala na ona léta, je vcelku poučná:

„Některé z nás se dívaly podezíravě na ‘svatby’ občas se odehrávající v odborářských centrech. Když se nad tím vším ale dnes znovu zamyslím, reaguji poněkud jinak. Především se jednalo o mladé lidi, kteří se právě dali dohromady a chlupci odcházeli na frontu, odkud se možná už nevrátili. Jak bych vůbec mohla kritizovat chudinku mladou dívku, která chtěla nějaké formální uznání jejich svazku, nějaký podepsaný kousek papíru, předtím, než *compañero* odjel na frontu!“

Mujeres Libres nakonec patrně omezily vyjadřování sexuálního radikalismu, aby si neodcizily ženy, které k sobě hodlaly přitáhnout. Zatímco programy věnované gramotnosti, profesní přípravě, péči o děti a mateřství byly ve svém kontextu jistě radikální, všechny mohly být vysvětleny ve vztahu k válečným potřebám a výstavbě nové společnosti. Žádný se otevřeně nestavěl proti mužské autoritě v domácnosti, přestože samozřejmě jakékoli programy pozvedávající ženu byly výzvou mužské autoritě. Každý program přispíval k širším společenským snahám, když pozvedával ženy. Na druhé straně programy zaměřené na to, aby si ženy uvědomily souvislosti vlastní sexuality, mohly již poněkud odstrašovat, zvláště pracující ženy. Tyto programy již nebylo možné snadno objasnit ve smyslu přispívání společenskému celku. Krátce řečeno, počáteční rozhodnutí Mujeres Libres nepůsobit z otevřeně anarchistických pozic možná našlo nejzřetelnější vyjádření v omezení programů zaměřených na sexualitu.

Programy pro uprchlíky a sociální služby

Mujeres Libres se konečně věnovaly také podpůrným službám tradičně poskytovaným ženami a ženskými organizacemi v době války. Tyto programy se dělily do dvou hlavních kategorií – 1) programů pro uprchlíky, poskytujících ubytování, školu a další služby pro narůstající počet dospělých, starých lidí a dětí, vyhnaných z domovů blízcími se frontovými liniemi a 2) pomoci bojovníkům, včetně návštěv vojáků na frontě nebo v nemocnicích spojených s praním nebo zašíváním oděvů apod.

Na práci pro uprchlíky byly Mujeres Libres velice hrdé. Ve velkých městech uprchlíkům pomáhaly rozsáhlé organizace jako SIA (Solidaridad Internacional Antifascista, svého druhu anarchistický Červený kříž). Mnoho uprchlíků se ale nedostalo do velkých měst a zůstalo v městečkách a na venkově. Zde Mujeres Libres spolupracovaly se SIA, aby poskytly služby jak uprchlíkům (dospělým i dětem), tak raněným.³⁸³⁾

Jak se válka protahovala, články v Mujeres Libres podávající přehled o aktivitách jednotlivých skupin po celé zemi se začaly stále častěji zmiňovat o práci na pomoc uprchlíkům, a také vyzývaly ženy, aby přijímaly uprchlíky do svých domovů. Vzhledem k nedostatku potravin a dalších základních životních potřeb je možné si představit, že zvláště vesničané nebyli zrovna nadšeni z nově příchozích, zvláště ti, kteří museli žít mnoho hladových krků a měli málo lidí ochotných přiložit ruku k dílu. Důležitou stránkou projektů bylo poskytování školní docházky pro uprchlíky. Anna Delso například poznamenala, že jakmile se společně s mladšími sourozenci v listopadu 1936 přestěhovala do katalánského města Vilanova i la Geltru, trávila takřka veškerý čas zakládáním a posléze vyučováním ve škole pro

³⁸³⁾ Viz například dopis Felisy de Castro, sekretářky Mujeres Libres v Barceloně, SIA, 9. června 1938, IISG/CNT: 64.C.4.

čtyřicet dětí uprchlíků.³⁸⁴⁾ Mujeres Libres č. 11 přinesly zprávu, že 127. brigáda z 28. divize (to, co zbylo z anarchosyndikalistické milice) s pomocí Mujeres Libres založila zdravotnickou školu sloužící sedmdesáti dětem uprchlíků.

Část programu Mujeres Libres rovněž tvořila i tradiční ženská podpůrná práce. Téměř všechny agrupación měly přinejmenším několik členek (ne-li celou sekci) věnujících se solidární práci, pomoci bojovníkům a zraněným vojákům. Jedním z aspektů této práce v Barceloně bylo založení a provozování „domu vojáků“. Místní odborový svaz v dopravě poskytl budovu, Marianet (Národní sekretář CNT) sehnal postele a Mujeres Libres se málem uběhaly, aby nakoupily nebo si vypůjčily vše ostatní potřebné. Conchita Guillén vzpomíná, že tři projevy, které těsně před koncem války pronesla jako členka propagačního výboru, se týkaly také vyzývání žen v zázemí, aby byly silné a posilovaly tak muže, kteří bojují na frontě.³⁸⁵⁾

Mujeres Libres přirozeně nepracovaly na poli solidarity samy, AMA a jiné ženské skupiny učinily podobnou práci smyslem své existence. Mujeres Libres mobilizovaly skupiny žen, aby pravidelně dojížděly na frontu a přinášely mužům nové uniformy, čerstvé potraviny a – co je možná nejdůležitější – společnost. Protože mnoho žen z Mujeres Libres byly aktivistky jiných anarchistických organizací, někdy cestovaly pod značkou jiného uskupení. Amada de Nó, která byla představitelkou své čtvrti v místním výboru Mujeres Libres v Barceloně, vzpomíná, že jela na frontu se skupinou vypravenou SIA, společně s Luciou Sánchez Saornil (tehdy generální sekretářkou SIA), Soledad Estorach, Libertad Ródenas a Conchitou Liano. Přestože všechny byly členky Mujeres Libres, necestovaly jako Mujeres Libres, ale ženy CNT.³⁸⁶⁾

Jak se samozřejmě dalo čekat, záměry Mujeres Libres vysílat ženy na frontu ne vždy souzněly s očekáváním vojáků. Vzdělávací práce mezi ženami a muži byla neustálá. Sara Berenguer Guillén například ze své funkce představitelky SIA často jednala s milicionáři a dopisovala si s mnoha vojáky, aby pozvedla jejich morálku. Několikrát musela také odmítnout nabídku k sňatku od mladých mužů, kteří chybně interpretovali její dopisy jako projev romantického zájmu.

Ona, Pepita Carpena a Conchita Guillén však o cestách na frontu a návštěvách vojáků hovořily s nadšením. Sara popsala jednu takovou cestu, organizovanou SIA, následujícími slovy: „Byla zde skupina mladých žen, továrních dělnic, které... chtěly udělat něco pro vojáky. Řekly: 'Proč bychom nemohly něčím přispět – dejme tomu dvacet pět pesety – nakoupit přes SIA zásoby a odvézt je na frontu?'“ Sara tehdy pracovala pro SIA a byla delegátkou Národní rady SIA pro tuto výpravu. „Najaly jsme dva autobusy a naložily je materiálem a děvčaty z továrny. Doprovázeli nás dva aktivisté CNT – Expósito, učitel z racionalistické školy, a Saturnino Aransaez.“ Jeden z autobusů se porouchal na cestě k vojenskému táboru. Mechanici, přesvědčení Sarou, že je potřeba znovu vyrazit co nejdříve to bude možné (protože autobusy vezly zásoby pro anarchistickou 26. divizi a vojáci pravděpodobně velice brzy změnili své pozice), pracovali dlouho do noci a osu opravili. Dívky nasedly zpět do autobusu a dorazily do tábora 26. divize příštího rána.

„Dívky byly vyčerpaný nedostatkem spánku, takže zašly do jídelny, aby si zdřímly, a uložily své hlavy na stoly. Když ale dovnitř vešli vojáci a spatřili je tam, začali si dovolovat. Mezitím jsme Saturnino, Expósito a já odešli, abychom našli velitelství roty a zařídili denní program. Když jsme přicházeli zpět, zaslechli jsme, jak dívky křičí a pláčou. Vojáci zmizeli okamžitě, jak nás uviděli. Zeptali jsme se dívek, co se stalo, a ony nám to vysvětlovaly... Řekla jsem jim: 'Podívejte se, oni se skutečně neumí chovat, ale možná to není všechno pouze jejich vina.

³⁸⁴⁾ Anna Delso de Miguel, *Trois cents hommes et moi*, zvláště 42-56.

³⁸⁵⁾ Conchita Guillén, rozhovor, *Montady*, 30. dubna 1988.

³⁸⁶⁾ Amada Victoria de Nó Galindo, rozhovor, *Montady*, 30. dubna 1988.

Možná tu předtím, než jsme přijeli, byla jiná skupina žen kdoví odkud, kvůli jiným věcem a vojáci si řekli, že koneckonců všechny ženy jsou stejné. Pojdme jim tedy říci, proč jsme tady my... To také učinily a setkaly se s vojáky ve skupinkách po dvou, po třech a všechno nakonec dopadlo dobře.“⁽³⁸⁷⁾

Ženy z Mujeres Libres nechtěly pouze přijet a povzbudit vojáky, ale také vzdělávat. Mujeres Libres vždy pohotově zdůrazňovaly, že tuto solidární práci chápou v širším politickém kontextu. Jak se vyjádřila Lucía Sánchez Saornil v červenci 1938, když se zmiňovala o cíli Mujeres Libres vytvořit „uvědomělou a zodpovědnou ženskou sílu“: „Tato ženská síla, kterou si přejeme vytvořit a kterou vytváříme, má samozřejmě smysl a politický osud mnohem významnější než zašívát milicionářům uniformy nebo navštěvovat nemocné... To jsou bezprostřední potřeby vyžadované okolnostmi... Naše organizace má mnohem dalekosáhlejší cíle, vtělující se do zásad, které vždy musí vést její činy.“⁽³⁸⁸⁾

Z rozhovorů s některými z těch, které byly mladými „rekruty“ Mujeres Libres, je evidentní, že přestože solidární práce často žila vlastním životem, konečné cíle se nikdy neztratily ze zřetele. Mladé ženy jako Conchita Guillén a Sara Berenguer, kterým bylo teprve šestnáct, když vypukla válka, a které se v předválečných letech téměř vůbec osobně nesetkaly s anarchistickými ideály a aktivitami (samy sebe popisovaly jako „novicky, které nevěděly nic o ničem“), byly prací pro Mujeres Libres v posledních měsících války naprosto pohlceny. Ve všech konverzacích bylo jasně zřetelné pochopení širších souvislostí capacitación a důrazu na to, že „Mujeres Libres umožnily ženám, aby se začaly samy respektovat a byly respektovány“.

---

³⁸⁷⁾ Sara Berenguer Guillén, rozhovor, Capestang, Francie, 30. dubna 1988.

³⁸⁸⁾ Federación Nacional Mujeres Libres, Comité Nacional, „A todos los Comités Regionales y Provinciales de la Federación Nacional Mujeres Libres“.

Kapitola VI

Separované a přitom rovnoprávné? Dilema revoluční mobilizace

Na základě dvojí oddanosti Mujeres Libres vzdělávání a aktivismu bylo možné očekávat, že CNT a FAI je coby „bratrské“ organizace anarchistického hnutí přivítaly s otevřenou náručí. Mujeres Libres s těmito organizacemi sdílely mnohé. Téměř všechny jejich aktivistky byly rovněž aktivistkami jedné nebo druhé z těchto organizací. Programy profesní přípravy a *formación social* Mujeres Libres připravovaly ženy na přijetí aktivních rolí v produkci a činnosti CNT. Anarchistická / svobodomyšlná orientace kulturních a vzdělávacích programů Mujeres Libres se dotýkala mnoha cílů FAI (a FIJL).

Tyto organizace anarchistického hnutí nicméně nikdy nezacházely s Mujeres Libres jako s rovnoprávnými partnerkami. Kromě toho byly vztahy Mujeres Libres s neanarchistickými ženskými skupinami také omezeny kvůli značné finanční a politické moci Komunistické strany a jejích závislých organizací. Prozkoumání vztahů Mujeres Libres s ženskými skupinami mimo anarchistické hnutí a dalšími organizacemi v jeho rámci nám může poskytnout vhled do podstaty projektu Mujeres Libres a „separovaného, ale rovnoprávného“ statusu, za jehož dosažení bojovaly uvnitř anarchistické komunity.

Vztahy s jinými ženskými organizacemi

Vztahy Mujeres Libres s neanarchistickými ženskými organizacemi byly produktem jejich přístupu k feminizmu a jeho roli v anarchistickém hnutí. Jak jsem již uvedla, Mujeres Libres odmítaly existující feministickou ideologii a politické organizování. Trvaly na skutečnosti, že podřízenost žen bude překonána nikoli omezeným bojem za hlasovací právo nebo dokonce stejné platy v zaměstnání, ale pouze prostřednictvím hnutí s jasnými sociálními a vzdělávacími cíli. Ve svém pohledu, politické organizování (to jest organizování bez sociálně/vzdělávací a třídní dimenze) by pouze prodlužovalo podřízenost žen z řad pracujících třídy.⁽³⁸⁹⁾

Jedním z důvodů, proč byly založeny Mujeres Libres, tehdy bylo naplnit ty potřeby žen, které existující organizace hnutí zanedbávaly. Nicméně jak postupovala občanská válka uvnitř občanské války, aktivity Mujeres Libres nabyly další dimenze a smyslu: soutěžit se socialistickými organizacemi o přízeň španělských pracujících žen. V retrospektivním zdůvodnění svých aktivit Mujeres Libres takto promlouvaly k anarchistickému hnutí:

„S příchodem Španělské republiky nastal skutečný závod o capacitación... Bylo to právě tehdy, vzhledem k nebezpečí, které tento vývoj znamenal pro anarchistickou tendenci a společnost jako celek, kdy skupina compañeras začala uvažovat o úmyslu vytvořit časopis spravovaný a řízený našimi ženami, který by začal pracovat v řadách žen z naší země a vnášel mezi ně... příchyllost k anarchistickým tendencím. Tímto časopisem byl *magazín Mujeres Libres*, který se objevil v květnu 1936.“⁽³⁹⁰⁾

Některé anarchistické ženské skupiny (například v Terrasse nebo Barceloně) samozřejmě existovaly ještě předtím, než časopis začal být vydáván. Mercedes a Lucía ve snaze zahájit

³⁸⁹) „La personalidad d'Femmes Libres“, *Mujeres Libres: Bulletin d'Information*, IISG/FAI: 48.c.1.a.; také „Anexo al informe que la Federación Mujeres Libres eleva a los comités superiores del movimiento libertario“.

³⁹⁰) „Anexo al informe“, 1. Viz také „Algunas consideraciones del Comité Nacional de Mujeres Libres al de la CNT sobre la importancia política de aquella organización“, nedatováno, obsaženo v memorandu Národního výboru CNT delegátům organizace, Barcelona, 20. ledna 1938, str.1, IISG/CNT: 45.B.17.

vytváření sítě rozeslaly těmto skupinám mnoho dopisů již v roce 1935. Protože ale skupiny byly otevřeně zakotveny v anarchistickém hnutí, nemusely zapadat do širšího scénáře, který Mujeres Libres načrtávaly v těchto memorandech.

Ve skutečnosti není vůbec jasné, jestli soutěž se socialistickými organizacemi byla prvotním cílem. Jakmile však nejrůznější levicové politické strany založily své ženské organizace, segment *captación* agendy Mujeres Libres se zintenzívnil, zvláště v soutěži s AMA.

V předválečném období se většina jiných levicových organizací a politických stran, přestože teoreticky stála na straně překonání podřízenosti žen, spíše klonila k přijímání tradičního marxistického pohledu, že podřízenost žen je druhořadá vzhledem k rozdílu panujícím v třídní společnosti. Nejeфекtivnější cestou k překonání podřízenosti tedy následně bylo organizovat ženy v dělnických organizacích ke společnému boji za skoncování s třídním útlakem. Strany všeobecně popíraly to, co Mary Nash označila za „specifičnost útlaku žen“, a uváděly, že „emancipace žen nemůže být dosaženo výlučně pomocí jejich inkorporace do třídního boje“.⁽³⁹¹⁾ Mnoho takových organizací založilo své „ženské sekce“, zaměřené na zmobilizování žen pro účast na svých aktivitách.

Levé a disidentské socialistické organizace se ve své orientaci lišily jen neznatelně. Byly aktivní v otázce rovnosti mezi mužem a ženou na pracovišti a v domácnosti a aktivně propagovaly programy kulturní přípravy. Jejich strategie byla nicméně politicky podobná PSOE, PCE a PSUC, jak BOC, tak POUM vytvořily „ženské sekce“, aby se specificky staraly o zmobilizování žen ke vstupu do těchto politických stran.⁽³⁹²⁾

Po začátku války se strategie marxistických politických stran změnila. Založily oddělené ženské organizace, mezi nimi Dona a la Reraguarda a posléze také Asociación de Mujeres Antifascistas a časopisy specificky orientované na ženy (např. *Mujeres* a *Companya*). Ty se nezaměřovaly na překonání podřízenosti žen, ale na zmobilizování žen pro přispění k válečnému úsilí. Ve svém odmítnutí zabývat se specificky podřízeností žen se tyto organizace socialistických a komunistických politických stran významně lišily od Mujeres Libres.

Zvláště AMA sama sebe představovala jako nestrannou organizaci snažící se mobilizovat ženy pro boj proti fašismu. Její formálním cílem bylo 1) přispět k boji proti fašismu a za mír, 2) bránit kulturu a právo žen na vzdělání, aby mohly překonat zotročení nevědomostí, 3) bránit občanská práva a rovnoprávnou spravedlnost a 4) plně začlenit ženy do politického a společenského života země.⁽³⁹³⁾ Navzdory prohlašovanému zájmu o boj proti kulturní podřízenosti nicméně aktivity mající vztah k probíhající válce rychle zastínily tyto genderově specifické cíle.

Právě v tomto kontextu se Mujeres Libres začaly zabývat AMA. Mujeres Libres byly hluboce oddány *revolučnímu* boji, nikoli pouze vítězství ve válce, ale rovněž společenské transformaci. AMA tento boj marginalizovala a odsouvala do pozadí jak otázku podřízenosti žen, tak širší sociální transformaci. Namísto toho se zaměřovala na mobilizování žen pro práci. Podle názoru Mujeres Libres byly politické důsledky této údajně neideologické mobilizace jasné – posilovala pouze ideologickou dominanci skupiny, která již měla ve svých rukou efektní politickou moc – tj. Komunistické strany.

Starost o politické důsledky údajné nestrannosti AMA stála v popředí vztahů Mujeres Libres k této organizaci. Tyto důsledky byly patrně nejzřetelnější v odborové oblasti. V oběžnicích a dopisech určených CNT Mujeres Libres znovu a znovu zdůrazňovaly nebezpečí, že AMA „vyhraje bitvu o pracoviště“. Jak mužští zaměstnanci (a přinejmenším v Barceloně většina pocházela z řad CNT) odcházeli na frontu, byli ve stále větší míře nahrazováni

³⁹¹⁾ Nash, *Mujer y movimiento obrero*, 176.

³⁹²⁾ Viz *La mujer ante la revolución*, Publicaciones del secretariado femenino del POUM (Barcelona, 1937); Nash, *Mujer y movimiento obrero*; Ackelsberg, „Women and the Politics of the Spanish Popular Front: Political Mobilization or Social Revolution?“, 5; a Antonina Rodrigo, „Nuestras mujeres en la Guerra Civil“, 39-40.

³⁹³⁾ Emilia Elias, *Por qué luchamos?*, citováno v Nash, *Mujer y movimiento obrero*, 244.

ženami. Přidají se ale tyto ženy k CNT a budou pokračovat v anarchosyndikalistické tradici na pracovišti? Nebo se z nich stanou „nepolitické“ ženy, vyškolené v programech Generalidad, které tím, že do pracovní síly vstoupí bez odborové příslušnosti, oslabí, ne-li přímo zvrátí úspěchy dosažené celými generacemi organizování CNT?⁽³⁹⁴⁾

V krátkosti, Mujeres Libres interpretovaly „nestranickou“ práci AMA jako zásadně politickou a představující přímý útok na odbory. Mujeres Libres pohlížely na vlastní programy profesního školení a capacitación jako snahy soupeřit s AMA na pracovišti. „Prvořadou starostí Mujeres Libres bylo udržet odborovou sílu, na které spočívá naše anarchistické hnutí.“⁽³⁹⁵⁾ Cílem bylo rozvinout revoluční sociální uvědomění umožňující ženám, aby se přidaly k odborovému boji na pracovišti a vydržely ideologický vliv Komunistické strany v programech technické přípravy.

Toto soupeření s AMA o přízeň žen v továrnách nicméně tvořilo pouze menší část širší snahy Mujeres Libres rozvinout ženskou sílu orientovanou na revoluční sociální transformaci ve všech jejích dimenzích. Dalším hlavním kontextem, v němž se soupeření samo odhalovalo, byla odpověď Mujeres Libres na výzvy AMA k „jednotě všech žen a ženských organizací (včetně republikánských, socialistických a bolševických, vedle Mujeres Libres) v rámci AMA.

V souladu s pozicí širšího anarchistického hnutí se Mujeres Libres tvrdě stavěly proti všem výzvám k „jednotě žen“ popírající významné ideologické a politické rozdíly mezi skupinami. Trvaly na potřebě udržet nezávislou *anarchistickou* přítomnost žen v opravdové koalici, v níž by si každá skupina udržela identitu a autonomii. Podobná koalice by spíše čerpala sílu z různosti pohledů než pokusu vystavět sjednocenou – a nikoli náhodou nerevoluční – společnou frontu. Mujeres Libres od samého počátku vyjadřovaly hlubokou nedůvěru k motivům a záměrům AMA a dalších „jednotných“ organizací a zdůrazňovaly přitom politický a ideologický kontext, v němž docházelo k těmto výzvám k jednotě. Například v odpovědi na pozvánku zúčastnit se kongresu „Unió de Donas de Catalunya“ v listopadu 1937 Mujeres Libres vydaly kritiku kongresového prohlášení cílů. Reprodukujeme zde část odpovědi, abychom si udělali obrázek o jejím tónu a úrovni.

„1) Přispět k antifašistické jednotě

Odpověď: Ukončit perzekuce proti antifašistickým organizacím, které nejsou zastoupeny ve vládě.

2) Pracovat na rovnosti platů s muži

... problémy dělnických rodin nebudou vyřešeny rovností platů...

5) Zachránit naši zemi před fašistickou invazí

Před oběma invazemi: tou, které se bráníme na frontě, a tou, která působí v zázemí...

6) Emancipovat ženy pro práci a naučit je novým dovednostem.

Pro Mujeres Libres to je věc přeměněná v realitu již před nějakou dobou a nikoli bod, jímž bychom někoho měli lákat na kongres.“⁽³⁹⁶⁾

Mnohé kritiky, které Mujeres Libres rozesílaly, mohly být zamýšleny pro vzdělávání vlastních agrupaciones (místních skupin) a odborových organizací CNT stejně jako AMA. Poté, co byla opakovaně odmítnuta národními a regionálními výbory Mujeres Libres, AMA začala oslovovat jednotlivé agrupaciones, aby se podílely na jejich kongresech a aktivitách.

---

³⁹⁴⁾ Mujeres Libres, „Algunas consideraciones del Comité Nacional“, „Informe que esta federación eleva a los comités nacionales del movimiento libertario y a los delegados al pleno del mismo“, Barcelona, září 1938, str.1 a 8, IISG/CNT: 40.C.4; Federación Nacional Mujeres Libres, Comité Nacional, Circular n., Barcelona, 12. července 1938, IISG/FAI: 48.C.1.a.; a Emma Goldman Mariano Vázquezovi, 7. října 1938, IISG/CNT: 63.C.2.

³⁹⁵⁾ „Informe que esta Federación eleva“, 6.

³⁹⁶⁾ Text je reprodukován tamtéž, 2-3.

Oběžník národního výboru Mujeres Libres pro místní skupiny datovaný 23. května 1938 je zvláště varoval, aby se nenechaly přesvědčit propagandou AMA.⁽³⁹⁷⁾

Mujeres Libres trvaly na tom, že skutečná jednota musí respektovat diverzitu.⁽³⁹⁸⁾ Jak napsala Lucía Sánchez Saornil v odpovědi na pozvánku AMA: „Mujeres Libres nemají zájem o 'ženskou jednotu', protože ta nic neznamená. Již jsme nejméně tisíckrát vyzývaly k politické a odborové jednotě, jedinému druhu jednoty skutečně přispívajícímu naší věci... Dokud existují rozdíly (v politice a strategii) mezi jednotlivými tendencemi, je sloučení skupin nemožné, protože je neslučitelné s lidskou různorodostí.“⁽³⁹⁹⁾ Bylo důležité, aby si každá organizace udržela „svůj charakter a osobitost“ a pokračovala v práci pro válečné úsilí, revoluci a emancipaci žen. „Ženské zájmy,“ uváděly Mujeres Libres, se nedaly ani „naprosto jasně definovat nebo v jejich otázce dospět k takovému všeobecnému souhlasu, aby samy o sobě mohly tvořit základnu pro jednotnou organizaci.“ Skutečná antifašistická jednota by si vyžadovala nikoli sloučení všech do jednoho celku, ale uznání diverzity politických názorů a ochotu přijmout autonomii pohledu a akce pro všechny skupiny dané koalice. Mujeres Libres se nechystaly obětovat své principy přímé akce a spontánního pořádku nějaké vážné a kontrarevoluční koncepci „ženské jednoty“.

Anarchistické hnutí

Setrvání na autonomii a uznání diverzity mezi ženskými skupinami šlo paralelně s nároky Mujeres Libres na organizační autonomii a uznání diverzity v širším anarchistickém kontextu. Mujeres Libres byly připraveny k boji proti ženským skupinám spojeným s jinými organizacemi, ale nebyly připraveny na odpor, s nímž se střetly uvnitř anarchistického hnutí. Přestože věděly o mužském sexismu v organizacích hnutí a selhání těchto organizací adekvátně se zabývat ženami a ženskou otázkou, Mujeres Libres plánovaly úzkou spolupráci jak se CNT, tak FAI na lokální, regionální a všeobecné úrovni. Očekávaly, že v anarchistické rodině budou „přivítány“ s otevřenou náručí. Na lokální úrovni se jejich očekávání částečně naplnila, ale na všeobecné organizační úrovni byly Mujeres Libres hořce zklamány.

Jejich nespokojenost mohla být částečně následkem zmatku, evidentně způsobeným současným trváním na včlenění a autonomii v širším hnutí. Než se Mujeres Libres v srpnu 1937 etablovaly jako celostátní federace, skládaly se z řady víceméně nezávislých agrupaciones. Mercedes Comaposada si vzpomíná, že během první poloviny roku 1937 několikrát ona a Lucía zajely do Valencie (sídla centrální vlády a národních výborů organizací anarchistického hnutí), aby požádaly o oficiální uznání a podporu pro Mujeres Libres.

„Jednou jsem s sebou měla všechny možné brožury a záznamy o nejrůznějších druzích práce, kterou jsme prováděly. Zeptala jsem se Marianeta: 'Proč nás neuznate jako organizaci?' A on odpověděl: 'Víme, co děláte, a že to děláte dobře. Pokud ale nepřijdete se skutečnou organizací, což znamená výbory, regionální výbory, národní výbor, lidé ochotní zaujmout volené funkce, pak teprve budeme moci něco učinit.'“⁽⁴⁰⁰⁾

---

³⁹⁷⁾ Tamtéž, 7. Nicméně dopisy a články v *Acracia*, anarchistickém deníku z Léridy, vyzývaly anarchistické ženy, aby vstupovaly do AMA. Anna Cunsigne, „Lletres de dona“, *Acracia*, 2. října 1937, 1; a Una de ellas, „Las mujeres de retaguardia por los luchadores del frente“, tamtéž, 3. prosince 1937, 4.

³⁹⁸⁾ Comité regional Mujeres Libres „Circular no. 1 de Información“, 7. března 1938, IISG/CNT: 40.C.4.

³⁹⁹⁾ Lucía Sánchez Saornil, „Actitud clara y consecuente de Mujeres Libres. En respuesta a Dolores Ibarruri“, *Solidaridad Obrera*, 11. srpna 1938, přetištěno v Nash, *Mujeres Libres*, 109-12.

⁴⁰⁰⁾ Mercedes Comaposada, rozhovor, Paříž, 5. ledna 1982.

Tento a další podobné rozhovory poskytly impuls ke svolání první všeobecné konference v srpnu 1937, na níž se sešly představitelky asi devadesáti místních skupin a založily Mujeres Libres jako celostátní organizaci.

Konference ustavila federalistickou strukturu s provinčními, regionálními a národními výbory, takovou formu organizace uzpůsobenou poskytnout maximální pružnost. Není náhodou, že to byla forma založená na modelu CNT a FAI, s nímž byly členky Mujeres Libres dokonale seznámeny. Konference se kromě toho řídila „zavedenými federalistickými procedurami“, které se za ta dlouhá léta vyvinuly v CNT a FAI. Například spíše, než aby pověřila určité jednotlivce nějakým úkolem, konference na lokálním základě jmenovala delegace a ty samy zvolily jednotlivce mající působit v určitém výboru.⁽⁴⁰¹⁾ Tato práce zřetelně umístila organizaci do rámce širší anarchistické rodiny.

Mujeres Libres se samy ideologicky ztotožnily s cíli a metodami práce CNT a FAI. Zároveň si ale zárlivě střežily vlastní autonomii. Jejich zakladatelky jako jméno organizace zvolily spíše „Mujeres Libres“ (Svobodné ženy), než „Mujeres Libertarias“ (Anarchistické ženy), aby ozřejmily, že jsou ideologicky propojeny s anarchistickým hnutím, ale nejsou jeho závislou organizací.⁽⁴⁰²⁾ Napětí bylo rovněž zřetelně viditelné v diskusi o zpracování členského průkazu Mujeres Libres. Po určité diskusi o „obzvláštní hrdosti“ na černou a rudou (barvy FAI) se došlo k souhlasu, že průkaz bude vyveden v těchto barvách, ale neponese zkratku „CNT-FAI“. „Přestože jsme (jejich) příbuznou organizací, nejsme na nikom závislé.“ Podobně měl být oficiální prapor modrý (na znamení „optimismu“) s bílými písmeny, ale rovněž obsahující černorudý pruh.⁽⁴⁰³⁾

Komplexnost vlastních cílů Mujeres Libres vzhledem k začlenění a autonomii byla zjevná. Na prvním setkání shromáždění odhlasovalo vyzvu příslušným výborům CNT a FAI, aby vysílaly delegáty na setkání regionálních a národního výboru Mujeres Libres – jako pozorovatele – a požadovat, aby Mujeres Libres bylo umožněno (opět ve funkci pozorovatele) vyslat delegátky na setkání odpovídajících výboru CNT a FAI. Konference se rozhodla nepožadovat, aby představitelky Mujeres Libres měly hlasovací právo na setkání jiných organizací, protože a) již měly vliv na tyto organizace prostřednictvím členství v odborech (v případě CNT) a podílu na práci anarchistických agrupaciones (v případě FAI a FIJL) a b) neboť nechtěly riskovat závazek řídit se rozhodnutími přijatými těmito organizacemi, s nimiž mohly nesouhlasit. Scénář, který konference diskutovala, byl následující: „Předpokládejme, že dejme tomu Národní výbor CNT, k němuž bychom náležely, by se rozhodl v opozici vůči našemu názoru, že naše organizace ztratila smysl existence, a většinou hlasů se rozhodl, že bude rozpuštěna. Co bychom učinily?“⁽⁴⁰⁴⁾ Krátce řečeno, Mujeres Libres chtěly být zastoupeny na kongresech a podílet se na jejich diskusích, ale neztratit přitom vlastní nezávislost.

Během příštích osmnácti měsíců, zatímco trvaly na tom, že jsou „integrální součástí anarchistického hnutí“, se Mujeres Libres neustále utvrzovaly ve své autonomii. Jedno prohlášení uvádělo, že Mujeres Libres

„se mohly proměnit na doplněk odborového hnutí zabývající se přípravou žen, transformací žen ve smyslu přijetí anarchosyndikalismu... Mohly se proměnit na přívěšek nebo ženskou sekci FAI.. ale neučinily ani toto.

Protože ty z nás, které byly 'prvními hybatelkami', byly anarchistky, nemůžeme připustit situaci, aby se ve specifické organizaci nacházeli jednotlivci bez

⁴⁰¹⁾ Federación Nacional Mujeres Libres, „Actas de la conferencia nacional celebrada en Valencia“, 21.-23. srpna 1937, AHN/SGC-S, P.S. Madrid: 432.

⁴⁰²⁾ Mercedes Comaposada, rozhovory, Paříž, 1. a 3. ledna 1982.

⁴⁰³⁾ „Actas de la conferencia nacional“, 9.

⁴⁰⁴⁾ Tamtéž, 21. srpna 1937.

sociálního uvědomění, a stejně tak bychom jako anarchistky nemohly proměnit tyto jednotlivce na slepé nástroje (v rukou hnutí) a nedostat se přitom do rozporu s vlastními anarchistickými zásadami.“⁽⁴⁰⁵⁾

Navzdory frustraci z organizací hnutí jim Mujeres Libres neustále sdělovaly svá očekávání podpory a uznání. Vyzývaly FAI a CNT, aby vysílala představitele na své kongresy, a doufaly, že se jim podaří demonstrovat své členství v anarchistické komunitě a zaujmout v ní legitimní postavení.⁽⁴⁰⁶⁾

Boj za úplné organizační uznání byl neúnavný. Představitelky Mujeres Libres se často přidávaly k představitelům CNT a FAI, když nějaká auta vyjížděla na venkov na propagační cesty, a symbolicky tak zdůrazňovaly, že sdílí stejné cíle a záměry. Mujeres Libres dále trvaly na tom, že když bude anarchistické hnutí pořádat veřejná shromáždění, tak na pódiu bude společně s řečníky z řad CNT, FAI a FIJL stát rovněž zástupkyně Mujeres Libres. Oznámení takových shromáždění v tisku neznačují, že se jim to často dařilo. Během přípravy na veřejné akce, připomínající první výročí Durrutiho smrti, například Národní výbor CNT rozeslal všem regionálním výborům oběžník s pokynem, že na každém shromáždění by mělo být pět řečníků – jedna žena z Mujeres Libres, jeden zástupce SIA, jeden z FIJL, jeden z CNT a jeden z FAI.⁽⁴⁰⁷⁾

Nicméně se mi nepodařilo nalézt žádné další oběžníky Národního výboru následující po tomto nebo jakýkoli jiný dokument dotýčících organizací zmiňující se o Mujeres Libres nebo SIA společně s FAI a CNT jako ekvivalentních organizacích. Sara Berenguer Guillén mi dále řekla, že když byly vypracovány plány vzpomínky druhého výročí, na seznamu řečníků nebyla žádná představitelka Mujeres Libres. Podle Sary se Soledad Estorach začala hádat s katalánským Národním výborem a požadovala, aby se shromáždění zúčastnily také představitelky Mujeres Libres. Podařilo se jí výbor přesvědčit, ale pak musela dodat řečnice, které by se vydaly na shromáždění na vesnicích a ve městech po celém Katalánsku. Sara a Amada de Nó byly mezi mladými ženami reprezentujícími Mujeres Libres na některých těchto shromážděních. Sara měla být v Hospitalitet a Granollers, ale v prvním městě nemohla promluvit, protože dálnice byla poškozena fašistickými bombami a shromáždění zrušeno. Amada jela do Gerony. Aby se zbavila nervozity, naučila se nazpaměť jeden článek, který Soledad napsala pro časopis, a předříkávala si jej po cestě.⁽⁴⁰⁸⁾

V tomto složitém a často zmateném kontextu se Mujeres Libres dostalo určitého uznání a podpory ze strany dalších organizací hnutí. Zdálo se, že většina anarchistického tisku v podstatě podporuje, občas i nadšeně, práci a úspěchy Mujeres Libres. *Acracia*, anarchistický deník z Léridy, se o práci Mujeres Libres zmiňoval vcelku pravidelně – a většinou pochvalně.⁽⁴⁰⁹⁾ *Tierra y Libertad*, *Solidaridad Obrera*, *Tiempos Nuevos* a množství dalších anarchistických periodik se rovněž často zmiňovalo o práci a aktivitách Mujeres Libres.

Lokálně se Mujeres Libres dostávalo podpory od místních odborových organizací CNT. Mnoho se jich aktivně podílelo na programech profesní přípravy a ochotně zvalo do kolektivizovaných podniků skupiny aktivistek Mujeres Libres (a dočasně zastavovalo výrobní pásy). Existovaly rovněž případy přímé podpory. Když byl soudruh Pepity Carpeny zabit na frontě, odborový svaz kovodělníků, jehož byl členem a ve kterém byl zapojen již od raného mládí, jí začal vyplácet jeho týdenní mzdu, aby mohla pokračovat v práci pro Mujeres Libres.

⁴⁰⁵⁾ „Anexo al informe“, 3.

⁴⁰⁶⁾ Mujeres Libres, Valencia, celofederačnímu výboru FAI, 17. srpna 1937, IISG/FAI: 48.C.1.a.

⁴⁰⁷⁾ Dopis od J. Domenecha, sekretáře Katalánského regionálního výboru CNT, 11. listopadu 1937, předávající Oběžník č.11 Národního výboru CNT, Valencie, 6. listopadu 1937, IISG/CNT: 48.B.1.

⁴⁰⁸⁾ Amada de Nó, rozhovory, Montady, 30. dubna 1988.

⁴⁰⁹⁾ „Una publicación interesante Mujeres Libres“, *Acracia*, 27. července 1937, 1; „Día tras día: Transformación social sin decretos“, tamtéž. 4. září 1937, 1; „Mujeres Libres“, tamtéž, 23. listopadu 1937, 4.

Některé lokální odborové organizace a mnoho vojáků z fronty rovněž zasílalo Mujeres Libres pravidelné příspěvky, aby podporovali jejich činnost.⁽⁴¹⁰⁾ Zdá se, že přinejmenším v určitých komunitách dosáhly žádaného uznání být začleněny jako organizace do širšího anarchistického hnutí. Zápisy ze setkání lokální federace ateneos libertarios v Madridu mezi červnem 1937 a dubnem 1938 se například zmiňují o přítomnosti Mujeres Libres, místní FAI, místní federace odborových skupin CNT a místní federace FIJL.⁽⁴¹¹⁾

Mujeres Libres směřovaly k CNT a FAI na celostátní a regionální úrovni úplnou záplavu požadavků na finanční a jinou životně důležitou pomoc. Obracely se na ně jako „další člen anarchistické rodiny“ potřebující finanční pomoc, aby mohl vykonávat práci mající zásadní význam pro všechny anarchistické organizace. Mujeres Libres požadovaly finanční pomoc a prostory pro regionální kongresy (jeden se konal v Barceloně v únoru 1938 a druhý v říjnu 1938), pro publikace a propagační práci, provoz kanceláří a na platy pro členky regionálních výborů. Jak CNT, tak FAI, zvláště v Katalánsku, byly podle všeho ochotné poskytnout místa na setkávání, potraviny a podporu pro tyto konference. Navíc mezi červencem a říjnem 1938 katalánský regionální výbor FAI a Národní výbor CNT Mujeres Libres poskytovaly menší, ale pravidelné příspěvky, které pokryly náklady vydání třináctého čísla *Mujeres Libres*.⁽⁴¹²⁾ Zatímco finanční příspěvky byly obvykle nižší, než Mujeres Libres požadovaly, organizace jen zřídkakdy odešla s prázdnou.⁽⁴¹³⁾ Přestože jen velice málo z korespondence mezi dotyčnými organizacemi naznačuje, že s Mujeres Libres bylo nakládáno jako s rovnoprávným členem anarchistické rodiny, přesto se s nimi jistě zacházelo jako s jejím členem, i když jako s mladší a možná nedospělou sestrou.

Mujeres Libres víceméně vyjadřovaly nespokojenost s tím, že se k nim členové ostatních organizací nechovají s patřičným respektem a vážností. Příliš často se jednotliví compañeros vyjadřovali o Mujeres Libres sexuálně ponižujícím nebo urážlivým způsobem a nazývali je například Mujeres Liebres („liebre“ znamená králičí samice a tento termín byl samozřejmě hanlivý a naznačoval, že Mujeres Libres ochotně mužům skákaly do postele). Toto označování ženských aktivistek za sexuální deviantky nebylo typické pouze pro Španělsko.⁽⁴¹⁴⁾ Mujeres Libres se opakovaně obracely na regionální a národní výbory CNT a FAI a žádaly, aby „zasáhly“ proti nepřátelství lokálních skupin a vyzvaly je k podpoře jejich organizace.⁽⁴¹⁵⁾

Mujeres Libres se rovněž snažily získat podporu regionálních a celostátních struktur anarchistického hnutí. Například v roce 1937 Mujeres Libres požádaly Národní výbor CNT, aby místní odborové skupiny pravidelně ženám poskytovaly větší množství času než obvykle pro účely profesní přípravy v dílnách a továrnách. CNT ale neodpověděla kladně. Mnoho příležitostí na profesní přípravu následně převzala vláda a AMA a socialistické odbory z toho za-

---

⁴¹⁰⁾ Mercedes Comaposada, rozhovor, Paříž, 7. ledna 1982. Dopisy můžeme nalézt rovněž v AHN/SGC-S, P.S. Madrid: 432.

⁴¹¹⁾ Viz zápis ze zasedání ateneos libertarios v Madridu, 29. července 1937, 19. srpna 1937, 16. září 1937, 19. února 1938, 14. dubna 1938. Oběžník č.7 Komise pro anarchistickou a konfederální (CNT) propagandu, Madrid, 29. ledna 1938, podobně do svého záběru začleňoval Mujeres Libres. Oba dokumenty jsou v AHN/SGC-S. P.S. Madrid: 1712.

⁴¹²⁾ „Informe que esta Federación eleva“, 8-9.

⁴¹³⁾ Sekce propagandy, Levantinský regionální výbor, Mujeres Libres, Celofederačnímu výboru FAI, 3-1-1938 a odpověď, IISG/FAI: 48.C.1.c; Katalánský regionální výbor, Mujeres Libres Katalánskému regionálnímu výboru, CNT, 2. a 26. února a 6. října 1938 a odpovědi, IISG/CNT: 40.C.4; Národní propagační sekce, Mujeres Libres, Celofederačnímu výboru, FAI, březen 1938, IISG/FAI: 48.C.1.a.; a výměna dopisů mezi Luciou Sánchez Saornil za Národní výbor Mujeres Libres s Germinal de Sousa, Celofederační výbor FAI, 22. listopadu 1938, IISG/FAI: 48.C.1.a. Kopie korespondence mezi Katalánským regionálním výborem Mujeres Libres a Katalánským regionálním výborem CNT můžeme rovněž nalézt v AHN/SGC-S, P.S. Barcelona: 1049.

⁴¹⁴⁾ Viz Nancy Hewitt a Jacqueline Hall, prezentace v „Disorderly Women: Gender, Politics and Theory“, Berkshire Conference, Wellesley College, červen 1987; a Marie Marmo Mullaney, *Revolutionary Women: Gender and the Socialist Revolutionary Role* (New York: Praeger, 1983), 53-96.

⁴¹⁵⁾ Například Lucía Sánchez Saornil za Národní výbor Mujeres Libres, Celofederačnímu výboru FAI, Valencie, 6. října 1937, IISG/FAI: 48.C.1.a. a Regionální výbor Mujeres Libres Regionálnímu výboru CNT, 2. srpna 1938, IISG/CNT: 40.C.4.

čaly pohotově těžít.⁽⁴¹⁶⁾ Mujeres Libres později požadovaly, aby ženám jimi označeným za potenciální aktivistky byla několikrát týdně poskytnuta hodina a půl placeného volna, aby mohly docházet do kurzů „všeobecného kulturního přehledu a sociální přípravy“. Tato dohoda, uváděly, byla v zájmu hnutí i jednotlivých žen a přispěla by k potlačování následků vládních (a bolševiky ovládaných) programů.⁽⁴¹⁷⁾ Sekretariát UGT v Barceloně se ve stejné době pokoušel vykonávat nátlak na místní odborové organizace, aby se chovaly vstřícněji k ženám vyškoleným v institutu ovládaném Generalidad. Obavy Mujeres Libres, že jiné organizace lépe využívají programů profesní přípravy, tak byly podle všeho dobře podložené.

Mujeres Libres opakovaně požadovaly finanční pomoc na regionální a celostátní úrovni. Za poznámku stojí dopis Celofederačnímu výboru FAI z března 1937, v němž se Mujeres Libres samy označily za „Agrupación Mujeres Libres, FAI“. Dopis detailně popisoval některé jejich cíle a aktivity a uváděl, že mají pět set členek, ale trpí zoufalým nedostatkem finančních prostředků. Katalánský regionální výbor nicméně v odpovědi na tento dopis odpověděl na žádost Mujeres Libres o osm tisíc peset grantem ve výši pouhých pěti set peset na podporu jejich práce.⁽⁴¹⁸⁾ O tři měsíce později se Mercedes Comaposada jménem Sekretariátu propagace Mujeres Libres znovu obrátila na Celofederační výbor FAI a poznamenala, že Komunistickou stranou ovládané organizace (které všechny dostávaly významné finanční příspěvky jak od strany, tak jednotlivých ministerstev) slaví úspěchy mezi ženami v UGT a dokonce i v CNT. V prohlášení, do značné míry odhalujícím, jak si Comaposada myslela, že jsou Mujeres Libres chápány v anarchistickém hnutí, věc uzavřela slovy: „Mujeres Libres se objevily v opozici právě vůči tomu, s cílem vzdělávat ženy z našeho hnutí, pokud bude potřeba – a nikoli, jak nám někteří compañeros chybně přisuzují, s úmyslem separovat se nebo provádět feministickou agitaci.“⁽⁴¹⁹⁾

Mujeres Libres často srovnávaly svoji pozici v anarchistickém hnutí s postavením AMA v táboře Komunistické strany. Jeden oběžník poznamenal, že kromě poskytnutí vysoké finanční podpory syndikát zaměstnanců v dopravě UGT dokonce Sección de Propaganda přidělil osobní vůz. „Když jsme to srovnaly s vlastní ekonomickou nemohoucností, zlostí nám vhrkly slzy do očí! Co bychom dokázaly jen s polovinou toho, co měly ony! Nebo jen s tím, co utratily za plakáty!“⁽⁴²⁰⁾

Emma Goldmanová se během svých návštěv Barcelony zabývala také touto záležitostí. Protože se Mujeres Libres odmítly rozpustit do AMA, napsala Marianu Vázquezovi: „Zatím se jim nedostalo vůbec žádné pomoci, přičemž ženy Komunistické strany nejen že pomoc dostávají, ale rozněž sbírají peníze v zahraničí od žen v továrnách... Mujeres Libres jsou zanedbávány na všech frontách.“

„Jistě víte, že za emancipaci žen bojují již nějaká ta léta, takže je přirozené, že bych se měla zajímat o Mujeres Libres. Jsem velice překvapena, že naše organizace CNT, FAI a dokonce i Juventudes udělaly tak málo, aby jim pomohly a projevíly tak nicotný zájem. Nemyslíte si, drahý soudruhu, že by bylo rovněž v zájmu CNT a FAI pomáhat Mujeres Libres, jak jen to bude možné?“⁽⁴²¹⁾

---

⁴¹⁶⁾ Federación Nacional Mujeres Libres, „Algunas consideraciones del Comité Nacional de Mujeres Libres a la CNT“, zvláště 3.

⁴¹⁷⁾ UGT, Federación Local Barcelona, Secretario de Organización de la Federación Local UGT, „Al Sindicato...“, Barcelona, 16. března 1938, AHN/SGC-S, P.S. Barcelona: 628.

⁴¹⁸⁾ Dopis Mujeres Libres, 12. března 1937, odpověď z 20. března, IISG/FAI: 48.C.1.a.

⁴¹⁹⁾ Mercedes Comaposada, Barcelona, červen 1937, IISG/FAI: 48.C.1.a.

⁴²⁰⁾ Propagační sekce, Levantinský regionální výbor Mujeres Libres, Celofederačnímu výboru, 31-1-1938 a odpověď Celofederačního výboru, 1. února 1938; IISG/FAI: 48.C.1.c.; také Lucía Sánchez Saornil Celofederačnímu výboru FAI, 10. března 1938.

⁴²¹⁾ Goldmanová Vázquezovi, 7. října 1938, IISG/CNT: 63.C.2.

Vázquez se ve své odpovědi vcelku prudce ohradil a trval na tom, že CNT „se zajímá o Mujeres Libres stejně jako Vy“ a anarchistické hnutí Mujeres Libres poskytlo veškerou dostupnou pomoc, navzdory tomu, že kvůli nepřítomnosti silné mezinárodní organizace, která by jej podporovala, jsou jeho finanční možnosti mnohem skromnější než v případě Komunistické strany. „Musím tedy zcela odmítnout Vaše tvrzení, že CNT neučinila pro Mujeres Libres vše dostupné. Je pravda, že CNT jim (Mujeres Libres) nebyla schopna poskytnout miliony, které jiné organizace a strany přidělují svým ženským organizacím. Neučinili jsme tak, protože ty miliony prostě nemáme.“⁽⁴²²⁾ Zdroje CNT byly opravdu menší než zdroje Komunistické strany. Jak ale uvidíme, úvahy nad rozpočtem nebyly jediným faktorem projevujícím se v těchto rozhodnutích. Ve skutečnosti se zdá, že mnohem významnější byla otázka autonomie Mujeres Libres.

Ženské sekretariáty FIJL

Otázky autonomie a začlenění jasně vystoupily do popředí ve vztazích Mujeres Libres s FIJL. Když na konci roku 1937 FIJL ustavila své Secretaria Femenina (Ženské sekretariáty), Mujeres Libres se vzhledem k nim ocitly v pozici otevřeného soupeření. Pepita Carpena, která byla dlouholetou členkou Juventudes i CNT a původně se odmítla připojit k Mujeres Libres z důvodů, že necítila žádnou potřebu separace mužů a žen v boji, popsala svou reakci takto:

„Byla jsem aktivní v Juventudes... Svolali setkání a přednesli návrh založit v rámci FIJL Secretariado Femenino. Zdálo se, že compañeros měli tuto myšlenku od Komunistické strany, která se stávala velice silnou a všude zakládala 'ženské sekce'. Já jsem byla oddána emancipaci žen již od samého počátku. Přijala jsem ale převládající názor, že boj by měl být veden muži a ženami na rovnoprávném základě. Myšlenka 'ženského sekretariátu' ve FIJL se mi tedy vůbec nelíbila... prohlásila jsem tak, že se stavím zcela proti. Nicméně přestože skupina návrh přijala, byla jsem jmenována delegátkou své skupiny Juventudes na Lokální federaci Juventudes... Musela jsem tedy jít na setkání a oznámit, že s návrhem souhlasíme. Pak jsem se ale rozhodla (a pověděla jim), že se mi zdá kontraproduktivní, aby FIJL měla Secretariado Femenino, a proto odcházím a budu aktivní v Mujeres Libres.“⁽⁴²³⁾

Secretaría byl zamýšlen jako protiopatření vůči snahám Komunistickou stranou ovládaných Asociación de Jóvenes Antifascistas, Asociación de la Dona Jove (Asociace mladých žen) a Unión de Muchachas (Svaz dívek), vedoucí propagační práci mezi mladými lidmi a kromě toho poskytující programy captación a capacitación pro mladé ženy.⁽⁴²⁴⁾

Pepita pohlížela na vytvoření zvláštních ženských výborů ve FIJL jako opuštění toho, co chápala jako starou anarchistickou zásadu, že boj má být veden společně. Rovněž se na to dívala jako na negaci práce, kterou již vykonávaly Mujeres Libres. Proč vytvářet ve FIJL zvláštní ženská oddělení, podivovala se, když zde již existuje anarchistická skupina věnující se vzdělávání a přípravě žen všech věkových skupin?

Pepitiny starosti sdíleli i další lidé jak uvnitř, tak vně Mujeres Libres. V měsících následujících po rozhodnutí Secretariado Femenino rozesílalo záplavu oznámení zaměřených na

---

⁴²²⁾ Vázquez Goldmanové, 11. října 1938, IISG/CNT: 63.C.2.

⁴²³⁾ Pepita Carpena, rozhovor, Barcelona, 3. května 1988. Pro poněkud odlišnější verzi příběhu viz Pepita Carpena, „Spain 1936: Free Women. A Feminist, Proletarian and Anarchist Movement“, 51, v *Women of the Mediterranean*, ed. Monique Gaudant, přel. A. M. Berrett (London: Zed Books, 1986).

⁴²⁴⁾ FIJL, Národní výbor, Ženský sekretariát, Oběžník č.1, Valencie, 4. listopadu 1937; FIJL, Ženský sekretariát, Oběžník č.1, 19. dubna 1938, oba dokumenty v IISG/FAI: 48.C.1.d. Viz také „Juventud actual y la emancipación juvenil femenina“, *Acracia*, 11. ledna 1937.

tyto otázky, vysvětlujících své cíle a trvajících na tom, že nehodlá ani popírat význam Mujeres Libres, ani s nimi soutěžit. Protože ale sekretariát definoval svůj účel téměř stejně jako Mujeres Libres – capacitación a vzdělávání mladých žen – a neboť aktivity, které navrhoval zahájit – školy, programy profesní přípravy, časopisy, diskusní skupiny – byly téměř identické, jeho argumenty byly stěží udržitelné.

Ve svém Circular No. 3 z listopadu 1937 sekretariát například tvrdil, že „mezi Mujeres Libres a Juventudes Libertarios“ neexistuje žádná dualita funkcí nebo nějaké soupeření. Mujeres Libres, ujišťoval dokument, byly cenné jako organizace, ale namířená směrem k potřebám *dospělých* žen. Secretariadas Femeninas by se na druhé straně obracely na *mladé* ženy, stavěly se proti jejich marginalizaci a zajišťovaly, že v organizaci budou ženy, které nahradí neustále povolávané muže. Jazyk prohlášení se takřka shoduje s Mujeres Libres a jediným rozdílem je tvrzení, že Mujeres Libres se obracejí na dospělé, zatímco Secretariado Femenino je orientováno na mladé lidi.⁽⁴²⁵⁾ Protože ale velké množství aktivistek Mujeres Libres byly mladé ženy (Pepitě, Soledad, Saře, Conchitě a mnoha jejich přítelkyním bylo na počátku revoluce něco mezi patnácti až dvaceti lety), mnoha členkám Mujeres Libres se zdálo, že Secretariadas Femeninas budou jednoduše duplikovat jejich práci a vyčerpávat chudé zdroje hnutí.

Secretariado si byl velice dobře vědom těchto postojů a zjevně věnoval stejnou energii diskusím, jak se chovat k Mujeres Libres jako otázce vztahů s AJA a dalšími mládežnickými organizacemi Komunistické strany. Vztahy s Mujeres Libres ale byly přinejlepším napjaté. Secretariás se často o Mujeres Libres zmiňovaly jako o „mladé“ a „nevyspělé“ organizaci znamenávající jen malé úspěchy ve snaze organizovat ženy, přestože zároveň uznávaly, že „slabost“ Mujeres Libres může pramenit z obtížné finanční situace. Dobře si také uvědomovaly nesouhlas Mujeres Libres se samotnou existencí Ženských sekretariátů. „Jejich postoj ve vztahu k našemu Sekretariátu je opoziční. Věří, že by měly být jedinými v anarchistickém táboře, kdo bude získávat (captar) ženy – a jedinými, které budou již nepotřebné aktivistky předávat svým sesterským organizacím.“⁽⁴²⁶⁾

Mujeres Libres přirozeně nespátrovaly svoji roli v „rozmístování nadbytečných aktivistek“ do jiných organizací. Pohlížely na sebe jako na skupinu připravující ženy na participaci v jakékoli organizaci anarchistického hnutí, kterou si samy vyberou. Zmíněné pasáže a další dokumenty odhalují skutečně silný pocit organizační rivality.⁽⁴²⁷⁾ Podle Mujeres Libres bylo vytvoření ženských sekretariátů zbytečné. Ženské sekretariáty zase chtěly, aby se Mujeres Libres staly „začleněnou“ organizací anarchistického hnutí: „(abychom) všichni rozhodovali o orientaci jejich (Mujeres Libres) práce a nesli odpovědnost za jejich vývoj a dostatečné přidělování ekonomických prostředků“.⁽⁴²⁸⁾

V říjnu 1938 Secretariado Femenino vypracoval zprávu o svých aktivitách určenou k prezentaci na Národním plénu FIJL, v níž opakoval dřívější tvrzení, že Mujeres Libres ve snaze začlenit do svých programů jak mládež, tak dospělé, nejednají správně, a navrhl kongresu, zda by nebylo vhodné příštímu společnému kongresu anarchistického hnutí předložit rezoluci ve smyslu, aby Mujeres Libres byly organizací pouze pro dospělé ženy. Zpráva ale dále odhalovala, že Celofederační výbor (FIJL) měl značné těžkosti, aby přesvědčil některé vlastní

---

⁴²⁵⁾ Národní výbor FIJL, Ženský sekretariát, Oběžník č.3, Valencia, 25. listopadu 1937, celkem 2 str., strojopis, IISG/FAI: 48.C.1.d. Viz také „Dictamen Que Presenta la Ponencia a la Consideración del Congreso, Sobre el 4o Punto del Orden del Día Apartado Tercero“ (z druhého Národního kongresu FIJL, únor 1938), 1, strojopis, AHN/SGC-S, P.S. Barcelona: 903; a Carmen Gomez za Ženský sekretariát FIJL Celofederačnímu výboru FAI, 22. března 1938, IISG/FAI 48.C.1.a.

⁴²⁶⁾ „Del movimiento de Mujeres Libres“, AHN/SGC-S, P.S. Barcelona: 903.

⁴²⁷⁾ Carmen Gómez za Celofederační výbor, Ženský sekretariát FIJL, Regionálnímu výboru, Barcelona, 23. července 1938, 23. července 1938, AHN/SGC-S, P.S. Barcelona: 903. Viz také „Conversación noc la compañera Suceso Portales (sic), Secretaria del Subcomité Nacional de Mujeres Libres en el día 16 de diciembre de 1938“, 2 strany, strojopis, IISG/FAI: 48.C.1.d.

⁴²⁸⁾ „Formas y Actividades a Desarrollar por la Secretaria Femenina, Pomenido en Práctica Diversos Procedimientos a Nuestro Alcance“, 3 strany, strojopis, 2, AHN/SGC-S, P.S. Barcelona: 903.

regionální výbory o potřebnosti Ženských sekretariátů. Lokální federace Barcelona i Katalánský regionální výbor zjevně odmítli návrh na vytvoření sekretariátů, přičemž uváděli, že „množství nastíněných úkolů již řeší Mujeres Libres a neshledáváme důvod, proč bychom s nimi měli začít soupeřit“.⁽⁴²⁹⁾

Zpráva byla nicméně ještě důležitější, neboť odhalovala frustraci Sekretariátu ze svého postavení ve FIJL. Navzdory dřívějším tvrzením, že Mujeres Libres se většinou nepodařilo dosáhnout svých cílů (a Ženské sekretariáty jsou v mnohem lepší pozici, aby se efektivně zapojily do takové práce), je zřetelně viditelný pocit nespokojenosti s tím, jak málo se Sekretariátu podařilo dosáhnout v minulých měsících. Sekretariát odkazoval na množství problémů, včetně tvrzení, že pozice Sekretariátu v rámci FIJL těžce omezovala jeho volnost jednání. Nastal čas, uváděl Sekretariát, na přehodnocení nebo úplně novou orientaci: „Bud' uznáme 'zvláštní charakteristiky žen' a vytvoříme organismus obdařený dostatečnou nezávislostí samostatně se jimi zabývat, nebo naopak popřeme 'zvláštní charakteristiky', přestaneme se obtěžovat s tímto problémem a rozpustíme Secretarías Femeninas.“⁽⁴³⁰⁾

Navzdory organizačnímu soupeření s Mujeres Libres tedy ženy participující na Ženských sekretariátech zjevně získaly zkušenosti ospravedlňující setrvání Mujeres Libres na důležitosti autonomie. Ženské sekretariáty si vytýčily cíle velice podobné jako Mujeres Libres, ale pokusily se jich dosáhnout v rámci FIJL. Stížnosti Sekretariátu na to, jak s nimi zacházely ostatní orgány vlastního hnutí, nedostatek projevené podpory a potřebu větší nezávislosti, zdá se, potvrzují pozici Mujeres Libres ve vztahu k hnutí jako celku. Sekretariáty ale nikdy veřejně nepodpořily názor Mujeres Libres.

Kongres anarchistického hnutí, říjen 1938

Po mnoha měsících neformálních žádostí ke specifickým organizacím a předákům hnutí o morální a finanční podporu Mujeres Libres oficiálně požádaly o organizační uznání na společném Národním plénu regionů CNT-FAI-FIJL v říjnu 1938. Tento kongres, který se uskutečnil v Barceloně a trval dva týdny, byl prvním velkým celostátním setkáním, na němž se sešli představitelé tří hlavních organizací hnutí.

Mujeres Libres neobdržely oficiální pozvánku. V minulosti se členky Mujeres Libres často účastnily setkání organizací hnutí jako jejich členky. S několika málo výjimkami se ale nikdy nezúčastnily jako *představitelky* Mujeres Libres. Tentokrát si ale Mujeres Libres přály zúčastnit se jako organizace. Vytvořily delegaci patnácti žen, které se prezentovaly na kongresu a požadovaly akreditaci jako delegátky Mujeres Libres, coby čtvrté základní součástí anarchistického hnutí.

Pura Pérez Arcos cestovala z Valencie do Barcelony, aby se kongresu zúčastnila jako delegátka Mujeres Libres.

„Odpoledne 7. října jsme vypluli z přístavu Alicante na malé anglické lodi. Ve skupině byli lidé z Madridu, Valencie a několika míst v Andalusii. Naše malá delegace Mujeres Libres žila velkou nadějí a očekáváními spojenými s kongresem... Podniknout tehdy podobnou cestu bylo velice riskantní, to jsme všichni věděli. Přístavy byly bombardovány každou noc a na téhle britské lodi, která musela proplout přímo mezi frankistickými plavidly, jsme byli naprosto ilegálními pasa-

---

⁴²⁹⁾ FIJL, Celofederální výbor, Secretaría Femenina, „Informe que presenta la Secretaría Femenina del Comité Peninsular sobre el sexto punto del orden del día del próximo pleno nacional de regionales de la FIJL que ha de celebrarse en Barcelona“, Barcelona, 1. října 1938; viz také „Exposición del problema de las relaciones de las secretarías femeninas de las FIJL con Mujeres Libres, que presenta a estudio de las regionales la Secretaría Femenina Peninsular“, Barcelona, 8.-9. září 1938. AHN/SGC-S, P.S. Barcelona: 140.

⁴³⁰⁾ „Informe que presenta“, 6. Viz rovněž „Dictamen Que Presenta la Ponencia a la Consideración y Aprobación del Congreso“, a „Formas y Actividades a Desarrollar“.

žery. Měli jsme dorazit příštího rána, ale jak jsme se blížili k přístavu, mohli jsme slyšet exploze, jak je fašisté bombardovali. Kapitán zamířil na sever a křižovali jsme celý den a noc, až jsme nakonec dorazili do Barcelony, vyčerpaní a hladoví, ráno devátého. Byly jsme ohromně nadšené a připravené hájit věc Mujeres Libres na půdě kongresu. Oni nám ale nedovolili ani se jej zúčastnit!“⁽⁴³¹⁾

Akreditační komise (složená ze sekretářů třech hlavních organizací) předala otázku účasti Mujeres Libres na rozhodnutí plénu. Je zajímavé, že kromě delegace Mujeres Libres zde byla ještě jedna osoba žádající o svolení zúčastnit se zasedání – Emma Goldmanová, oficiální představitelka CNT v Londýně. Shromáždění pohotově souhlasilo, aby se jednání účastnila jako pozorovatel vzhledem ke svému „obzvláštnímu významu“. Záležitost delegace Mujeres Libres ale nebyla vyřešena tak snadno. Po dlouhých diskusích shromáždění souhlasilo s tím, aby se „Mujeres Libres účastnily pouze tehdy, když se jich projednávaný bod bude přímo dotýkat“. Zatímco tedy některé potenciální delegátky mohly být přítomny po celou dobu jednání jako zástupkyně jiných organizací, delegace Mujeres Libres byla přítomna pouze na osmáctém a devatenáctém zasedání kongresu (25. a 26. října 1938), aby se zúčastnila diskusí o pátém bodu agendy, „Jak přispět k práci pomocných organizací anarchistického hnutí“.⁽⁴³²⁾

Mujeres Libres se pokusily položit základy své účasti a svých návrhů v předešlých měsících. V lednu vydaly oběžník nazvaný „Některé úvahy Národního výboru Mujeres Libres, určené pro Národní výbor CNT ohledně našeho politického významu“. V září zaslaly Národnímu (CNT) a Celofederačnímu (FAI) výboru devítistránkové prohlášení shrnující jejich historii a úspěchy a zdůrazňující práci na captación v soupeření s AMA.

Mujeres Libres ve své kongresové prezentaci diskutovaly specifické nevýhody, s nimiž se ženy potýkaly ve Španělsku, potřebu postavit se proti politickým silám (to jest Komunistické straně a AMA) a důležitost samostatné anarchistické organizace vyplňující tyto potřeby. Jejich výroky opakovaně zdůrazňovaly jak anarchistický charakter předsevzetí Mujeres Libres, tak potřebu jejich autonomie v kontextu širšího hnutí.

„Jediným způsobem, jak posloužit oběma aspektům našeho hnutí, odborářskému a specifickému (anarchistickému), je udržet autonomii nové organizace. Tato autonomie by nám umožnila pracovat se ženským sektorem na poli ideologické a profesní capacitación a poskytnout tím ženám příležitost... začít se učit svébytnosti a uvyknout je na to, aby samy studovaly politické události a zasahovaly do nich.

Pouze... nezávislost (této ženské síly) vytváří možnost být užitečným v jakémkoli ideologickém nebo odborářském smyslu.

Proto Mujeres Libres trvají na tom, aby byly... hnutím, které je politicky autonomní a chrání svoji schopnost určovat si vlastní cíle, zatímco jeho Stanovy a Prohlášení zásad zaručují jeho anarchistickou podstatu.“⁽⁴³³⁾

---

⁴³¹⁾ Pura Pérez Arcos, rozhovory, Windsor, Ontario, Canada, 16. prosince 1984 a New York City, 10. září 1989; a Pura Pérez Arcos, „Evocación de un viaje“, nevydaný rukopis, 1985.

⁴³²⁾ „Actas del Pleno Nacional de Regionales del Movimiento Libertario, CNT-FAI-FIJL (celebrado en Barcelona durante los días 16 y sucesivos del mes de octubre 1938)“, Barcelona, 1938, 226 stran, strojopis, IISG/CNT: 92.A.3.; viz rovněž José Peirats, *La CNT en la revolución española*, 3 svazky (Paříž: Ruedo Ibérico, 1971), III: 253.

⁴³³⁾ „Anexo al informe“.

Delegáti nicméně nepochopili důraz Mujeres Libres na začlenění a autonomii zároveň. Složitá situace, v níž se Mujeres Libres octly, navíc nikterak neulehčila vysvětlení problému. Oficiálně se tak Mujeres Libres zasedání účastnily pouze jako „pomocnice“ hnutí.

Výsledná situace mimořádně ztížila situaci Mujeres Libres a těm, kteří se stavěli proti poskytnutí rovnoprávného a autonomního organizačního statusu Mujeres Libres, uvolnila značný prostor pro politické manévrování. Mujeres Libres předložily na podporu svých nároků uvědomělé a silné argumenty, ale ty byly v diskusích prakticky marginalizovány. Shromáždění se nikdy nezabývalo záležitostmi Mujeres Libres přímo, protože někteří argumentovali, že otázka statusu Mujeres Libres se nikde neobjevila ve svolávací agendě a na základě panujících organizačních pravidel (podle nichž delegáti mohli hlasovat pouze na základě předchozích pokynů poskytnutých shromážděními, která je zvolila) plénum nemá žádný mandát k tomuto rozhodnutí. Shromáždění nakonec odmítlo hlasovat o návrhu Mujeres Libres, a místo toho se shodlo na alternativním návrhu skládajícím se ze dvou částí: 1) neboť delegáti neměli k dispozici pokyny od svých organizací, měl by být vypracován návrh zasláný všem národním a regionálním výborům a posléze prodiskutovaný místními organizacemi a 2) protože Mujeres Libres potřebují morální a finanční pomoc, odborové organizace by měly být vyzvány, aby podporovaly své členky ke vstupu do Mujeres Libres, jak jen to bude možné. Navzdory stížnosti Mujeres Libres, že tento návrh nic neřeší, byl jednomyslně schválen.⁽⁴³⁴⁾ Mujeres Libres vypracovaly dvoustránkové shrnutí svých argumentů včetně formálního požadavku, aby byly začleněny jako čtvrtá součást anarchistického hnutí, které krátce po kongresu zaslaly národnímu a regionálním výborům.⁽⁴³⁵⁾ Kvůli rychle se zhoršující válečné situaci se už ale nekonalo žádné další plénum a o návrhu se nikdy nehlasovalo. Mary Nash o tomto setkání napsala, že žádost Mujeres Libres o uznání „byla odmítnuta na základě přesvědčení, že specificky ženská organizace by byla zdrojem nejednoty a nerovnosti v anarchistickém hnutí“.⁽⁴³⁶⁾ Kromě určitého politického manévrování ale návrh Mujeres Libres nikdy nebyl formálně odmítnut.

Studium kongresových diskusí a dokumentů, které Mujeres Libres daly do oběhu předtím i potom, odhaluje mnohé o pozici Mujeres Libres v hnutí, jak v organizačním, tak ideologickém smyslu. Organizačně Mujeres Libres svoji situaci přirovnávaly k postavení AMA v jiných politických hnutích a FIJL v anarchistickém hnutí. Mujeres Libres poukazovaly na podporu, které se FIJL dostávalo od CNT a FAI navzdory skutečnosti, že se organizace věnovala „pouze“ mladým lidem, a tvrdily, že Mujeres Libres by měla být přiznána srovnatelná podpora a uznání za práci na mobilizování žen. Ideologicky Mujeres Libres trvaly na tom, že anarchisté by měli uznat, že specifické potřeby žen si vyžadují specifickou ideologickou i organizační pozornost.

Analogie s Juventudes Mujeres Libres neposloužila dobře přinejmenším v tom ohledu, že status FIJL byl rovněž nejistý. Na jednom místě debaty delegáti například tvrdili, že FIJL je přece pouze pomocná organizace a Mujeres Libres by měly být považovány za součást stejné kategorie. Představitelé FIJL se ohradili vůči takové charakterizaci a poznamenali, že FIJL byla (oficiálně) pozvána na kongres. Později během debaty další lidé poznamenali, že přestože FIJL byla přítomna prostě kvůli tomu, že se tak stalo, není důvod „opakovat stejnou chybu v případě Mujeres Libres“.⁽⁴³⁷⁾

Nakonec bylo s FIJL a Mujeres Libres nakládáno velice odlišně. FIJL byla pozvána jako organizace, její sekretář zasedal jako jeden ze tří členů akreditačního výboru a její delegáti se svými hlasy a příspěvky účastnili všech kongresových debat. Kongres dále schválil návrh po-

⁴³⁴⁾ „Actas del Pleno Nacional de Regionales“, 162-63.

⁴³⁵⁾ „Dictamen que la Federación Nacional Mujeres Libres elabora a petición del Pleno de Conjunto Libertario, para su discusión por la base de las tres organizaciones, FAI, CNT, FIJL“, 2 strany, nedatováno, IISG/CNT: 40.C.4.

⁴³⁶⁾ Nash, *Mujeres Libres*, España, 1936-1939, 19.

⁴³⁷⁾ „Actas del Pleno Nacional de Regionales“, 158; také Juan García Oliver, *El eco de los pasos*, 128.

skytnout FIJL pravidelnou a značnou finanční pomoc. Je pravda, že dokonce i v diskusích o tomto návrhu se představitelé FIJL pozastavovali nad tím, co považovali za nedostatečné uznání vlastní autonomie a úspěchů jako organizace. FIJL se nicméně podařilo upevnit vlastní definici svého poslání a obdržela značnou podporu jak finanční, tak morální, pro své aktivity a status jako základní organizace anarchistického hnutí.⁽⁴³⁸⁾

Mujeres Libres nebyla projevována žádná podobná podpora. Delegation jedna za druhou naznačovaly, že přestože jsou ochotné poskytnout Mujeres Libres morální a materiální podporu, staví se proti tomu, aby organizaci byl přiznán rovnoprávný statut čtvrté větve anarchistického hnutí. Bylo vysloveno množství dodatečných argumentů: 1) že anarchismus (a syndikalismus) neuznává žádné rozdíly podle pohlaví a že organizace zaměřená pouze na ženy by nemohla být opravdovou anarchistickou organizací, 2) že Mujeres Libres vyvolávají zmatek, neboť se zapojují do práce, kterou by měly vykonávat odborové organizace a 3) že Mujeres Libres by neměly fungovat jako autonomní organizace, ale pracovat uvnitř odborových skupin a kulturních center.

Ve svých odpovědích se Mujeres Libres pokusily reagovat na všechny tyto námitky. Jejich úvodní kongresová prezentace se zabývala otázkou autonomie, zdůrazňovala ojedinělost situace žen ve Španělsku, potřebu organizace, která by se jí zabývala a demonstrovala selhání CNT, FAI a FIJL naplnit tuto potřebu. Delegátky Mujeres Libres vyjadřovaly rozhořčení nad tím, že jsou neustále žádány, aby ospravedlnily svoji přítomnost a prokázaly svoji hodnotu a odhodlání. Dále uváděly, že organizace pracuje uvnitř i vně odborových organizací a práce na capacitación a captación si vyžaduje mnohem širší a mnohostrannější přístup, než pro jaký je vytvořena kterákoliv z již existujících organizací. Mujeres Libres dále zastupovaly ženy a jejich zájmy na pracovišti a například bojovaly za stejný plat za stejnou práci, cíl, který odborové organizace nehájily s potřebným důrazem. Delegátky opakovaly, že Mujeres Libres nejsou separatistická organizace a samy zasáhly proti tomu, když se dozvěděly o snahách určitých žen založit oddělené ženské odbory, a prosazovaly, aby se ženy připojily k mužům v existujících odborových organizacích. Konečně také argumentovaly, že anarchismus a syndikalismus nejsou výlučnou záležitostí mužů – oni jsou compañeras a mají právo a odpovědnost propagovat anarchistické myšlenky a metody: „Proti našemu sebeurčení není možné se stavět v tom smyslu, že anarchismus neuznává rozdíly pohlaví, neboť pak by bylo nutné například jako nyní uznat, že naše anarchistické organizace si nezaslouží toto označení, protože ať už výběrem nebo nezbytností jejich aktivit jsou téměř výlučně muži.“⁽⁴³⁹⁾

Můj pocit, potvrzený rozhovory s účastníky, je, že klíčovou otázkou byla autonomie. Skutečnost, že se jednalo o organizaci žen, by nezbytně nepostačovala na upření uznání. Koneckonců FIJL byla organizací pouze mladých lidí. Ženské sekretariáty byly zakládány s ještě omezenější působností, vztahující se pouze na mladé ženy. Kde se ale Mujeres Libres skutečně lišily od FIJL, byl jejich důraz na autonomii. Nárokovaly si nejen právo určovat si vlastní priority, ale organizovaly by programy nejen proto, aby mobilizovaly ženy (*captar*), ale také aby je vzdělávaly a pozvedávaly (*capacitar*). Požadavek Mujeres Libres na autonomii v určování vlastních cílů a priorit byl tedy podle všeho „jablkem sváru“ s ostatními organizacemi.

Navzdory frustraci z rozhodnutí (nebo přesněji řečeno z ne-rozhodnutí) kongresu vzhledem ke svému statusu jako organizace Mujeres Libres vzaly delegáty za slovo v otázce finanční a morální podpory. V následujících týdnech Mujeres Libres vedly korespondenci

---

⁴³⁸⁾ „Actas“, 210-13; „Dictamen que emita la ponencia nombrada para el estudio del cuarto punto del orden del día: ‘Forma de ayudar a las J.J.LL.’“, 2 strany, strojopis, Barcelona, 27. října 1938 a CNT, AIT, Comité Nacional, „Circular No 35: A los Comités Locales y Comarcales“, 3 strany, strojopis, Barcelona, 11. listopadu 1938, oba dokumenty v IISG/CNT: 92.A.3.

⁴³⁹⁾ „Dictamen que la Federación Nacional ‘Mujeres Libres’ elabora“, 1.

s regionálními a národními výbory FAI a CNT, připomínaly jim rozhodnutí schválené na zasedání a požadovaly finanční pomoc, což byly požadavky zjevně úspěšné.⁽⁴⁴⁰⁾

Je ale rovněž jasné, že dokonce i po kongresu stále pociťovaly nedostatek morální a finanční podpory. V prosinci 1938 se například ministr vnitra pokusil Mujeres Libres odejmout budovu na Paseo Pi y Margall v Barceloně, v němž sídlil Casal de la Dona Treballadora, a předat ji Státní bance. Po opakovaných a neúspěšných pokusech zvrátit rozhodnutí Mujeres Libres ouhlasily, že se odstěhují, pokud jim ministerstvo najde vhodnou náhradní budovu. Ministerstvo se ale zachovalo nepřátelsky a vyslalo policii, aby je vyklidila. FAI reagovala a zařídila zvláštní setkání mezi představiteli Španělské banky a Mujeres Libres a vyzvala Federiku Montseniovou, aby intervenovala u ministra vnitra, což učinila. Představitelé FAI podporovali rozhodnutí Mujeres Libres zůstat v budově a klást pasivní odpor vyklizení, než se najdou nějaké vhodné náhradní prostory.⁽⁴⁴¹⁾ Mujeres Libres se ale nedostalo téměř žádné pomoci od CNT a vyjádřily znechucení nad jejím přístupem, který označily jako „spíše ústupnický a málo nakloněný podpoře naší rozhodné pozice“. „Je škoda,“ napsala Lucía Národnímu výboru CNT, „že vy, soudruzi, jste vždy měli tak málo času, abyste se seznámili s cennou prací Mujeres Libres, výsledkem čehož je malý zájem, který jste projevíli v reakci na naši výzvu.“⁽⁴⁴²⁾ Mujeres Libres byly stále daleko od plného přijetí dalšími anarchistickými organizacemi.

Učinily však značný pokrok. Conchita Guillén se zmínila o jednom výmluvném detailu, který může určitým způsobem osvětlit vztahy mezi Mujeres Libres a jinými organizacemi v posledních dnech války:

„V ten samý den, kdy byla evakuována Barcelona (24. 1 1939) a fašisté byli prakticky ve městě, jsme byly pozvány na setkání anarchistického hnutí: CNT, FAI, JJLL a Mujeres Libres. Jacinta Escuders a já jsme se zúčastnily jako delegátky Lokální federace Mujeres Libres. Bylo to velice důležité setkání, neboť chvíle byla kritická – buď se postavíme na odpor, nebo opustíme Barcelonu... Nabídly jsme se k dispozici hnutí, oni nám poděkovali a řekli, že by to byla zbytečná oběť, protože už nemají k dispozici vůbec žádné síly, a všichni bychom měli z města odjet tak rychle, jak to bude možné.“⁽⁴⁴³⁾

První příležitost, při které byly Mujeres Libres pozvány jako organizace na setkání anarchistického hnutí, byla ve skutečnosti také poslední. Navzdory tomu si Conchita událost pamatovala jasně a živě: konečně jim byl přiznán status rovnoprávného člena hnutí, za jehož dosažení tak dlouho bojovaly.

---

⁴⁴⁰⁾ Národní federace Mujeres Libres Celofederačnímu výboru FAI, 12. listopadu 1938 (a odpověď), IISG/FAI: 48.C.1.a.; Katalánský regionální výbor Mujeres Libres Regionálnímu výboru CNT, 3. listopadu 1938 a odpověď (7. listopadu 1938), IISG/CNT: 40.C.4.; a Celofederační výbor FAI, „Circular No 51: A los Comités Regionales de la FAI“, 3 strany, strojopis, Barcelona, 25. listopadu 1938, IISG/FAI: 29.E.1.

⁴⁴¹⁾ Germinal de Sousa za Celofederační výbor FAI, Národnímu výboru Mujeres Libres, 20. prosince 1938, IISG/FAI 48.C.1.a.; a Mujeres Libres, „Informe sobre los incidentes surgidos con motivo de la imposición del Ministerio de Hacienda para que cedieramos el edificio del ‘Casal de la Dona Treballadora’ al Banco de España“, Barcelona, 20. prosince 1938, AHN/SGC-S, P.S. Barcelona: 1049.

⁴⁴²⁾ Lucía Sánchez Saornil Celofederačnímu výboru FAI, 21. prosince 1938 a Národnímu výboru CNT, Barcelona, 20. prosince 1938, 3 strany, strojopis, IISG/FAI: 48.C.1.a.

⁴⁴³⁾ Conchita Guillén, rozhovor, Montady, 29. dubna 1988.

Závěr

Komunita a emancipace žen

Mohly bychom dlouho hovořit o zkušenostech, které jsme prožily. Nejdůležitější věc ale nespočívala v tom, provést revoluci, ale pokračovat v boji během dalších let, každý neokázale ve svém prostředí nebo v několika prostředích najednou. —

Anna Delso

Jako ženy, jejichž specifické potřeby byly širší společností a jejich anarchistickými soudruhy odmítány, ženy z Mujeres Libres byly ještě odhodlanější vytvořit společnost uznávající a oceňující diverzitu. Vlastní pozvednutí mělo přijít prostřednictvím boje za anarchistickou vizi koordinace bez hierarchie, různosti bez nerovnosti a individuality společně s kolektivitou.

Jakkoli krátký život vedla revoluce, v níž Mujeres Libres sehrály tak důležitou roli, zkušenost s participací na jejím průběhu měla dramatický a dlouhotrvající dopad na životy žen aktivních v organizaci. Ženy, kterým v době revoluce bylo o něco méně nebo mírně nad dvacet let, později docházely k závěru, že tyto události dramaticky proměnily jejich životy. Energie, nadšení a vědomí osobní a kolektivní emancipace, které zažívaly, to vše proměnilo měřítko, jaký by mohl být život, kdyby se o to lidé pokusili, pokud by pracovali společně s odhodláním a nadějí. Nejvíce odměňující aspekt této studie byl kontakt s lidmi, ženami a muži, kteří si zmíněnou vizi udrželi během dlouhých let exilu nebo útlaku. Jedním z důvodů, proč toho byli schopni, bylo jistě to, že sociální revoluce pro ně jednoduše nebyla jen vizí nebo nadějí, oni ji ve skutečnosti *prožili* jako změnu ve svém každodenním životě.⁽⁴⁴⁴⁾

Chtěla bych prozkoumat důsledky aktivit Mujeres Libres pro některé z ústředních témat stojících před současnými feministkami a aktivisty sociální změny – otázky pozvednutí, začlenění diverzity a smyslu a podstaty politické a sociální participace. Ženy z Mujeres Libres se zabývaly odlišností žen od mužů v kontextu hnutí pracujících. Současné feministky a stoupenky přímé demokracie se snaží vytvořit společnost, která by se zabývala problémy třídních, rasově-etnicko-komunitních, sexuálních, věkových, handicapových, stejně jako genderových rozdílů. Zkušenost Mujeres Libres nám toho má mnoho co říci o pozvednutí a změně uvědomění, o vztazích mezi jednotlivci a komunitami a smyslu rozdílnosti.

„Zbabělci nepíší historii“ – oprávněnost emancipace

„Žijete ve městě, kde jsou ženy odsunuty na bezvýznamné místo, věnují se výlučně domácím pracem a péči o děti? Nepochybně jste o tom již mnohokrát přemýšlely s odporem, a když jste si uvědomily svobodu, kterou užívají vaši bratři nebo jiní muži z vaší domácnosti, pocítily jste strádání spočívající v tom být ženou...

Proti všemu, co jste musely vytrpět, nyní přicházejí Mujeres Libres. Chceme, abyste měly stejnou svobodu jako vaši bratři... chceme, aby váš hlas byl slyšet a měl stejnou autoritu jako hlas vašeho otce. Chceme, abyste dosáhly nezávislého života, jaký chcete...

Uvědomte si ale, že toto vše si vyžaduje také snahy z vaší strany, k tomu, abyste dosáhly takového života, potřebujete pomoc druhých. Potřebujete druhé za-

---

⁴⁴⁴⁾ Martha A. Ackelsberg, „Revolution and Community: Politicization, Depoliticization and Perceptions and Change in Civil War Spain“ v *Women Living Change*, ed. Susan C. Bourque a Donna R. Divine (Philadelphia: Temple University Press, 1985), 85-115.

bývající se stejnými věcmi jako vy, potřebujete jim pomáhat stejně jako oni pomáhají vám. Jinými slovy, musíte bojovat komunitně.“⁽⁴⁴⁵⁾

Feministky i komunitní aktivisté poznali, že pro izolované jednotlivce je obtížné cítit se jako silní a schopní lidé. Jak napsala Marge Pierce: „Síla je to, co poskytujeme jeden druhému. Dokud nebudeme všichni společně silní, být silnou ženou znamená také mít silný strach.“⁽⁴⁴⁶⁾ Podřízení lidé mohou pomocí rozvinutí smyslu sounáležitosti s ostatními často překonat pocit bezmoci, který může zamezit sociální změně.

Mujeres Libres byly nepochybně hluboce zakořeněny v komunistické anarchistické tradici a trvaly na tom, že proces individuálního pozvednutí je ve své podstatě kolektivní. Současné feministky společně s Mujeres Libres poznaly, že lidé neexistují jako sociálně izolované bytosti. Žijí v rodinách a komunitách a jejich vědomí sebe sama se odvozuje od vztahů, které mají v těchto komunitách s jinými lidmi. Skutečně rovnostářské komunity respektují diverzitu a individualitu svých členů, a pouze pokud žijeme a pracujeme v takových komunitách, můžeme si plně uvědomit vlastní sílu a schopnosti.

Mujeres Libres byly založeny, protože v existujících organizacích španělského anarchistického a anarchosyndikalistického hnutí příliš málo žen prožívalo vlastní emancipaci. Jejich cílem bylo stát se „komunitou emancipace“ pro ženy.

Organizace jasně přispěla k emancipaci mnoha svých členek, jak těch, které předtím téměř nebyly zapojeny do anarchistického a anarchosyndikalistického hnutí, tak těch, které byly jeho aktivistkami. Všechny prožily obavy – a hrdost – pramenící z toho, že jednaly „samy za sebe“, což bylo spojeno s aktivismem ve skupině žen odkázaných pouze na vlastní síly. Smysl pro komunitu, který rozvinuly a sdílely s ostatními po dlouhá léta, je transformoval. Poté, co žily v oněch časech a načrtávaly a organizovaly nové oblasti sociálního života, si postupně uvědomily mnohem širší rozsah vlastních schopností. Komunita dalších žen, s nimiž sdílely tyto aktivity, se stala primárním zdrojem potvrzení nového sebeuvědomění. Navazující spojení s ostatními španělskými anarchisty a ženami z Mujeres Libres v poválečných letech pomohlo nejen udržet pohromadě vzpomínky na tyto aktivity, ale také realitu osobních transformací.

Dlouhodobý dopad těchto zkušeností se značně lišil od člověka k člověku a v závislosti na sociálních a politických kontextech, které pro sebe lidé našli nebo vytvořili.⁽⁴⁴⁷⁾ Emancipace, kterou každá z těchto žen prožívala, souvisela nejen s tím, co se jí osobně podařilo dosáhnout, ale – což je důležitější – s komunitou aktivistů, mužů i žen, v níž žily a pracovaly jak za revoluce, tak v následujících letech exilu a útlaku. Toto zjištění jen těžko může být překvapivé. Současné teoreticky feminismu kladou stále větší důraz na vztahy mezi ženami. Některé uvádějí, že ženské sítě znamenají důležitou podporu pro ženy v jejich rodinách, na pracovišti a v komunitě a umožňují zapojit se do toho, co je obecně nazýváno „politická činnost“. ⁽⁴⁴⁸⁾ Jiné se zaměřují na to, jak se ženy začleňují do sítí přátel, rodiny a známých, a na jejich specifický vztah ke společným institucím, a definují způsoby, jimiž ženy samy sebe chápou ve vztahu ke světu v tom smyslu, že si mohou rozvinout psychologickou orientaci, strukturu morálního rozhodování a kritéria pro své jednání, výrazně se odlišující od převládajících (muži definovaných) norem.⁽⁴⁴⁹⁾

⁴⁴⁵⁾ Comité Nacional Mujeres Libres, „Como organizar una agrupación Mujeres Libres“ (Barcelona: Mujeres Libres, / 1938?).

⁴⁴⁶⁾ Marge Piercy, „For Strong Women“ v *The Moon Is Always Female* (New York: Knopf, 1980), 57.

⁴⁴⁷⁾ Martha A. Ackelsberg, „Mujeres Libres, 1936-1986: Meaning, Memory, and the Politics of Repression“, pracovní materiál, Center for European Studies, Harvard University, 1988.

⁴⁴⁸⁾ Viz například eseje v Ann Bookman a Sandra Morgen, ed., *Women and the Politics of Disempowerment*.

⁴⁴⁹⁾ Carol Gilligan, *In a Different Voice*; Sarah Ruddick, „Maternal Thinking“, *Feminist Studies* 6, č.2 (1980): 342-67; a *Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace* (Boston: Beacon Press, 1989); Sue J. M. Freeman, „Women's Moral Dilemmas: In Pursuit of Integrity“ v *Women Living Change*, ed. Bourque and Divine, 217-54; M. Brinton Lykes, „Gender and Individualistic vs.

Pozornost ke kontextu, určující charakteristika toho, co bychom mohli nazvat „feministickým světonázorem“⁽⁴⁵⁰⁾, byla rovněž důležitým prvkem španělské anarchistické orientace. Mnoho programů Mujeres Libres mělo silnou „uvědomění zvyšující“ složku, umožňující účastnicím zasadit své zkušenosti do sociálního kontextu a vystavět solidaritu s dalšími lidmi na základě sdílených perspektiv. Stejně jako v diskusních skupinách (CR – consciousness-raising) rané fáze současného ženského hnutí ve Spojených státech, uvědomění, které žena prožívala, ji pozvedávalo, protože bylo potvrzováno zkušenostmi jiných.

Skupiny rozvíjející ve svých členech uvědomění samozřejmě nejsou jediným kontextem, v němž dochází ke změně uvědomění. Jak tvrdil i Marx, vědomí se mění v boji a jeho prostřednictvím. Marxisté to tradičně interpretovali ve smyslu, že skutečně revoluční vědomí – jinými slovy vědomí zakotvené v třídě – se rodí z konfliktu na pracovišti, když si dělníci uvědomí, že vlastně všichni vedou společný boj proti buržoazii. Španělští anarchisté kritizovali ekonomickou monokausalitu této analýzy, ale udrželi si důraz na boj a aktivitu jako primární zdroje radikálního uvědomění. Generální stávky v zemědělské Andalusii a průmyslové Barceloně (diskutované v druhé kapitole) demonstrovaly, že vědomí útlaku se může odvozovat od různorodých zkušeností v rozličných kontextech a že pro změnu uvědomění mohou být komunitní sítě stejně důležité jako boj se základnou v továrně. Ateneos a racionalistické školy rovněž lidem poskytovaly kontexty, aby si vyzkoušeli nové kulturní vize, nové chápání sebe sama a nový vztah ke světu.

Španělští anarchisté poznali – a Mujeres Libres z tohoto poznání čerpaly – že radikalizace se rodí z akce. Lidé rozvíjejí nové sebe-uvědomění tím, že opouštějí tradiční cesty a přijímají role a pohybují se v oblastech, které jim byly dříve uzavřené. Když ti, kteří překročí hranice toho, co je považováno za správné chování, tak učiní v kontextu solidární skupiny, mohou se emancipovat a začít zpochybňovat správnost překročených hranic. Například ženy, které se v prvních desetiletích 20. století v Barceloně účastnily generálních stávek a „ženské války“, nikoli nezbytně vyšly ze svých domovů, aby protestovaly proti vysokým cenám potravin, protože se stavěly proti konvenčnímu chápání „ženské pozice“. Nicméně hnutí odehrávající se mimo jejich sousedství, na veřejném, společenském prostoru, otevřelo nové perspektivy a poskytlo základy pro vývoj kritického uvědomění. Ženy, které šly během Španělské občanské války pracovat do továren, tak neučinily proto, že by se stavěly proti sexuální dělbě práce, ale z toho důvodu, že potřebovaly příjem, aby užily své rodiny, když jejich manželé, bratři nebo otcové odešli do války, a protože danou práci někdo musel vykonávat. Proces zaměstnání v továrně – a setkávání se s dalšími ženami za podobných okolností – měl radikalizující efekt. Ženy, které se zapojily do komunitních bojů ve své čtvrti, často procházely stejným procesem. Zatímco se do protestů mohly zapojit na základě svého chápání tradiční ženské role chránit rodinu, proces zapojení se do akce je mohl sám o sobě zpolitizovat.⁽⁴⁵¹⁾

Vývoj „kritického uvědomění“ je aktivním procesem zahrnujícím jak „participaci na sociálním boji, tak utváření změny. Kolektivní konfrontace se strukturami autority a/nebo vytvá-

Collectivist Bases for Notions about the Self“, *Journal of Personality* 53, č.2 (červen 1958): 358-83.

⁴⁵⁰) Shirley Ardener, „Introduction“, k *Perceiving Women* (New York: Wiley, 1975); Susan C. Bourque a Donna R. Divine, „Introduction: Women and Social Change“, v *Women Living Change*, 1-21; Irene Diamond a Lee Quinby, „American Feminism and the Language of Control“, v *Feminism and Foucault: Reflections on Resistance*, ed. Irene Diamond a Lee Quinby (Boston: Northeastern University Press, 1988), 193-206; Nancy Hartsock, *Money, Sex and Power* (New York: Longman, 1983), zvláště kapitola 10; T. Drorad Setel, „Feminist Insights and the Question of Method“ v *Feminist Perspectives on Biblical Scholarship*, ed. Adela Yarbro Collins (Chico, Ca.: Scholar Press, 1985), 35-42; Mary G. Dietz, „Context Is All: Feminism and Theories of Citizenship“, *Daedalus* (podzim 1987): 1-24.

⁴⁵¹) Martha Ackelsberg a Myrna Breitbart, „Terrains of Protest: Striking City Women“, *Our Generation* 19, č.1 (podzim/zima 1988), zvláště 165-75; Ronald Lawson, Stephen E. Barton a Jenna Weissman Joselit, „From Kitchen to Storefront: Women in the Tenant Movement“, v *New Space for Women*, ed. Gerda R. Wekerle, Rebecca Peterson a David Morley (Boulder, Colo.: Westview Press, 1980), 255-71; Paula Hyman, „Immigrant Women and Consumer Protest: The New York City Kosher Meat Boycott of 1902“, *American Jewish History* 70 (září 1980): 91-105; Wendy Luttrell, „The Eduson School Struggle“, v *Women and the Politics of Empowerment*, ed. Bookman a Morgen, 136-56 a Sandra Morgen, „It’s the Whole Power of the City against Us“, tamtéž, str.97-115; Manuel Castells, *The City and the Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements* (Berkeley: University of California Press, 1983).

ření určité nové sociálně-politické reality v mezerách mezi existujícími mocenskými vztahy generuje změnu uvědomění a energizuje trvající akci (odpor)⁽⁴⁵²⁾. Ráda bych zdůraznila důležitost *kolektivní* konfrontace. Radikalizace si podle všeho vyžaduje – nebo je tím přinejmenším posilována – existenci komunity dalších lidí, s nimiž sdílíme zkušenosti, a která následně potvrzuje naše nové vědomí sebe sama (přestože samozřejmě ne všechny zkušenosti společného jsou radikalizující v progresivním slova smyslu).⁽⁴⁵³⁾ Právě takovou komunitu Mujeres Libres poskytovaly svým členkám a je to právě tento smysl pro komunitu, přítomný mezi současnými feministkami (a stejně tak mezi těmi z „první vlny“), co mělo klíčový význam pro feministickou změnu uvědomění.

Zkušenost zvyšování uvědomění a emancipace prostřednictvím sdílených zážitků není jedinou paralelou mezi současným feminismem a Mujeres Libres. Další stránkou uznání důležitosti komunity je setrvání na tom, že způsoby, jak můžeme překonat utlačovatelské vztahy, je možné odvodit pouze tehdy, když vezmeme na vědomí rodinné, pracovní a jiné vztahy, v nichž jsme všichni zakotveni. Feministická teorie a praxe začala vyjasňovat, že „sociálním pojivem“, držícím mnohé society pohromadě, nejsou formální struktury autority, ale spíše vzory lidských vztahů, zakořeněné ve společných potřebách. Komunity – a dokonce politická hnutí – uspějí nikoli díky hierarchickému systému řízení, ale proto, že skupiny lidí si vybudují každodenní vztahy, v nichž žijí.⁽⁴⁵⁴⁾ Autonomní skupiny FAI, ateneos, agrupaciones, v nichž se Mujeres Libres samy strukturovaly, byly víceméně rovnostářské kolektivy, v nichž se každý mohl cítit součástí komunity. Mezilidské vztahy, na nichž byly tyto struktury založeny (a které jimi byly posilovány), zase udržovaly skupinu a její členy. Důraz feministické teorie na důležitost vztahů vzájemné pomoci je očividně podobný španělské anarchistické zásadě, že ideální společnost je ta, která je založena a regulována spíše vztahy vzájemnosti a reciprocity, než hierarchie a dominance.

Ženy z Mujeres Libres si ale uvědomovaly také dvojí podstatu komunit. Specificky řečeno, komunity ignorující nebo popírající rozdílnost mohou navzdory zjevné oddanosti rovnosti prodlužovat existenci vztahů hierarchie a dominance. Kritika Mujeres Libres zaměřená na selhání anarchistických organizací adekvátně se zabývat specifícností žen tvoří paralelu ke kritice, kterou ženy z řad pracujících tříd a etnických menšin vznesly proti americkému feministickému hnutí. Sociální sítě mohou být klíčové ve vytváření a udržování komunit. Pokud ale mají komunity skutečně být rovnostářské a transformativní, pak tyto sítě musí zahrnovat jak dříve ovládané, tak ovládající členy menšin i většiny.

Dalším aspektem anarchistické a feministické pozornosti ke komunitě jako kontextu pro emancipaci, je zaměření na vzájemný vztah komunity a individuality. Jak napsal Martin Buber, člověk potřebuje „cítit svůj dům jako místnost v určité širší, všeobjímající struktuře, v níž se cítí doma, aby pocítil, že všichni její ostatní obyvatelé, s nimiž žije a pracuje, uznávají a potvrzují jeho individuální existenci“.⁽⁴⁵⁵⁾ Pro Buberu bylo podstatou skutečné komunity posílení osobnosti plynoucí z aktivního členství v komunitě sobě rovných. Španělští anarchisté trvali na tom, že komunita a individualita se vzájemně posilují. Mujeres Libres na tomto pohledu stavěly. Zkušenost osobní a kolektivní emancipace zakořeněné v sítích vzájemné pomo-

---

⁴⁵²⁾ Ackelsberg a Breitbart, „Terrains of Protest“, 172.

⁴⁵³⁾ Viz např. Andrea Dworkin, *Right Wing Women* (New York: Coward, McCann and Geoghegan, 1982); Kathleen McCourt, *Working Class Women and Grassroots Politics* (Bloomington: Indiana University Press, 1977); Faye Ginsburg, *Contested Lives: The Abortion Debate in an American Community* (Berkeley: University of California Press, 1989).

⁴⁵⁴⁾ Temma Kaplan, „Class Consciousness and Community and Nineteenth-Century Andalusia“, *Political Power and Social Theory* 2 (1981): 21-57; také Carol Stack, *All Our Kin: Strategies for Survival in a Black Community* (New York: Harper and Row, 1974); a Shulamit Reinharz, „Women as Competent Community Builders: The Other Side of the Coin“, v *Social and Psychological Problems of Women: Prevention and Crisis Intervention*, ed. Annette U. Rickel, Meg Gerrard a Ira Iscoe (Washington, D.C.: Hemisphere, 1984), 19-43.

⁴⁵⁵⁾ Martin Buber, *Paths in Utopia*, přel. R. F. C. Hull (Boston: Beacon Press, 1958), 140.

ci a sdíleném uvědomění byla klíčovým aspektem revoluční transformace. Emancipace, kterou prožívaly, zase vyžadovala komunitu, která respektovala a oceňovala různost svých členů.

Různost, diverzita a komunita

Přestože Mujeres Libres chápaly vlastní pozvednutí coby komunitní proces, rovněž uznávaly, že ne všechny komunity pozvedávají. Například society strukturované hierarchicky podle třídy, rasy a genderu pozvedávají jedny, aby snižovaly druhé. Druhou legitimitou Mujeres Libres tedy byla snaha vytvořit pomocí zaměření na gender takovou komunitu, která by plně začleňovala všechny své příslušníky a v tomto případě respektovala jak podobnost, tak odlišnost žen od mužů.

Mujeres Libres požadovaly, aby se výzva k uznání a respektování diverzity vztahovala na ženy stejně jako na muže. Trvaly na tom, aby anarchistické hnutí a nová společnost, kterou se snažily vytvořit, zacházela se ženami rovnoprávně vzhledem k mužům, ale zároveň respektovala odlišnost žen od mužů. Ženy z Mujeres Libres se ne vždy shodly na tom, čím je zmiňovaná odlišnost nebo jaké jsou její zdroje. Vždy ale trvaly na tom, že ženy musí být akceptovány ve své specifčnosti, má se k nim přistupovat způsoby uznávajícími jejich odlišnou životní situaci, aniž by se mělo za to, že je permanentní, a že ženám musí být umožněno – a měly by k tomu být ve skutečnosti přímo povzbuzovány – aby přispěly svým jedinečným pohledem hnutí a nové společnosti.

Jejich zkušenosti vytvářejí důležité paralely se zkušenostmi současných feministek a nabízejí možnosti, jak se zabývat některými naléhavějšími otázkami současné feministické agendy: 1) Jak uznat různost lidí (ať už rozdíly mezi muži a ženami nebo rozdíly podle třídy, etnického původu nebo kultury mezi ženami), aniž bychom vyloučili možnost společenské změny? 2) Jakmile si tyto rozdíly uvědomíme a pojmenujeme, co vlastně znamenají? Jak by měly být organizačně začleněny? Co pro nás znamená vytvořit společnost uznávající různorodé skupiny lidí s odlišnými potřebami, aniž bychom s pohledem a charakteristikou některých zacházeli jako normou pro všechny?

Ženská odlišnost jako odlišná politika?

Převažující definice a očekávání spojená s tím, co zakládá legitimní politická témata a formy politického chování, mají důležité následky pro naše chápání politiky – toho, co rozpoznáváme jako politický aktivismus nebo protest a pro vytváření politiky a programu. Tvzení, že ženy se zásadním způsobem liší od mužů, bylo v politické oblasti používáno jak pro ospravedlnění relativní marginality žen ve vztahu k politické a sociální moci, tak pro svalování viny za tuto situaci na samotné ženy.⁴⁵⁶ Odborové svazy a politické strany uspořádaly svou agendu v souladu s muži definovanými měřítky, ignorovaly otázky mající prvořadou důležitost pro ženy (například mateřskou dovolenou, stejný plat za stejnou práci, péči o dítě) a věnovaly jen malou pozornost tomu, aby zmobilizovaly ženy ke vstupu do svých řad. Kromě toho měly tendenci ignorovat, zesměšňovat nebo popírat politický význam protestních akcí podnikaných ženami, ať už ve svém jménu nebo pro jiné. Výsledkem bylo, že ženy samy

---

⁴⁵⁶ Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, přel. H. M. Parshley (New York: Bantam Books, 1961). Ohledně nepohlížení na ženy jako na politické bytosti viz Susan C. Bourque a Jean Grossholtz, „Politics as Unnatural Practice: Political Science Looks at Women's Participation“, *Politics and Society* 4, č.2 (1974): 225-66; Jean B. Elshtain, „Moral Woman and Immoral Man: A Consideration of the Public-Private Split and its Ramifications“, *Politics and Society* 4, č.4 (1974): 453-73 a mé „Communities, Resistance and Women's Activism: Some Implications for a Democratic Polity“, v *Women and the Politics of Empowerment*, ed. Bookman a Morgen, zvláště 301.

sebe jen zřídka chápaly, nebo byly chápány, jako „politické bytosti“ schopné zapojit se do společných akcí ve vztahu k záležitostem obecného zájmu.⁽⁴⁵⁷⁾

Zkušenost žen v rámci španělského anarchistického a anarchosyndikalistického hnutí ilustrovala některé způsoby, jimiž toto chápání odlišnosti žen omezilo ženský aktivismus ve hnutí. Bohatá literatura o ženách v sociálních protestních hnutích a zvláště socialistických organizacích jasně ukazuje, že frustrace prožívaná španělskými anarchistkami byla jen stěží ojedinelá.

V Západní Evropě a Spojených státech jsou převládajícími normativními strukturami sociální a politické participace politické strany a odborové organizace uspořádané podle pracoviště. Oba typy těchto organizací se ale s několika málo výjimkami obracely ve zdrcující většině pouze na muže. Ženy, kterým bylo po celé devatenácté a značnou část dvacátého století upřeno volební právo na základě toho, že by je „defeminizovalo“, byly povětšinou ignorovány politickými stranickými organizacemi s tou výjimkou, když na tyto organizace byl vykonáván nátlak ve smyslu volebního práva pro ženy.⁽⁴⁵⁸⁾ Přestože ženy se na začátku dvacátého století stále ve větších počtech přidávaly do řad námezdně pracujících, odborové svazy pouze výjimečně aktivně mobilizovaly ženy jako své členky nebo činily ze ženských otázek prioritní požadavky ve svém vyjednávání s managementem. Převládající genderová ideologie chápala práci jako mužskou odpovědnost a se ženami, které se zapojily do námezdní práce, zacházela jako s anomáliemi. S výjimkou odborových svazů inspirovaných tradicí přímé akce (kromě španělské CNT například wobblies ve Spojených státech), ženy, zdá se, povětšinou vymizely z úvah jak politických stran, tak odborových organizací.⁽⁴⁵⁹⁾ Například ve Španělsku na počátku 20. století pouze katolická církev a s ní spojené organizace brala strádání pracujících žen natolik vážně, aby podnikla významnější organizační kroky.

Socialismus a feminismus v Západní Evropě povstal víceméně simultánně, podněcován ekonomickými a kulturními jevy – přísliby svobody a univerzálního občanství nabízenými Francouzskou revolucí a přísliby blahobytu a ekonomického růstu nabízenými průmyslovou revolucí. Socialismus i feminismus zdůrazňovaly protiklady těchto revolucí a demokratických režimů, které si vybojovaly své místo na slunci během devatenáctého století. Socialisté se stavěli proti ochraně soukromého vlastnictví zabudované do demokratických ústav a frašce, kterou tyto režimy činily z jakéhokoli procesu všeobecného volebního práva. Také feministky se zaměřovaly na protiklady teorie a praxe: „Deklarace práv člověka a občana nevyloučila ženy ze sociální a politické sféry, ve skutečnosti učinila něco mnohem horšího – zakotvila jejich nepřítomnost.“⁽⁴⁶⁰⁾ V takovém kontextu se na sebe feministky a socialisté mohli obrátit jako na spojence, ruku v ruce bojující proti omezeným koncepcím občanství, které tím, jak nerozpoznávaly rozdíly (ať již třídní nebo genderové), zakrývaly a udržovaly vztahy dominance a podřízenosti.

---

⁴⁵⁷⁾ Viz například Bookman a Morgen, ed., *Women and the Politics of Empowerment*, zvláště eseje od Sacks, Morgen, Costello, Zavella a Susser; Mary Fainsod Katzenstein a Carol McClurg Mueller, ed., *The Women's Movements of the United States and Western Europe: Consciousness, Political Opportunity and Public Policy* (Philadelphia: Temple University Press, 1987); Judith Friedlander, Blanche Wiesen Cook, Alice Kesesler-Harris a Carrol Smith-Rosenberg, ed., *Women in Culture and Politics* (Bloomington: University of Indiana Press, 1986); Patricia Caplan a Janet M. Bjura, ed., *Women United, Women Divided: Cross Cultural Perspectives on Female Solidarity* (Londýn: Tavistock, 1978).

⁴⁵⁸⁾ Volební právo bylo ženám přiznáno v roce 1914 v Anglii, v roce 1920 ve Spojených Státech, 1931 ve Španělsku a 1944 ve Francii.

⁴⁵⁹⁾ Ohledně IWW viz Ardis Cameron, „Bread and Roses Revisited: Women's Culture and Working-Class Activism in the Lawrence Strike of 1912“, v *Women, Work and Protest: A Century of U.S. Women Labor History*, ed. Ruth Milkman (Boston: Routledge a Kegan Paul, 1985), 42-61.

⁴⁶⁰⁾ Genevieve Fraisse, „Natural Law and the Origins of Nineteenth-Century Feminist Thought in France“, v *Women in Culture and Politics*, ed. Friedlander ad., 322; Viz také Joan Landes, *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution* (Ithaca: Cornell University Press, 1989); Francoise Picq, „Bourgeois Feminism in France: A Theory Developed by Socialist Women before World War I“, v *Women in Culture and Politics*, ed. Friedlander ad., zvláště 332-35; a Charles Sowerwine, *Sisters or Citizens? Women and Socialism in France since 1876* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982), 1-2.

Evropští socialisté a feministky se ve skutečnosti opravdu v mnoha případech spojovali. Jak ale Barbara Taylor poznamenala v *Eve and the New Jerusalem*, „radikalismus rovnosti pohlaví, charakterizující britský utopický socialismus raného devatenáctého století, byl ztracen v souvislosti s vývojem marxismu, vědeckého socialismu, stavícího do popředí společenskou třídu jako centrální analytickou kategorii“. Na organizovaný feminismus bylo stále více pohlíženo nikoli jako na základní komponent socialistického boje, ale tříšticí a cizorodou sílu nemající žádnou vnitřní spojitost se socialistickou revolucí.⁽⁴⁶¹⁾ Socialismus ztratil feministickou složku a oficiální feminismus ztratil zájem o společenskou třídu a „kolektivnost“, což způsobilo sestup směrem k liberálnímu feminizmu rovnoprávnosti, který je přinejmenším ve Spojených státech současným převládajícím druhem.⁽⁴⁶²⁾ Britská zkušenost nebyla zdaleka ojedinělá. Ve Francii, Itálii, Spojených státech a dokonce i SSSR stejně jako Španělsku nebyly levicové opoziční skupiny o nic méně než hlavní politické strany zasaženy polarizovaným chápáním odlišnosti žen od mužů. Ženy v evropských socialistických hnutích byly opakovaně přinuceny vybrat si mezi socialismem (což bylo stavěno jako loajalita k třídě námezdně pracujících) a feminismem (ne-třídní loajalita k ženám).

Socialistické ženy se po celé Evropě stavěly proti této polarizaci a pokoušely vytvářet socialistický feminismus, uznávající specifčnost žen *uvnitř* pracující třídy. Vyzývaly socialistická hnutí, aby uznala ženy i s jejich genderovými rozdíly. Většinou však byly neúspěšné.⁽⁴⁶³⁾ Přinucena vybrat si mezi dvěma názory, většina těchto žen, jejichž politická identita byla zakořeněna v socialistických organizacích a které ještě cítily pramalé sympatie k buržoazním feministkám, cítila, že nemá žádnou jinou možnost, než si „vybrat socialismus“ a fakticky tak opustit své snahy oslovit ženy v jejich specifčnosti. Konstrukty ženské odlišnosti společně s genderovým chápáním politiky a protestu dohromady způsobily, že politické strany a odborové organizace, a to dokonce včetně těch oddaných věci radikální sociální transformace, přijaly genderově založené definice toho, co je správným politickým tématem a jak mají být jeho prostřednictvím lidé mobilizováni. Převládající chápání „odlišnosti žen“ buď popíralo jakýkoliv význam rozdílů mezi muži a ženami – a tedy i potřebu specificky se obracet na pracující ženy – nebo definovalo ženy tak celkově ve smyslu jejich odlišnosti od mužů, že podle všeho pro ně v politické straně nebo odborové organizaci nebylo vůbec místo. Vzorec „nucené volby“ ve skutečnosti přetrvává až do dnešních dnů. Yasmine Ergas během diskuse o ženách v italské levici v období po II. světové válce například poznamenala, že ženy byly konfrontovány „bipolárním procesem definice mezi vzájemně se vylučujícími kategoriemi 'ženy matky' a 'ženy pracující', založeným na jedné straně na specifčnosti a marginalitě a na druhé straně na integraci a asimilaci“.⁽⁴⁶⁴⁾

Zatímco přístupy se mohly odlišovat, následky byly podobné. V Západní Evropě na počátku 20. století měly ženy v organizovaných socialistických hnutích obecně nízké zastoupení a ty, které byly přítomny, vedly ztracený boj za upozornění na své potřeby jako žen. Přestože

---

⁴⁶¹⁾ Barbara Taylor, *Eve and the New Jerusalem*, xvi.

⁴⁶²⁾ Viz také Ruth Smith a Deborah Valenze, „Marginality and Mutuality: Liberal Moral Theory and Working-Class Women in Nineteenth Century England“, *Signs* 13, č.2 (zima 1988): 277-98; a Ruth Smith, „Moral Transcendence and Moral Space in the Historical Experiences of Women“, *Journal of Feminist studies in Religion* 4, č.2 (podzim 1988): 21-37.

⁴⁶³⁾ Marilyn J. Boxer, „Socialism Faces Feminism: The Failure of Synthesis in France, 1879-1914“, v *Socialist Women: European Socialist Feminism in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries*, ed. Marilyn J. Boxer a Jean H. Quataert (New York: Elsevier, 1978), 75-111; a Boxer, „When radical and Socialist Feminism Were Joined: The Extraordinary Failure of Madeleine Pelletier“, v *European Women of the Left*, ed. Jane Slaughter a Robert Kern (Westport, Conn.: Greenwood, 1981), 51-73; Claire LaVigna, „The Marxist Ambivalence Toward Women: Between Socialism and Feminism in the Italian Socialist Party“, v *Socialist Women*, ed. Boxer a Quataert, 146-81; a Beverly Tanner Springer, „Anna Kuliscioff: Russian Revolutionist, Italian Feminist“, v *European Women of the Left*, ed. Slaughter a Kern, 13-27.

⁴⁶⁴⁾ Jasmine Ergas, „Convergencies and Tensions between Collective Identity and Social Citizenship Rights: Italian Women in the Seventies“, v *Women in Culture and Politics*, ed. Friedlander ad., 303. Viz také Ergas, „1968-1979 – Feminism and the Italian Party System: Women's Politics in a Decade of Turmoil“, *Comparative Politics* 14 (duben 1982): 253-80; a Ethel Klein, „The Diffusion of Consciousness in the United States and Western Europe“, v *The Women's Movement*, ed. Katzenstein a Mueller, 41-42.

socialistické politické strany a organizace uznávaly, že převládající chápání politiky bylo zaměřeno proti pracující třídě, nebyly schopny rozpoznat sociální konstrukci vlastních názorů na ženy. Ženská „jinakost“ byla zakódována do programů opozičních socialistických skupin stejně jako politiky kapitalistických režimů, proti kterým se stavěly.

Jak jsem již dříve poznamenala, stejnými klapkami na oči byla paralelně postižena mnohá feministická hnutí. S výjimkou například anglických dělnických sufražetek, téměř veškeré feministické organizační snahy prakticky ignorovaly třídní dimenzi své kritiky a „mužské hierarchie“.⁽⁴⁶⁵⁾ Bylo to samozřejmě právě z tohoto důvodu, proč se Mujeres Libres odmítaly pokládat za „feministky“.

Když jsou ženy marginalizovány v oficiální politice, objevuje se ještě další smysl, v němž jsou genderové rozdíly otištěny do převládající definice „politiky“. Jak revoluční aktivisté, tak vědci zabývající se sociálními hnutími, často nejsou schopni uznat ženský aktivismus, pokud se neubírá konvenčními cestami. V případě ženského aktivismu tomu tak navíc často skutečně je. U žen je například mnohem méně pravděpodobné, že přijmou vůdčí role v odborovém hnutí, zvláště pokud je pracovní síla smíšená (mužská i ženská). Ženský aktivismus se více než mužský zaměřuje na otázky kvality života, mající střed spíše v komunitách než na pracovišti, nebo na ty, které překračují hranice mezi domovem, pracovištěm a komunitou. Nejdramatičtější skutečností je, že ženský aktivismus na sebe bere formy, které se podle konvenčních měřítek zdají být „spontánní“, „neplánované“ nebo „disorganizované“.⁽⁴⁶⁶⁾

Sociální konstrukce genderových rozdílů v důsledku vytváří odlišné kontexty pro ženské organizační a protestní aktivity. Jak poznamenali Frances Fox Piver a Richard Cloward, lidé protestují proti takovým institucím, v takových kontextech, pomocí takových prostředků, k jakým mají přístup.⁽⁴⁶⁷⁾ V rozsahu, v jakém sexuální dělba práce a jiné institucionální formy útlaku strukturují životy žen odlišně od životů mužů, musí být kontexty, v nichž ženy zakoušejí útlak a staví se mu na odpor, nezbytně odlišné. Dokonce i odborově organizované ženy se nemusí těšit plně podpoře odborů ve vztahu ke specifčnosti své situace jako žen. Například očekávání, že ponесou hlavní díl odpovědnosti za domácí práce a péči o děti, jim může znemožnit skutečně participovat na odborářských setkáních.

Nemělo by tedy být v žádném případě překvapivé uvědomit si, že kontexty a formy ženského odporu se často velice výrazně liší do mužského. Často závisí menší měrou na formálně strukturovaných organizacích a těch, které souvisejí s prací a více se vztahují k lokálním sítím přátel, rodiny, známých nebo spolupracovníků. Ženské protesty se dále mnohem více než mužské vyskytují ve formě přímé akce fungující jako mobilizace a pozvednutí uvědomění zúčastněných a také jako nátlak na držitele moci. Zkušenost participace na protestních akcích v oblastech života, dříve označených za „soukromé“ nebo „osobní“, může vykazovat značný radikalizující efekt. Zatímco podle marxistické teorie muži nejpravděpodobněji dospějí k uvědomění v organizacích na pracovišti, jako jsou odborové svazy, zdroje změny uvědomění u žen mohou být velice odlišné. Jak jsem uváděla společně s Myrnou Breitbar, „sousedství stejně jako pracoviště nejsou ani nedobytnými pevnostmi dominance, ani výlučnými místy, kde se uskuteční revoluce... ale mohou obsahovat možnost emancipačního boje“.⁽⁴⁶⁸⁾

---

⁴⁶⁵⁾ Jill Liddington a Jill Norris, *One Hand Tied Behind us: The Rise of the Woman's Suffrage Movement* (Londýn: Virago, 1978).

⁴⁶⁶⁾ Temma Kaplan, „Female Consciousness and Collective Action“; Darlene Gay Levy, Harriet Branson Applewhite a Mary Durham Johnson, *Women in Revolutionary Paris, 1789-1795* (Urbana: University of Illinois Press, 1979), zvláště 3-12.

⁴⁶⁷⁾ Piven a Cloward, „The Social Structuring of Political Protest“, v *Poor People's Movements* (New York: Pantheon, 1977); a Piven, „Hidden Protest: The Challenging of Female Innovation and Resistance“, *Signs* 4, č.4 (1979): 651. Viz také Herbert Gutman, *Work, Culture and Society in Industrializing America: Essays in American Working-Class and Social History* (New York: Knopf, 1976).

⁴⁶⁸⁾ Ackelsberg a Breitbar, „Terrains of Protest“, 174.

Formálně strukturované organizace, zvláště ty vystavěné hierarchickým způsobem jako (oficiální) odborové svazy a politické strany, jsou definovány jako politické. Volněji strukturované a nehierarchicky organizované „spontánní“ formy protestu jako potravinové bouře, stávky nájemníků, mírové demonstrace a „výtržnosti“ na veřejnosti – převládající formy, které na sebe vzala většina ženského aktivismu – jsou často odsuzovány jako nepolitické. Paradoxně, jak nás informovali Jacquelyn Dowd Hall a Nancy Hewitt o hnutí odporu pracujících žen na počátku 20. století v Severní Karolíně a na Floridě, čím jsou ženské protesty efektivnější, tím více jsou označovány za „neorganizované“ a jejich charakter je podhodnocován stejně jako proběhlé akce. Toto nálepkování je podle všeho důsledkem mnoha faktorů. Zaprvé, naznačuje upření legitimacy organizacím strukturovaným odlišně od normy – skutečně politické může být jen formálně strukturované a dočasná organizace si nezaslouží takové označení. Zadruhé to může rovněž odrážet pokus oslabit a znehodnotit aktivity, kterými se ženy staví proti mužské nadřazenosti.

Jedním ze způsobů, jimiž se projevuje druhý zmíněný proces, je použití sexuality k onálepkování a snížení aktivit protestujících žen. Na jedné straně se ženy nárokuje stejnou úroveň sexuální svobody, jakou užívají muži, často mohou stát obětí zesměšňování určeného k negaci vážnosti jejich aktivismu. Ale dokonce i ty, které ze sexuální svobody nečiní ústřední bod svého aktivismu, často začnou být definovány pomocí sexuality. Nancy Hewitt a Jacquelyn Hall tak poznamenaly, že organizátorky z Jihu Spojených států se často setkávaly se sexuálními posměšky a urážkami nejen ze strany představitelů managementu, ale také mužských odborářů, kterým zjevně nebyla milá jejich nezávislost a autonomie. Podobné označování připomíná způsob, jímž byly členky *Mujeres Libres* nálepkovány jako „*Mujeres Liebres*“.

V podobných případech se gender znovu stává konstitutivním prvkem toho, co je definováno jako politické. Ženy jako ženy prostě nemohou být politickými bytostmi. Toto oddělení sexuality od aktivismu, nebo přesněji řečeno od osobnosti, ale není vyžadováno na mužích. Ve skutečnosti je tomu právě naopak, mužští političtí aktivisté tíhnou k tomu, aby byli popisováni nebo sami sebe popisovali jazykem zdůrazňujícím mužství jako komponent jejich „političnosti“. Ne všem mužům je samozřejmě dovoleno svobodně vyjadřovat sexualitu. Důraz na sexualitu byl ve Spojených státech používán k omezování černých mužů stejně jako všech žen.

Tyto vzory genderové diferenciaci mohou být nápomocny k vysvětlení něčeho z toho, co se stává ženám v tradičních smíšených organizacích. Španělský případ je ilustrací. Nejběžnější formy aktivismu mezi ženami, jejichž prostřednictvím mnoho z nich dospělo k uvědomění a začalo být aktivní v tradičnějších odborových svazech nebo protestních organizacích, byly mužskými členy těchto organizací podhodnocovány. Například – přestože stávky „za životní úroveň“ zmobilizovaly v prvních dvou desetiletích 20. století mnoho tisíc žen, a mnoho mužů-anarchistů uznalo, že ženské protesty dosáhly většiny toho, čeho tradiční odborová činnost nebyla schopna dosáhnout, CNT nezměnila svůj vztah k tomu, jakou *formu* by na sebe organizace měla vzít nebo jak mobilizovat ženy. Drtivá většina žen, které se účastnily zmíněných stávek, se nikdy plně nezačlenila do anarchistického hnutí, protože hnutí nebylo schopno si uvědomit rozdíly, ať už ve formách participace nebo ve své definici aktivismu.

Na druhé straně, dokonce i když ženy vstoupily do odborů a dalších organizací hnutí (jako FIJJ, ateneos a FAI), mnoho jich přišlo prostřednictvím poněkud netradičních struktur, zvláště ateneos a mládežnických skupin. Jakmile ale již byly uvnitř většinových organizací, například v odborových svazech, agenda těchto organizací se jen vzácně změnila, aby jim vyšla vstříc. Jestliže Teresina Torrelles Graells mohla prohlásit, že její textilácká odborová organizace obhajovala stejný plat za stejnou práci a nárok na mateřskou dovolenou pro zaměstnankyně již v roce 1931, její případ byl výjimečný – výjimka, kterou připisovala síle ženské skupiny v odborové organizaci. Jen několik málo odborových skupin přijalo za svůj

požadavek stejné mzdy nebo se zabývalo mateřskou dovolenou či péčí o děti, což byly zájmy mající nezbytně prvořadou důležitost pro mnoho pracujících žen.⁴⁶⁹⁾

Přestože oddanost hnutí politice přímé akce poskytla *možnost*, že se jeho praxe začne zabývat specifickostí života žen, organizace hnutí k takovému kroku přistoupily jen zřídka. V jejich agendě byla namísto toho témata týkající se žen odsunuta na vedlejší kolej a bylo s nimi nakládáno spíše jako se specifickými zájmy než záležitostmi zasahujícími všechny pracující. V takovém kontextu je stěží překvapivé, že se ženy k těmto hnutím nepřidávaly ve stejném poměru k mužům, nebo když se přidaly, tak byly aktivní pouze v minimální míře. Tento vzor ve Španělsku trvající až do zahájení občanské války se jen těžko odlišoval od toho, co bychom našli v dělnických organizacích Západní Evropy a Spojených států.

Mujeres Libres a politika ženské odlišnosti

Mujeres Libres se pokusily zabývat marginalizací žen a jejich zájmů prostřednictvím důrazu na svůj separátní a autonomní status. Nezávislost ženám z Mujeres Libres umožnila definovat vlastní agendu pro organizování a capacitación a udržet si své zaměření navzdory válečné situaci. Poté, co vytvořily nezávislou základnu, mohly odmítnout bipolární analýzu, která zničila vize tolika socialistických žen přinucených vybrat si mezi třídou a genderem. Namísto toho byly schopny zformulovat analýzu a program promlouvající k potřebám a tužbám pracujících žen v jejich specifickosti. Neznamená to však prohlásit, že programy Mujeres Libres nebyly zasaženy válečnou situací nebo meziorganizačním soupeřením s AMA a dalšími organizacemi ovládanými Komunistickou stranou. Již jsme viděli, že tomu tak bylo. Organizační autonomie, tak drahá členkám Mujeres Libres a tak hrozná pro tradiční organizace, částečně chránila Mujeres Libres před kontrolou, kterou nad nimi chtěly vykonávat muži ovládané organizace hnutí.

Mujeres Libres ale přesto zaplatily určitou cenu za autonomii. Nikdy neměly takové prostředky nebo organizační podporu, jakou si představovaly jejich přední postavy. Dále, přestože většina vedoucích aktivistek Mujeres Libres byla i nadále aktivní v dalších organizacích anarchistického hnutí, jejich vliv byl relativně omezený. Dokud byl Mujeres Libres upírán *organizační* přístup k probíhajícím diskusím a politickým debatám (což bylo omezení, které se pokusily překonat svým požadavkem na autonomní začlenění do hnutí v říjnu 1938), anarchistické hnutí nikdy plně nepřijalo ženy nebo otázky týkající se žen do své agendy. Rozhodnutí FIJL vytvořit Ženský sekretariát ve skutečnosti ilustrovalo všeobecně rozšířené vědomí, že ženy nejsou v hnutí jako takovém adekvátně angažovány. Taková byla situace a nezávislé ženské hlasy byly marginalizovány. Autonomie Mujeres Libres umožnila pokračovat ve své práci *se ženami* téměř bez jakýchkoli omezení kromě finanční stránky, ale organizaci již příliš nepomohla, aby se prakticky prosadila ve vztahu k mužům.

Nárok Mujeres Libres na organizační autonomii byl založen jak na jejich pochopení genderové dynamiky vnitroorganizačních vztahů a jejich pohledu na „odlišnost“ žen od mužů. V argumentu, že ženy jsou trojnásobně utlačovány nevědomostí, kapitalismem a jako ženy, můžeme nalézt pokus vyslovit názor na procesy institucionálního útlaku. Mujeres Libres ze své analýzy odvodily poučení, že tyto formy institucionalizovaného útlaku nejsou problémem pouze pro ženy, ale pro všechny pracující. Následně překonání podřízenosti žen – ať již v domácnosti, na pracovišti, nebo v širším kulturním kontextu – mělo zásadní význam pro *všechny* pracující, muže i ženy. Správnou odpovědí organizací pracujících tříd (např. CNT a FAI) na rozdíly mezi muži a ženami, založenými na institucionalizovaném útlaku, by tedy, jak tvrdily Mujeres Libres, mělo být úsilí o jejich eliminaci.

⁴⁶⁹⁾ Jacquelyn Dowd Hall, „Disorderly Women: Gender and Labor Militancy in the Appalachian South“, *Journal of American History* (září 1986): 354-82; panelová diskuse Jacquelyn Hall, Nancy Hewitt, Ardis Cameron a Martha Ackelsberg, „Disorderly Women: Gender, Politics and Theory“, Berkshire Conference of Women Historians, Wellesley College, červen 1987; a Amrita Basu, *When Indian Peasant Women Revolt*, rukopis. Klasickým alternativním pohledem je E. J. Hobsbawm, *Primitive Rebels*.

Mnoho z prací a programů Mujeres Libres se nicméně zdálo připouštět, že přinejmenším *některé* rozdíly mezi muži a ženami nejsou založeny pouze na útlaku. Tyto rozdíly představovaly také určité hodnoty, které měly být uchovány v nové společnosti. Množství článků v *Mujeres Libres* například podle všeho téměř předpovídalo výzvy Carol Gilligan k naslouchání onomu „jinému hlasu“ často spojovanému se ženami. V úvodníku vyzdvihujícím založení Národní federace Mujeres Libres v srpnu 1937 čteme:

„Tím, že identifikovaly své cíle s CNT a FAI, (Mujeres Libres) shromáždily to nejopravdověji španělské a nejautentičtější revoluční a obohatily to tím nejlepším z vlastní ženské charakteristiky. Mujeres Libres si přejí, aby nová sociální struktura nebyla zatížena stejnou jednostrannou charakteristikou, kterou byl svět postižen až do této chvíle. Mujeres Libres si přejí, aby se v nové společnosti k sobě přiblížily dva úhly pohledu – mužský a ženský – a poskytly tak rovnováhu nezbytnou pro položení základů nové spravedlnosti. Spravedlivá společnost nemůže existovat, dokud nebude mužský a ženský (prvek) přítomen ve stejném rozsahu.“⁽⁴⁷⁰⁾

Zde se autorka zdála diskutovat začlenění specifické perspektivy, kterou ženy vnášejí do politického / společenského života. Další článek ve stejném čísle, zabývající se problémy distribuce potravin v republikánské zóně, věc vyjádřil dokonce ještě otevřeněji:

„Bary a restaurace bohatých a majetných musí být kontrolovány zaměstnanci (obreros), nebo lépe zaměstnankyněmi (obreras), protože právě ženy a matky vědí, co to znamená nemít mléko pro slabé nebo nemocné dítě, maso pro manžela unaveného z těžké práce ve válečném průmyslu... Kontrola potravin musí být v rukou žen z komunit.“⁽⁴⁷¹⁾

Podobné argumenty mohou snadno sklouznout do nebo posilovat výroky o nějakých „absolutních ženských“ vlastnostech. *Mujeres Libres* nebyly úplně imunní před takovými konstrukcemi, navzdory anarchistickému důrazu na sociální utváření osobnosti a sexuality. Mnoho článků v časopise podle všeho předpokládalo existenci jakési věčné koncepce „ženskosti“ a vynechávalo jakékoli zmínky o její sociální konstrukci. Další se zaměřovaly na specifické strasti, kterým ženy čelily jako matky, a braly jako danou věc, že ženy jsou těmi, kterých se nejvíce dotýká osud jejich dětí.

Mujeres Libres jako organizace nedospěly k definitivnímu názoru na rozdíly mezi muži a ženami, na to, co je jejich zdrojem, nebo které by měly být uchovány a nově uznány v revoluční společnosti. Většinou se zdálo, že Mujeres Libres souhlasí s Emmou Goldmanovou a Federicou Montseny, které se vysmívaly feministickým tvrzením, že ženy jsou morálně nadřazeny mužům. Na základě příležitosti vykonávat moc nad jinými, uváděly Goldmanová a Montseny, ženy by ji stejně pravděpodobně jako muži zneužily. Jejich práce a texty Lucie Sánchez Saornil a Amparo Poch zdůrazňovaly, že jakékoli existující rozdíly v přístupu nebo pohledu mezi muži a ženami byly zakořeněny ve společenském útlaku a v rovnostářšší společnosti zmizí.

Častěji však Mujeres Libres spíše tvrdily, že ženy se určitým způsobem liší od mužů, že tyto rozdíly v existující utlačovatelské společnosti nedoznaly plného vyjádření a zcela rovnostářská anarchistická společnost začlení ženské prvky společně s mužskými. Přestože Mujeres Libres nerozvinuly analýzu těchto rozdílů, srovnatelnou s tou, kterou vyslovily současné femi-

⁴⁷⁰) „Un acontecimiento histórico“, *Mujeres Libres*, č. 11 (1937).

⁴⁷¹) „Paralelismo“, tamtéž.

nistické „teoreticky rozdílnosti“⁽⁴⁷²⁾, skupina se pokusila jak nově zhodnotit tyto rozdíly, tak rozvinout strategii pro jejich začlenění do nově zorganizované společnosti. Ať už mohl být zdroj vyšší úrovně zájmu žen o děti a morálku v socio-politické oblasti jakýkoli, uváděly Mujeres Libres, tento pohled byl cenný. Anarchosyndikalistické hnutí mohlo být jen obohaceno, pokud jej začlení.

Mujeres Libres po svých členkách požadovaly, aby na sebe pohlížely jako na plně schopné sociální bytosti a jednaly tak. Jejich programy vzdělávání, zvyšování uvědomění a profesní přípravy poskytly ženám příležitosti se vzdělávat a rozvíjet dovednosti v organizování, veřejném vystupování a vybudování sebeúcty, což byly schopnosti, které potřebovaly, pokud chtěly efektivně jednat ve smíšených organizacích. Ženská solidarita byla coby kontext změny uvědomění zásadní pro capacitación, která byla cílem Mujeres Libres. Separace, na níž Mujeres Libres trvaly, byla strategická i dočasná – nezbytná pouze dotud, než dostatečný počet žen rozvine požadované dovednosti a sebedůvěru, aby se pak mohly spoléhat (pouze) na své pocity a sílu argumentů a osobnosti k ovlivňování tradičních organizací zevnitř. Do té doby by Mujeres Libres zůstávaly přítomné jako svého druhu připomínka typu přímé akce poukazující na význam genderu pro hnutí.

Od rozdílnosti k „diverzitě“

Tento přehled analýz a zkušeností Mujeres Libres nás vrací k dřívější otázce: jaký byl vlastně význam rozdílnosti? Ani Mujeres Libres, ani současné feministické teoretičky nevypracovaly metodologii rozlišování mezi rozdíly, které jsou dočasnými, sociálně konstruovanými projevy sociální a politické podřízenosti žen, a těmi typickými vlastnostmi, které, přestože mohou být zakořeněny ve vztazích dominance, stojí za určité zhodnocení a uchování v budoucí společnosti, ať už jako specifické vlastnosti žen nebo jako vlastnosti žen a mužů. Raná feministická tendence popírat význam rozdílnosti byla ve skutečnosti teprve nedávno nahrazena opačnou tendencí k jejich zdůrazňování, přestože feministky se vlastně nikdy nedohodly, co jsou tyto rozdíly zač.

Ze současných feministických snah zabývat se rozdílností vyplývají početná a významná společná témata.

Feministky inspirované pracemi Michela Foucaulta a literárních dekonstruktivistů se zaměřily na vzorce kulturní dominance a podřízenosti, stejně jako na odpor vyjadřovaný v „podpovrchovém diskurzu“. Navrhují, abychom se zaměřili nejen na rozdíly mezi ženami a muži, ale rovněž na odlišné orientace v životě a politice spadající do rámce genderu a následně odlišně připisované ženám a mužům.⁽⁴⁷³⁾ Další se zaměřují na jednotlivé životní a sociální okolnosti žen (nebo příslušníků pracující třídy) generující rozdílné orientace v politice a společenském životě.⁽⁴⁷⁴⁾ Ještě další přijaly metodologii zaměřující se na vývoj (nebo překážky vývoje) podnárodních kolektivních nebo komunitních identit, které mohou generovat kulturní a politické pohledy odlišující se od převládající normy.⁽⁴⁷⁵⁾

Zatímco variace mezi těmito skupinami jsou významné, můžeme vidět, že všechny přispívají k vývoji vznikajícího pohledu na rozdílnost. Takový pohled odmítá koncepci ženy (nebo příslušníka etnické menšiny, či pracujícího člověka) jako „jiné(ho)“ a trvá na tom, že

---

⁴⁷²⁾ 29

⁴⁷³⁾ Viz zvláště Ferguson, *The Feminist Case against Bureaucracy*, kap. 5; Joan Scott, „Gender: A Useful Category of Historical Analysis“, *American Historical Review* 91, č.5 (prosinec 1986), 1053-75; a Scott, *Gender and the Politics of History* (New York: Columbia University Press, 1988).

⁴⁷⁴⁾ Kromě Ruddick a Ehlstain, viz Isaac Balbus, *Marxism and Domination: A Neo-Hegelian, Feminist, Psychoanalytic Theory of Sexual, Political and Technological Liberation* (Princeton: Princeton University Press, 1982). Pro kritičtější pohled viz Dietz, „Citizenship with a Feminist Face“, 19-37.

⁴⁷⁵⁾ Maria C. Lugones a Elisabeth V. Spelman, „Have We Got a Theory for You! Feminist Theory, Cultural Imperialism and the Demand for ‘The Woman’s Voice’“; Audre Lourde, *Sister Outsider*; Floya Anthias a Nira Yuval-Davis, „Contextualizing Feminism – Gender, Ethnic and Class Divisions“; a Yuval-Davis a Anthias, ed., *Woman-Nation-State* (NY: St. Martin’s, 1989).

musíme de-centralizovat převládající definice, chápání a instituce a vytvořit prostor pro předložení a uplatnění různých perspektiv. Trvá na umístění ženy v kolektivech, zatímco rozpoznává, že mnoho, ne-li přímo většina, žen je umístěna v nejrůznějších kolektivech, ne pouze jednom. Odmítá tedy výběr, který muselo učinit tolik politických žen – konfrontovat solidaritu s jinými ženami se solidaritou ve své třídně nebo rasově-etnicky vymezené skupině. Zároveň se ujišťuje o mnohovrstevném charakteru ženské (a vůbec všeobecně lidské) identity. Politiku rozdílnosti, v níž jsou všichni definováni ve vztahu k jediné normě, by nahradila politika diverzity uznávající a zhodnocující odlišné způsoby existence, aniž by je řadila podle určité hierarchicky definované normy.⁽⁴⁷⁶⁾ Ty v *Mujeres Libres*, které potvrzovaly důležitost „ženského pohledu“ v anarchistickém hnutí, a ty našich dnů, které trvají na vyslyšení „odlišného hlasu“ žen, všechny vyzývají ženy, aby se kladně postavily ke svým specifickým vlastnostem. Zároveň trvají na tom, že společnost jako celek by na tom byla lépe, pokud by mnohé z těchto charakteristik byly sdíleny v širším měřítku.

Musíme se postavit proti hierarchizovanému členění převládajícího hodnotového systému a začít si koncepčně představovat společnost (nebo hnutí) spíše v pojmech diverzity než rozdílů vzhledem k určité specifické normě (jakkoli by se mohla prezentovat jako „univerzální“). Podobný pohled stojí za výzvami Audre Lorde, Adrienne Rich, Marilyn Frye a dalších, aby se feministky začaly stavět proti rasismu, heterosexismu a třídnímu útlaku uvnitř ženského hnutí a v rámci společnosti jako takové.⁽⁴⁷⁷⁾ Je to rovněž jeden ze způsobů, jak pochopit, o co se *Mujeres Libres* pokoušely ve svém důrazu na separátní status. Jedním z přístupů k de-centralizování muži definovaných norem anarchistického a anarchosyndikalistického hnutí, který, zdá se, obhajovaly, spočíval v inkorporaci do tohoto hnutí jiné organizace s odlišným souborem upřednostňovaných charakteristik.

Samotná existence *Mujeres Libres* tedy byla určitou formou přímé akce. Začlenění *Mujeres Libres* do anarchistického hnutí jako zcela rovnoprávného organizačního partnera by se postavilo také proti normativosti muži definovaných vizí, nejen ve vztahu k ženám a jejich schopnostem, ale rovněž vzhledem k rozsahu lidské přirozenosti a obecněji možností skutečně rovnostářské společnosti.

Směrem k nové koncepci politiky

Jaké poučení můžeme odvodit z *Mujeres Libres*, které by mohlo přispět k současné feministické a participativně demokratické politice ve Spojených státech? Přestože se *Mujeres Libres* zjevně zaměřovaly na gender ve vztahu k jiným levicovým hnutím, jejich zkušenost nám nabízí model nezávislé, ale neseperatistické strategie pro zabývání se diverzitou.

Historie *Mujeres Libres* kromě zaměření na vlastní pozvednutí a začlenění rozdílnosti specificky poukazuje na důležitost názorové komunity v procesu změny uvědomění. Feministky a socialisté stejně jako anarchisté tvrdí, že skutečně smysuplná politická participace se může odehrát pouze ve víceméně rovnostářské politické komunitě, naplněné vzájemným respektem. Otázkou ale zůstává – jaká komunita vyhovuje těmto kritériím? *Mujeres Libres* se neidentifikovaly s jinými ženskými organizacemi, ale s anarchistickým hnutím.

---

⁴⁷⁶⁾ Za mnohé vděčím pracem Iris Young, zvláště „The Ideal of Community and the Politics of Difference“, *Social Theory and Practice* 12, č.1 (jaro 1986): 1-26; Viz také Elisabeth V. Spelman, *Inessential Woman*; Marilyn Friedman, „Feminism and Modern Friendship: Dislocating the Community“, *Ethics* 99 (leden 1989): 275-90 a Joan Tronto, „Otherness in Moral Theory (or, If We're So Smart, Why Are We Racists, Sexists, Anti-Semites, Ethnocentrics, Homophobes, etc.?)“, pracovní materiál připravený pro každoroční setkání American Political Science Association, Chicago, září 1987.

⁴⁷⁷⁾ Lorde, *Sister Outsider*; Adrienne Rich, „Disloyal to Civilization: Feminism, Racism Gynophobia, v *On Liges, Secrets and Silence*, 275-310 a „Notes Toward a Politics of Location“, v *Blood, Bread and Poetry: Selected Prose 1979-1985* (New York: Norton, 1986), 210-31; Marilyn Frye, *The Politics of Reality* (Trumansburg, N.Y.: Crossing Press, 1983); a Myra Jehlen, „Against Human Wholeness“, pracovní materiál z Boston Area Feminist Theory Colloquium, jaro 1984.

Feministky, pracující a lidé z prostředí etnických menšin v současném kontextu opakovaně uvádějí, že protřebujeme subkomunity lidí, jako jsme my sami, abychom se cítili upevnění a oceňováni ve své specifčnosti.⁽⁴⁷⁸⁾ Mujeres Libres trvaly na tom, že jakkoli důležité a nezbytné tyto subkomunity mohou být, v konečné analýze jsou nedostatečné a pouze částečné. Žádná skupina nemůže sama o sobě poskytnout výlučnou základnu pro hnutí za transformaci společnosti. Hnutí musí začlenit mnoho takových kolektivů pod jednou střechou a respektovat jejich rozdílnost a oceňovat specifický příspěvek, který každá skupina může nabídnout celku a využít výhodu spojených sil plynoucích ze sjednocené akce. Koncepce rozdílnosti a diverzity nás mohou přivést k novým způsobům myšlení o složení komunit pozvedávajících své příslušníky. Své úvahy nyní zakončím soustředěním se na dva příbuzné aspekty legitimacy Mujeres Libres – výzvy genderově a třídně podmíněným konstrukcím toho, co je „politické“, a počátky koncepční výstavby diverzity.

Kritici liberálně demokratické politiky poukazují na třídní deformaci zabudovanou přímo do struktury a samotné koncepce politiky. Jak jednou řekl E. E. Schattschneider, „Chyba pluralitního nebe spočívá v tom, že nebeský sbor zpívá se silným akcentem vládnoucí třídy.“⁽⁴⁷⁹⁾ Mezi těmi, kteří participují na politice, jsou chudí a pracující lidé zastoupeni mnohem méně, ve zjevném nepoměru a zásadně znevýhodněni vzhledem k výsledným řešením. Jak poznamenávají již celé generace kritiků, „pravidla“ hry liberální demokracie – důraz na izolované jednotlivce s nezávisle utvářenými zájmovými profily – prospívají těm, kteří již mají moc, a zabraňují dalším, aby si neuvědomili své odlišné potřeby, a už vůbec nemluvě o jejich zformulování a obhajování na politickém kolbišti.⁽⁴⁸⁰⁾ Politika, jak uvádějí marxisté i anarchisté, není jednoduše o distribuci funkcí ve „struktuře politických příležitostí“. Je o strukturování moci ve společnosti jako celku. Marxisté a mnohem významněji pak anarchisté trvají na praxi všeobecně rozšířené lidové participace na nejrůznějších fórech. Marxisté se zaměřují primárně na odborové organizace a dělnické politické strany, španělští anarchisté doplnili kulturní snahy a komunitně založené organizování. Většina současných protestních politických snah ve Spojených státech, počínaje hnutími za občanská práva a proti válce z 50. a 60. let 20. století a včetně lidového vzdělávání, organizování zemědělců, ekologických a protijaderných protestů, byla založena na ne-odborářských organizačních formách – sousedských nebo komunitních skupinách, rasově-etnicky vymezených kulturních komunitách a koalicích postavených na sdílených politických a sociálních zájmech.

Feministky této kritice liberálně-demokratické politiky dodaly ještě další dimezi a zdůraznily, že naše koncepce politiky (a politická praxe), má v sobě zakódován gender stejně jako společenskou třídu. Když je „politické“ definováno jako záležitosti odehrávající se ve veřejné oblasti, zájmy mnoha žen a mužů jsou definovány jako stojící se mimo politiku a politická podstata jejich aktivit je popírána nebo zakrývána. Carole Pateman ve své krizi *The Sexual Contract* například poznamenala, že v liberální politické teorii není podřízenost žen vůbec problematizována. Protože předpokladem těchto teorií, uvádí, je to, že ženy se vztahují ke společnosti prostřednictvím mužů, vyloučení ženy ze společenské smlouvy si téměř nikdo nevšiml. Její tvrzení se podle mne vztahuje k mému staršímu výroku, že na ženy je pohlíženo výlučně ve smyslu jejich „specifčnosti“ a skutečné zájmy reálných žen jsou často zanedbává-

---

⁴⁷⁸⁾ Například Bernice Johnson Reagon, „Coalition Politics: Turning the Century“, v *Home Girls: A Black Feminist Anthology*, ed. Barbara Smith (New York: Kitchen Table, Women of Color Press, 1983), 359.

⁴⁷⁹⁾ E. E. Schattschneider, *The Semi-Sovereign People* (New York: Holt, Rineheart and Winston, 1960), 35.

⁴⁸⁰⁾ Karl Marx, „On the Jewish Question“, v Marx, *Early Writings*, ed. Lucio Colletti (New York: Vintage, 1975), 211-41; C. B. Macpherson, *The Political Theory of Possessive Individualism* (New York: Oxford University Press, 1962); Peter Bachrach a Morton Baratz, „Two faces of Power“, *American Political Science Review* 56 (1962): 947-52; Issac Balbus, „The Concept of Interest in Pluralist and Marxian Analysis“, *Politics and Society* 1, č.2 (1971): 151-77; Lewis Lipsitz, „The Grievances of the Poor“, v *Power and Community*, ed. Philip Green and Sanford Levinson (New York: Random House, 1970), 142-72.

ny. Celé dimenze lidských snah a kolektivních akcí jsou tak znehodnoceny a komunita jako celek zatlačena do pozadí.⁽⁴⁸¹⁾

Tím, že zdůrazňovaly kolektivní podstatu útlaku, který muži i ženy prožívali jako příslušníci pracující třídy, Mujeres Libres prohlásily, že osvobození od útlaku si vyžaduje kolektivní akci a může být provedeno pouze v souladu s kolektivními normami a za úspěch nemůže být pokládán úspěch individuálních žen v oblasti politiky nebo byznysu. Hierarchické struktury musí být zrušeny a ženy se musí zapojit jak do tohoto procesu, tak do vytváření nové společnosti. Záležitostmi třídy a genderu je nutné se zabývat simultánně.

Mnoho feministek (ve Španělsku i jinde v Evropě a ve Spojených státech) sdílí jeden aspekt tohoto pohledu, když tvrdí, že ženy jsou utlačovány skupinově a mohou začít řešit své strádání pouze pomocí kolektivní akce. Třídní komponent zmíněné analýzy ale byl až příliš často zanedbáván. Toto zanedbání vyústilo v to, že feminismus se identifikoval se snahami žen dosáhnout vysokých pozic v existujících hierarchických institucích a organizacích. Existovaly samozřejmě výjimky – organizace dělnických sufražetek ve Velké Británii, snahy organizovat socialistické feministické skupiny ve Francii, nebo „materiální feministky“ ve Spojených státech, které se pokoušely získat kontrolu nad takzvanou domácí sférou. Mnoho z nich ale v konečném důsledku nebylo schopno udržet si společné zaměření na třídní a genderové otázky. Jak například uvádí Dolores Hayden ve vztahu k „materiálním feministkám“ ve Spojených státech, mnoho kolektivních strategií navrhovaných ženami k řešení prožívané izolace a diskriminace bylo otevřeno pouze ženám ze středních vrstev, jako byly ony samy. Ignorovaly rozsah, v jakém jejich programy spočívaly na pokračujícím vykořisťování žen z pracující třídy.⁽⁴⁸²⁾ V průběhu času tak feminismus začal být identifikován spíše se snahou získat přístup k existujícím hierarchickým privilegiím, než je zásadně přestrukturovat.

V současných Spojených státech protestní skupiny uvádějí, že převládající koncepce politiky jsou předpojaty nejen ve smyslu třídy a genderu, ale také podle rasově-etnické identity, sexuální orientace, fyzických schopností atd. „Univerzální občan“ liberálně demokratické teorie je nejen muž z vyšších vrstev, ale rovněž bílé barvy pleti, fyzicky schopný a hlava heterosexuální rodiny.⁽⁴⁸³⁾ Tím, jak zachází se všemi lidmi jako s pouhými nositeli zájmů, liberální demokratický individualismus zakrývá mocenské struktury a zvláště vztahy dominance a podřízenosti, které zasahují lidi (a strukturují jejich „zájmy“) jako členy subnárodních kolektivů.

Individualistické paradigma zároveň poskytuje malý nebo vůbec žádný prostor pro vědomou artikulaci zájmů a perspektiv odvozujících se od rozdílných kulturních, etnických, náboženských nebo genderových pozadí. Toto paradigma s nimi zachází jako kdyby generovaly odlišné „zájmy“, okolo nichž se mohou sdružit jednotlivci, nebo častěji jako příležitosti pro útlak nebo diskriminaci, na jejímž základě je příslušníkům určitých skupin odepřen rovný přístup ke společenskému bohatství. Být součástí kolektivu ale není pouze záležitost prožívat útlak jako jeho součást. Říci, že černí, ženy, gayové, židé, muslimové nebo handicapovaní jsou diskriminováni (nebo znevýhodňováni) v systému, který za normativního občana považuje bílého, křesťanského, heterosexuálního a fyzicky schopného muže, neznamená popřít, že existují pozitivní vlastnosti a hodnoty rozvinuté členy zmíněných skupin – dokonce i když byly rozvinuty částečně v odpovědi na útlak. Liberální individualismus všechny tyto rozdíly „smaže“ ve jménu univerzálního občanství. Marxistický socialismus ve jménu revoluce pracujících smaže všechny kromě těch, které jsou založeny na třídě. Některé radikální feministky ve jménu „sesterství“ podobně smažou všechno, co není založeno na genderu. Ti, kteří

⁴⁸¹⁾ Carole Pateman, *The Sexual Contract* (Stanford: Stanford University Press, 1988).

⁴⁸²⁾ Dolores Hayden, *The Grand Domestic Revolution* (Cambridge: MIT Press, 1981).

⁴⁸³⁾ John Rawls, *A Theory of Justice* zní velmi jasně, přestože nevědomě. Viz rovněž Michal Walzer, *Spheres of Justice*. Pro kritický pohled viz Susan Moller Okin, „Justice and Gender“, *Philosophy and Public Affairs* 16, č.1 (zima 1987); a Carole Pateman, *The Disorder of Women: Democracy, Feminism and Political Theory* (Stanford: Stanford University Press, 1989).

nyní nycházejí sílu v identitách členů jednoho nebo více takových kolektivů, je ale nechtějí opustit, což je cena, kterou by zaplatili za plně inkluzivní občanství.

Výzvou je rozvinout koncepci politiky a politického života, která se posouvá za individualismus a zjednodušené třídní nebo genderové analýzy. Taková rekonceptualizace musí rozpoznat v lidech nejen nositele zájmů, ale účastníky nejrůznějších komunit přispívajících významnými součástmi k jejich identitě. Když si byly francouzské socialistické ženy nuceny vybrat mezi „ženami“ a „pracující třídou“, jejich vlastní identita pracujících žen zmizela. Podobně tomu je, když jsou černé nebo židovské ženy ve Spojených státech přinuceny (ať už členy svých etno-kulturních skupin nebo jinými ženami) vybrat mezi loajalitou k dalším ženám nebo loajalitou ke své etnicko-kulturní skupině, jejich vlastní identity jsou popírány. V tomto kontextu není překvapivé, že mnoho žen z řad pracující třídy nebo etnických menšin ve Spojených státech se má na pozoru před „feministickým hnutím“, dokonce i když by podporovaly mnohé feministické cíle. Individualistické výzvy popírají nebo zlehčují vazby, které k sobě cítí lidé z pracující třídy nebo etnických menšin. Zdá se, že příslib individuálního úspěchu a naplnění může být dosažen pouze za cenu opuštění skupinové identity a solidarity.⁽⁴⁸⁴⁾ Tyto výzvy zároveň rozdělují pracující ženy (ať už bílé nebo barevné) od bílých ze středních vrstev tím, že popírají separátní realitu obou situací.

Nikdo by neměl být přinucen vybrat si mezi aspekty své identity za cenu politické nebo komunitní příslušnosti. Všichni jsme celistvé bytosti schopné mnohočetných vazeb k různým kolektivům. Tyto vazby obohacují naše životy a pozvedávají nás. Přestože jsou, jako v případě *Mujeres Libres*, nálepkovány jako „rozdělující“, nemusí být takové. Mnohostranné vazby jsou ve skutečnosti rozdělující pouze v kontextu komunit, které si činí nárok na výlučnou loajalitu. Pokud se můžeme vzdálit od převládajících hierarchických vzorců, v nichž je určitá vazba považována za prvořadou nebo nadřazenou, a uvědomit si, že každý má množství vazeb různé intenzity k různým skupinám – jejichž význam se může časem změnit – pak můžeme začít vytvářet komunity, které tyto vazby uznají a nebudou si činit výlučné nároky na naši loajalitu. Pak se tedy možná můžeme přihlásit k legitimitě, za jejíž vytvoření *Mujeres Libres* tak tvrdě bojovaly.

„Uskutečnily jsme první kroky... směrem k emancipaci, vůbec první kroky učiněné současnými hnutími za osvobození žen. Byly to první krůčky. Nemohly jsme učinit velké kroky kvůli válce a exilu, který náš boj předčasně ukončil... Nyní se svět změnil... Naše děti musí být těmi, kdo určí rytmus budoucnosti. Naše vzpomínky, naše krásné vzpomínky na tento boj, jsou tak silné a čisté... Je možné, že budou k nějakému užitku?“⁽⁴⁸⁵⁾

---

⁴⁸⁴) Viz například Richard Sennett a Johnatan Cobb, *The Hidden Injuries of Class* (New York: Vintage, 1972); Lillian Rubin, *Worlds of Pain* (New York: Basic Books, 1976); a Carol Stack, *All Our Kin*.

⁴⁸⁵) Azucena Barba, rozhovor, 15. srpna 1981.

DODATEK A

Schéma organizace Národní konfederace práce ve Španělsku

Syndikát	Všeobecné shromáždění členů, administrativní výbor. sekce syndikátu – všeobecné shromáždění sekce, administrativní výbor.
Lokální federace	Administrativní výbor delegátů z každého syndikátu. Setkání administrativních výborů syndikátů z dané komunity.
Okresní (comarcal) federace	Výbor složený z delegátů všech syndikátů v okrese.
Regionální výbor	Jmenovaný lokální federací komunity, v níž sídlí, skládá se z jednoho delegáta z každého syndikátu v lokalitě, kromě Katalánska.
Regionální plénum	Skládá se z delegátů každé lokální a okresní federace v regionu.
Regionální kongres	Skládá se z delegátů každého syndikátu v regionu.
Národní výbor	Jmenovaný lokální federací ve městě, v němž na základě Národního kongresu výbor sídlí – skládá se z jednoho delegáta z každého syndikátu.
Plénum regionů (Národní plénum)	Skládá se z delegátů každého regionálního výboru.
Národní kongres	Složen z delegátů všech syndikátů v zemi.

Zdroj: A. Schapiro (Association Internationale des Travailleurs), *Rapport sur l'activité de la Confédération Nationale du Travail d'Espagne*, 16. Decembre 1932 – 26. Fevrier 1933, Strictement confidentiel, 2.

DODATEK B

Publikace Mujeres Libres

Actividades F. N. Mujeres Libres, (1938)

Comaposada Guillén, Mercedes. *Esquemas* (Barcelona: Mujeres Libres, 1937)

„Como organizar una agrupación Mujeres Libres“, (Barcelona, 1937?), 16 str.

- *Poemas en la Guerra* (1937)

- *La composición literaria infantil* (1938)

Federn, Etta. *Mujeres de las Revoluciones* (Barcelona: Mujeres Libres, nedatováno / 1938/), 62 str.

Poch y Gascón, Amparo. *Niño* (Barcelona: Mujeres Libres, nedatováno /1937/), 20 str.

- *La ciencia y la efermedad* (1938)

Sanchez Saornil, Lucía. *Horas de Revolución* (Barcelona: Mujeres Libres, nedatováno / 1937/), 62 str.

- *Romancero de Mujeres Libres* (Barcelona: Mujeres Libres, nedatováno /1938/)

Dr. Salud Alegre. *Sanatorio de optimismo* (Barcelona: Mujeres Libres, 1938)

Kromě toho bylo vydáno třináct čísel časopisu Mujeres Libres a početné články v novinách a časopisech anarchistického hnutí.

DODATEK C

Návrh na zřízení svatební továrny

Soudruh Revoluce nám dal poznat své hluboké utrpení. Lidé stále vstupují do manželství... Soudruh Revoluce myslí, že morálka a duch lidí se poněkud zlepšil, ale uvědomuje si, že duch a morálka lidu není příliš s to se zlepšovat. Lidé stále vstupují do manželství... Tváří v tvář této nevyhnutelné realitě se pokoušíme ulevit některým z jejich nevyhnutelných následků. Lidé stále milují způsoby svého útlaku. Podívejme se alespoň, jestli bychom jim nemohli ulehčit jejich okovy...

Návrh

Umístění

Svatební továrna bude umístěna daleko od jakéhokoli města. Není dobré, aby se tragédie odehrávaly na očích veřejnosti, protože demoralizují lidi. Kromě toho nesnadnost dostat se k továrně přinutí hloupě přemýšlet (o tom, co činí).

Stavební materiály

Měly by být takové, které pohlcují zvuk. Do toho, co se děje uvnitř, nikomu nic není, a vždy je dobré neslyšet prohlášení těch, kteří si přijdou stěžovat, jak dopadli špatně.

Rozčlenění

Čekárna, rozdělená příčkami do oddělení pro dva lidi. Izolace je v případě epidemie nezbytná. Jedna místnost pro ceremonie a východová rampa.

Rychlost je zásadní, tak aby lidé nestačili změnit názor.

Vybavení

Dvou druhů: (a) nezbytné a (b) doplňkové.

a) Studená sprcha, výbor, přesvědčený o důležitosti svého poslání, tabulka s nápisem „Vstupte, pokud si troufáte“ a razítko, vyvedené v rudé nebo černorudé.

b) pódium

Knihovna

Jeden výtisk Zákonů zdravého rozumu.

Související instituce

Obchod s věnečky, límečky, prstýnky a okovy. Alegorická trikolóra Svobody.

Fungování továrny

Je rychlá. Jednotlivci ve dvojicích čekají v odděleních pro dva.

Později přejdou do obřadní místnosti. Nemohou udělat nic, naprosto nic, bez patřičného razítka. Úředník orazítkuje malý kousek papíru, jejich tváře a spodní prádlo.

Pak jim Výbor velice slavnostním hlasem přečte Zákon zdravého rozumu, který může být shrnut do třech zásad:

1. Když byli kněží, zrazovali vás kněží, když byli soudci, zrazovali vás soudci, nyní zrazujete sami sebe, protože jste sem přišli sami.

2. Pokud muž nemůže dále pokračovat bez toho, aby by mu byla zaručena vlastnická práva a právo na věrnost, jeho srdce si zaslouhuje ten nejhorší osud (nebezpečí puknutí).

3. Akt průchodu továrnou představuje důkaz idiotství a zakládá možnost velkého utrpení dva až třikrát denně. Víme, co děláme!

Ceremonie je zdarma. Ti, kteří jí projdou, již beztak utrpěli velké neštěstí. Poté jsou jim nasazeny prstýnky a okovy, jsou přinuceni políbit trojbarevný obraz anarchistického komunismu a pak jsou vykopnuti dolů z rampy.

Za účelem vyhnutí se rušení normálního provozu továrny je dobrým nápadem umístit na východ plakát s nápisem:
„NEPŘIJÍMAJÍ SE ŽÁDNÉ STÍŽNOSTI!“

Zdroj: „Proyecto para la creación de una fábrica de bodas en serie (Churros auténticos)“, *Mujeres Libres*, č.7.

SLOVNÍČEK

agrupación – skupina, autonomní skupina; termín, kterým byly nazývány místní pobočky Mujeres Libres a rovněž skupiny FAI

ateneo – lidová škola nebo kulturní centrum

Barrio (barriada) – městská čtvrť

bracero – zemědělský nádeník, známý též jako jornalero

cacique – místní politický boss

cambio de mentalidad – změna uvědomění

campesino/a – zemědělec, zemědělský dělník, ten, kdo žije v zemědělské oblasti

capacitación – vlastní pozvednutí, vnitřní vývoj, sebeuvědomění

captación – mobilizace do určité strany nebo skupiny

Casal de la Dona – ženský institut Mujeres Libres v Barceloně

casamientos a la libertaria – svatby v anarchistickém stylu, tj. svatby formalizované odborovými organizacemi

compañero/a – soudruh/soudružka, člen anarchistického hnutí; rovněž používáno v souvislosti s milencem/milenkou nebo životním partnerem

Comité local – místní výbor, místní skupina větší organizace

comunismo libertario – anarchistický komunismus, komunistický anarchismus

Cortes – ústavodárné shromáždění, španělský parlament

cortijo – velkostatek

enseñanza integral – integrální či holistické vzdělání, předchůdce racionalistického vzdělání

escuela libre – svobodná škola, racionalistická škola, škola neprovozovaná ani státem ani církví

Escuela moderna – Moderní škola, racionalistická škola založená Francisco Ferrerem v Barceloně v roce 1901

formación social – politické nebo sociální uvědomění, vzdělání ve smyslu sociálního a politického uvědomění

Generalidad – autonomní vláda Katalánska

huerta – zahrádka, obvykle ve smyslu malých pozemků obdělávaných pro domácí spotřebu

jornalero – nádeník

jóven/es – mladý člověk, někdy používáno v odkazu na současného mladého člověka lišícího se od aktivistů z dob Občanské války

Juventudes – zkratka pro Juventudes Libertarias, anarchistickou mládežnickou organizaci

latifundio – velkostatek

liberatorios (de prostitución) – centra navrhovaná Mujeres Libres za účelem resocializace prostitutek k nové práci a dalšímu životu

libertarias/os – anarchisté, lidé identifikovaní s anarchistickým nebo anarchosyndikalistickým hnutím

mayorazgo – právo prvorozeného (primogenitura)

militante – aktivista hnutí

municipio libre – svobodná komuna, základna sociální organizace v systému anarchistického komunismu

obrero consciente – vzdělaný pracující / učitel – samouk v raném období anarchistického hnutí, který šířil poselství mezi další pracující.

Pueblo – vesnice nebo město, též obyčejní lidé

sección (de trabajo) – pracovní sekce, jedna z účelových skupin založených Mujeres

Libres

secretaría – úřad, oddělení

Secretariado femenino – Ženský sekretariát

sindicado – odborová organizace

sueldo único – rovný plat, zrovnoprávněný platový systém

viejas – starší ženy (veteránky), obvykle ve smyslu těch, které byly aktivní v Mujeres

Libres ve 30. letech a odlišují se tak od členek současných skupin